

anadolum
e K a m p ü s
ve

anadolu mobil
dilediğin yerden,
dilediğin zaman,
öğrenme fırsatı!

(ekampus.anadolu.edu.tr)

(mobil.anadolu.edu.tr)

ekampus.anadolu.edu.tr

Takvim

Duyurular

Ders
Kitabı (PDF)

Epub

Html5

Video

Canlı Ders

Sesli Kitap

Ünite
Özeti

Sesli Özet

Sorularla
Öğrenelim

Alıştırma

Deneme
Sınavı

Infografik

Etkileşimli
İçerik

Bilgilendirme
Panosu

Çıkmış Sınav
Soruları

Sınav Giriş
Bilgisi

Sınav
Sonuçları

Öğrenci
Toplulukları

AOSDESTEK
AÇIKÖĞRETİM DESTEK SİSTEMİ

Açıköğretim Sistemi ile ilgili
merak ettiğiniz her şey AOS Destek Sisteminde...

- Kolay Soru Sorma ve Soru-Yanıt Takibi
- Sıkça Sorulan Sorular ve Yanıtları
- Canlı Destek (Hafta İçi Her Gün)
- Telefonla Destek

aosdestek.anadolu.edu.tr

AOS DESTEK Sistemi İletişim ve Çözüm Masası

0850 200 46 10

www.anadolu.edu.tr

/AOFAnadolum

/Anadolu_Univ

instagram.com/anadoluuniv

Bölüm 1

Temel Kavramlar

öğrenme çıktıları	1	Önemli Kavramlar	2	Bilgi İşleme Modeli ve Bilgi İşleme Süreçleri
	1	Bilgi, enformasyon ve veri kavramlarını ayırt edebilme	2	Bilgi işleme süreci ve aşamalarını örnekleyebilme
	3	Bilgisayarların Bileşenleri	4	Bilgi İşleme ve Teknoloji
	3	Bilgisayarları oluşturan bileşenleri sıralayabilme	4	Bilgi işleme sürecinde teknolojinin oynadığı rolü açıklayabilme
	5	Sosyal Hayatta Teknoloji		
	5	Teknolojinin sosyal yaşam üzerindeki etkilerini tartışabilme		

Öğrenme çıktıları

Bölüm içinde hangi bilgi, beceri ve yeterlikleri kazanacağınızı ifade eder.

Bölüm Özeti

Bölümün kısa özetini gösterir.

Sözlük

Sözlük

Bölüm içinde geçen önemli kavramlardan oluşan sözlük ünite sonunda paylaşılır.

Karekod

Bölüm içinde verilen karekodlar, mobil cihazlarınız aracılığıyla sizi ek kaynaklara, videolara veya web adreslerine ulaştırır.

Tanım

Bölüm içinde geçen önemli kavramların tanımları verilir.

Dikkat

Konuya ilişkin önemli uyarıları gösterir.

Neler Öğrendi ve Yanıt Anahtarı
Bölüm içeriğine ilişkin 10 adet çoktan seçmeli soru ve cevapları paylaşılır.

Öğrenme Çıktısı Tablosu

Araştır/İlişkilendir/Anlat-Paylaş

İlgili konuların altında cevaplayacağınız soruları, okuyabileceğiniz ek kaynakları ve konuyla ilgili yapabileceğiniz ekstra etkinlikleri gösterir.

Yaşamla İlişkilendir

Bölümün içeriğine uygun paylaşılan yaşama dair gerçek kesitler veya örnekleri gösterir.

Araştırmalarla İlişkilendir

Bölüm içeriği ile ilişkili araştırmaların ve bilimsel çalışmaları gösterir.

Genel Ekonomi

Editör

Prof.Dr. Selim BAŞAR

Yazarlar

Prof.Dr. Selim BAŞAR

Prof.Dr. Gökalep Nuri SELÇUK

BÖLÜM 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8

T.C. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ YAYINI NO: 4028

AÇIKÖĞRETİM FAKÜLTESİ YAYINI NO: 2810

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Anadolu Üniversitesine aittir.
“Uzaktan Öğretim” tekniğine uygun olarak hazırlanan bu kitabın bütün hakları saklıdır.
İlgili kuruluştan izin almadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt
veya başka şekillerde çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz.

Copyright © 2020 by Anadolu University

All rights reserved

No part of this book may be reproduced or stored in a retrieval system, or transmitted
in any form or by any means mechanical, electronic, photocopy, magnetic tape or otherwise, without
permission in writing from the University.

Öğretim Tasarımcısı

Öğr.Gör. Orkun Şen

Grafik Tasarım ve Kapak Düzeni

Prof.Dr. Halit Turgay Ünal

Dil ve Yazım Danışmanı

Öğr.Gör. Kevser Candemir

Ölçme Değerlendirme Sorumlusu

Öğr.Gör.Dr. Aslı Büyükerşen

Grafiker

Gülşah Karabulut

Dizgi ve Yayına Hazırlama

Burak Arslan

Beyhan Demircioğlu

Gözde Soysever

Kader Abpak Arul

Murat Tambova

Gizem Dalmış

Yasin Özkır

Halil Kaya

GENEL EKONOMİ

E-ISBN

978-975-06-3818-3

Bu kitabın tüm hakları Anadolu Üniversitesi'ne aittir.

ESKİŞEHİR, Temmuz 2020

3420-0-0-0-2009-V01

İçindekiler

BÖLÜM 1

İktisat Bilimi ve Faaliyet Alanı

Giriş	3
İktisadın Doğuşu ve İktisadi Düşünceler	3
İktisat Bilimi ile İlgili Temel Kavramlar	5
İktisadın Tanımı	6
Pozitif ve Normatif İktisat	6
İktisadın Bölümleri	6
İktisat Biliminde Yöntem	7
İhtiyaç	7
Mal ve Hizmet	8
Fayda	9
Değer	9
Üretim ve Üretim Faktörleri	9
Tüketim	10
Ekonomik Birimler	11
Terkip Hatası	11
İktisadi Düşünce Tarzı	11
İktisadın Diğer Bilimlerle İlişkisi	12
Kıt Kaynaklar ve Kıtlık Kanunu	14
Kaynakların Etkin Kullanımı ve	
Fırsat Maliyeti	14
Üretim İmkânları Eğrisi	14
Ekonomik Büyüme	16
Ana Ekonomik Sorunlar ve Ekonomik	
Sistemler	17
İktisadi Problemler	17
Ekonomik Sistemler	18
Tam İstihdam ve Etkinlik	20

BÖLÜM 2

Talep Arz ve Piyasa Dengesi

Giriş	29
Talep	29
Bireysel Talep Eğrisi	29
Piyasa Talep Eğrisi	30
Talebi Etkileyen Faktörler ve	
Talepteki Değişme	31
Arz	32
Firmanın Arz Eğrisi	32
Piyasa Arz Eğrisi	33
Arzı Etkileyen Faktörler ve Arzdaki	
Değişme	33
Piyasa Dengesi	34
Piyasa Dengesindeki Değişmeler	36
Esneklikler	38
Esnekliği Öğrenme Nedenleri	38
Talep Esnekliği (e_d)	38
Arzın Fiyat Esnekliği (e_s)	40
Esnekliklerin Toplu Gösterimi	41
Arz ve Talep Uygulamaları	42
Taban Fiyat	43
Tavan Fiyat	44
Vergi ve Verginin Yansıması	47
Üretici ve Tüketici Rantı	49

BÖLÜM 3

Tüketici ve Üretici Teorileri

Giriş	59
Tüketici Dengesi	59
Kardinal Yaklaşım	59
Ordinal Yaklaşım	63
Üretici Dengesi	68
Üretim ve Üretim Fonksiyonu	69
Kısa Dönemde Üretim ve Azalan	
Verimler Kanunu	69
Uzun Dönem Üretim	72
Üretim Maliyetleri	73
Maliyet Kavramı	74
Ölçek Ekonomileri	78

BÖLÜM 4

Mal ve Faktör Piyasaları

Giriş	89
Piyasa Kavramı ve Piyasa Çeşitleri	89
Mal Piyasaları	90
Tam Rekabet Piyasası	91
Eksik Rekabet Piyasaları	92
Faktör Piyasaları	100
Faktör Piyasasının Tanımı ve	
Özellikleri	100
Faktör Gelirleri	102

BÖLÜM 5**Makro İktisada
Giriş ve Milli Gelirin
Hesaplanması**

Giriş	115
Makro İktisadın İlgili Alanı	115
Makro İktisadın Amaçları	116
Makro İktisadın Tarihsel Gelişimi	119
Makro İktisadi Sektörler	120
Makro İktisat Politikası	120
Milli Gelir	121
Milli Gelir ile İlgili Tanımlar	122
Milli Gelir Hesaplama Yöntemleri	125
Milli Gelir Rakamlarının Güvenirliği	130

BÖLÜM 6**Para Teorisi**

Giriş	139
Paranın Tanımı ve İşlevleri	139
Paranın Fonksiyonları	139
Paranın Tarihi Gelişimi	140
Para Çeşitleri	142
Denge Faiz Haddinin Oluşumu	146
Para Talebi	146
Para Arzı	148
Denge Faiz Haddi	149
Paranın Miktarı ile Fiyatlar Genel Düzeyi İlişkisi	151
Para Politikası	153
Para Politikasının Amaçları	153
Para Politikasının Genel Araçları	154
Para Politikasının Özel Araçları	156

BÖLÜM 7**Ekonomik Hayattaki
İstikrarsızlıklar**

Giriş	167
Enflasyon	167
Enflasyonun Tanımı	167
Enflasyonla İlgili Sık Kullanılan Tanımlar	168
Enflasyonun Türleri	168
Enflasyonun Kaynakları	170
Enflasyonun Ölçülmesi	171
Enflasyonun Etkileri	172
Enflasyonla Mücadele	174
İşsizlik ve İstihdam	177
İstihdam ve Tam İstihdam	177
İşsizliğin Tanımı ve Türleri	178
İşsizlik ve Enflasyon İlişkisi (Philips Eğrisi)	182
Ekonomik Dalgalanmalar	183
Ekonomik Dalgalanmanın Evreleri	183
Konjonktür Teorileri	186

BÖLÜM 8**Ekonomik Büyüme
ve Kalkınma**

Giriş	197
Ekonomik Büyüme	197
Ekonomik Büyümenin Tanımı	197
Ekonomik Büyümenin Kaynakları	200
Ekonomik Büyümenin Ölçülmesi	201
Büyüme Teorilerine Genel Bir Bakış ...	203
Ekonomik Kalkınma	206
Yoksulluk Kavramı ve Az Gelişmiş Ülkelerin Özellikleri	207
Kalkınmanın Aşamaları ve Yapısal Değişim	209
Kalkınmanın Ölçülmesi	209
Kalkınmanın Finansmanı	212
Kalkınmayı Engelleyen Faktörler	212
Kalkınma Teorilerine Genel Bir Bakış .	213
Uluslararası Kalkınma Çabaları ve UNDP	216

■ Önsöz

Sevgili öğrenciler,

İnsanoğlu var olduğu günden bugüne fiziksel ve ruhsal ihtiyaçlarını karşılama çabası içerisindedir. Bunun içinde yaşadığı dünyanın giderek kıtlaşan kaynaklarını kullanmak durumundadır. Ancak insanlar, dünyanın sunduğu nimetlerden adil biçimde faydalanamamaktadır. Bazı insanlar ihtiyaçlarının giderilmesi konusunda yüksek bir tatmin düzeyine ulaşabilirken, bazı insanlar ise yokluk ve açlıkla mücadele etmektedir. Diğer bilim dallarının yaptığı gibi, insanoğlunun refahı için çalışan iktisat bilimi de, söz konusu kıt kaynakların insan refahını maksimum düzeye çıkaracak şekilde nasıl dağıtılması gerektiğini inceler. Neden bazı toplumlar refah içerisinde yaşarken, bazı toplumların da neden geri kaldıklarını anlamaya çalışır. Ülkeler toplumu oluşturan bireylerin refahını artırmak için ekonomik politikalar oluşturmak zorundadır. İşte bu politikaların oluşturulabilmesi için, iktisat biliminin iyi bilinmesi gerekir.

İktisat bilimi mikro iktisat ve makro iktisat başlıkları altında incelenir. Mikro iktisat, bireylerin, firmaların ve hükümetin davranışlarını analiz ederek, piyasa fiyatlarının oluşumunu anlamaya çalışır. Mikro iktisat teorisi makro iktisadi anlayabilmemiz konusunda bize bilimsel bir alt yapı hazırlar. Makro iktisat ise bir ülkenin genel ekonomik sorunları üzerine yoğunlaşır. Ekonominin genel dengesi, istihdam, gelir dağılımı, fiyat istikrarı gibi konular üzerine yoğunlaşır.

Sekiz bölümden oluşan kitabımızın ilk dört bölümünü mikro iktisat teorisi konuları, sonraki dört bölümünü makro iktisat konuları oluşturmaktadır.

İktisada Giriş kitabımızın, başta öğrencilerimiz olmak üzere, bilgi ihtiyacı duyanların rahatça anlayabileceği düzeyde hazırlanmasında emeği geçen Açıköğretim Fakültesi ekibimize yoğun çabaları için teşekkür ederim. Kitabın faydalı olması temennisi ile, katkı veren tüm yazarlara, hocalarımıza ve çalışma arkadaşlarımıza teşekkürlerimi sunuyorum.

Editör

Prof.Dr. Selim BAŞAR

Bölüm 1

İktisat Bilimi ve Faaliyet Alanı

öğrenme çıktıları

İktisadın Doğuşu ve İktisadi Düşünceler

- 1 İktisat biliminin insanlık tarihi kadar eski olduğunu ifade edebilme
- 2 İktisadi düşünceleri genel anlamda ifade edebilme

İktisat Bilimi ile İlgili Temel Kavramlar

- 3 Bir bilim dalı olarak iktisadı tanımlayabilme
- 4 İktisat bilimiyle ilgili temel kavramları açıklayabilme

Kıt Kaynaklar ve Kıtlık Kanunu

- 5 Kıtlık kavramını açıklayabilme
- 6 Kaynakların etkin kullanımını ve fırsat maliyeti kavramlarını örneklendirebilme

Ana Ekonomik Sorunlar ve Ekonomik Sistemler

- 7 Her ekonominin sahip olduğu sorunları ifade edebilme
- 8 İktisadi sistemlerin rolünü kavrayabilme

Anahtar Sözcükler: • İktisat • İhtiyaç • Mal ve Hizmet • Fayda • Tüketim • Üretim Faktörleri • Kıtlık • Büyüme

GİRİŞ

Bütün bilim dalları insanoğlunun refahı için çalışır. Örneğin; tıp bilimi insanların daha sağlıklı ve daha uzun yaşaması için, matematik bilimi insanoğlunun hayatı boyunca karşılaştığı problemleri çözmesine yardım edecek temel bilgileri sağlamak için, hukuk bilimi insanların sosyal yaşamlarını düzenleyecek kuralları belirlemek için, tarih bilimi geçmiş öğrenmek ve geleceğimizi şekillendirecek bilgiye sahip olmamız için çalışır.

İktisat bilimi de tıpkı diğer bilim dalları gibi insanoğlunun refahı için çalışır. Amacı da dünyanın bize sunduğu sınırlı kaynakları, insanoğlunun refahını en üst düzeye çıkarmak için çalışmaktır.

Bir disiplinin bilim dalı olarak kabulü birtakım şartları sağlaması ile mümkündür. Bu şartlar evrensel olarak adlandırılabilir. Bir disiplin tüm dünyada kabul gören kanunlara, tanımlara, teoremlere sahip ise o zaman bilim dalı olarak adlandırılır. Örneğin dünyanın her yerinde iki kere iki dört eder veya kalp damarı tıkanmış bir insanın dünyanın neresinde olursa olsun damarının açılması gerekir. Dünyanın her yerinde, ceza uygulaması farklılık gösteriyor olsa da insan öldürmek suçtur. Deniz seviyesinde su yüz derece sıcaklıkta kaynar. Açıkça görülebilir ki bu örneklerde bahsedilen hususlar ırka, dile, dine ve benzeri farklılıklara bağlı olarak değişmez.

dikkat

İktisat disiplini bir bilimdir. Dünyanın her yerinde geçerli olan kanunlara sahiptir. Örneğin bir kişinin geliri sabit iken malların fiyatlarında artışlar söz konusu olduğunda o kişinin tüketeceği mal ve hizmet miktarı azalacaktır. Yani, “diğer şartlar değişmezken bir malın fiyatında bir artış meydana gelirse o malın talep edilen miktarı azalır.” Biz buna talep kanunu deriz. Bu durum coğrafyaya, dile, dine, ırka bağlı olarak değişmez.

İKTİSADIN DOĞUŞU VE İKTİSADİ DÜŞÜNCELER

İktisadi olayların insanlık tarihi kadar eski olmasına karşın, ilk ekonomik düşüncelerin Helenistik çağda başladığı söylenebilir. O dönemin düşünürlerinden Aristo'nun ekonomik analizler yaptığı bilinmektedir. Aristo, ekonomiyi aile ekonomisi olarak ele almış ve üretimin ailenin tüketimi için yapılması gerektiğini savunmuştur.

Xenophon, Oeconomicus (Econonique) adlı eserinde ilk defa ekonomi ismini gündeme getirmiş ve iyi bir ev idaresinin ilkelerini belirtmiştir. Başka bir eserinde ise servet konusuna girmiş, hatta devletin mağazalar açması gerektiğini savunmuştur.

Eflatun ise servete karşı çıkarken özel mülkiyeti reddeden düşüncelerini kaleme almıştır. Faize karşı çıkarken nüfus artışının kontrollü olması gerektiğini savunmuştur. Dönemler ve bölgeler itibarıyla iktisadi düşünce ve uygulamalara kısaca değinmekte yarar vardır.

Romalıların İktisadi Düşünceleri: Helen filozoflarının etkisinde kalmış olan Roma; askeri, kurumsallaşma ve hukuk alanlarında ilerlemiş bir toplum olarak, iktisadi düşünceye mülkiyet hakkı ile katkıda bulunmuştur. Kapitalist ekonomik düşüncenin temellerini filizlendiren, toprak reformunu uygulamışlardır. Bu dönemde yapılan yollar, köprüler ve limanlar sayesinde ticaret gelişmiştir.

Ortaçağ'da İktisadi Düşünceler: Ortaçağ'da özel mülkiyet hakkı meşru hale gelirken Hristiyan dininin etkisiyle kiliseler güçlü hale gelmiş ve de en büyük mülk sahiplerinden birisi olmuştur. Bu dönemde, kilise faizi yasakladığı gibi hükümdarların para üzerindeki mülkiyet hakkını da meşru saymamıştır. Bu dönemde, iktisadi ifadesiyle nominal para teorisinin temelleri atılmıştır.

Doğuda ise durum bundan oldukça farklı bir şekilde cereyan etmiştir. İslam'ın etkisi altındaki bölgelerde ekonomik yapı oldukça dinamik bir görünüme sahiptir. Merkezi otorite çok güçlü olmasına rağmen, iktisadi faaliyetlere doğrudan müdahale edilmemiştir. Bu bölgelerde ticaret serbestçe yapıl-

maktadır. O kadar ki devletler yolcuların güven ve huzurunu teminat altına almış ve konaklama, güvenlik, pazar yeri ve bunun gibi iktisadi faaliyetleri kolaylaştıran hizmetleri bedelsiz sunmuşlardır.

Merkantilist İktisadi Düşünceler: Batı Avrupa'da 1450-1750 yıllarını kapsayan üç asırlık dönemde uygulanmış olan ekonomik düzen ve iktisat politikalar merkantilizm olarak adlandırılmaktadır. Özellikle 1492'de başlayan coğrafi keşifler sonucu uluslararası ticaret gelişmiştir. Feodal yönetim düzeni yerini krallıklara bırakmıştır. On üçüncü yüzyılda başlamış ve etkisini on yedinci yüzyılda da sürdürmüş olan Rönesans'ın etkisiyle rasyonel düşünmenin önemi artmıştır. Bu dönemde Merkantilistler, sanayinin geliştirilmesinin şart olduğunu savunmuşlardır.

Fizyokratik Okul (Fizyokrazi): Fizyokrazi doğal düzen anlamına gelir. Fizyokrazi okulu tarımsal kapitalizmin sözcülüğünü yapmıştır. Fizyokratların üç önemli teorisinden söz edilir. Bunlar net hâsılât, gelir dağılımı ve tek vergi teorisidir. Fizyokratlara göre, tek verimli unsur toprak olup yalnızca toprak hâsılât sağlayabilir. Bir diğer deyişle sadece toprak maliyetin ötesinde bir verim sağlar. Tarım daima ihtiyaçtan fazlasını verir. Toprak harcanan emeğin birkaç kat fazlasını temin eder. İşte yaratılan bu fazlalığa net hâsılât denir. Toprağın net hasılat vermesi fikri, sonra rant teorisinin kurulmasında önemli rol oynamıştır. Fizyokratların net hasılat dedikleri şey günümüzdeki milli gelir anlamına gelmektedir.

Klasik İktisadi Düşünce: Kapitalist sistemin kurulmasında önemli rol oynayan Adam Smith'in 'Ulusların Zenginliği' isimli eserinin yayınlandığı 1776 yılı ile John S. Mill'nin 'Politik İktisadın Prensipleri' adlı eserinin yayınlandığı 1843 yılına kadar geçen dönemdeki hakim iktisadi düşünceye klasik iktisadi düşünce denmektedir. Bu dönemin iktisatçılarına da klasik iktisatçılar adı verilmektedir. Bu yüzyılın sonlarında, gerek İngiltere'de gerekse bir kısım Batı ülkelerinde yavaş yavaş seyreden teknik buluşların sanayiye uygulanması, "Sanayi Devrimi" olarak nitelendirilen üretim dönemini başlatmıştır. Klasiklerin temel görüşü tam serbestlik ilkesine dayanır. Bırakınız yapınlar, bırakınız geçsinler prensibiyle serbestliği savunurken devletin ekonomiye müdahalesini meşru görmezler.

Neo-Klasikler (Marjinalistler): 1870'li yıllarda Karl Menger, Stanley Jevons, Leon Walras gibi iktisatçıların fikirleri neo-klasik akımı başlatan düşünceler olmuştur. Neo-klasik düşünce, iktisadi olaylar arasındaki sebep-sonuç ilişkilerini izah ederken insanların ekonomik davrandıklarını varsayar. İnsanların ihtiyaçlarını en yüksek düzeyde tatmin edebilmeleri için rekabet serbestisini gerekli görürler. Klasiklerin objektif öğelere dayanarak yaptıkları izahlardan farklı olarak, neo-klasikler açıklamalarında subjektif öğeleri öne çıkarırlar. Bir diğer temel farklılık ise; klasikler üretim, arz ve maliyet konularına ağırlık verdikleri halde; neo-klasikler tüketim, talep ve fayda konularına yoğunlaşmışlardır.

Keynesyenler: 1929 yılında ABD'de başlayan ve sonrasında Avrupayı ve tüm dünyayı etkileyen Büyük Ekonomik Buhran sonrası, İngiliz iktisatçı John Maynard Keynes 1936 yılında "*İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi*" isimli eserini yayımlamıştır. Keynes kitabında, krizin nedenleri ve kapitalizmin devamı için çözüm önerileri sunmuştur. Kitap bir anlamda kapitalist sistemi yeniden teorize edilmesiydi. Keynes, piyasaların dokunulmazlığı ilkesinin kriz dönemlerinde işlemeyeceğini ve devletin toplam talebi artırmaya veya azaltmaya yönelik politikalarla, ekonomiye müdahale etmesi gerektiğini savunuyordu. Keynes, talep yanlı politikalarla kapitalist işleyişin devamı için çıkış yolları önerirken bunun olabilmesi için devletin toplam talebi artırıcı yönde para ve maliye politikası uygulaması gerektiğini ifade etmiştir. Böylece kapitalist sistemin aksayan yanlarının onarılabileceğini öngörmüştür.

Monetarizm: Milton Friedman'ın öncülük ettiği akım 1970'li yıllarda karşılaşılan stagflasyon, yani hem enflasyon hem de işsizliğin aynı yönde artışı, durumuna karşı Keynesyen teorinin bir açıklama getirememesiyle önem kazanmıştır. Monetaristlere göre para politikaları oldukça önemli iken maliye politikaları önemli olmaktan uzaktır. Harcamaları, gelirleri ve fiyatları sadece para arzı etkileyebilmektedir. Parasalcılara göre yapılması gereken en iyi şey, para arzını daima % 4-5 seviyelerinde muhafaza etmektir. Ancak ve ancak bu yapılırsa enflasyonsuz bir ekonomik büyüme devam ettirilebilir.

Öğrenme Çıktısı

- 1 İktisat biliminin insanlık tarihi kadar eski olduğunu ifade edebilme
2 İktisadi düşünceleri genel anlamda ifade edebilme

Araştır 1

1929 Büyük Ekonomik Buhranın nedenlerini ve sonuçlarını okuyarak, çok kısa bir özet hazırla.

İlişkilendir

Ekonomik bir varlık olarak iktisadi düşüncelerin hangisinin sana daha mantıklı olduğunu değerlendir.

Anlat/Paylaş

Ortaçağ İslam coğrafyasında nasıl bir ekonomik düzen olduğunu anlat.

İKTİSAT BİLİMİ İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

İnsanoğlu var olduğu günden bugüne ekonomik faaliyetlerin içerisinde olmuştur. Özellikle yerleşik düzene geçtikten sonra ortaya çıkan komün yaşam biçimi, insanoğlu arasındaki iletişimin de gelişmesine yol açmıştır. Hayatını idame ettirmek isteyen insanoğlu, her kaynağa sahip olamadığından, ihtiyaçlarının bir kısmını farklı insan topluluklarından sağlamaya yönelmiştir. İlk başlarda malı malla değiştirmiş sonraları ortak değer ölçüleri bulmuş ve ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetleri bu yolla edinmiştir.

Dünyamız bireylerin ihtiyaçlarına yetecek kadar bollukta kaynağı sunamamaktadır. Bize sunacağı nimetler sınırlıdır. İnsanoğlu, düşünen, geliştiren ve üreten bir varlık olarak, dünyadaki üretimi aritmetik olarak artırabilirken, kendisi geometrik olarak çoğalır. Bu durumda eldeki kaynaklarla insanoğlunun istediği mal ve hizmetlerin ancak bir kısmı üretilebilir. İhtiyaçlar ile kaynaklar arasındaki bu dengesizlik, bütün iktisadi sistemlerde *kıtlık kanunu* olarak isimlendirilir. Buradaki kıt kelimesi yokluğu değil, bir sınırlılığı gösterir.

İnsanoğlunun elindeki kıt kaynaklarını toplumun faydasını en üst düzeye çıkarabilecek biçimde etkin kullanması gerekir. İşte bu, iktisat biliminin konusunu oluşturur.

dikkat

İktisat kelimesi, bilimin adıdır ve *Economics* terimine karşılık gelir. Ekonomi ise daha çok bir ülkedeki mevcut durumu sayısal verilerle ortaya koyar ki bu da *Economy* terimine karşılık gelir.

Kitabımızda okuyucuya anlatılmak istenen iktisat teorisidir. Bu nedenle sıklıkla iktisat kelimesini kullanacağız. Ancak zaman zaman yaşadığımız ülkedeki veya başka ülkelerdeki mevcut ekonomik verilere atıfta bulunduğumuz zaman doğal olarak ekonomi ifadesini kullanırız. Örneğin ülkemizdeki mevcut durumdan bahsederken Türkiye ekonomisi ifadesini kullanırız. Türkiye iktisadı demeyiz. Çünkü dünyada evrensel geçerliliğe sahip teoremleri, kuramları ve kanunları olan iktisat teorisi bir tane iken dünyadaki ülke sayısı kadar ekonomi vardır. Dünya üzerindeki 240 ülkenin her birinde işsizlik oranları, büyüme performansları ve gelir dağılımı gibi makro-ekonomik göstergeler birbirinden farklıdır.

Günümüz dünyasında, ülkelerin ve insanların problemlerinin birçoğu ekonomiktir. Yaşanan savaşların dahi en önemli nedenleri arasında ekonomik gerekçeler gösterilmektedir. Her ülke kendi insanının refahını maksimum kılmaya çalışmakta ve hatta dünyanın bir ucundan diğer ucuna kadar kaynaklara doğru gitmektedir.

Her gün içinde yaşadığımız ve gözlemlemekte hiç de zorluk çekmediğimiz ve refahımızla doğru- dan ilişkili konular olan işsizlik, enflasyon, gelir dağılımı, faiz oranları, ülkenin üretim değeri, dış ticaretteki dengesizlikler, aşırı tüketim, tasarruf azlığı, finansman güçlükleri, yetersiz büyüme gibi sorunlar, iktisat ilminin çözümlemesi gereken sorunlardır.

Artık iktisat bilimi yaşamımızın içine o denli girmiştir ki hangi meslek mensubu olursa olsun, ekonomik olayları anlayabilmek ve kendi politikasını gerçekleştirebilecek ölçüde iktisat bilme gereğini hissetmektedir.

İktisadın Tanımı

İktisat, bireyler ve toplumların kıt kaynaklarını, sonsuz ihtiyaçlarını karşılamak için nasıl dağıttıklarını inceleyen bilim dalıdır.

İktisat *kıtlık bilimidir*. Yeryüzünde sahip olduğumuz kaynakların miktarları sınırlıdır. Bu yüzden bu kaynakların dağıtılması önemlidir ve iktisadın konusunu oluşturur. Malların üretimi ve değişimini içeren faaliyetleri inceleyen bilimdir.

İktisat bir *tercih bilimidir*. İnsanların çeşitli mallardan hangisini tercih edeceği iktisadın kapsamı içerisinde yer alır.

İktisat *sosyal bir bilimdir*. İnsanların ve insan gruplarının davranışlarını inceler. Ancak bu yalnızca insan davranışlarının iktisadi yönüyle ilgilidir.

İktisat *analitiktir*. Alternatif çözüm yolları üretir ve her birinin iyi ve kötü yönlerini ortaya koyar.

Fetter iktisadı, “insanların gelir sağlama yollarını araştıran, insanların refah ve mutluluklarını gerçekleştirmeye yönelik faaliyetleri ve insanlar arasındaki ilişkileri inceleyen bir bilim” olarak ifade eder.

Cannan’a göre iktisat, “insanların mutluluğunun daha çok maddi yönü yani maddi refah ile uğraşan bir ilim”dir.

Ely ise iktisadı, “insanların servet edinme ve kullanma faaliyetlerinden doğan sosyal olayları inceleyen ilim” şeklinde tanımlamıştır.

Robbins iktisadı, “amaçlarla, alternatif kullanım imkânı olan sınırlı kaynaklar arasındaki ilişkiler yönünden insanların davranışlarını inceleyen bir ilimdir” diye tarif eder.

✓ **İktisat**, kıt kaynakların etkin kullanımını sağlamaya çalışan bilim dalıdır.

Pozitif ve Normatif İktisat

İktisadi olayları açıklamaya çalışan bilim adamları hem pozitif hem de normatif analizler yaparlar.

Pozitif iktisat, iktisadi olayları nedir-ne olmaktadır, nasıl olmaktadır bakış açısıyla inceler. Örneğin para arzı artınca faizler düşer, kamu harcamaları artınca işsizlik azalır gibi genel sonuçlara ulaşır. Nitelikli bilgilere dayanır ve bir ekonominin nasıl olması gerektiğini belirlemek için istatistiksel veriler ve bilimsel formüller kullanır. Neden ve etki arasındaki ilişkiyi ele alır ve test edilebilirdir.

Normatif iktisat, ekonominin nasıl olması gerektiği konusundaki çalışmadır. Görüşme ve yargı gibi normatif ifadelerin kullanıldığı politika ekonomisi olarak da bilinir. Düşünceler ve yargıların tartışılmasıyla ideal ekonomiyi belirler. Örneğin milli gelir artırılmalıdır, işsizlik azaltılmalıdır gibi değer yargılarına dayalı sonuçlara ulaşılır.

Pozitif iktisadın ulaştığı sonuçları test etmek ve eğer gerekiyorsa bilimsel düzeyde reddetmek mümkündür. Ancak normatif iktisadın değer yargılarının ürünü olan sonuçları test edilemez ve bilimsel düzeyde reddedilemez.

İktisadın Bölümleri

İktisat bilimi mikroiktisat ve makroiktisat olarak iki ayrı bölüm halinde incelenir.

Mikroiktisat, toplumu oluşturan ve ekonomik karar birimleri olarak adlandırdığımız bireyler ve firmaların davranışlarını analiz eder. Genel anlamda tek bir tüketici, üretici ve faktör sahiplerinin davranışlarını inceleyerek ve bunlar arasındaki ilişkilerden kaynaklanan nispi fiyatları analiz eden iktisat dalıdır.

Makroiktisat, ekonominin bütünü, genel görünümünü inceleyen daldır. Makroiktisat toplumun tümünü ele alır ve toplam verilerle ilgilenir. Ekonomik hayatın bütününcü inceler. Ekonomik denge, istihdam, milli gelir, fiyat istikrarı, ekonomik dalgalanmalar gibi konularla uğraşır. Ekonominin genel durumunu, toplam hacmi ve ekonomik yaşamın bir bütün olarak fonksiyonlarını araştırır.

dikkat

(Mikro iktisat ekonomideki karar birimlerinin davranışlarını, makro iktisat ekonomik hayatın bütününcü inceler)

Kısaca;

Kıt kaynakların etkin kullanımı → MİKROİKTİSAT

Kıt kaynakların tam kullanımı → MAKROİKTİSAT

Kaynak miktarı & verimlilik artışı → BÜYÜME VE KALKINMA

İktisat Biliminde Yöntem

Bilim gerçek hayatta gözlenen olay ve davranışları açıklamayı amaçlar. O halde iktisat bilimi de iktisadi olayları ve davranışları açıklamayı amaçlamaktadır. Bir sosyal bilim olan iktisat, tıpkı diğer bilimlerde olduğu gibi, *bilimsel yöntem* kullanarak olayları ve davranışları açıklamaya çalışır.

İktisatçılar araştırmalarında, ekonomik sistemin çalışma şekli hakkında genel ilkeler bulmaya çalışır. Bu ilkeleri bulmak için belirli araştırma sürecini izler. Bu süreç Şekil 1.1’de gösterilmiştir.

i. Bilgileri Toplama

ii. Teoriler Oluşturma ve Test Etme

iii. İktisat Politikaları Oluşturma

Şekil 1.1 İktisadi Sistemin Çalışma Şekli.

İktisatçı ilk olarak belirli bir ekonomik sorunla ilgili bütün gerçekleri araştırıp toplar. Buna *betimleyici iktisat* denir.

İktisatçı elindeki verilere dayanarak ekonomik davranış hakkında genel bir teori oluşturur ve test eder. Gerçeklerden, ilkeler veya teoriler türetme işine *ekonomik analiz* denir.

Son aşamada, *iktisat politikaları* oluşturulur. İktisat politikası; belirli ekonomik sorunların çözümüne veya bu sorunların ortaya çıkmasını önlemeye yönelik politikaların oluşturulmasıdır.

İktisat politikaları oluşturulurken iki yöntem kullanılır: Tümdengelim ve tümevarım. Tümdengelim; teoriden yola çıkarak gerçeklerin incelenmesi yani genelden özele gidilmesidir. Tümevarım ise gözlenen gerçeklerden hareketle teorinin oluşturulmasıdır. İktisadi olayları açıklamaya çalışan bilim adamları hem pozitif hem de normatif analizler yaparlar.

İktisat bilim insanları, araştırmalarını yaparken sıklıkla bir kavram kullanırlar: “*Ceteris paribus*”.

✓ **Ceteris Paribus**, Latince kökenli bir kelime grubudur ve “**diğer değişkenler sabitken**” anlamını taşımaktadır.

İktisatçılar araştırmalarını yaparken bir değişimdeki değişim etkilerini görebilmek için, o değişkeni etkileyen diğer faktörleri sabit varsaymak durumunda kalırlar. Örneğin bir malın fiyatı yükselirse talep edilen miktarı düşer biçiminde kanunlaştırılan talep kanununu izah ederken talebi etkileyen gelir, ilgili malların fiyatları, tüketici tercihleri gibi fiyatı etkileyen diğer tüm koşulların sabit olduğunu varsayarak analiz yaparlar.

Ceteris Paribus her ne kadar iktisat bilim dalının klasikleşmiş bir ifadesi gibi görünse de tüm bilim dalları için geçerlidir. Diğer bilim dallarında da varsayımlar sıkça kullanılır. Örneğin kimya deneyi yaparken oda sıcaklığında yapılan bir deneyin sonuçları sıcaklık farklılaşınca değişebilir. O halde kimya bilim insanları deneyleri evrensel olarak anlam ve mukayese yapılabilmesi için oda sıcaklığında yaparlar. Yahut tıp bilim adamları kalbine pil taktıkları bir insana “bu kalp seni otuz yıl yaşatır derken” aslında bir varsayıma dayanarak konuşurlar. O da diğer organların sağlıklı olması varsayımıdır.

İhtiyaç

İhtiyaç, karşılandığı zaman mutluluk, karşılanmadığı zaman ise elem veren duygular olarak tanımlanır. İhtiyaçlarımız yaşamımızı için gereklidir. İnsanoğlunun varlığını sürdürebilmesinin şartı ihtiyaçlarının giderilmesidir. İktisat biliminin amacı, kıt kaynakları insan ihtiyaçlarını en etkin biçimde karşılayacak şekilde dağıtmaktır.

İhtiyaçlar çok çeşitlidir. Birçok şekilde sınıflandırılabilir. Ancak Abraham Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisindeki sınıflandırma, ihtiyaçların önemini en açık biçimde ortaya koyan sınıflama olması nedeniyle bilim çevrelerinde önemli kabul görmüştür. Maslow'a göre ihtiyaçlar birincil ve ikincil ihtiyaçlar olarak ikiye ayrılmaktadır. Birincil ihtiyaçlar aynı zamanda fizyolojik ihtiyaçlar olarak adlandırılır ve karşılanmadığında insanoğlunun yaşamasının mümkün olmadığı ihtiyaç türüdür. Yeme, içme, barınma, giyinme gibi ihtiyaçlar yaşamımızı sürdürebilmemiz için zorunlu olarak kullanmamız gereken mallara örnektir.

İkincil ihtiyaçlar ise sırasıyla güvenlik, sevmesevime (aidiyet), statü ve kendini aşmadır.

Ekonomik olup olmama yönüyle ihtiyaçlar, ekonomik olan ihtiyaçlar ve ekonomik olmayan ihtiyaçlar biçiminde sınıflandırılabilirken; ihtiyaçların giderilmesindeki zorluluk derecesine göre, zorunlu ihtiyaçlar, lüks ihtiyaçlar ve kültürel ihtiyaçlar biçiminde sınıflandırılabilir.

İhtiyaçların Özellikleri

- *İhtiyaçlar Sonsuzdur*; İnsanların gidermek istedikleri çok sayıda ihtiyacı vardır. Bu ihtiyaçların bir bölümü periyodik olarak süreklilik arz eder. Yani tekrar tekrar karşılanmaları gerekir. Yeme, içme, giyinme gibi bu tür ihtiyaçlar aynı zamanda zorunlu ihtiyaçlar olarak da adlandırılırlar.
- *İhtiyaçlar şiddet bakımından farklılık gösterir*; Bazı ihtiyaçların şiddeti diğerlerine oranla daha fazladır. Genel olarak, zorunlu ihtiyaçların şiddetinin zorunlu olmayan ihtiyaçlara göre daha fazla olduğu bilinir. İhtiyaçların şiddet bakımından farklılık göstermesi, insanları daha rasyonel davranmaya zorlar. Şiddetlerin farklı olması nedeniyle insanlar ihtiyaçlarını karşılarken bir tercih ve sıralama yaparlar.
- *İhtiyaçlar karşılandıkça onlara karşı duyulan şiddet değişikliğe uğrar*; İhtiyaçlar şiddet bakımından farklılık gösterdiği gibi, belirli bir kişi için bile bir ihtiyacın şiddeti her zaman aynı değildir. İhtiyaçlar ara verilmeden karşılandıkları zaman onlara duyulan şiddet azalır. Sıralamada geriye düşerler ve onların yerini başka ihtiyaçlar alır. Örneğin; çok susamış olan bir kişi için su içmek en şiddetli

ihtiyaç durumundadır. Bu kişi ara vermeden birkaç bardak su içtiğinde, su ihtiyacının şiddeti azalır. Su ihtiyacı karşılanıp şiddeti azaldığından onun yerine örneğin yemek ihtiyacı ön plana çıkabilir. Bunun yanı sıra düzenli olarak karşılanma durumunda (örneğin sigara tiryakiliği) o ihtiyaç alışkanlık halini alır.

- *İhtiyaçlar ve ihtiyaçları karşılayan araçlar birbirinin yerine ikame edilebilir*; İhtiyaçlar çoğu kez birbirinin yerine geçebilir. Özellikle zorunlu olmayan ihtiyaçlarda bu durum daha çok görülür. Hafta sonunu değerlendirmek isteyen bir aile sinemaya gitmek yerine pikniğe gitmeyi tercih edebilir. Ayrıca insanlar ihtiyaçlarını belirli bir mal yerine başka mallarla da giderebilirler. Örneğin; meyve yeme ihtiyacı elma yerine portakalla, sıcak içecek ihtiyacı çay yerine kahveyle giderilebilir.
- *Ekonomistler ihtiyacın ahlaki yönünü dikkate almazlar*; İhtiyaçlar gelenek göreneklere, yasalara aykırı olsa bile karşılandığında bireye haz, karşılanmadığında ise üzüntü veriyorsa iktisat biliminde ihtiyaç olarak kabul edilirler. Örneğin; uyuşturucu kullanmak, gelenek göreneklere aykırı ve kanunla yasaklanmış bir davranıştır. Uyuşturucu bağımlısı kişi, bunu kullanmadığı zaman acı duyduğundan, iktisat bilimi uyuşturucu kullanmayı bir ihtiyaç olarak kabul eder.

Mal ve Hizmet

İnsan ihtiyaçlarını doğrudan ya da dolaylı olarak karşılama özelliğine sahip her türlü fiziksel varlığa *mal* denir. İnsanoğlunun ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetler bir bedel ödemeksizin elde edilebileceği gibi, bazıları içinse bir bedel ödenmelidir.

Doğada her istenildiğinde serbest olarak bulunamayan, elde edilebilmesi için mutlaka belirli bir çaba harcanması ya da bir bedel ödenmesi gereken mallara *ekonomik mal* denir. Ekmek, araba, kalem, konaklama hizmeti, ulaştırma hizmeti vb. Doğada her istenildiğinde bulunabilen ve hiçbir çaba sarfetmeden ya da bedel ödenmeden elde edilebilen mallara ise *serbest mal* denir. Hava, su, güneş vb. gibi mallar ekonomik olmayan mallardır.

Elde edildikten sonra uzun süre fayda sağlayan mallara *dayanıklı mal* denir. Ayakkabı, otomobil,

bilgisayar ve benzeri mallar örnek gösterilebilir. *Dayanaksız mallar* ise fayda sağlandığında yok olan ve biten gıda, deterjan, dolmuş hizmeti gibi mallara verilen addır.

Tüketicinin ihtiyaçlarını doğrudan karşılayan mallara *tüketim malları* denir. Tüketim malları aynı zamanda nihai mal olarak da adlandırılırlar. Giysilerimiz, yiyecek içeceklerimiz gibi. İnsan ihtiyaçlarını dolaylı olarak karşılayan üretim malı ve tüketim malı üretilmesinde kullanılan mallara *üretim malları* denir. Bir makine, makinenin çalışmasını sağlayan yakıt ya da fabrika binası üretim malı niteliğindedir.

Bir mal kullanım şekline göre üretim ya da tüketim malı niteliği kazanır. Örneğin; bir otomobil sahibi tarafından özel amaçla kullanıldığında tüketim malı, bir pazarlama elemanı tarafından mal pazarlanması amacıyla kullanıldığında üretim malı konumundadır.

Birbiri yerine kullanılabilen mallara *ikame* ya da *rakip mal* denir. Nohut-fasulye, pirinç-bulgur, çay-kahve vb. Biri olmadan diğerinin kullanımının mümkün olmadığı mallara *tamamlayıcı mal* denir. Örneğin; konserve kutusu-konserve, otomobil-benzin, dolma kalem-mürekkep vb.

Tüketicinin geliri arttığında talebi artan mallara *normal mal* denir. Örneğin; ayakkabı, televizyon, turizm hizmeti vb. Tüketicinin geliri arttığında talebi azalan mallar ise *fakir mal* olarak adlandırılır. Örneğin; dolmuş hizmeti, margarin vb.

Fayda

Malların ihtiyaçları tatmin etme özelliğine fayda denir. Fayda soyut bir kavramdır. Malların faydaları kişiden kişiye değişebilir. İnsanoğluna hem ekonomik hem de serbest mallar fayda sağlar.

İnsanoğlu için hava solumak veya güneş ışığı birer ihtiyaçtır. Ancak bunlar iktisat bilimine konu olmaz. İktisat bilimin konusunu, bir fiyatı olan, ekonomik mallar ilgilendirir. Karnımızı doyurmak için aldığımız gıdalar, giyinmek için kıyafetler, ulaşmak için ulaşım araçları, paramız saklamak için bankacılık hizmetleri gibi mal ve hizmetler ihtiyaçlarımızı karşıladıkları için faydaya sahiptirler.

İhtiyaçlarımızı gidermek için mallardan elde ettiğimiz faydanın analiz ile ilgili olarak sayısalci ve sıralamacı iki yaklaşım söz konusudur. İlk yaklaşım faydanın ölçülebilirliğini varsayarak analizler yaparken sıralamacı yaklaşım faydanın ölçülemeyece-

ği gerçeğinden hareketle analizlerini yapar. Söz konusu bu iki durum, ileride tüketici dengesi başlığı altında ayrıntılı biçimde açıklanacaktır.

Değer

Ekonomik mal ve hizmetlere verilen karşılaştırmalı öneme değer denir. Fayda mutlak, değer nispi bir büyüklüktür. Değerden söz edilirken bir karşılaştırmadan söz edilmektedir.

Kullanım Değeri; bir malın bireylere sağladığı faydanın başka bir malın faydası ile karşılaştırılması neticesinde mala verilen nispi önemdir. Kitap okumak ile film seyretmek kişinin kararındaki subjektif bir yargıdır. Kişi için hangisi daha faydalı ise o daha değerlidir.

Değişim Değeri; Bir mal veya hizmetin, başka bir mal ya da hizmetle değiştirilebilme oranıdır. Örneğin bir cep telefonu, iki uçak bileti ile aynı fiyata sahipse, bir cep telefonu iki uçak bileti değerindedir.

Başka bir bakış açısına göre bir malın değerini o malın bir yandan talep ediliyor olması, öte yandan o malın azlığı ya da çokluğu belirler. Bir mal hem talep ediliyor hem de kıtsa o mal başka mallara göre daha değerli olacaktır. Örneğin ekmeğe çok faydalı bir maldır, herkes tarafından talep edilir ve çok bulunabilen bir maldır. Elmas ise talebi olan bir maldır fakat ender bulunur; bu nedenle elmas ekmeğe göre daha değerlidir. Diğer önemli bir bakış açısına göre ise hangi malın üretilmesinde daha fazla üretim faktörü kullanılıyorsa o mal daha değerlidir. Örneğin elmas ekmeğe göre daha değerlidir. Çünkü elmasın üretiminde üretim faktörleri ekmeğe göre daha yoğun bir şekilde kullanılmıştır.

Üretim ve Üretim Faktörleri

Sınırsız olan insan ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik kıt mal ve hizmetlerin miktar ya da faydalarını artırmaya yönelik her türlü çaba üretimdir. Mal ve hizmetlerin faydaları, şekil, yer, zaman ve mülkiyet olmak üzere dört şekilde artırılabilir.

Üretime konu malların faydalı hale getirilebilmesinde; şekilleri değiştirilebilir (şekil faydası), malların üretildiği yerlerden tüketicilerin bulunduğu yere taşınması gerekebilir (mekân faydası), malların daha sonraları tüketilebilmeleri için saklanmaları gerekebilir (zaman faydası) ve üretilmiş olan malların ihtiyaç duyanların eline geçmesine aracılık edilebilir (mülkiyet faydası).

Malların miktar ve faydalarının artırılabilmesi için ihtiyaç duyulan kaynaklara *üretim faktörleri* denir. Dünyada hiçbir mal veya hizmet, üretim faktörlerinden herhangi biri olmazsa vücuda gelemez. Bunlar *emek, sermaye, doğal kaynaklar ve girişimci*dir. Bazı kaynaklar girişimci faktörünü emek faktörü içinde değerlendirerek üçlü bir tasnife gitmektedirler. Üretim faktörlerinin tanımları aşağıda kısa bir biçimde verilmiştir.

Emek: Fiziki ve zihni insan gücü olarak kısaca tanımlanabilen emek faktörünün, üretim faktörlerinin en önemlisi olduğu söylenebilir. Çünkü teknoloji, otomasyon en üst düzeyde kullanılsa dahi, başlat tuşuna basacak bir insan daima gerekli olmaktadır. Emegin üretime katılması karşılığında elde ettiği getiriye *ücret* denir.

Sermaye: Sermaye iktisat biliminde *üretilmiş üretim kaynağı* olarak tanımlanmaktadır. Halk dilinde sermaye dendiğinde genel olarak para ve kıymetli kâğıtlar akla gelmektedir. Oysa tanımından da anlaşılacağı üzere, sermaye insanoğlu tarafında üretimin gerçekleştirilmesi için önceden üretilmiş kaynaklardır. (Örneğin fabrika binası, makineler, barajlar, tesisler vb.) Sermayenin üretime katılması karşılığında elde ettiği getiriye *faiz* denir.

Doğal Kaynaklar: Doğanın üretim için insanoğlunun kullanımına sunduğu yer altı ve yer üstü zenginliklerin tümüdür. Toprak, orman, madenler, nehirler, petrol, göller, denizler örnek verilebilir. Doğal kaynaklar ile sermaye arasındaki fark ise; doğal kaynakların doğada yalın biçimde bulunması, sermayenin ise insan elinin değmiş olmasıdır. Örneğin, ağaç bir doğal kaynak iken kereste inşaat yapan birileri için sermayedir. Doğal kaynakların üretime katılmaları karşılığında elde ettikleri getiriye *rant* denir.

Girişimci: Üretim faktörlerini bir araya getirerek, üretime koşan kişi veya kurumdur. Bir kısım iktisatçı girişimciyi emek faktörü içinde saymaktadır. Girişimci gerçek kişiler olabildiği gibi tüzel kişiliklerde olabilir. Girişimcinin üretim faktörlerini bir araya getirmek suretiyle gerçekleştirdiği üretim sonucunda elde ettiği paya *kâr* denir.

Tüketim

Ekonomik mal ve hizmetlerin, insan ihtiyaçlarının giderilmesi için nihai kullanımına *tüketim* denir. Tüketimin söz konusu olabilmesi için mal ve hizmetlerden faydalanmanın direkt olması gerekir.

Örneğin hamburger yemek, evimize doğal gaz almak, sinemaya gitmek, tatil yapmak birer tüketim çeşididir. Şayet bir mal veya hizmet, bir fabrikada üretim sürecinde kullanılıyorsa ara kullanım olarak değerlendirilir.

Ekonomik faaliyetlerin nihai amacı olan tüketimin yüksek düzeylerde gerçekleşmesi, insanların refahının artması anlamına gelir. Hanehalkları elde ettikleri gelirlerin bir kısmını faydalarını maksimum kılacak biçimde mal ve hizmetleri satın almak için harcarken kalan kısmını tasarruf ederler. Şayet hanehalkları bugün daha az tüketip daha fazla tasarruf etmeyi seçerlerse; gelecekte daha fazla tüketebilirler. Ters bir durumda ise gelecekteki tüketimler daha az olabilir. Söz konusu bu alternatif seçimler, hanehalklarının zaman içindeki ekonomik refahını olumlu veya olumsuz biçimde etkiler.

Tüketim harcamalarını etkileyen başlıca faktörler:

İktisadî Faktörler: Gelir, gelir dağılımı, faiz oranları, fiyat, servet, tüketici kredileri ve diğer faktörlerdir.

Demografik Faktörler: Tüketim harcamalarını etkileyen demografik faktörlerin başında tüketicinin yaşı, medeni hali, köy veya kentte yaşaması, eğitim durumu ve mesleği, aile büyüklüğü, ülkedeki nüfus artış hızı vb. gelmekte ve tüm bu faktörler tüketim harcamalarını farklı şekillerde etkilemektedirler.

Davranışsal Faktörler: Tüketim harcamalarını etkileyen davranışsal faktörler genellikle üçlü bir sınıflama altında incelenmektedir. Bu faktörler:

- *Tüketicilerin beklentileri:* Tüketicilerin gelecekle ilgili beklentileri tüketimlerini etkilemektedir. Eğer bir tüketici, gelecekteki gelirinin artacağı beklentisine sahip ise tüketim harcamalarını arttıracaktır. Benzer bir şekilde tüketiciler mal ve hizmet fiyatlarının düşeceği yönünde bir beklentiye sahipse bugün daha az tüketerek gelecekte daha düşük fiyattan daha fazla tüketebilme imkânını elde etmeye itebilir.
- *Tüketicilerin planları:* Tüketicilerin kendi imkânlarıyla ve ihtiyaçları için yaptıkları geleceğe ait unsurlar, tüketici planlarını oluşturmaktadır. Tüketiciler, geleceğe ait planlarını yaparken beklentilerini de göz önünde bulundurmakta ve bunlar doğrultusunda plan yapmaktadırlar.

- *Tüketicilerin iyimser ya da kötümser oluşları:* Tüketiciler, refah durumları hakkında olumlu veya olumsuz hislere sahip olmakta ve bu hisleri de tüketim kararlarını etkilemektedir. Ayrıca kişilerin değer yargıları, inançları ve toplumdaki kültürel yapı da davranışsal faktörler arasında yer almaktadır.

Ekonomik Birimler

Bir ülkede ekonomik faaliyetler içinde yer alan birimlere ekonomik birimler denir. Ekonomik birimler; *hanehalkı*, *firmalar* ve *devlet* olmak üzere 3 grupta toplanabilir.

Hanehalkı, aynı evde yaşayan ve ortak finansal kararlar alan tüm aile bireyleri olarak tanımlanabilir. Tüketici olarak hanehalkı, firmalar tarafından üretilen mal ve hizmetleri satın alır. Kaynak sahibi olarak hanehalkı, sahip olduğu kaynakları ya da faktörleri firmalara satarak üretim faaliyetlerine katılır.

Firmalar, üretim faktörlerini kullanarak tüketicilerin istekleri doğrultusunda nelerin üretileceğinin kararını veren bireysel firmalardan sermaye şirketlerine kadar bütün üretim birimlerini kapsar.

Devlet, ekonomik faaliyet sürecinde firmaların üretimde bulunduğu piyasalarla ilgili düzenlemeleri yapan, mülkiyet haklarını koruma altına alan, vergi toplayan, bazı mal ve hizmetlerin üretimini yapan bir birim konumundadır. Literatürde kullanılan diğer kavramlar ait oldukları bölüm ya da konular da açıklanacaktır.

Terkip Hatası

Günümüzde makro iktisadi analizin bir mikro iktisadi temel üzerine inşa edilmesi gerektiği konusunda iktisat bilim adamları hem fikirdirler. Ancak bireysel düzeyde geçerli olan bir durumun, ekonominin bütünü düzeyinde de geçerli olması her zaman mümkün değildir. Yani, mikro düzeyde geçerli olan bir durum makro düzeyde olmayabilir. İşe bu durumu biz **terkip hatası** olarak ifade ederiz.

Örneğin bireysel tasarruf kişiler için bir erdemdir ve bireysel anlamda arzulanan, hatta takdir edilen bir durumdur. Çünkü harcamalarını kısıtlayan bir kişi tasarruf yaparak zenginleşebilecektir. Peki ya bütün toplum aynı şeyi yaparsa? Bu sefer makro iktisadi açıdan, bütün toplumun tasarruf yaparak daha az mal ve hizmet satın alması, toplumun üretimini azaltır. Bu da toplumun fakirleşmesine yol açar. İktisat biliminde bu tip bir terkip hatası *tasarruf paradoksu* olarak adlandırılır.

Terkip hatasına bir örnek daha vererek konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayalım. Bir çiftçinin daha fazla üretim yapmasını mikro açıdan değerlendirecek bu durum çiftçi için bireysel anlamda iyidir. Peki ya bütün çiftçiler üretimi artırmış ise makro açıdan bunu nasıl değerlendirmek gerekir? Açıkçası bu sefer bollaşan ürün nedeniyle malın fiyatı düşecek ve ülkedeki bütün çiftçilerin gelirleri azalacaktır.

dikkat

Terkip hatası, makro iktisadi açıdan geçerli bir durumun mikro iktisadi açıdan geçerli olamayacağı durumunu ifade etse de bu durum makro iktisadi analizlerin mikro temeller üzerine yapılması gerektiği çıkarımını yadsıyamaz.

İktisadi Düşünce Tarzı

İktisatçılar zaman zaman farklı görüşlere sahip olabilirler. Bu hem normatif hem de pozitif iktisatta iktisat düşünürlerinin farklı görüşe sahip olmalarından ileri gelebilir ki bu da son derece doğaldır. Ancak inceledikleri konular farklı olsa da iktisatçıların sorunlara yaklaşımı belirli ilkelere dayanan ortak bir yaklaşımdır. Bu yaklaşıma *iktisadi düşünce tarzı* adını vermekteyiz.

İktisadi düşüncenin temel birtakım prensipleri bulunmaktadır. Bunlar arasında, *iktisadi kararların rasyonel olması*, *iktisadi kararların fırsat maliyetinin olması* ile *iktisadi kararların marjinal maliyet ve marjinal faydasının dikkate alınmasıdır*.

İktisadi düşünme tarzının temel ilkesi karar alıcıların *rasyonel davrandıkları* ilkesidir. İktisadi karar birimleri, bir amaç belirlerler ve tercihlerini bu amaca ulaşmak yolunda yaparlar. Yani kendi çıkarları doğrultusunda hareket ederler. Tüketicilerin amacı faydalarını artırmak, üreticilerin amacı ise karlarını maksimize etmektir. Rasyonel davranış ilkesine göre, tüketicinin elde etmeyi beklediği faydayı, üreticinin ise karını en yüksek düzeye çıkaracak tercihleri yapması gerekmektedir. Örneğin, bir malın A ve B markaları market rafında aynı fiyata satılırken tüketicinin zevk ve tercihi A markasına yönelik ise tüketici tercihi her durumda A malını seçmek şeklinde kullanılmalıdır.

Diğer bir karar birimi olan üreticide kârını maksimize etmeyi amaçlar. Kâr bir malın satışından elde

edilen gelir ile malı üretmek için katlanılan maliyet arasındaki olumlu farktır. O halde bir üretici kârını en yükseğe taşıyabilmek için mümkün olduğunca az kaynağı bir araya getirerek maliyetlerini düşürecek kararı almak durumundadır. Aksi halde üretimin maliyetleri artacak ve kârı azalacaktır. Bu da rasyonel olmayan bir davranış biçimidir.

İktisatçılar bir karar alınırken bunun fayda ve maliyetlerinin göz önüne alındığını kabul ederler. Alınan tüm *iktisadi kararların bir fırsat maliyeti* söz konusudur. Örneğin, arkadaşlarınızla akşam sinemaya veya tiyatroya gideceksiniz. Arkadaşlarınız tiyatroya gitmeye karar verdi ancak siz çok sevdiğiniz bir filmin vizyonda olduğunu gördünüz ve sinemaya gitmeye karar verdiniz. İşte sizin sinemaya gitme kararınızın fırsat maliyeti, arkadaşlarınızla tiyatroya gitmemektir. Elbette ki bu söz konusu fayda ve maliyet kişiden kişiye değişir.

İktisadi kararların marjinal maliyet ve marjinal faydasının dikkate alınması, marjinalizm ilkesidir. Buna göre kıtlık nedeniyle bir seçim yapmak durumunda kalan birey, rasyonel davranarak kendisi için en iyi olanı seçmek durumundadır. Marjinal yarar bir faaliyetin ilave birimin sağladığı yarar, marjinal maliyet ise bir faaliyetinin ilave biriminin maliyetidir. Bu bağlamda, eğer yapılan faaliyetin marjinal faydası marjinal maliyetinden büyükse o faaliyeti yapmak gerekir.

İktisadi düşünme tarzından bahsederken *iktisadi düşüncede ortaya çıkabilecek hatalardan* da kısaca bahsetmek yerinde olacaktır. İktisatçı bilim adamları, *ceteris paribus* (diğer şartlar sabitken), nedensellik ve tümeleme konularında iktisat teorisinin yanlışlığına düşebileceğini öne sürmektedirler.

Diğer şartlar sabitken varsayımı, iktisadi analizleri basitleştirmede kullandığımız temel varsayımlardandır. İktisat teorisindeki çalışmaların çoğu “*ceteris paribus*” varsayımıyla geliştirilir. Bu varsayımına göre, bir iktisadi olgu incelemede, olguyu etkileyen değişkenlerden biri değişken, diğerleri sabit kabul edilir. Örneğin, bir malın fiyatının değişmesi durumunda, talep edilen miktarında meydana gelecek değişimleri analiz ederken kişinin gelirini, ikame mallarının fiyatlarını, tamamlayıcı malların fiyatlarını, tüketici sayısını, tüketici zevk ve tercihlerinin yönünü değişmez kabul ederiz. Bir malın fiyatı düştüğünde, talep edilen miktarının artacağını ancak ve ancak *ceteris paribus* koşulları altında söyleyebiliriz. Ama mal ucuzlamış olsa bile tüketici tercihleri bu malı satın alma yönünde olmayabilir.

İktisadi düşünce tarzında yapılan hatalardan biri de iki değişkenin birlikte değişim ilişkisiyle *nedensellik ilişkisinin* karıştırılmasıdır. Birbiriyle ilişkisiz iki değişken aynı anda birlikte değişmesi demek birinin diğerinin neden veya sonucu demek değildir. Örneğin, üniversite yemekhanesinde çıkan yemeklerin lezzetli olması ile öğrencileri başarılı olması, lezzetli yemeklerin öğrencileri başarılı yaptığı konusunda bir nedensellik göstermez.

Birey için geçerli bir durumun, bütün toplum için de geçerli varsayılması, *tümeleme yanlışlığına* neden olur. Örneğin, ‘bir kişinin fabrikada oldukça sessiz bir ortamda daha verimli çalışmasının üretimi artırıyor olması, toplumdaki tüm işçiler için geçerlidir’ demek, bir tümeleme yanlışlığıdır.

İktisadın Diğer Bilimlerle İlişkisi

İktisat, insanların toplumda ihtisaslaşma ve iş bölümüne dayanan ortak faaliyetlerinden doğan ilişkileri inceleyen bir sosyal ilim olduğuna göre, her şeyden önce, hukuk ve ahlakla yakından ilişkilidir.

Ekonomik olaylar *hukuki* bir çerçeve içinde oluşur. Hukuk düzeni, belli bir ekonomik sistemi ve bu sistem içindeki ekonomik ünitelerin (bireyler, aile ekonomileri, kurumlar, devlet) ekonomik etkinliklerini belirleyen ve yönlendiren çok sayıda yasayı kapsar. Hukuk ile olan ilişki açısından şirketlerin yapısı veya tekelleşme karşısında önlemler söz konusu olduğu zaman ekonomik incelemenin, yasal sınırları ve kalıpları da ortaya çıkar. Kanun, kararname, yönetmelik ve talimatname gibi yaptırıcı kurallar bütününü oluşturan hukuk, bazı eylemleri men, bazılarını da kabul ederek ekonomik oluşumu şekillendirir. Anayasada yer alan mülkiyet hakkı ve meslek seçme özgürlüğü iş hayatının temel unsurlarını oluşturur. Söz konusu temel haklar özel girişimin ekonomik sistemde yer almasını sağlar. Kısaca denilebilir ki hukuk ekonomiye ve ekonomi de hukuka sürekli olarak etki yapmıştır, yapmaktadır.

Mantık, tümevarım ve tümdengelim yöntemlerinin her ikisini birden kullanarak genele ulaşmak isteyen ekonomiste büyük katkılarda bulunmaktadır.

Ekonomik kurallar ve yasalar ekonomistler tarafından değişik yöntemlerle ortaya konulmuştur. Ekonominin bilim olma döneminde ekonomik yasalara ulaşmada başlıca iki yöntemin kullanıldığı görülmüştür. Ekonomik yasalara ulaşabilmek için başvurulan ilk yöntem tümdengelim (dedüksiyon) yoluyla elde edilen önermelerle ekonomik ilişkilere

ri ve olayları genel düzeyde açıklamak olmuştur. Ekonomik değişkenler arasında sürekli tekrarlanan ilişkileri saptayarak genel ilkeler ve yasalar halinde ifade etmenin ikinci yolu, çevremizde olup biten olayları gözleyerek, inceleyerek, tekil düzeyde veriler toplayarak bu veriler arasında değişmez ilişkileri saptamaktır. Bu yöntem tümevarım (indüksiyon) yöntemidir. Bu iki yöntem ekonomi biliminde ve ekonomik düşünce tarihinde birbirlerini izler ve iki ayrı dönemi temsil eder görünmektedir.

Günümüzde ekonomik kural ve yasaların geliştirilmesinde tümevarım yöntemi ki buna pozitivist ya da deneyci yol da denilmektedir, tümdengelim yöntemi ile birlikte kullanılmaktadır. Bu iki yöntem birbirinin karşısı (rakibi) değil tamamlayıcısı durumundadır. Ekonomik kural ve yasaların elde edilmesinde iki yöntem birlikte kullanıldığından, gözlemlerden çıkarılan önermelerden hareket edilmektedir. Doğrudan gözlemlerle algılanmış önermelere temel önerme denilmektedir. Başka bir deyişle temel önermeler arasında mantıksal ilişkiler kurulabildiğinde bunlar bütün olarak bir sistem oluşturacaktır. Genel ifadelerin doğruluğu, geçerliliği temel önermelere indirgemeleri ile ortaya konulabilir. Deney ve gözlemlerden doğrudan algılanmış tekil önermelere geri getirilebildiği zaman genel ifade doğru ve anlamlı sayılacaktır. Gözlemlere indirgenemeyen, gözlenen olaylarla doğrulanamayan genellemeler, anlamsız sayılacaktır.

İktisat bir bakıma kantitatif (nicel) olaylarla uğraştığı için *matematik, geometri ve olasılık* hesaplarından büyük ölçüde yararlanır. Ekonomik olayların nicel ilişkilerin araştırılmasında matematiksel yöntemlerden yararlanılmaktadır. Örneğin fiyatlar, maliyetler, gelir, kâr ve zarar gibi unsurlar, sayılarla ifade edildiklerinden, bunların araştırılması ve incelenmesinde matematiksel çözümlemelere gerek duyulur.

İktisat, *istatistik* ile de çok yakın ilişkisi olan bir bilim dalıdır. İstatistik kitlesel oluşumları sayısal kavramlarla inceleyen yöntemlerin bilimidir. İstatistikte tek olayın incelenmesinden değil, çok sayıda olayın çözümlemesinden ortalama sonuçlara ulaşılır. İşte burada dikkat edilmesi gereken konu, eldeki rakamların doğruluğu kabul edilse

bile, istatistik yönteminde aşırılığa kaçmış bir soyutlama olduğu bilinmeli ve sayı ve rakam dizilerine dayanılarak elde olunan yaklaşımlar, genelleştirmeden önce kontrol edilmelidir. Ayrıca istatistik ekonomik kuramda kazanılmış görüşlerin sayılarla açıklanmasına ve kanıtlanmasına da yardımcı olur. Çünkü istatistik teknikleri, ortaya atılan ve doğal olarak karmaşık bulunan sorunları kısa ve kolayca yanıtlandırılmasına yardımcı olan ölçümlerdir.

İktisat biliminin ortaya atmış olduğu tezlerin sınanması konusunda, belki de en önemli bilim dalının ekonometri olduğu söylenebilir. Sözlük anlamı *ekonomik ölçüm* olan *ekonometri*, matematik, iktisat, iktisadi ve matematiksel istatistik gibi bilimlerin birleşiminden oluşur. Ekonomik ilişkilerin incelenmesi, ekonomi konusunda ön savların hazırlanması ve değerlendirilmesi ve sonuçta yordama yapılması konularında iktisat bilimine destek olur. Ekonometri, iktisadi ilişkilerin mümkün olan kat sayılarını belirlemek ve bu sayılardan yola çıkarak mümkün olabilecek en yakın gerçek rakamlara ulaşmayı amaçlar. Ekonometri bunu yaparken çeşitli yöntemler uygular. Öncelikle, oluşturulan kuramlar matematiksel ifadelerle açıklanır ve işlenir. Ardından bir ölçüm metodu oluşturulur. Ekonometride üç ölçüm metodu vardır; matematiksel metot, iktisadi metot ve istatistiksel metot.

Matematiksel olarak açıklanan metotlar ile iktisadi modeller oluşturularak ortaya tahmini rakamlar koyulur. Bu rakamlara ulaşmak için çeşitli ekonomik yöntemler uygulanır. Ekonometri bilimine ilişkin yapılan hesaplamalarda genellikle kontrol edilebilen değişkenler kullanılmaktadır. Ortaya çıkan ekonometri sonuçlarında herhangi bir kesinlik olmasa da elde edilen bulgular gerçeğe en yakın olan sonuçlardır. Bu bağlamda elde edilen sonuçlar yeniden kontrol edilebilir ya da gözlemler doğrultusunda değişkenlere farklı değerler verilebilir.

Ekonometri disiplini, matematiksel istatistikten farklı olarak sınanabilir olmasıyla büyük bir önem taşır. Bu nedenle de fakültelerde ayrı bir bölüm olarak yer alır. Hatta disiplinin mühendislik alanına yakın olduğu konusundaki görüşler de azımsanacak ölçüde değildir.

Öğrenme Çıktısı

3 Bir bilim dalı olarak iktisadı tanımlayabilme
4 İktisat bilimiyle ilgili temel kavramları açıklayabilme

Araştır 2

Bilimsel yöntem nedir? Sosyal bilimlerde araştırmalar nasıl yapılır?

İlişkilendir

Bir disiplinin bilim olabilmesi için taşıması gereken asgari şartları araştır ve iktisat bilimiyle ilişkilendir.

Anlat/Paylaş

İhtiyacın olan mal ve hizmetleri ekonomik ve ekonomik olmayanlar biçiminde sınıflandır. Dereden su içmek ile marketten aldığı şişe suyun tüketimi ile ilgili arkadaşlarıyla tartış.

KİT KAYNAKLAR VE KİTLİK KANUNU

İktisat biliminin çözmeye çalıştığı temel sorun kıtlıktır. İktisat, sınırlı kaynaklarla sınırsız ihtiyaçları karşılamak üzere insanoğlunun tatmin düzeyini maksimum kılmaya çalışır.

Sınırsız insan ihtiyaçlarını karşılamaya yarayan kaynaklar sınırlıdır. Bu durum “kıtlık kanunu” ile açıklanmaya çalışılır.

İhtiyaçların sınırsızlığı ve buna karşın üretim faktörlerinin sınırlı olduğu gerçeği, hangi ihtiyaçlara önem verileceği sorununu karşımıza çıkarır. Kıt kaynakların etkin kullanıldığını varsaydığımız bir ekonomide, bir maldan daha fazla üretilmesi, ancak ve ancak diğer maldan daha az üretilmesi pahasına gerçekleştirilebilir. Örneğin kara taşımacılığına daha fazla kaynak ayrılması, demiryolu taşımacılığına daha az kaynak ayrılması demektir. Daha fazla peynir üretmek, tereyağı üretiminin bir kısmından veya tamamından vazgeçmeyi gerektirir.

seçilmesi nedeniyle vazgeçilen en iyi alternatifin değerine fırsat maliyeti denir. Kısaca bir kararı uygularken vazgeçilen karar şeklinde tanımlayabiliriz.

Örneğin, sinemaya gittiğinizde, aynı saatte başlayan derbi maçı seyrederememiş olacaksınız. Bir ülkenin savunma harcamaları artırılırsa bayındırlık harcamalarının kısılması zorunluluğu ortaya çıkar.

İktisat bilimi insanların tercihlerinin yönüyle değil, sonuçları ile uğraşır. İnsanlar demiryolunu havayoluna, gömleği kazağa tercih edebilirler. İktisat bilimi için bu tercihlerin sonucu önemlidir.

Tüm isteklerimizi karşılamadaki güçlük, bizi sınırlı kaynaklarımızı en iyi şekilde nasıl kullanabileceğimiz konusunda seçim yapmaya zorlamaktadır. Kıt kaynakların nasıl kullanacağı konusunda akılcı seçimlerin yapılması ekonominin temel konusunu oluşturur. *Rasyonel (akılcı) seçimlerin* yapılabilmesi için, dikkate alınan her bir seçenek ya da alternatifte ilişkin maliyetlerin karşılaştırılması gerekir. Belirli bir karar ya da seçimin sağladığı fayda, bu seçime ilişkin maliyeti aşıyorsa refah düzeyimiz yükselecektir ve seçim rasyoneldir.

Kaynakların Etkin Kullanımı ve Fırsat Maliyeti

Üretim faktörlerinin kıt olması, bunların en iyi biçimde kullanılmasını gerektirir ki bu da insanoğlunu alternatifler arasında bir seçime zorlar. Yapılan tercihle seçilen alternatifin dışında kalan bazı ihtiyaçları karşılama fırsatı kaçacaktır. İktisat teorisinde bu durum *fırsat maliyeti* ya da *alternatif maliyet* olarak kavramlaştırılmıştır. Kısaca, *bir şeyin*

Üretim İmkânları Eğrisi

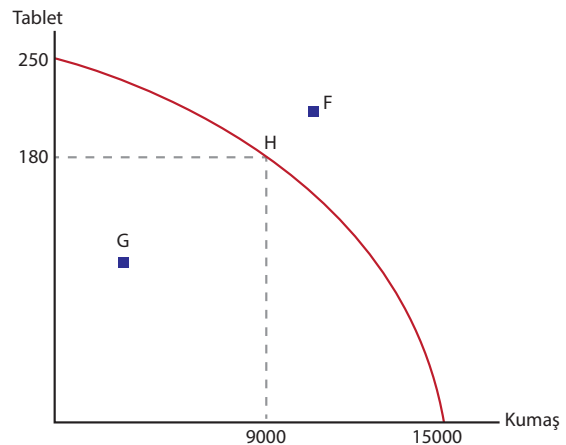
Üretim imkânları eğrisi; “Üretim faktörlerinin miktarı ve teknoloji sabitken bir toplumun üretebileceği ve üretemeyeceği mal demetlerini ayıran bir sınır çizgisidir.” biçiminde tanımlanmaktadır. Dönüşüm (transformasyon) eğrisi olarak da adlandırılır. Ekonomiler ellerinde bulunan kaynaklarla üretim olanakları eğrisinin dışına çıkamazlar. Eğri üzerinde etkinlik olduğunu varsayarlar.

✓ **Üretim imkânları eğrisi**, üretim teknolojisi ve kaynaklar sabit iken üretilebilecek maksimum mal bileşimlerinin geometrik yeridir.

Bir ekonomide kaynaklar sınırlı olduğundan hangi mal ve hizmetlerin hangi miktarlarda üretileceğine dair tercih yapılması gerekir. Bir maldan üretilen miktar arttıkça o malın diğer mallar cinsinden fırsat maliyeti artar. Malların miktarları arasındaki tüm bu üretim alternatiflerinin birleştirilmesiyle üretim imkânları eğrisi elde edilir. Şekil 1.2, üretim imkânları eğrisini göstermektedir.

Toplum eğer hiç kumaş üretmezse elindeki kaynaklarla 250 adet tablet yapabilirken hiç tablet üretmediği takdirde 15 bin metre kumaş yapabilir. Üretim imkânları eğrisi üzerinde tablet ve kumaş üretimi konusunda sonsuz sayıda alternatif üretim miktarları söz konusudur. Örneğin ‘H’ noktasında toplum, 180 adet tablet yaparken aynı zamanda 9 bin metre de kumaş üretebilir.

Üretim imkânları eğrisinde toplum bir birim daha fazla kumaş üretmek istiyorsa giderek artan oranda tablet üretiminden vazgeçmek zorundadır.

Şekil 1.2 Üretim İmkânları Eğrisi.

Eğri üzerinde her noktada ekonomi tam istihdamdır. Üretim imkânları eğrisi üzerindeki noktalarda işsizlik söz konusu değildir ve atıl kapasite yoktur (Örneğin “H” noktası).

Üretim imkânları eğrisi dışındaki “F” gibi noktalarda üretim gerçekleştirmek imkânsızdır. Çünkü yeterli kaynak yoktur.

Üretim imkânları eğrisinin içindeki “G” noktasında üretim gerçekleştirilebilir. Ancak eğri altındaki noktalarda ekonomide atıl kapasite dolayısıyla işsizlik söz konusudur.

Yaşamla İlişkilendir

Birleşmiş Milletler (BM), Kuzey Kore’de kıtlık ve gıda krizine karşı uluslararası topluma harekete geçme çağrısında bulundu.

Güney Kore haber ajansı Yonhap'taki habere göre, BM Genel Sekreteri'nin insani işler konusundaki yarıdımıcılarından Ursula Mueller, Kuzey Kore'nin doğal afetler ve yaptırımlar nedeniyle son yılların en "vahim" gıda kriziyle karşı karşıya kaldığı uyarısı yaptı.

Uluslararası toplumun, krize siyasi alanın dışında bir çözüm üretmek üzere çabalarını arttırması gerektiğini vurgulayan Mueller, “Tablo gerçekten vahim ve eğer önlem alınmazsa, özellikle ilave mali kaynak sağlanmazsa korkarım daha kötüye gidecek.” dedi.

Mueller, ülkede 2019 hasat mevsimi boyunca kıtlık koşullarının hüküm sürdüğünü, “hububat deposu” olarak bilinen Güney Hwanghae eyaletine düşen yağış miktarının nisan-temmuzda yıllık ortalamanın yüzde 50 altında kaldığını belirtti.

“Kuzey Kore’deki yardım kuruluşlarının daha fazla aşıya, ilaca, temiz içme suyuna ihtiyacı var”

Eylülde, Kuzey Kore sahillerini vuran Lingling Tayfunu'nun mısır, pirinç, kestane ve sebze üretimine zarar verdiğini anımsatan Mueller, soya fasulyesi mahsulünün de yüzde 60'ını yok ettiğini kaydetti.

Mueller, tüm bu koşulların derin bir gıda krizine işaret ettiğini vurgulayarak, “Kuzey Kore’deki yardım kuruluşlarının, yetersiz beslenen çocukların tedavisi için daha fazla aşıya, ilaca ve temiz içme suyuna ihtiyaçları var. Jeopolitik tercihlerle milyonlarca insanın daha fazla ıstıraba sürüklenmesine seyirci kalmamalıyız.” ifadelerini kullandı.

Mueller, insani müdahalenin siyasi değerlendirmelerden arındırılması gerektiğinin altını çizdi. BM raporlarına göre, Kuzey Kore’nin gıda üretimi bu yıl geçen yıla göre yüzde 9 azalarak son yılların en düşük seviyesine geriledi. Bu durumda ülke nüfusunun yüzde 40’ını oluşturan 11 milyon kişinin, acil gıda yardımına ihtiyaç duyacağı tahmin ediliyor.

Kaynak: Hürriyet Gazetesi 13.11.2019

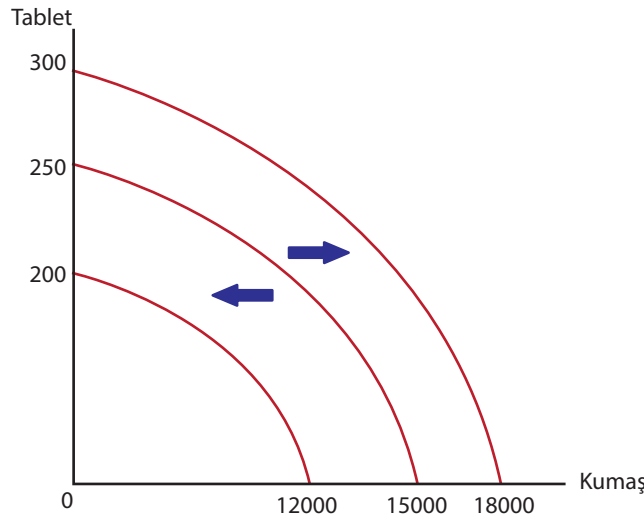
Ekonomik Büyüme

Bir ekonomide, büyümenin gerçekleşebilmesi için sahip olunan üretim faktörlerinin miktarının artması ve/veya verimliliğin artması gerekir.

Toplumun sahip olduğu sınırlı kaynakların miktarının zaman içerisinde artması ve teknolojik gelişmelerin meydana gelmesi üretim imkânları eğrisini sağa doğru kaydırır. Şekil 1.3, bu durumu göstermektedir.

Ekonomik **büyümenin** gerçekleşmesi sonucu tablet üretiminin 250 adetten 300’e, kumaş üretiminin ise 15 bin metreden 18 bin metreye yükselmesi durumunda, üretim imkânları eğrisi ok yönünde sağa kayar. Bunların tersi olması durumunda ise eğri sola kayacaktır (200 tablet ve 12 bin metre kumaş).

✓ Bir ekonomide üretilen mal ve hizmet miktarındaki artışlara **büyüme** denir.

Şekil 1.3 İktisadi Büyüme.

Öğrenme Çıktısı

5 Kıtık kavramını açıklayabilme
6 Kaynakların etkin kullanımını ve fırsat maliyeti kavramlarını örneklendirebilme

Araştır 3

Son üç asırdır dünya nüfusunun nasıl bir artış gösterdiğini araştırın. Sizce yüzyılın sonunda dünyayı nasıl bir gelecek beklemektedir? Kısa bir yorumda bulunun.

İlişkilendir

İnsanoğlunun Ay ve Mars ile ilgili araştırmalarının kıtlıkla bir ilişkisi olabilir mi?

Anlat/Paylaş

Ekonomik büyümenin neden gerekli olduğunu, Almanya gibi refah bir ülkenin neden hala büyüme çabasında olduğunu arkadaşlarınızla tartış.

ANA EKONOMİK SORUNLAR VE EKONOMİK SİSTEMLER

İktisat biliminin uğraştığı temel problemin kıt kaynakların nasıl dağıtılacağı olduğunu söylemiş-tik. Toplumlar bu kaynakları dağıtırken bir iktisadi sistemi seçmek durumunda kalmaktadır. Alternatif ekonomik sistemlerin hepsi, ekonomilerin problemlerin nasıl çözülebileceğine odaklanmaktadır. Bu problemler tüm ekonomiler için tam kullanım sorunu, etkin kullanım sorunu ve üretilen mal ve hizmetlerin miktarının nasıl artırılacağı sorunudur.

İktisadi Problemler

Bir ekonomide çözülmesi gereken temel iktisadi sorunlar şunlardır;

- Hangi mallar üretilecek?
- Ne kadar üretilecek?
- Nasıl üretilecek?
- Nerede üretilecek?
- Üretim nasıl bölüşülecek?

Bir ekonomide çok çeşitlilikte mal ve hizmet üretilir. Ancak üretilmesi muhtemel bu mal ve hizmetlerden hangileri üretilmelidir? Şayet bu soruna çözüm bulunamazsa toplumun ihtiyaç duyduğu birtakım mallar üretilmeyebilir ya da yeterli sayıda üretilmeyebilir. O halde mal ve hizmetlerin ne miktarda üretilmesi sorunu da çözülmelidir. Aksi halde bazı mal ve hizmetlerde kıtlık yaşanırken bazıları gereğinden fazla üretilir.

Mal ve hizmetler nasıl üretilmeli? Üretimde daha çok emek mi sermaye mi kullanmalıyız? Üretimi nerede gerçekleştirmeliyiz? Kimler üretilen mal ve hizmetlerden ne ölçüde paylarını alacak?

Hangi mallar üretilecek? Bir işletmenin ana amacı kâr elde etmektir. Bir üretici ne üreteceği kararını verirken söz konusu mal veya hizmetin mal oluş fiyatı ile satış fiyatı arasındaki farka bakar. Doğal olarak kendisine en yüksek kârı hangi mal veya hizmet sağlıyorsa onu üretir.

Ne kadar üretilecek? Üretici için, üretilen mal ve hizmet miktarı kârı maksimum kılacak bir miktar olmalıdır. Çok büyük tesisler kurup düşük kapasite ile kullanmak zarara yol açabileceği gibi, olması gerekenden küçük bir tesis de ekonomik açıdan etkinliği olumsuz etkileyecektir.

Nasıl üretilecek? Bir üretici, işgücü ucuz ise emek yoğun üretim, sermaye ucuz ise sermaye yoğun üretim ile üretimini gerçekleştirebilir. Üretim faktörlerinden hangisi ucuz ise maksimum kârı sağlamak isteyen üretici için o faktöre ağırlık verecektir. Çin'de emek faktörü ucuz iken, nispi olarak Almanya'da emek faktörü pahalıdır. O halde Çin ve Almanya'da üretimin ağırlıklı olarak nasıl gerçekleştiği konusunda bir yargıya varabilirsiniz.

Nerede üretilcek? İşletme disiplininde en önemli hususlardan biri de işletmenin kuruluş yerinin seçimidir. Bu yapılırken, yatırımcı, doğal olarak kendisine en çok kâr sağlayacak yerleşim yerini seçecektir. Çünkü kuruluş yeri maliyetleri önemli ölçüde etkiler. Bazı durumlarda pazara, bazı durumlarda ise ham maddeye yakın tesis kurmak maliyetleri düşürecektir.

Üretim nasıl bölüşülecek? Piyasada 5 liraya satılan bir kalem neden bu fiyata satılmaktadır? Bu beş lira varmak için, üretimde katkısı olan emeğin fiyatını, sermayenin faizini, doğal kaynakların rantını ve girişimcinin kârını toplarsak söz konusu fiyata ulaşırız. Bütün bir ekonomi açısından düşünersek; üretilen tüm nihai mal ve hizmetlerin parasal tutarlarının toplamının ücret, kira, faiz ve kâr olarak topluma dağıldığını söyleyebiliriz. Bu dağılımı sağlayan yine fiyat sistemidir. Her faktör sahibinin ne kadar pay alacağı faktörlerin fiyatları ile belirlenir.

Ekonomik Sistemler

İktisat biliminin cevap aradığı *hangi malların, nasıl ve kimler tarafından üretileceği* sorularının cevabı iktisadi sistemlerde yatmaktadır. Mal ve hizmetlerin üretilmesi için kullandığımız üretim faktörlerinin mülkiyeti iktisadi sistemlerin neler olduğu konusunu aydınlatmaktadır.

Kapitalist ekonomik düzen olarak adlandırdığımız ekonomik sistem, bireylerin özel mülkiyet ve girişim hakkının olduğu; üretim, tüketim, bölüşüm ve değişim işlerinin piyasalarda ve serbestçe işleyen fiyat mekanizması tarafından düzenlendiği sistemdir.

Bu ekonomik düzende görünmez el (fiyat) iktisadi problemlerin cevabını verir. Ne kadar üreteceğimize kâr maksimum kılacak üretim miktarı, nasıl üreteceğimize üretim faktörlerinin fiyatı, nerede üreteceğimize pazar veya hammaddeye yakın en ucuz fiyata mal etme amacı ve üretimin nasıl bölüşüleceğine üretim faktörlerinin fiyatı karar verir.

Kısaca kapitalizm; endüstri ve ticaretin devlet tarafından değil, kapitalist olarak da ifade edilen şirketler veya özel girişimciler tarafından kontrol edildiği ekonomik sistemi ifade eder. Kapitalizm kurucusu *Adam Smith* olarak kabul edilir. Bu ekonomik ve sosyal sistemin kurucusu Smith'e göre kapitalizmin etik temeli, her insanın hayatını istediği gibi idame ettirebilme hakkıdır.

Kapitalist sistemin beş temel ilkesi bulunmaktadır. Bunlar:

- **Özel Mülkiyet:** Kapitalizmin temelinde mal ve hizmetler ile emeğin serbestliği söz konusudur. Bu da ancak ve ancak özel mülkiyet hakkı ile sağlanabilir. Mülkiyet haklarının varlığı, bireyleri ve firmaları ellerindeki kaynakları en etkin şekilde kullanmaya sevk ederek piyasada rekabetin oluşmasına katkı sağlar.

- **Veraset Kurumu:** Özel mülkiyetin ayrılmaz bir parçası olan veraset kurumu, kapitalizm sistemi için bağlayıcı ve mutlak gerekli bir koşuldur. Bu ilke sayesinde, kapitalist sistemlerde her birey istediği kişilere veya kendi soyundan gelenlere servetini bırakma hak ve özgürlüğüne sahip olur.
- **Kâr Amacı:** İşletmelerin temel amacı kısa dönemde kâr etmek, uzun dönemde gelişmek ve büyüktür. İşletmeler bunun için masraflarını en az seviyeye düşürmeye, satışlarını da muhtemel en yüksek düzeyden yapmaya çalışırlar. Üreticilerin kâr amacı gütmesi, kaynakların da en iyi şekilde dağılmasını sağlayacaktır.
- **Piyasa Rekabeti:** Saf kapitalist ekonomilerde, özel firmalar mal ve hizmet sağlama konusunda birbirleriyle yoğun rekabet halindedirler. Bu rekabet, üreticilerin daha iyi mallar üretmesini ve üretilen malları rakiplerinden daha ucuz bir fiyata satmayı düşünmesini sağlar. Bu da etkinliğin artmasına yardımcı olur.
- **Ücretli İşçilik:** Kapitalist ekonomik düzenin en büyük gerçeklerinden biri, toplumun büyük bir kısmının başkası namı hesabına ücretli olarak çalışmasıdır. Üretim faktörlerine sahip olma imkânı bulunmayan insanların yapabilecekleri tek şey, fiziki ve zihni emeklerini pazarlamak olacaktır.

Sosyalist ekonomik düzende, kapitalist ekonomik düzenin tersine, hangi malların, nasıl ve kimler tarafından üretileceği sorularının cevabı merkezi planlamada yatmaktadır. Bu sistemde, hür girişim ve mülkiyet hakkı yoktur. Üretim faktörleri, toplumun ortak malıdır ve merkezi otoritenin kararlarıyla hangi malların üretileceği konusunda bir araya gelirler.

Sosyalizm, bir toplumun tüm ekonomik faaliyetlerinin özel kesimler yerine kamuya ait olması anlamına gelir. Sosyalizmde üretim, dağıtım ve değişim ulusaldır. Üretim malları ve üretim üzerinde merkezi bir otoritenin kontrolü mevcuttur.

Sosyalizmde bireylerin üretici araçları, üretim malları, üretimde ve özel mülkiyette karar alabilmeleri imkânsızdır. Sosyalist toplumlarda bu karar, merkezi otorite tarafından verilir. Sosyalist bir düzende bireylerin hangi işte çalışacağına, ne üreteceğine bireyler kendileri değil, merkezi otorite karar verir.

Sosyalizm maddeler halinde kısaca şu ilkelerle özetlenebilir:

- Sosyalizm, kapitalist düşünceye eleştiri olarak doğmuştur,
- Üretim faktörleri tamamen kamuya aittir,
- Toplumsal kararlarda bireylerin çıkarları değil, tüm toplumun çıkarları belirleyicidir,
- Sosyalist düşünceye göre toplumda sınıf farklılıkları olmaz ve herkes merkezi otoritenin planlarına uygun çalışarak toplum gelirinden pay alır.

Karma ekonomik düzende ise ekonominin bir kısmında merkezi hükümet mal ve hizmet üretirken, diğer yanda mülkiyet haklarının ve hür girişimciliğin olduğu ve fiyatın etkisiyle özel sektör tarafından üretilen mal ve hizmetler bulunmaktadır.

Türkiye'deki ekonomik sistem de olan karma ekonomik sistemler, piyasa ekonomilerinin ve komuta ekonomilerinin belirli ölçülerde karıştırıldıkları ekonomilerdir. Karma ekonomilere "ikili ekonomi" dendiği de olur. Karma ekonomik sistem dediğimiz kavramın tam bir tanımlaması olmamakla beraber en sık görülen karma ekonomiler serbest piyasaya sahip, fakat serbest piyasanın belirli alanlarının devlet kontrolünde olduğu (örn. kamu malları ve hizmetleri) ekonomilerdir.

Batı ülkelerinin çoğunda karma ekonomik sistem uygulanmaktadır. Endüstrilerin çoğu özel sermaye tarafından kontrol edilmekte fakat birtakım kamu hizmetleri ve malları devlet tarafından işletilmektedir. Bu yüzden ne devlet ne de özel sektör tek başına ekonomiyi ayakta tutamaz; ikisinin rolü de önemlidir.

Karma ekonomik sistemler bugün en ideal ekonomik sistem olarak kabul edilmektedir. Karma ekonomiler teoride komuta ekonomilerinin de piyasa ekonomilerinin de avantajlarına sahiptir.

Fakat bu, pratikte her zaman böyle olmamaktadır. Devletin piyasaya ne kadar müdahale ettiği ekonomiden ekonomiye değişmektedir ve bazı ekonomilerde devlet müdahalesi gereğinden fazladır.

Kapitalizm, son birkaç yüzyıldır dünya üzerinde en yaygın olan ekonomik modeldir. Kapitalizmin dünya üzerindeki en büyük rakibi, üretim araçlarının, genelde demokratik yollarla, toplumun elinde bulunduğu sosyalizmdir. Kapitalizmin aksine sosyalizm olarak bilinen sistemde, üretim araçları kapitalistlerde değil, toplumun elinde bulunur.

Sosyalizmin savunucuları, üretim araçlarının bireyler yerine kooperatifler aracılığıyla toplumun elinde olmasının gelirin daha eşit bir şekilde dağıtılmasını sağlayacağını söylerler. Onlara göre yapılan yatırımın meyvelerinin bireysel yatırımcılar yerine kâr payı ödemeleri gibi yöntemlerle tüm topluma eşit şekilde dağıtması gerekir.

Kapitalizm Sosyalizm Farkları için bağlantıya bakabilir ve bilgilerinizi derinleştirme imkânı bulabilirsiniz. Umarız bu yazımızda size kapitalizm hakkında genel bir tanım verebilmiş ve herkes tarafından farklı yerlere çekilen bu paradigma hakkındaki bazı doğru bilinen yanlışlara açıklama getirmemiz mümkün olmuştur.

Günümüz dünyasında artık ekonomik sistemler tartışması, yerini devletin ekonomideki rolüne ve eğer üretimin gerçekleştirilmesinde devlet pay sahibi ise ne ölçüde verimli çalıştığı konularına odaklanmıştır. Bazı devletler ekonomi içerisinde özel sektörden daha fazla pay sahibi olabilmektedir. Ancak, etkin üretim gerçekleştiren ve dolayısıyla halkının refahını yükseltmeyi başarmış gelişmiş ülkelerin var olduğu gibi (örneğin İsveç), devletin ekonomideki rolü oldukça az olan ve liberal olarak adlandırdığımız ve fakat hâlâ az gelişmiş ülke sınırında yer alan ülkeler de bulunmaktadır.

Yaşamla İlişkilendir

Neoliberal'ler kendini vurdu

20 Kasım 2019, Çarşamba

Pazartesi günü yazımda, ABD Yönetimi'ne musallat olmuş 40 yıllık bir anlayışın, bu anlayışın temsilcisi bir grup sivil ve askeri bürokratların ve bu 'ağ'a dahil bir grup siyasetçi ve medya temsilcisinin dünyanın süper gücünü sürüklediği 'fiyasko'yu ifade etmeye çalışmıştım. Bugün ise, aynı 'fiyasko'nun ekonomi cephesini yazarak devam edeceğim. Soğuk Savaş'ın bitişiyle, şahtanarak, ekonomi alanındaki fikir ve yöntemleriyle dünya ekonomisini 'esir' almaya kalkan 'neoliberal'ler. Sebep oldukları '30 yıllık fiyasko' **üç temel küresel ekonomik sorunun** temelini oluşturdu. İlki, 250 trilyon doları aşan, dünya milli gelirinin 3 katına çıkan '**küresel borç**', ikinci sorun, küresel ekonomik sistemde derinleşen 'adaletsizlik' ve 'eşitsizlik'. Üçüncü sorun ise, reel sektör ile finans sistemi arasında oluşan 'ağır dengesizlik'. Neoliberal anlayış, küresel sistemdeki sermaye sahiplerine servetlerini katlamaları yönünde öyle bir imkan sağladı ki; dünya **tarifi zor bir 'adaletsizliğe'** sürüklendi. Küresel ölçekte, başta KOBİ'ler olmak üzere, reel sektörde karlılık eridi. Ve, her ölçekte, işletmeler, şirketler yatırım yapmak, hatta firmalarını ayakta tutmak adına, daha fazla borçlandılar ve bugün küresel ekonomik sistemin bütünü 'içinden çıkılmaz' bir borç sarmalarına saplanmış durumda. Üstelik, reel sektöre, devletlere, borçlanmayı '**dahiyane**' bir işmiş gibi pazarladılar.

Yetmedi; para ve maliye politikalarında 'neoliberal' ayarlamalar yaptırıldılar. Merkez bankalarının '**araç**' bağımsızlığını 'amaç bağımsızlığına' dönüştürdüler. Merkez bankalarının ülkenin üretim, büyüme ve istihdama yönelik sorumluluklarının üstünü örtüp; salt 'bağımsızlık' odaklı bir para politikası modeli dayadılar. Böyle bir para politikası anlayışı; ülke ekonomilerine 'borçlanmaya dayalı' bir büyümeden başka bir şey getirmedi. Finans kurumlarının kasası doldu; reel sektörün finansal durumu daha da zayıfladı. Üstelik, '**amaç bağımsızlığı**'na dayalı '**yüksek faiz sarmalı**'yla, reel sektörün finansal gücünü bütünüyle erittiler.

Bugün, küresel ekonomik sistemde sebep oldukları tahribat ve 30 yıllık 'fiyasko', ülkeler arasında ticaret ve kur savaşlarını tırmandırmış durumda. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın ve ABD Başkanı Trump'ın tepkileri, 30 yıllık 'fiyasko'nun mimarı 'neoliberal' anlayışın sebep olduğu tahribatı durdurmaya yöneliktir. 'Neoliberal'ler, sebep oldukları küresel ekonomik anlayışın küresel büyüme ve küresel ticaret üzerinde sebep olduğu tahribata yönelik tepkilerle, kendilerini vurmuş durumdadılar. Üretimi, büyüme-yi, istihdamı, verimliliği gözeten; reel sektörü gözetken yeni bir model önceliklendirmek tek kurtuluş yolu.

Kerem ALKİN

Kaynak: <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/kerem-alkin/2019/11/20/neoliberaler-kendini-vurdu>

Tam İstihdam ve Etkinlik

İktisat biliminde toplumun sahip olduğu kullanılabilir tüm kaynakların tam olarak kullanıldığı durum, *tam istihdam düzeyi* olarak adlandırılır. Bu üretim düzeyinde, piyasada geçerli ücret düzeyinde çalışmak arzusunda olan bireylerin hepsi çalışmaktadır. Emek faktörü tam olarak çalıştığından sermaye ve doğal kaynakların kullanılabilir olan tümü de üretime koşulmuş demektir.

Tam istihdam istisnai bir durum olmakla birlikte, toplumların ulaşmak istediği bir durumdur. Çünkü sınırlı kaynaklarla en yüksek düzeyde çıktıyı elde ederek toplum refahının en üst düzeyde gerçekleştirmek temel amaçtır.

Bununla birlikte refah düzeyini zaman içinde istikrarlı biçimde artırmak gerekir. Büyüme olarak adlandırdığımız bu durum, iktisadi büyüme başlığı altında açıklanmış idi. Hatırlanacağı üzere, üretim olanakları eğrisinin sağa kayması büyüme olarak tanımlanmıştı.

İktisat biliminde cevaplanması gereken sorulardan biri de *kaynaklar etkin kullanılıyor mu* sorusudur. *Etkinlik* kavramıyla açıklamaya çalıştığımız bu sorun, dağılım, üretim ve bölüşüm konularında ele alınmaktadır.

Eğer bir ekonomide üretilen mallar tüketicilerin istediği kompozisyonda ise doğru mallar üretildiğinden *dağılımda etkinlik* vardır. Böylece iktisaden *ne üretilecek* sorusu da cevaplanmış olur.

Eğer bir ekonomide en düşük maliyetle mallar üretilebiliyorsa o zaman *üretimde etkinlik* söz konusudur. Üretimin doğru yapıldığı bu durum da malların *nasıl üretileceği* sorusuna açıklık getirmektedir.

Eğer bir ekonomide, gelir dağılımının veri olduğu varsayımıyla, üretilen mallar üretim faktörleri arasında doğru biçimde bölüşülüyorsa o zaman *bölüşümde etkinlik* gerçekleşmiş olur. Böylece *kimler için üretilecek* sorusu da cevaplanmış olur.

Dağılımda, üretimde ve bölüşümde etkinliğin sağlandığı tam istihdamdaki bir ekonomide, eğer birilerinin refahını azaltmadan bir diğerininkini artırmak mümkün değil ise toplum veri kaynaklardan en üst seviyede yarar sağlamış demektir. Bu durum *ekonomik etkinlik* olarak adlandırılır.

dikkat

İktisatçılar, etkinlik kavramı ile genellikle Pareto etkinliğini kastederler. Yani, üretim faktörlerinin mallar arasındaki yeni bir dağılımı ve malların tüketiciler arasındaki yeni bir bölüşümü, bireylerin bir kısmını daha kötü duruma getirmiyor ise ekonomik etkinlik veya Pareto optimumu sağlanmış olmaktadır. Herhangi bir değişim, kişilerin bir kısmının refahını, diğerlerinin refahını azaltmadan artırır ise toplumun refahı da artar ve böylece toplum ekonomik etkinliğe ulaşmış olur.

✓ makale

Keçetep, İ., "Türkiye'de İktisat Biliminin Doğuşu" Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, ICAFR 16 Özel Sayısı, s. 823, E-ISSN: 2147-9194, <http://dx.doi.org/10.17130/ijmeh.2016icaf22483>

Öğrenme Çıktısı

7 Her ekonominin sahip olduğu sorunları ifade edebilme
8 İktisadi sistemlerin rolünü kavrayabilme

Araştır 4

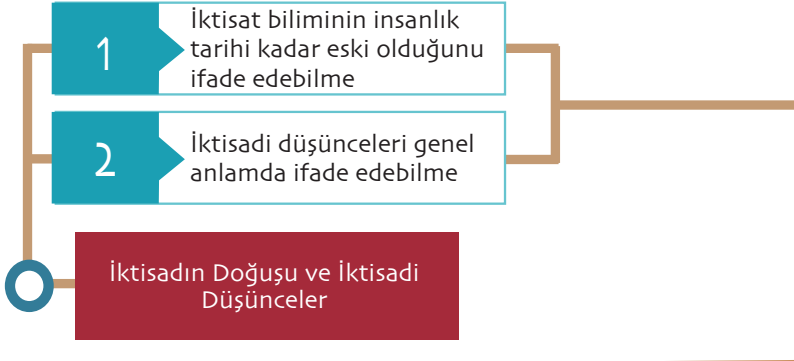
1930 yılında Atatürk, iki heyet belirleyerek kapitalist batılı ülkelere ve sosyalist Rusya'ya inceleme gezileri için göndermiştir. Söz konusu bu gezilerin ülkemiz açısından ne gibi sonuçlar doğurduğunu araştırınız.

İlişkilendir

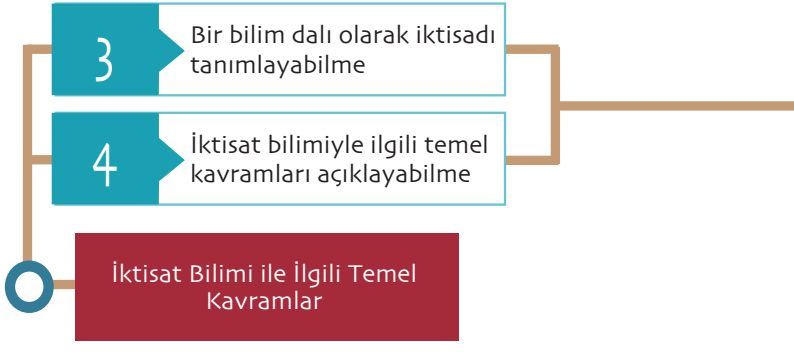
İnsanoğlunun Ay ve Mars ile ilgili araştırmalarının kıtlıkla bir ilişkisi olabilir mi?

Anlat/Paylaş

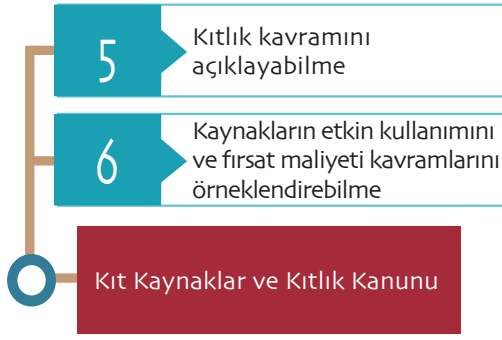
Piyangodan büyük ikramiyenin size çıktığını hayal edin ve arkadaşlarınızla birlikte bu paraya nasıl değerlendireceğiniz konusunda fikirler üretin.

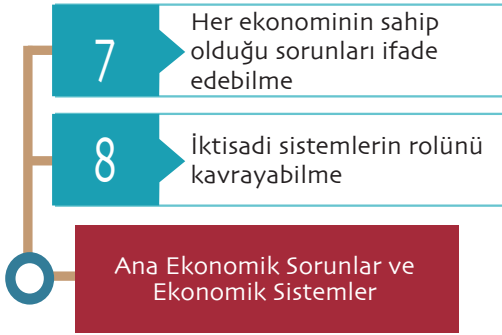
İktisadi olaylar insanlık tarihi kadar eskidir. İlk ekonomik düşünceler Helenistik çağda başlamıştır. Aristo'nun ekonomik analizler yaptığı bilinmektedir. Aristo, ekonomiyi aile ekonomisi olarak ele almış ve üretimin ailenin tüketimi için yapılması gerektiğini savunmuştur. Xenophon, ilk defa ekonomi ismini gündeme getirmiş ve iyi bir ev idaresinin ilkelerini belirtmiştir. Eflatun servete karşı çıkarken, özel mülkiyeti reddederek faize karşı çıkmış ve nüfus artışının kontrollü olması gerektiğini savunmuştur. Adam Smith ile başlayan klasik iktisadi düşünce "bırakınız yapsınlar bırakanız geçsinler" biçiminde devlet müdahalesini reddeden bir anlayışa sahipken 1929 Ekonomik Buhranı sonrası J.M. Keynes ile başlayan Keynesyen akım, devletin toplam talebi artırıcı veya azaltıcı politikalarla ekonomiye müdahale etmesi gerektiğini savunmuştur. Keynesyen maliye politikalarının etkisizliğini savunan Monetaristler, Milton Friedman önderliğinde, "paranın her şey olduğu" ilkesini savunmuşlardır.

- İktisat, kıt kaynakların etkin kullanımını sağlamaya çalışan bilim dalı olarak tanımlanmaktadır. Birçok tanımı yapılan iktisat bilimi, bireyler ve toplumların kıt kaynaklarını, sonsuz ihtiyaçlarını karşılamak için nasıl dağıttıklarını inceleyen bilim dalıdır.
- İktisat bilimi mikroiktisat ve makroiktisat olarak iki ayrı bölüm halinde incelenir.
- İktisat bilimi iktisadi olayları ve davranışları açıklamayı amaçlamaktadır.
- İhtiyaç, karşılandığı zaman mutluluk, karşılanmadığı zaman ise elem veren duygular olarak tanımlanır.
- İnsan ihtiyaçlarını doğrudan ya da dolaylı olarak karşılama özelliğine sahip her türlü fiziksel varlığa mal denir. Elde edilebilmesi için mutlaka belirli bir çaba harcanması ya da bir bedel ödenmesi gereken mallara ekonomik mal, doğada her istenildiğinde bulunabilen ve hiçbir çaba sarf etmeden ya da bedel ödenmeden elde edilebilen mallara ise serbest mal denir.
- Malların ihtiyaçları tatmin etme özelliğine fayda denir. Fayda soyut bir kavramdır.
- Ekonomik mal ve hizmetlere verilen karşılaştırmalı öneme değer denir.
- Malların miktar ve faydalarının artırılabilmesi için ihtiyaç duyulan kaynaklara üretim faktörleri denir. Dünyada hiçbir mal veya hizmet, üretim faktörlerinden herhangi biri olmazsa vücuda gelemez. Bunlar emek, sermaye, doğal kaynaklar ve girişimcidir.
- Ekonomik mal ve hizmetlerin, insan ihtiyaçlarının giderilmesi için nihai kullanımına *tüketim* denir.
- Bir ülkede ekonomik faaliyetler içinde yer alan birimlere ekonomik birimler denir. Ekonomik birimler; hanehalkı, firmalar ve devlet olmak üzere 3 grupta toplanabilir.

- İktisat biliminin çözmeye çalıştığı temel sorun kıtlıktır. İktisat, sınırlı kaynaklarla sınırsız ihtiyaçları karşılamak üzere insanoğlunun tatmin düzeyini maksimum kılmaya çalışır. Sınırsız insan ihtiyaçlarını karşılamaya yarayan kaynaklar sınırlıdır. Bu durum “kıtlık kanunu” ile açıklanmaya çalışılır.
- Üretim faktörlerinin kıt olması, bunların en iyi biçimde kullanılmasını gerektirir ki bu da insanoğlunu alternatifler arasında bir seçime zorlar. Yapılan tercihle seçilen alternatifin dışında kalan bazı ihtiyaçları karşılama fırsatı kaçacaktır. İktisat teorisinde bu durum fırsat maliyeti ya da alternatif maliyet olarak kavramlaştırılmıştır. Kısaca, bir şeyin seçilmesi nedeniyle vazgeçilen en iyi alternatifin değerine fırsat maliyeti denir. Kısaca bir kararı uygularken vazgeçilen karar şeklinde tanımlayabiliriz.
- Üretim imkânları eğrisi, “üretim teknolojisi ve kaynaklar sabit iken üretilebilecek maksimum mal bileşimlerinin geometrik yeridir” biçiminde tanımlanmaktadır. Dönüşüm (transformasyon) eğrisi olarak da adlandırılır. Ekonomiler ellerinde bulunan kaynaklarla üretim olanakları eğrisinin dışına çıkamazlar.
- Bir ekonomide üretilen mal ve hizmet miktarındaki artışlara *büyüme* denir. Büyümenin gerçekleşebilmesi için sahip olunan üretim faktörlerinin miktarının artması ve/veya verimliliğin artması gerekir.

- Bir ekonomide çözülmesi gereken temel iktisadi sorunlar şunlardır: Hangi mallar üretilecek? Ne kadar üretilcek? Nasıl üretilcek? Nerede üretilcek? Üretim nasıl bölüşülecek?
- İktisat biliminin cevap aradığı hangi malların, nasıl ve kimler tarafından üretileceği sorularının cevabı iktisadi sistemlerde yatmaktadır.
- Kapitalist ekonomik düzen olarak adlandırdığımız ekonomik sistem, bireylerin özel mülkiyet ve girişim hakkının olduğu, üretim, tüketim, bölüşüm ve değişim işlerinin piyasalarda ve serbestçe işleyen fiyat mekanizması tarafından düzenlendiği sistemdir.
- Sosyalist ekonomik düzende, kapitalist ekonomik düzenin tersine, hangi malların, nasıl ve kimler tarafından üretileceği sorularının cevabı merkezi planlamada yatmaktadır. Bu sistemde, hür girişim ve mülkiyet hakkı yoktur.
- Karma ekonomik düzende ise ekonominin bir kısmında merkezi hükümet mal ve hizmet üretirken diğer yanda mülkiyet haklarının ve hür girişimciliğin olduğu ve fiyatın etkisiyle özel sektör tarafından üretilen mal ve hizmetler bulunmaktadır.
- İktisat biliminde toplumun sahip olduğu kullanılabilir tüm kaynakların tam olarak kullanıldığı durum, tam istihdam düzeyi olarak adlandırılır. Bu üretim düzeyinde, piyasada geçerli ücret düzeyinde çalışmak arzusunda olan bireylerin hepsi çalışmaktadır. Emek faktörü tam olarak çalıştığından sermaye ve doğal kaynakların kullanılabilir olan tümü de üretime koşulmuş demektir.
- İktisat biliminde cevaplanması gereken sorulardan biri de “Kaynaklar etkin kullanılıyor mu?” sorusudur. Etkinlik kavramıyla açıklamaya çalıştığımız bu sorun; dağılım, üretim ve bölüşüm konularında ele alınmaktadır.

1 Aşağıdakilerden hangisi iktisadın özelliklerinden biri **değildir**?

- A. Sosyal bir bilim olması
- B. Analitik olması
- C. Tercih bilimi olması
- D. Doğa bilimi olması
- E. Kıtlık bilimi olması

2 Karşılandığı zaman mutluluk, karşılanmadığı zaman elem veren duygulara ne ad verilir?

- A. Tüketim
- B. Fayda
- C. Zarar
- D. İhtiyaç
- E. Hizmet

3 Aşağıdakilerden hangisi bir ekonomide çözülmesi gereken temel iktisadi sorunlar arasında **yer almaz**?

- A. Hangi mallar üretilecek?
- B. Ne zaman üretilecek?
- C. Ne kadar üretilecek?
- D. Üretim nasıl bölüşülecek?
- E. Nasıl üretilecek?

4 İhtiyaçlar ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır**?

- A. Ekonomistler ihtiyaçların ahlaki yönü ile ilgilenirler.
- B. İhtiyaçlar şiddet bakımından farklılık gösterir.
- C. İhtiyaçlar karşılandıkça onlara karşı duyulan şiddet değişikliğe uğrar.
- D. İhtiyaçlar sonsuzdur.
- E. İhtiyaçlar ve ihtiyaçları karşılayan araçlar birbirinin yerine ikame edilebilir.

5 Aşağıdakilerden hangisi üretim faktörlerinden biri **değildir**?

- A. Gelir
- B. Emek
- C. Doğal kaynaklar
- D. Sermaye
- E. Girişimci

6 Birbiri yerine kullanılabilen mallara ne ad verilir?

- A. Serbest mal
- B. Üretim malı
- C. Tüketim malı
- D. Fakir mal
- E. İkame malı

7 Doğal kaynakların üretime katılmaları karşılığında elde ettikleri getiri aşağıdakilerden hangisidir?

- A. Faiz
- B. Kâr
- C. Rant
- D. Ücret
- E. Emek

8 Tek vergi teorisini savunan iktisadi düşünce aşağıdakilerden hangisidir?

- A. Merkantilizm
- B. Fizyokrasi
- C. Post Keynesyen iktisat
- D. Keynesyen iktisat
- E. Monetarizm

9 İktisat teorisinde bir şeyin seçilmesi nedeniyle vazgeçilen en iyi alternatifin değerine ne ad verilir?

- A. Toplam maliyet
- B. Değişir maliyet
- C. Fırsat maliyeti
- D. Örtülü maliyet
- E. Marjinal maliyet

10 Bir ekonomide malların en düşük maliyetle üretilmesi durumunda aşağıdakilerden hangisi söz konusu olur?

- A. Dağılımda etkinlik
- B. Senyoraj etkinliği
- C. Bölüşümde etkinlik
- D. Arbitraj etkinliği
- E. Üretimde etkinlik

1. D	Yanıtınız yanlış ise “İktisadın Tanımı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.	6. E	Yanıtınız yanlış ise “Mal ve Hizmet” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. D	Yanıtınız yanlış ise “İhtiyaç” konusunu yeniden gözden geçiriniz.	7. C	Yanıtınız yanlış ise “Üretim Faktörleri” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. B	Yanıtınız yanlış ise “Ana Ekonomik Sorunlar” konusunu yeniden gözden geçiriniz.	8. B	Yanıtınız yanlış ise “İktisadın Doğuşu ve İktisadi Düşünceler” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. A	Yanıtınız yanlış ise “İhtiyaç” konusunu yeniden gözden geçiriniz.	9. C	Yanıtınız yanlış ise “Kaynakların Etkin Kullanımı ve Fırsat Maliyeti” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. A	Yanıtınız yanlış ise “Üretim Faktörleri” konusunu yeniden gözden geçiriniz.	10. E	Yanıtınız yanlış ise “Tam İstihdam ve Etkinlik” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

1

Araştır Yanıt Anahtarı

Araştır 1

1929 Büyük Buhranı şimdiye kadar görülmüş en büyük ekonomik krizdir. “Kara Perşembe” olarak anılan 24 Ekim 1929 tarihi geldiğinde borsa dibe vurdu. O yılın fiyatlarıyla 4,2 milyar dolar bir anda yok oldu. İnsanların mal varlıklarını kaybetmesi, açlığa neden oldu. Bu durum 2. Dünya Savaşı’na kadar geçen 10 yıllık süreçte devam etti. 1929 ekonomik krizi, özellikle sanayileşmiş ülkeleri olumsuz etkiledi. Toptan fiyat endekslerinde %40-60 arası düşüş yaşandı. Hammadde fiyatları yüzde elli düştü. Menkul kıymet fiyatları ve borsa %30-40 arasında geriledi. Dünya sanayi üretimi %35-40 arasında düşüş yaşadı. 50 milyon kişi işsiz kaldı ve ticaret hacmi %80 oranında daraldı, iflaslar çoğaldı.

Araştır 2

Bilimsel araştırma, belirli bir yöntemle olayları araştırma, bilgileri sistematik bir şekilde toplama, bunların arasındaki ilişkileri ortaya koyma ve onları analiz etme sürecidir. Bu da ancak, belirli bir disiplin içinde ve bir teori ya da hipotez eşliğinde bilimsel kavramlarla yapılabilir.

Bir araştırma şu aşamalardan oluşur:

1. Araştırma konusunun belirlenmesi
2. Araştırma konusunun sınırlandırılması
3. Hipotezin kurulması
4. Araştırma yönteminin belirlenmesi
5. Araştırma planının yapılması
6. Verilerin toplanması
7. Verilerin analiz edilmesi ve bulguların yorumlanması

Araştır 3

Dünya nüfusu 1800 yılında 978 milyon iken 1900 yılında 1,65 milyara ve 2000 yılında 6 milyar kişiye yükselmiştir. Birleşmiş Milletler senaryolarının tümünde 2050’ye kadar nüfus artışı devam edeceği öngörülmektedir. Tahminlere göre; 2100’de dünya nüfusunun 11,2 milyara ulaşması beklenmektedir. Bu durum, dünyanın bize sunduğu kaynakların daha sınırlı olacağı anlamını taşır. O halde doğal kaynakları etkin kullanmak büyük önem arz etmektedir.

Araştır 4

Atatürk Cumhuriyetin ilanından sonra, ekonomik bağımsızlık üzerine odaklanmıştır. 1930’lu yıllara gelirken kapitalist batıda büyük bir kriz, sosyalist Rusya’da ise istikrar hâkimdir. Atatürk bu iki ekonomik sistemin artılarını ve eksilerini buralara gönderdiği heyetlere inceletmiş, buradan elde ettiği bilgi ve tecrübe ile kurulan yeni ülkenin ekonomik sistemini belirlemeye çalışmıştır. Sonunda da 1930 yılında devletçilik ilkesini benimsemiştir. Ancak söz konusu ilke, sosyalist teorisyenlerin dediği biçimde değildir. Atatürk sermayeden ve girişimcilikten yoksun halkının ihtiyaçlarını devletin ve özel sektörün birlikte gidereceğini. Devletin işletmelerinin de zamanla özel sektöre devredileceği bir devletçilik anlayışını benimsemiştir.

Kaynakça

- Başar, S. (2014). *Makro İktisat*. Bizim Akademi Yayınları, Ankara.
- Begg, D., Fischer S. ve Dornbusch (2001). *Makro İktisat*. Alkim Yayınları, İstanbul.
- Begg, D., Fischer S. ve Dornbusch (2010). *Economics*. Fourth Edition, McGraw-Hill Company, London.
- Berber, M. (2011). *İktisadi Büyüme*. Derya Kitabevi, Trabzon.
- Çolak, Ö.F. (2007). *İktisada Giriş*. Gazi Kitabevi, Ankara.
- Dasgupta, P. (2011). *İktisat*. Kültür Kitaplığı, Ankara.
- Dinler, Z. (2014). *İktisat*. 6. Baskı, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
- Ertek, T. (2009), *Meslek Yüksekokulları İçin Makro İktisat*, 2. Baskı, Beta, İstanbul.
- Güran, T. (2017). *İktisat Tarihi*. Der Yayınları, İstanbul.
- Kaynak, M. (2011). *İktisadi Kalkınma*. 4. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Kılıç, C., Kurt, S., Savrul, B. K. vd. (2017). *İktisada Giriş*. Dora Yayınları, Bursa.
- Lipsey, R. G., Courant, P. N. ve Ragan, C. (1993). *Macroeconomics*, 10. Baskı, Harper Collins College Publishers, A & W, New York.
- Lipsey, R. G., Courant, P. N. ve Ragan, C. (1993). *Microeconomics*. 10. Baskı, Harper Collins College Publishers, A & W, New York.
- Lipsey, R. G., Courant, P. N. ve Ragan, C. (1999). *Economics*. 12. Baskı, A & W, New York.
- Ünsal E. M. (2016). *İktisada Giriş*. 5. Baskı, BB101 Yayınları, Ankara.
- Ünsal E. M. (2007). *İktisadi Büyüme*, İmaj Yayıncılık, Ankara.

Bölüm 2

Talep Arz ve Piyasa Dengesi

öğrenme çıktıları

1

Talep

- 1 Talep kanunu ve talepteki kaymaları açıklayabilme

2

Arz

- 2 Arz kanunu ve arzdeki kaymaları açıklayabilme

3

Piyasa Dengesi

- 3 Piyasa dengesini ve dengedeki değişmelerin nedenlerini açıklayabilme

4

Esneklikler

- 4 Esneklik kavramını ve esnekliklerin önemini kavrayabilme

5

Arz ve Talep Uygulamaları

- 5 Piyasa fiyatlarına müdahalelerin nedenlerini ve sonuçlarını ifade edebilme

Anahtar Sözcükler: • Talep • Arz • Piyasa Dengesi • Esneklik • Taban Fiyat • Tavan Fiyat • Üretici Rantı • Tüketici Rantı

GİRİŞ

Arz ve talep ekonomide bir bütünün iki parçasını oluşturmakta ve birbirlerini tamamlayarak piyasa dengesini meydana getirmektedirler. Bu dengeyi öğrenebilmek için önce talep kavramını ve **talep kanununu**, ardından bireysel ve piyasa talep eğrilerini öğrenelim. Talebi etkileyen faktörlerin talep edilen miktarı ve talebi nasıl değiştirdiğini anlamaya çalışacağız. Bireylerin ve firmaların fiyat değişimleri karşısında verdikleri tepkileri anlamaya çalışacağız. Bütünün diğer yarısını tamamlayan arz kavramını yine aynı mantıkla çözümlemeye çalışacağız. Arz kavramını ve arz kanununu öğrendikten sonra, arzı etkileyen faktörleri, arz edilen miktarın ve arzın nasıl değiştiğini belirleyicilerine vurgu yaparak anlamaya çalışacağız. Nihayet bireyleri ve firmaları piyasada karşı karşıya getirerek, piyasa dengesinin nasıl oluştuğunu ve piyasa dengesindeki değişmelerin sonuçlarını anlamaya çalışacağız.

Fiyat değişimleri karşısında, tüketicilerin satın almak istedikleri ve üreticilerin satmaya razı oldukları miktarları değiştirmek için gösterdikleri duyarlılıkların derecesini esneklik kavramı ile açıklamaya çalışacağız.

Arz, talep, piyasa dengesi ve esneklikler konularını kavradıktan sonra, gerçek hayata hızlı bir giriş yaparak, piyasada gerçekte fiyatların nasıl oluştuğunu anlamak için arz ve talep uygulamalarına bakalım. Hükümetlerin piyasa fiyatlarının oluşumunu nasıl etkilediğini ve sonuçlarını görmeye çalışacağız.

TALEP

Talep (demand) kavramı günlük dilde bir şeyi istemek anlamında kullanılmaktadır. Ancak talebin iktisadi olarak tanımı “*satın alma gücüyle desteklenmiş satın alma isteğidir*”. Bir tüketici birçok şeyi isteyebilir ancak ekonomik olarak bu isteğinin değer kazanabilmesi için o malı veya hizmeti satın alabilecek gücünün olması gerekir. Aksi durum iktisadi açıdan bir talebi değil bir hayali gösterir.

Satın alma isteği ile birlikte satın alma gücüne de sahip istek ekonomik olarak *efektif talep* olarak tanımlanır. Bundan dolayı okuyucu talep kelimesini kullandığımızda efektif talep kavramını anlamalıdır.

Tüketicilerin belirli bir dönemde, belirli bir fiyattan satın almak istedikleri miktara *talep edilen miktar* denir.

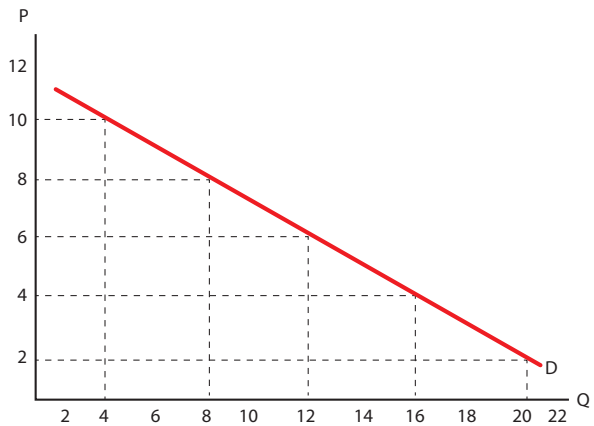
Bireysel Talep Eğrisi

Talep eğrisi fiyatla talep edilen miktar arasındaki ilişkiyi gösterir. Tablo 2.1 farklı fiyat düzeylerinde bir tüketicinin pirinçten bir aylık talep ettiği miktarları göstermektedir. Pirinç fiyatı 2 lira iken tüketici 20 kg pirinç talep etmektedir. Pirinç fiyatları arttıkça, tüketici aylık olarak daha az pirinç talep etmektedir. Nitekim fiyat 10 liraya yükseldiğinde, pirinçten talep edilen aylık miktar 4 kiloya düşmektedir.

Tablo 2.1 Talep Tablosu.

Fiyat (Price)	Miktar (Quantity)
2	20
4	16
6	12
8	8
10	4

Tablo 2.1 fiyat ile talep edilen miktar arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Matematik bilgilerinizi kısaca hatırlamanız, tablodaki iki değişken arasında ters yönlü ilişkiyi anlamış olmanız için yeterli olacaktır. Tabloda görüldüğü gibi malın fiyatı artarken talep edilen miktar azalmaktadır (negatif ilişki). Bunun nedeni; gelirimiz ve diğer şartlar sabitken (ceteris paribus), satın alma gücümüzün azalmasıdır.

Şekil 2.1 Bireysel Talep Eğrisi.

✓ Bir malın fiyatı artarken talep edilen miktarının düşmesi veya tersine bir malın fiyatı azalırken talep edilen miktarının artması **talep kanunu** olarak adlandırılır.

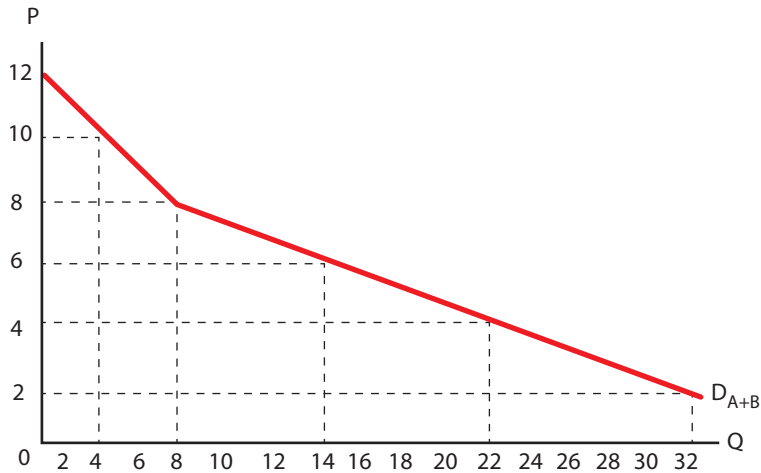
Talep eğrisi fiyatla talep edilen miktar arasındaki alternatif bileşenlerin geometrik yeri olarak tanımlanır. Şekil 2.1'deki grafikte dikey eksenle malın fiyatı ve yatay eksenle ise talep edilen miktarı yer almaktadır. Talep eğrisi negatif eğimli bir eğridir. Malın fiyatı ile talep edilen miktarının ters orantılı olduğunu gösterir.

Piyasa Talep Eğrisi

Tüketicinin bireysel talep eğrisinin nasıl elde edildiğini öğrendik. Şimdi bu bilgiden yararlanarak bir malın piyasa talebini oluşturalım. Az önce pirinç piyasasında tek bir tüketici olduğu varsayımıyla bireysel talep eğrisini elde ettik. Şimdi de pirinç piyasasında iki tüketicinin olduğunu varsayarak piyasa talep eğrisini elde edelim. Bunun için tablo 2.1'deki tüketicimizin yanına piyasaya bir tüketici daha ekleyelim ve bunları sırasıyla A ve B olarak isimlendirelim. Her iki tüketicinin gelir düzeyleri, zevk ve tercihler birbirinden farklı olsun. Farklı fiyat düzeylerinde bu iki tüketicinin bir ayda talep ettikleri pirinç miktarı tablo 2.2'de gösterildiği biçimde olsun.

Tablo 2.2 Piyasa Talep Tablosu.

Kilogram Fiyatı	A Kişisinin Talep Ettiği Miktar (Kg)	B Kişisinin Talep Ettiği Miktar (Kg)	Toplam Talep Miktarı (Kg)
2	20	12	32
4	16	6	22
6	12	2	14
8	8	0	8
10	4	0	4

Şekil 2.2 Piyasa Talep Eğrisi.

Şekil 2.2, A ve B isimli iki tüketicinin bir ayda çeşitli fiyat düzeylerinden talep ettikleri pirinç miktarlarının (Tablo 2.2) geometrik yerini belirten talep eğrisini göstermektedir. Anlaşılacağı üzere eğri A ve B bireylerinin bireysel taleplerinin toplamından elde edilmiştir. Fiyat 6 birim düzeyine gelene kadar B kişisi hiç pirinç talep etmediğinden, eğri dirsekli bir hal almıştır. Fiyat 2 birim seviyesinde iken A 20 kg, B ise 12 kg pirinç talep ederken piyasada talep edilen pirinç miktarı söz konusu fiyat düzeyinde 32 kilogramdır (20+12=32). Fiyat 10 birime yükseldiğinde ise A 4 kg pirinç talep etmekte, B ise hiç pirinç talep etmemektedir. Söz konusu fiyat düzeyinde piyasada 4 kg pirinç talep edilmektedir (4+0 = 4).

Talebi Etkileyen Faktörler ve Talepteki Değişme

Bir malın fiyatı dışında talebi etkileyen başka faktörler de vardır. Bunlar *tüketici zevk ve tercihleri, ikame ve tamamlayıcı malların fiyatları, tüketici sayısı ve tüketicinin geliridir*. Bunlarda meydana gelen değişimler talebi etkiler.

Hızla belirtmek gerekir ki; bir malın fiyatında meydana gelen değişmelerin talep edilen miktarı ne yönde etkilediğini anlayabilmek için talep eğrisi üzerinde hareket etmemiz gerekir. Oysa talebi etkileyen diğer faktörlerde meydana gelen değişimler talep eğrisinin yerini değiştirir.

Örneğin tüketicinin gelirinin artması durumunda mal normal bir mal ise talep eğrisi sağa kayacaktır. Ancak gelir artınca malın talep eğrisinin sola kayması gibi özel bir durum da ortaya çıkabilir. O zaman bu malın fakir mal grubunda olduğunu anlarız. Geliriniz arttıkça dolmuş hizmetinde daha az faydalanabilirsiniz veya margarin tüketimini azaltabilirsiniz.

Tüketici sayısının artması gibi bir durumda, diğer şartlar sabitken aynı fiyat düzeyinde talep edilen mal miktarını artıracığından, talep eğrisi sağa kayacaktır. Bir anda ülkenize bir milyon sığınmacının geldiğini düşünün. Çok kısa dönemde, ekmek fiyatları sabitken ekmekten talep edilen miktarın artacağını tahmin edebilirsiniz.

İlgili mallar olarak nitelendirdiğimiz malların fiyatlarında meydana gelen değişimler ikame veya tamamlayıcı nitelikte olan malların, kendi fiyatlarında değişiklik olmasa da talep eğrilerinin yerini değiştirebilir. Örneğin kantininizde satılan kahvenin fiyatı sabitken çay fiyatlarında meydana gelen artış, (*ceteris paribus*) sizin ve arkadaşlarınızın kahveye olan talebini artıracaktır. O halde kahvenin talep eğrisi sağa kayacaktır.

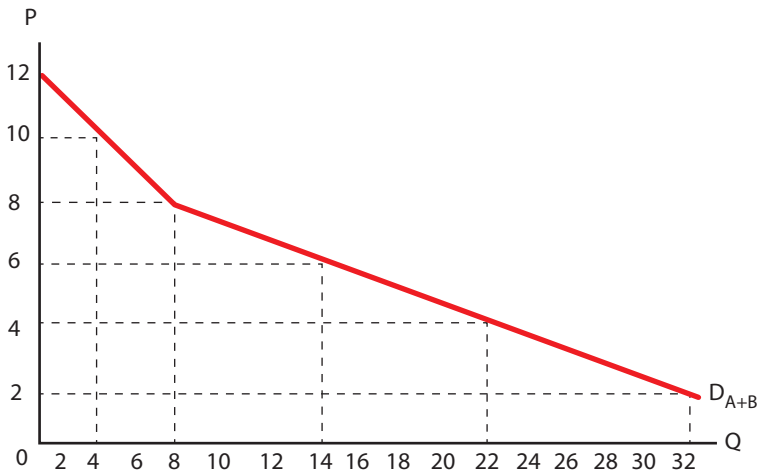
Tamamlayıcı malların birinin fiyatında meydana gelen değişme, tamamlayıcısı olan diğer malın/malların talep edilen miktarını değiştirecektir. Benzin fiyatlarındaki bir artışın, otomobil talebini düşürerek, otomobil talep eğrisinin sola kaymasına neden olması böyle bir durumdur.

Malın fiyatının değişmesi durumunda talep edilen miktarda meydana gelebilecek değişiklik, talep eğrisi üzerinde bir hareketle açıklanabilir. Bu değişim, aynı talep eğrisi üzerinde bir noktadan diğer noktaya yer değiştirme şeklinde gerçekleşir.

Malın fiyatı dışında talebi etkileyen diğer faktörlerde (ilgili mal fiyatları, gelir, tüketici sayısı, zevk ve tercihler gibi) meydana gelebilecek değişimler, talep eğrisinin yerini değiştirir.

Bu fonksiyonlardan birinin değişmesi talep eğrisini sağa veya sola kaydırır. Talep eğrisinin sağa kayması talebin artması, sola kayması ise talebin azalması anlamına gelir.

Yukarıda örneklendirdiğimiz bilgiler ışığında, bir malın fiyatı sabitken tamamlayıcısı olan malın fiyatının düşmesi, ikamesi olan malın fiyatının artması, gelirin ve tüketici sayısının artması, zevk ve tercihlerin mal lehine olması durumunda talep eğrisi sağa kayar. Tersisi durumda ise talep eğrisi sola kayar.

Şekil 2.3: Talep Eğrisinde Kaymalar.

Öğrenme Çıktısı

1 Talep kanunu ve talepteki kaymaları açıklayabilme

Araştır 1

Türkiye’de bir günlük ekmek talebini araştırın. Bir anda bir milyon sığınmacının ülkemize sığındığını varsayarak, ekmek fiyatı değişmezken talebinin nasıl etkileneceğini yorumlayın.

İlişkilendir

5 Kasım 2019 tarihinde Kültür Turizm Bakanı M. Nuri Ersoy’un TRT Haber’de yer alan “2020 yılında İngiltere’den ortalamanın üzerinde bir talep var” konulu röportajını arşivden izleyiniz.

Anlat/Paylaş

Ailenizle tatil planları konusunda bir sohbette bulununuz. Bu yaz tatilde daha fazla kalmanın ülkedeki turizm talebi ve fiyatlar üzerinde ne tür etkileri olabileceğini onlara anlatınız.

ARZ

Arz (supply), günlük anlamda sunum anlamı taşır. İktisat biliminde arz edilen miktar, bir üreticinin piyasada geçerli fiyat düzeyinden satmak istediği miktarlar olarak tanımlanır. O halde arz, bir malı üretmek değil, belirli bir dönemde diğer değişkenler sabitken, bir malın değişik fiyatları karşısında satıcıların satmak üzere piyasaya getirmiş oldukları mal miktarını ifade eder.

Arzı etkileyen tek faktör malın fiyatı değildir. Endüstrideki firma sayısı, teknoloji düzeyi, ikame ve tamamlayıcı mal fiyatları, teşvik ve destekler, beklentiler ve faktör fiyatları arzı etkiler.

Firmanın Arz Eğrisi

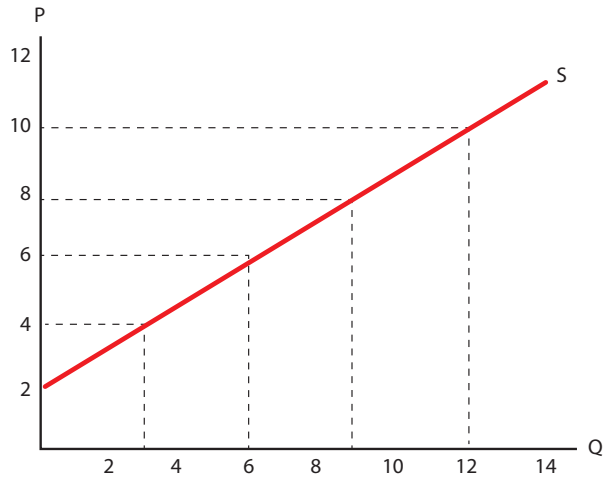
Arz eğrisi fiyatla arz edilen miktar arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Bir firmanın arz eğrisi, belirli bir dönemde farklı fiyat düzeylerinden arz edilmek istenen miktarları gösterir.

Tablo 2.3’te farklı fiyat düzeylerinde XYZ firmasının arz ettiği miktarlar gösterilmektedir.

Tablo 2.3 XYZ Firması Arz Tablosu.

Fiyat (Price)	Miktar (Quantity)
2	0
4	3
6	6
8	9
10	12

Şekil 2.4, Tablo 2.3’teki veriler kullanılarak çizilmiştir. Tabloda görüldüğü gibi söz konusu malın fiyat arttığında arz edilen miktarı da artmaktadır. Dolayısıyla fiyatla arz edilen miktar arasında doğru yönlü pozitif bir ilişki vardır.

Şekil 2.4 Arz Eğrisi.

Arz eğrisi, fiyatla miktar arasındaki alternatif bileşenlerin geometrik yönünü veren, sol aşağıdan sağ yukarıya doğru yönseme gösteren pozitif eğimli bir eğridir.

Grafikte görüldüğü gibi malın fiyatı 2 iken arz edilen miktarı 4 birim; fiyat 10 iken ise arz edilen 20 birimdir. Malın fiyatındaki değişiklik aynı arz eğrisi üzerinde bir noktadan başka bir noktaya yer değiştirme anlamına gelmektedir. Yani malın fiyatının değişmesi arz eğrisini sağa/sola kaydırmaz.

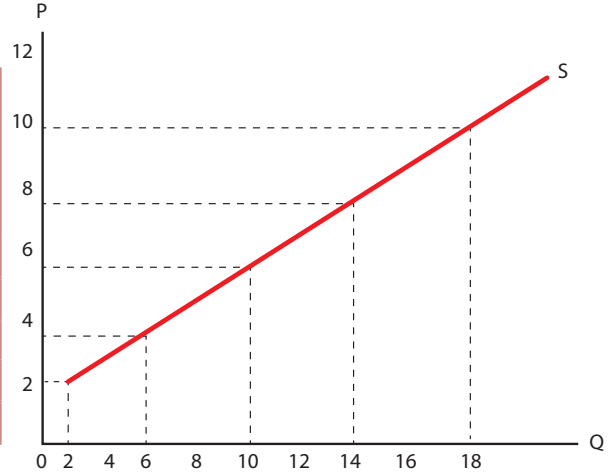
Piyasa Arz Eğrisi

İktisat alan yazınında aynı malı üreten firmalar topluluğuna *endüstri* denir. Aynı endüstride bulunan her firmanın sahip olduğu bir arz eğrisi vardır. Aynı malı üreten bu firmaların arz eğrilerinin toplamına ise *endüstri arzı* veya *piyasa arzı* denir.

Yukarıda Şekil 2.4'te tek bir firmanın (XYZ) arz eğrisinin nasıl elde edildiğini anlattık. Şimdi bu bilgiler ışığında endüstri arz eğrisini çizelim. Bunu yaparken piyasada iki firmanın var olduğunu varsayalım (XYZ ve KLM firmaları). Unutmamak gerekir ki endüstri arz eğrisi aynı malı üreten tüm firmaların arz eğrileri toplamı olduğundan, n sayıda firma da olsa endüstri arzı aynı şekilde elde edilecektir.

Tablo 2.4 Arz Tablosu.

Fiyat (Price)	XYZ Firmasının Arz Edilen Miktar	KLM Firmasının Arz Edilen Miktar	Endüstri Arzı (XYZ+KLM)
2	0	2	2
4	3	3	6
6	6	4	10
8	9	5	14
10	12	6	18

Şekil 2.5 Endüstri (Piyasa) Arz Eğrisi.

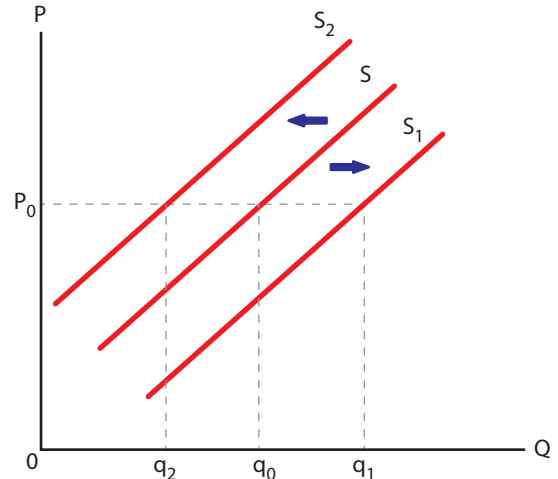
Arzı Etkileyen Faktörler ve Arzdaki Değişme

Bir malın arz edilen miktarını fiyatı dışında etkileyen belirleyiciler bulunmaktadır. Bunlar ilgili malların fiyatları, faktör fiyatları, endüstrideki firma sayısı ve üretim teknolojisi.

Bir malın fiyatında meydana gelen değişmelerin arz edilen miktarlar üzerindeki etkilerini anlayabilmek için arz eğrisi üzerinde hareket etmemiz gerekir. Oysa malın fiyatı sabitken diğer değişkenlerden herhangi birinin değişmesi arz eğrisini sağa veya sola kaydırır. Arzın artması sağa, azalması ise sola kayması anlamına gelmektedir. Şekil 2.5 bu durumu göstermektedir. Fiyat dışındaki arzı etkileyen diğer faktörlerde meydana gelebilecek değişiklikler arz eğrisinin yerini değiştirir.

Arzı etkileyen ilgili malların (ikame ve tamamlayıcı) fiyatlarını değerlendirirken ikame ve tamamlayıcı mallara tüketici açısından değil, üretici açısından bakmak gerekir. Tüketici açısından ikame malı birbirini yerine kullanılabilen mallar iken; üretici açısından aynı hammadde ile farklı mallar üretebilmektir. Örneğin süttten peynir veya tereyağı ya da deriden ceket veya çanta üretilir. Mandıra işletmecisi tereyağı fiyatı sabitken peynir fiyatlarının artması durumunda, peynir üretimini artıracaktır. Açık biçimde kârını düşünecektir. Böyle bir durumda tereyağı fiyatı değişmediği halde üretimi düşecek ve tereyağı arz eğrisi sola kayacaktır.

Üretim faktörlerinin fiyatının artması maliyetleri artıracığından üretimi azaltarak arz eğrisini sola kaydıracaktır. Faktör fiyatlarının azalması ise arz eğrisini sağa kaydıracaktır.

Şekil 2.6 Arz Eğrisinde Kaymalar.

Üretim teknolojisinin gelişmesi arz eğrisinin sağa doğru kayarak genişlemesine neden olacaktır. Bir endüstride firma sayısı arttıkça arz edilen miktar artar, azalırsa arz edilen miktar düşer.

Şekil 2.6'da arz eğrisinin aynı fiyat düzeyinde sağa ve sola kayması gösterilmiştir. Arz eğrisi P_0 fiyat düzeyinde sağa kayarsa arz edilen miktar q_0 düzeyinden q_1 düzeyine genişleyecektir. Yani arz edilen miktar artacaktır. Arz eğrisinin sola kayması ise bir azalışı ifade eder. Yani fiyat düzeyi değişmezken (P_0) arz eğrisi sola kayarsa arz edilen miktar azalır (q_0-q_2).

Anlatılanlardan iktisat teorisinde grafik anlatımında eğrilerin sağa kaymasının bir artışı, sola kaymasının ise bir azalışı göstermesi gibi pratik bir yargıya ulaşabilirsiniz.

Öğrenme Çıktısı

2 Arz kanunu ve arzdeki kaymaları açıklayabilme

Araştır 2

Bir tahta kalemi üreticisi olduğunuzu düşünün. Fabrikanızda her gün 50 bin kalem üretiyor ve 2 liraya satıyorsunuz. Kalem fiyatı piyasada 1 lira seviyesine gerilerse ne yaparsınız?

İlişkilendir

Sabah Gazetesinde 5 Kasım 2019 tarihinde ekonomi sayfasında yayınlanan “otomobil satışları %127 arttı” başlıklı haberini okuyarak, öğrendiklerinizle ne ilgisi olduğunu düşününüz.

Anlat/Paylaş

Ülkemizde üretimi artırmak için arz boyutunda neler yapılması gerektiği konusundaki fikirlerinizi kantininde arkadaşlarınızla paylaşınız. Onlar ne düşünüyor? Tartışınız.

PIYASA DENGESİ

Şu ana kadar talep ve arz konularını detaylı bir şekilde ele aldık. Şimdi ise talep edenler ile arz edenleri bir araya getirerek piyasa dengesinin nasıl oluştuğunu inceleyelim.

Piyasa, alıcı ve satıcının karşı karşıya geldiği yer olarak tanımlanmaktadır. Bir malın piyasasının oluşması için alıcı ve satıcıların pazarda bir araya gelmeleri şart değildir. Alıcı ve satıcılar internet ortamında, telefonla, elektronik postayla veya benzeri iletişim araçlarıyla da karşı karşıya gelebilirler.

Herhangi bir piyasada denge denilince arzın talebin birbirine eşit olması anlaşılmaktadır ($S=D$). Burada anlatılacak olan denge, ideal piyasa olarak tanımladığımız *tam rekabet piyasa dengesidir*. Aksak rekabet piyasalarında dengenin nasıl oluştuğu ise piyasalar konusunda anlatılacaktır.

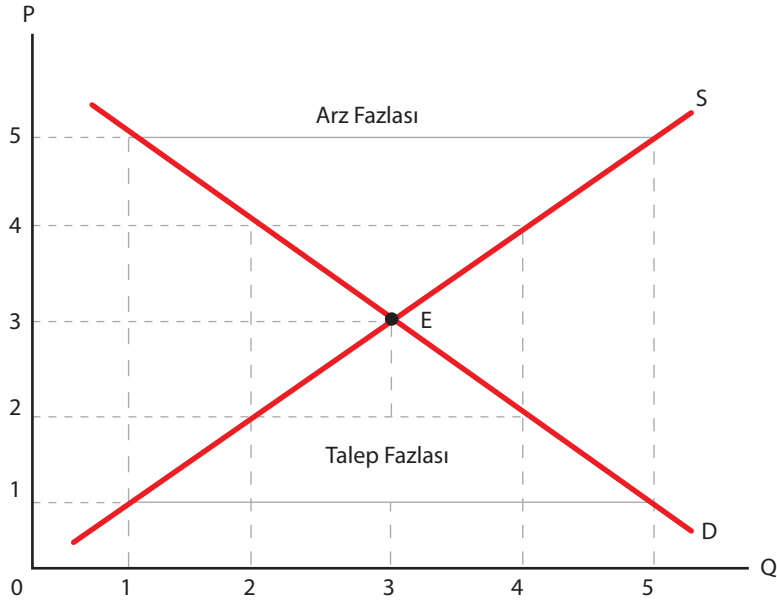
Tablo 2.5 Piyasa Dengesi.

Pirincin Kilogram Fiyatı	Talep Edilen Pirinç Miktarı QD	Arz Edilen Pirinç Miktarı QS	Denge Durumu
1	5	1	Talep Fazlası
2	4	2	Talep Fazlası
3	3	3	Denge
4	2	4	Arz Fazlası
5	1	5	Arz Fazlası

Tablo 2.5, çeşitli fiyat düzeylerinde talep edilen ve arz edilen miktarlar ile söz konusu fiyat düzeylerinde piyasa dengesindeki farklı durumları göstermektedir. Tablo oluşturulurken örneklediğimiz fiyat ve mik-

tarlar, konunun kolayca anlaşılabilmesi için basit rakamlar olarak verilmiştir. Elbette ki her malın fiyatı ve miktarı farklı düzeylerde. Örneğin bir havayolunun, Boeing 737-400 yolcu uçağından talep ettiği miktarı ve Boeing firmasının satmaya razı olduğu miktarı düşünün. Bu durumda muhtemelen dikey ekseninde 96 milyon dolar, yatay ekseninde 1 rakamı olabilir.

Tablo 2.5 yardımıyla Şekil 2.7'yi çizebiliriz. Piyasa dengesi arz ve talep eğrilerinin kesiştiği noktada oluşacaktır (E denge noktası). Bu durum şöyle okunmalıdır: *pirinç piyasasında alıcılar 3 birim fiyattan 3 kilogram pirinç almaya razı iken satıcılar da piyasada 3 birim fiyattan 3 kilogram pirinç satmaya razıdır.*

Şekil 2.7 Piyasa Dengesi.

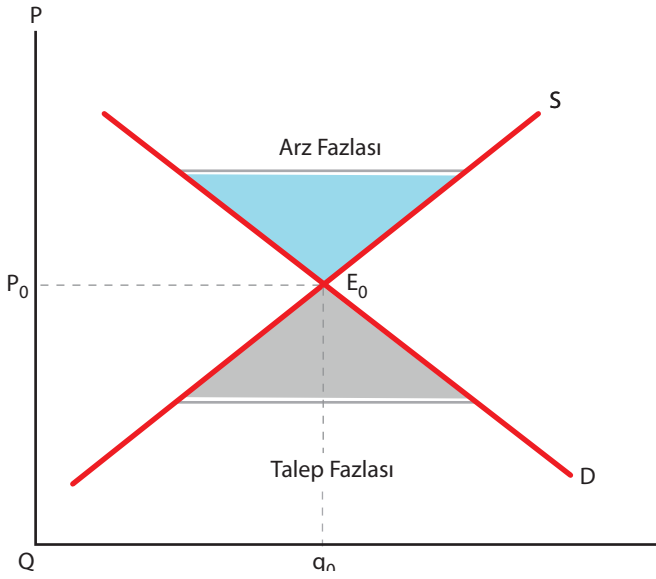
Peki, pirincin fiyatı değiştiğinde (arttığında veya azaldığında) ne olacaktır? Piyasa dengesi bu durumlardan nasıl etkilenecektir?

Şekilde arz eğrisi ile talep eğrisinin kesiştiği E noktası tam rekabet dengesini göstermektedir. Söz konusu bu E (equilibrium) noktası kararlı dendedir. Yani fiyat değişiklikleri olması durumunda denge yeniden bu noktada gerçekleşecektir. Arzın talepten yüksek olması veya talebin arzdan yüksek olması durumları, dengesizlik olarak adlandırılır. $S > D$ olması durumunda ortaya bir arz fazlası, $D > S$ durumunda ise ortaya bir talep fazlası çıkacaktır. Fiyatın artması durumunda ortaya çıkan arz fazlası (bolluk) ve fiyatın düşmesi durumunda ortaya çıkan talep fazlası (kıtlık) dengeye doğru bir hareketi zorunlu kılacak ve piyasa dengesi yeniden E_0 kararlı denge düzeyine gelecektir.

Bu durumu *Ceteris paribus* varsayımıyla, Şekil 2.7 üzerinde irdeleyelim. İlk olarak fiyatın 3 birimden 5 birime yükseldiğini varsayalım. Bu durumda talep edilen miktar 1 kilografa düşerken arz edilen miktar 5 kilografa yükselecektir. Ortaya çıkan bu 4 kilogramlık arz fazlası bolluk yani üretim fazlası yaratacak ve fiyatlar aşağı doğru baskılanarak ve yeniden 3 birimlik denge düzeyine gerileyecektir.

İkinci durumda fiyatın 3 birimden 1 birime düştüğü durumu analiz edelim. Bu durumda pirincin talep edilen miktarı 5 kilografa yükselirken arz edilen miktarı ise 1 kilografa düşecektir. Ortaya çıkan bu 4 birimlik talep fazlasının yarattığı kıtlık fiyatın yükselmesine ve de fiyatının yeniden E noktasına dönmesine neden olacaktır.

Okuyucunun konuyu daha iyi anlayabilmesi için, Şekil 2.8 çizilerek, arz ve talep fazlası durumları sadeleştirilmiş bir formda açıklanmaya çalışılmıştır. P_0 fiyat düzeyinde ve q_0 miktarında denge E_0 noktasında tama rekabet piyasa dengesi oluşmuştur. E_0 denge noktasının üzerinde mavi ile gösterilen taralı alandaki her noktada arz fazlası söz konusudur. Denge noktasının altındaki gri renk ile gösterilen taralı alandaki her nokta da ise talep fazlası söz konusudur.

Şekil 2.8. Arz Fazlası ve Talep Fazlası.

dikkat

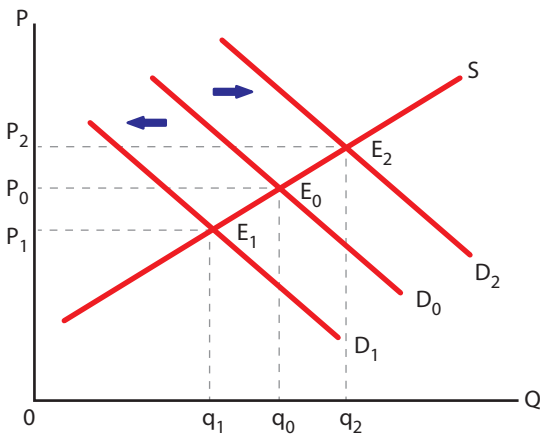
Sizlere piyasa dengesi başlığı ile anlattığımız denge, tam rekabet piyasa dengesidir. Oysa gerçek hayatta tam rekabet piyasası bulunmaz. Bu sadece teorik olarak ideal piyasanın nasıl olması gerektiğini okuyucunun kavraması için verilmektedir. Gerçek hayatta rastlayacağınız piyasa türleri ileride piyasalar başlığı altında verilecektir.

Piyasa Dengesindeki Değişmeler

Piyasada arz ve talebin fiyatı dışındaki belirleyicilerinde meydana gelen değişmelerin eğrilerin yerini değiştirdiğini hatırlayınız. Şimdi arz ve talep eğrilerinde meydana gelen bu yer değiştirmelerin, piyasa fiyatı üzerindeki etkilerini anlamaya çalışalım.

Arz Sabitken Talepte Meydana Gelen Değişmeler

Bir malın arzı sabitken talebinin artması ya da azalmasının (talep eğrisi sağa ya da sola kayması durumu) denge fiyat ve miktarda meydana getireceği değişikliğin grafiğini çizelim (Şekil 2.9). Şekilde P_0 fiyat ve q_0 düzeylerinde E_0 piyasa dengesi oluşmuştur.

Şekil 2.9 Arz Sabitken Talebin Değişmesi.

Malın fiyatı dışındaki talebi etkileyen faktörlerde meydana gelen değişmeler nedeniyle, malın arzı sabitken talebi artarsa (talep eğrisi sağa kayarsa), S ile D_2 'in kesiştikleri nokta yeni denge noktası olur (E_2). Bu noktadan eksenlere gidildiğinde denge fiyatın ve alışveriş miktarının arttığı görülür (P_2 ve q_2). Örneğin; kuru fasulye fiyatında bir artışın ikamesi olan nohudun talep edilen miktarını artırması, tüketici sayısının veya gelirinin artması gibi nedenler bu sonucu doğurabilir.

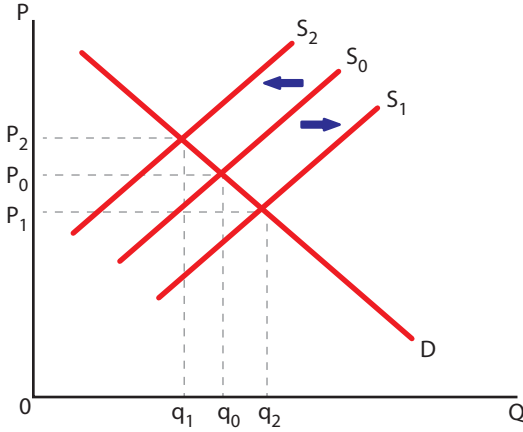
Arz sabitken eğer talep azalır (talep eğrisi sola kayarsa) denge fiyat ve alışveriş miktarı azalır (P_1 ve q_1). Yeni denge E_1 noktasında oluşur. GSM hizmetlerinin fiyatının artması nedeniyle cep telefonları fiyatı değişmemesine rağmen, talebinin azalarak sola kayması bu duruma örnek verilebilir.

Talep Sabitken Arzda Meydana Gelen Değişmeler

Bir malın talebi sabitken arzının artması ya da azalmasının (arz eğrisinin sağa ya da sola kaymasının) denge fiyat ve miktarda meydana getireceği değişikliklerin sonuçları şekil 2.10'da gösterilmiştir. Şekilde piyasa dengesi P_0 fiyat ve q_0 miktar düzeylerinin kesiştiği E_0 noktasında oluşmuştur.

Arzı etkileyen faktörlerden fiyat dışındakilerinden birinde meydana gelen bir değişiklik nedeniyle malın talebi sabitken arzı artarsa (S 'den S_1 'e sağa kayarsa) S_1 ile D 'nin kesiştikleri nokta yeni denge noktası olur. Bu noktadan eksenlere gidildiğinde, denge fiyatın düştüğü ve alışveriş miktarının arttığı görülür (P_1 ve q_1). Yeni denge artık E_1 düzeyinde oluşmuştur. Örneğin endüstrideki firma sayısının artması veya teknolojik bir gelişme bu sonuçları doğurabilir.

Tersi bir durumda, talep sabitken eğer arz azalırsa (S 'den S_2 'ye sola kayarsa) denge fiyatı artar ve alışveriş miktarı azalır (P_2 ve q_2). Yeni denge noktası E_2 noktasında oluşur. Endüstrideki firma sayısının azalması veya üretim faktörlerinin fiyatlarında meydana gelen artışlar da aynı yönde bir sonuç doğurabilir.

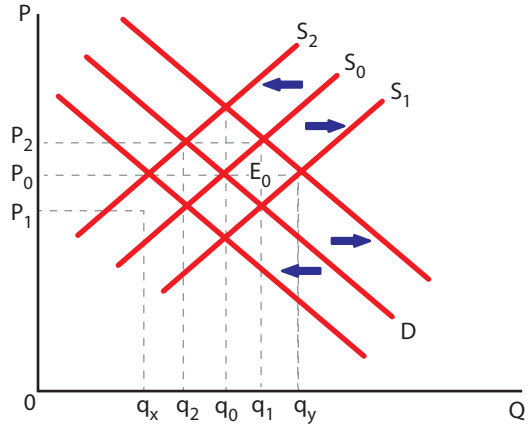

Şekil 2.10 Arz Eğrisinde Kaymalar.

Arz ve Talebin Birlikte Değişmesi

Arz ve talep eğrileri aynı anda, farklı veya aynı yönlerde değişebilir. Aşağıdaki Şekil 2.11, okuyucunun konuyla ilgili olarak eğrilerin aynı veya farklı yönlerde kaymalarının sonuçlarını anlayabilmeleri için verilmiştir.

Yazar burada sizden bir etkinlik istemektedir: Aşağıdaki şekli dikkatle inceleyiniz. Arz ve talep eğrilerinin farklı yönlerde veya aynı yönlerde değişmesi durumunda ortaya çıkacak muhtemel denge noktalarını, bir kalem yardımıyla şekil üzerinde işaretleyiniz. Şeklin yanına bu denge noktalarını oluşturan fiyat düzeylerini ve miktarları yazınız.

Şekil 2.11 Arz ve Talebin Birlikte Değişmesi.

Öğrenme Çıktısı

3 Piyasa dengesini ve dangedeki değişmelerin nedenlerini açıklayabilme

Araştır 3

Tam rekabet piyasa dengesinin gerçek hayatta var olup olmadığını iktisat kitaplarından okuyunuz.

İlişkilendir

Dördüncü bölümde yer alan piyasalar konusunu öğrendiniz de konuyu tekrar gözden geçiriniz.

Anlat/Paylaş

Anlat/paylaş :Arkadaşlarınızla tiyatroya gittiğiniz de tiyatro fiyatının aynı olmasına rağmen seansların hafta da üçten ikiye düşürüldüğünü gördünüz. Seansların artması ve daha çok öğrencinin seyretmesi için ne yapmak gerekir?

ESNEKLİKLER

Bir ekonomik değişkenin bir başka ekonomik değişkene karşı olan duyarlılığının ölçmek için esneklik (elastikiyet) kavramını kullanırız. Talebi ve arzı etkileyen değişkenlerin etki derecelerini ölçmede arz-talep esnekliğinden yararlanılır. Esneklik, bağımsız değişkendeki %1 değişimin bağımlı değişkeni % kaç etkilediğini göstermektedir. İktisat bilimi esneklik kavramını temelde talep esnekliği ve arz esnekliği olarak inceler.

Esnekliği Öğrenme Nedenleri

Esneklikler, iktisat dersini alan öğrencilerin anlamakta zorluk çektikleri konulardan biridir. Öğrenciler zaman zaman bu teknik ve matematiksel ifadelerle açıklanan konuyu neden öğrenmeleri gerektiğini sorgularlar. Oysa konu, özellikle iktisat politikalarını uygulama açısından, son derece önemlidir. Bu büyük önem sahip konuyu mümkün olduğunca anlaşılır biçimde açıklamaya çalışalım.

Şu ana kadar bir malın talebinin fiyat ve onun dışındaki belirleyiciler tarafından etkilendiğini öğrendik. Ancak çok iyi biliyoruz ki; bazı mallar hayatımızı idame ettirmek için büyük önem sahipken bazıları daha az önem arz eder. Bazı mallar bütçemizde çok önemli yer tutarken bazıları daha az öneme sahiptir. Bazı mallar vardır ki benzerini kullanmamız ihtiyacımızı tatmin edebilir. Bazı mallar da vardır ki birbiri yerine kullanılsa bile ihtiyaçlarımızı tatmin ederken aldığımız haz düzeyleri arasında büyük fark olabilir.

Talep kanununu öğrenirken birçoğunuz aklınıza çok çeşitlilikte mallar getirdiniz. Bir malın fiyatının artması (azalması) durumunda talep edilen miktarın düşeceğini (artacağını) öğrenirken muhtemelen, her malın talep eğrisinin birbirinden farklı olduğu çıkarımını yaptınız. Peki neden? Bu düşüncelerinizi bir önceki paragrafta anlatılanlar ışığında sorgularsanız esneklik kavramını anlamak konusunda ilk adımı başarıyla atmış olursunuz.

Arz ve talep kanunlarını hatırlayınız. Bir malın fiyatıyla talep edilen miktarı arasında negatif, arz edilen miktarı arasında ise pozitif yönlü bir ilişki vardır. Ancak bu ilişkilerin şiddeti ne ölçüdedir? Mesela televizyonun fiyatı arttığında, talep edilen ve arz edilen miktarları ne ölçüde değişecektir? Ekmeğin, ilacın, tost makinesinin fiyatlarındaki değişimler, arz ve talep edilen miktarlarını aynı oranda mı yoksa farklı oranlarda mı etkileyecektir?

İşte bu sorulara cevap verebilmemiz için esneklik kavramına hâkim olmalıyız.

Hükümetler için mallar üzerine konulan birim vergiler (KDV, ÖTV gibi dolaylı vergiler) önemli birer iktisat politikası aracıdır. Örneğin enflasyonist dönemlerde toplam talebi daraltabilmek için malların fiyatlarının yükseltilmesi gerekebilir. Bunun için birim vergilerin oranlarını artırmak bir politika aracı olarak düşünülebilir. Tam tersi dalma dönemlerinde bu tip vergilerin oranlarının azaltılması gerekebilir. Peki ya bunun esneklikle ilgisi nedir? Malların esneklik değerleri verginin alıcı tarafından mı yoksa satıcı tarafından mı üstleneceğini belirler. Esnekliği düşük zorunlu bir ihtiyaç malı üzerine konulan birim vergi alıcı tarafında üstlenilirken, esnekliği yüksek olan kültürel bir mal üzerine konulan birim vergi satıcı tarafından üstlenilir.

Esnekliklerin bilinmesi; tüketici davranışlarının anlaşılması, firmaların ve işletmelerin pazarlama stratejilerinin belirlenmesi, uygun maliye (vergi ve borçlanma) politikalarının seçimi geleceğe yönelik tahminlerin yapılması, sektör planlamaları yapılabilmesi, kamu politikalarının oluşturulması gibi konularda ihtiyaç duyduğumuz bilgileri sağlar.

Talep Esnekliği (e_d)

Bir malın talep edilen miktarı o malın fiyatındaki, tüketicinin gelirindeki ve de diğer malların fiyatlarındaki değişimlere karşı duyarlıdır. Esneklik, bu duyarlılığı ölçer.

Bir maldan talep edilen miktarın, o malın fiyatındaki değişimlere olan duyarlılığına *talebin fiyat esnekliği*,

Bir maldan talep edilen miktarın, gelirdeki değişimlere olan duyarlılığına *talebin gelir esnekliği*,

Bir maldan talep edilen miktarın, diğer bir malın fiyatındaki değişimlere olan duyarlılığına *talebin çapraz fiyat esnekliği* denir.

Şimdi sırasıyla, talebin fiyat, gelir ve çapraz esnekliği kavramlarını açıklayalım.

Talebin Fiyat Esnekliği (e_d)

Talebin fiyat esnekliği, bir maldan talep edilen miktardaki yüzde değişimin, o malın fiyatında meydana gelen yüzde değişime oranıdır. Talebin fiyat esnekliğini formüle edersek;

$$e_d = \frac{\text{Talep Edilen Miktardaki Yüzde Değişim}}{\text{Fiyattaki Yüzde Değişim}}$$

yani

$$e_d = \frac{\% \Delta Q}{\% \Delta P}$$

$$e_d = \frac{\text{Talep Edilen Miktardaki Değişim} / \text{Talep Edilen Miktar}}{\text{Fiyattaki Değişim} / \text{Fiyat}}$$

$$e_d = \frac{Q_2 - Q_1 / Q_1}{P_2 - P_1 / P_1}$$

Örnek: Eskişehirspor Kulübü maç bileti fiyatını 20 (P_1) liradan 25 (P_2) liraya yükseltince talep edilen bilet miktarı 25000 (Q_1) adetten 15000 (Q_2) adede düşmüştür. Buna göre bu mal/hizmet talebinin fiyat esnekliği kaçtır?

$$e_d = \frac{15000 - 25000 / 25000}{25 - 20 / 20}$$

$$e_d = -1,6$$

Bu sonuç, malın fiyatının %1 artması durumunda, talep edilen miktarının %1,60 oranında azaldığını gösterir.

İpucu: Şayet, fiyattaki %25'lik bir artışı ve de miktarda %40 oranındaki azalışı pratik olarak görebiliyorsanız; $40/25 = -1,6$ sonucuna kolaylıkla ulaşabilirsiniz.

Fiyat Esnekliğinin Belirleyicileri

Bir malın talebinin fiyat esnekliğinin, esnek olup olmadığını belirleyen birtakım etkenler söz konusudur:

- Eğer bir mal, tüketiminin ertelenmesi mümkün olmayan, *zorunlu bir mal* ise talebi esnek değildir. Örneğin sağlık hizmetlerinin talep esnekliği oldukça düşüktür. İlaç talebi ise hiç esnek değildir. *Zorunlu olmayan malların* talebi ise esnektir. Sinema gibi kültürel bir hizmet buna örnek verilebilir.
- Eğer *bir malın ikamesi mümkün değilse* talebi esnek değilken tersine *ikamesi mümkün olan malların* esnekliği yüksektir.
- Eğer bir mal *bütçemizde önemli bir yer tutmuyorsa* talebi esnek değildir. Kâğıt, kibrit gibi bütçede önemli paya sahip olmayan ürünlerin fiyatları yükselse bile, satın alınan miktarlarında önemli bir azalma olmaz.
- Talep *zaman geçtikçe* daha esnek olur. Bu durum tüketici davranışları ile ilgilidir. Örneğin hindi eti fiyatları düştüğünde, tavuk eti yemeyi alışkanlık haline getirmiş tüketicilerin hindi etini tercih etmeleri zaman alacaktır.

Talebin Gelir Esnekliği (e_m)

Talebin gelir esnekliği, bir maldan talep edilen miktardaki yüzde değişimin, gelirden meydana gelen yüzde değişime oranıdır. Talebin gelir esnekliğini formüle edersek;

$$e_m = \frac{\text{Talep Edilen Miktardaki Yüzde Değişim}}{\text{Tüketicinin Gelirindeki Yüzde Değişim}}$$

$$e_m = \frac{Q_2 - Q_1 / Q_1}{I_2 - I_1 / I_1}$$

Örnek: Asgari ücret 2000 liradan 2300 liraya yükseldiğinde, Eskişehirspor taraftarlarının maç bileti talebi 30 binden 39 bine yükselmiştir. O halde maç biletinin gelir esnekliği ne kadardır?

$$e_m = \frac{39000 - 30000 / 30000}{2300 - 2000 / 2000}$$

$$e_m = 2$$

Bu sonuç, tüketicinin gelirinin %1 artması durumunda, talep edilen miktarın %2 artacağını gösterir.

İpucu: Gelirdeki %15 oranında artışı ve talep edilen bilet miktarındaki %30 oranında artışı görebildiyse; $e_m = 30 / 15 = 2$ sonucuna pratik olarak ulaşabilirsiniz.

Talebin Çapraz Esnekliği (e_c)

Talebin çapraz fiyat esnekliği, A malından talep edilen miktardaki yüzde değişimin, B malının fiyatındaki yüzde değişime oranıdır. Talebin çapraz esnekliği formüle edersek;

$$e_c = \frac{X \text{ Malının Talep Edilen Miktardaki Yüzde Değişim}}{Y \text{ Malının Fiyatındaki Yüzde Değişim}}$$

$$e_c = \frac{\Delta Q_{dx} / Q_{dx}}{\Delta P_y / P_y}$$

Örnek: Maç biletine yapılan 20 liradan 25 liraya yükseldiğinde, sinemadan talep edilen miktar 10 binden 13 bine yükselirse;

$$e_c = \frac{3000 / 10000}{5 / 20} = 1,2$$

Bu sonuç, bir malın fiyatının %1 artması durumunda, diğer maldan talep edilen miktarın %1,2 artacağını gösterir. :

İpucu: bilet fiyatlarındaki %25 oranında artışı ve sinema biletlerine olan talep miktarının %30 oranında arttığını görebildiyse; $e_c = 30 / 25 = 1,2$ sonucuna pratik olarak ulaşabilirsiniz.

Arzın Fiyat Esnekliği (e_s)

Arz esnekliği, bir malın fiyatında ortaya çıkan değişimin, malın arz edilen miktarı üzerinde yarattığı etkiyi yüzde cinsinden ölçmektedir. Talep esnekliği ile arz esnekliğinin formülü aynıdır. Ancak talep esnekliği her zaman negatif iken arz esnekliği her zaman pozitifdir. Çünkü fiyat ile talep arasındaki ters yönlü ilişki, fiyat ile arz arasında doğru yönlü ilişki söz konusudur.

$$e_s = \frac{\text{Arz Edilen Miktardaki Yüzde Değişim}}{\text{Fiyattaki Yüzde Değişim}}$$

$$e_s = \frac{\% \Delta Q}{\% \Delta P}$$

$$e_s = \frac{\text{Arz Edilen Miktardaki Değişim} / \text{Talep Edilen Miktar}}{\text{Fiyattaki Değişim} / \text{Fiyat}}$$

$$e_s = \frac{Q_2 - Q_1 / Q_1}{P_2 - P_1 / P_1}$$

Örnek: Lefkoşe İstanbul arası uçak bileti 400 liradan 300 liraya düşmüş, arz edilen bilet miktarı 6000 adetten 4000 adede düşmüştür. Buna göre bu mal/hizmet talebinin fiyat esnekliği kaçtır?

$$e_s = \frac{4000 - 6000 / 6000}{300 - 400 / 400}$$

$$e_s = \frac{-0,33}{-0,25}$$

$$e_s = 1,32$$

Bu sonuç, malın fiyatının %1 azalması durumunda, arz edilen miktarının %1,32 oranında azaldığını gösterir.

İpucu: Şayet, fiyattaki %25'lik bir düşüşü ve de miktarda %33 oranındaki azalışı pratik olarak görebiliyorsanız; $33/25 = -1,32$ sonucuna kolaylıkla ulaşabilirsiniz.

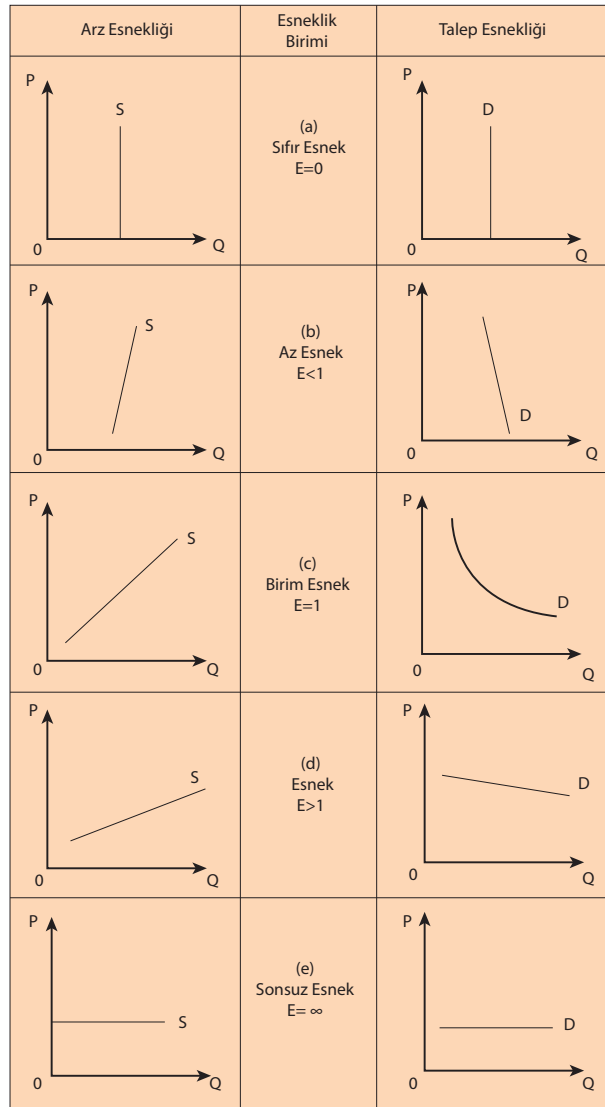
Esnekliklerin Toplu Gösterimi

Arzın fiyat duyarlılığı 1 ile kıyaslanarak bulunur. Bu durum Şekil 2.12'de toplu biçimde gösterilmiştir. Toplu biçimde gösterilen arz ve talep esneklikleri ile ilgili aşağıda yapılan yorum ve örnekler konunun daha iyi anlaşılmasına fayda sağlayabilir:

- Arz ve talep esnekliklerinin sıfır esnek (inelastik) olduğu durumu göstermektedir. Diğer bir ifade ile arz ve talep edilen miktarlar fiyat değişmelerine karşı tepkisizdir. Örneğin ilaç talebi fiyata bağlı olarak değişmez. Bir tansiyon hastası tansiyon ilacının fiyat artsa da azalsa da aynı miktarda kullanacaktır. Tansiyon hastası olmayan biri de sırf fiyatı düştü diye tansiyon ilacı almaz. Arz açısından toprağı örnek gösterebiliriz. Fiyat artışları, toprak arzını değiştirmez.
- Arz ve talep esnekliklerinin birden küçük olduğu (esnek olmadığı) durumdur. Burada talep edilen miktarlar malın fiyatına çok fazla tepki gösterememektedir çünkü tüketici bu mal veya hizmetleri tüketmek zorundadır. Talep edilen miktarlardaki değişiklikten daha küçüktür. Arz açısından madenler örnek gösterilebilir. Çünkü maden çıkarmak oldukça maliyetli bir iştir.
- Arz ve talep esnekliklerinin birim esnek olduğu durumdan kasıt; arz ve talep edilen miktarlardaki değişme ile fiyat fiyattaki değişiminin arz aynı oranda ve aynı yönde

olması, talepte ise aynı oranda ve fakat ters yönlere olmasıdır.

- Arz ve talep esnekliklerinin birden büyük olduğu (esnek) durumdur. Talep açısından tüketiciler malın fiyat değişiminden daha büyük oranda taleplerini ters yönde değiştirmektedirler. Yani rahatlıkla malın tüketiminden vazgeçebilmektedirler. Zorunlu ihtiyaç olmayan mallar (örneğin tost makinesi) veya ikamesi olan (kurşun kalem- tükenmez kalem) malların talepleri çok esnektir.
- Esnekliğin sonsuz olduğu bu noktada, talep açısından elmas gibi lüks malları örnek verebiliriz. Talep açısından tüketiciler bu mallar almak zorunda olmadıklarından talep esnekliği sonsuzdur. Bu mallarda fiyat dönem boyu sabittir ve tüketiciler bu fiyat-tan istedikleri kadar mal tüketebilirler.

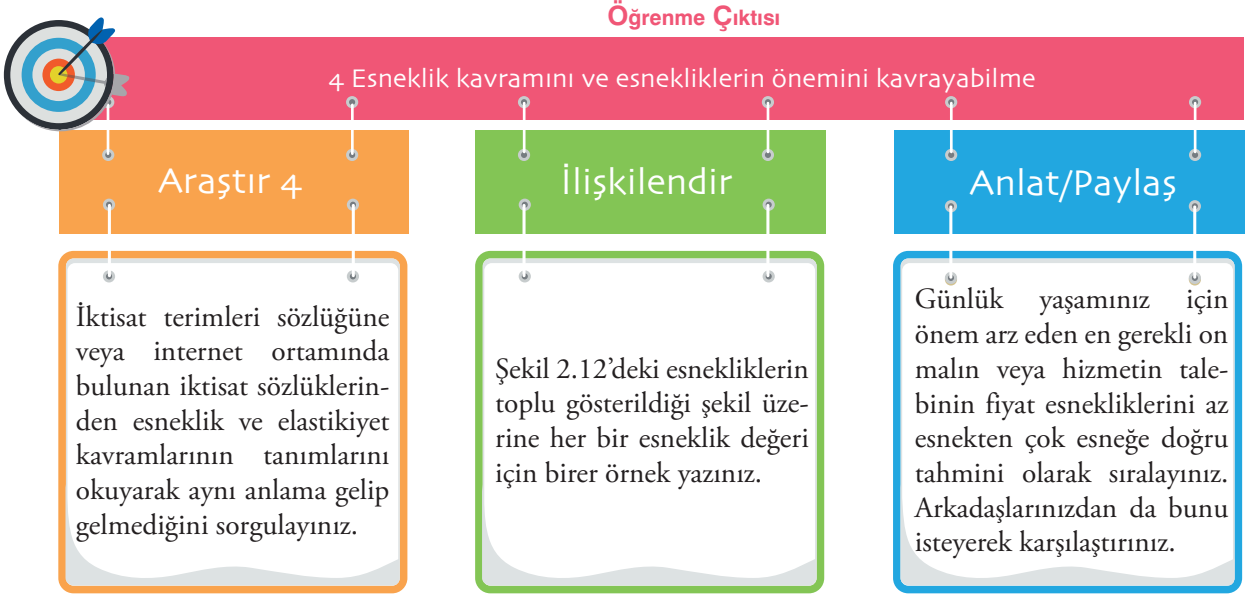
Şekil 2.12 Esnekliklerin toplu gösterimi.

Şekil 2.12'de sol kısımda arz esnekliği şekillerine, orta kısımda esnekliğin türlerine ve sağ tarafta ise talep esnekliklerine yer verilmiştir.

Şayet arz ve talep eğrileri dikey eksene paralel ve de yatay ekseni dikine kesen bir doğru şeklinde iseler o zaman sıfır esnek olduklarını ifade edebiliriz.

Şayet arz ve talep eğrileri dikey eksene göre; daha dik bir eğri şeklinde iseler o zaman esnekliğin birden küçük ve yine dikey eksene göre daha yatık bir halde iseler o zamanda birden büyük olduğunu söyleyebiliriz.

Şayet arz ve talep eğrileri, yatay eksene paralel ve dikey ekseni dik bir biçimde kesen doğru biçiminde ise o zaman her ikisi içinde sonsuz esneklikten bahsedebiliriz.

ARZ VE TALEP UYGULAMALARI

Şu ana kadar anlattıklarımız ile ideal bir piyasa şekli olan ve gerçekleşmesi mümkün olmayan diyebileceğimiz, tam rekabet piyasasındaki dengeyi öğrendiniz. Peki ya gerçekte fiyatlar tam da bu anlattıklarımızdaki gibi mi oluşuyor? Bu arzulanan durum gerçek olabilseydi, iktisat biliminin çözümlemesi gereken pek bir şey kalmamış olurdu. Oysa gerçek hayatta durum bundan farklıdır. İlk olarak fiyatlar biri veya birileri tarafından güdümlenebilir (administrive price). İkincisi malların piyasalarında mevcut alıcı ve satıcıların sayısı fiyatların belirlenmesinde rol oynayabilir. Bu durumlardan ilkinin bu başlık altında yer alan taban ve tavan fiyatlar alt başlıklarında, ikincisini ise piyasalar başlığı altında inceleyeceğiz.

Bir ekonomide fiyatlara müdahalenin iki gerekçesi vardır. Birincisi bazen üreticilerin karını bazen de tüketicinin faydasını artırmak suretiyle refahlarını olumlu etkileme amacıdır. İkincisi özellikle tarımsal ürünlerin bolluk ve kıtlığına bağlı olarak fiyatlarında oluşan dalgalanmaların şiddetini azaltmaktır. Çünkü bir ekonomide fiyatların istikrarı hem yatırımcılar hem tüketiciler hem de devlet için oldukça önemlidir.

Devletin fiyatlara ve özellikle de tarımsal ürün fiyatlarına müdahalesi ekonomi politikalarının en eski araçlarından birisidir. Hükümetler tarımla uğraşan nüfusun ekonomik ve sosyal sorunlarına çözüm getirmek amacıyla tarımsal ürün fiyatlarına müdahale etmektedir. Bu müdahaleler, fiyat istikrarının sağlanması açısından da son derece önemlidir.

Ülkemizde devletin tarım sektörüne müdahalesinin tarihsel kökeni çok eskilere dayanmaktadır. Osmanlı imparatorluğu döneminde gerek sarayın ve gerekse ordunun ihtiyacını karşılamak amacıyla tarım sektörüne devamlı önem verilmiştir.

Türkiye'de, tarımsal ürünleri destekleme politikaları ilk olarak 1932 yılında buğday ile başlatılmıştır. Günümüzde tarımın ve tarımsal ürünlerin stratejik önem kazanması nedeniyle dünyanın ve özellikle az

gelişmiş ülkelerin karşı karşıya kaldığı beslenme ve açlık sorunun da etkisiyle hemen hemen tüm ülkeler tarım sektörünün sorunları ile yakından ilgilenmektedirler.

Ülkemizde devletin tarım sektörüne müdahalesi, daha ziyade fiyatlara etki etmek suretiyle olmuşsa da fiyat-dışı ya da direkt veya dolaylı müdahalelerde de bulunulmuştur.

Cumhuriyetin kuruluşu yıllarında aşarın kaldırılması (1925) ve Medeni Kanunun kabulü (1926) ile arazi mülkiyetinin düzeltilmesi, tarım sektörüne yapılan ilk müdahaleler olarak kabul edilebilir. 1929 yılında Dünya'da patlak veren büyük ekonomik kriz, dolayısıyla tarımsal ürün fiyatlarının hızla düşmesi, ülkemiz üreticilerini de zor durumda bırakmıştır.

1932 yılında ülkemizde de özellikle buğday fiyatlarının belli düzeylerden aşağıya düşmesinin önlemek amacıyla "Buğday Koruma Kanunu" çıkartılmıştır. TC. Ziraat Bankasına buğday alım yetkisi verilmiştir. Daha sonra Toprak Mahsulleri Ofisinin kurulmasıyla 1938 yılından itibaren bu yetki bu kuruma devredilmiştir.

Taban Fiyat

Zaman zaman haber kaynaklarında hükümetin fındığa, tütüne, pamuğa, pirince bir fiyat belirlediğini duyarsınız. Bunlara baş fiyat, taban fiyat, asgari fiyat veya destekleme fiyatı dendiğine tanık olursunuz. Peki ya bunlar neden açıklanır? Üretici ve tüketiciler için önemi nedir?

Bunlar, hükümetin üreticiyi korumak amacıyla piyasa fiyatının belirli bir düzeyin altına düşmemesini garanti ettiği fiyatlardır. Devletin üreticiye garanti ettiği bu fiyata taban fiyatı denir. Bunu gerçekleştirebilmenin tek yolu devletin ya da devlete bağlı kuruluşların (örneğin bizim ülkemizde Toprak Mahsulleri Ofisi gibi) piyasaya bizzat alıcı olarak girmesi gerekir.

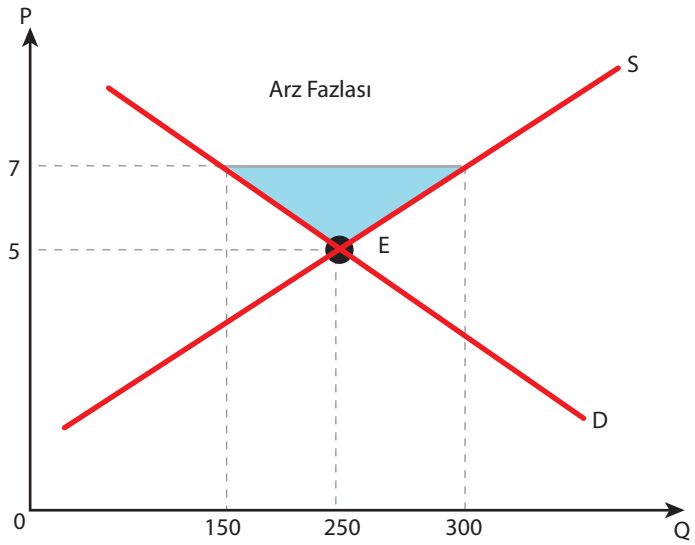
Bu durumu Şekil 2.13'te piyasada fiyatı 5 birim olan A malına, 7 birimlik bir taban fiyat belirleyerek açıklayalım.

Şekil 2.13'de A malının piyasada oluşan fiyatı 5 birim, alınıp satılan miktarı 250 ton ve denge noktası 'E' düzeyinde iken devlet piyasaya alıcı olarak girerek malı 7 birimden alacağını deklare ederse bu durumda üreticiler daha fazla (300 ton) üretirken alıcılar daha az (150 ton) talep edeceklerdir. Böylece ortaya bir arz fazlası çıkacaktır.

Peki ya ortaya çıkan bu talep fazlası devlet tarafından satın alındıktan sonra ne olacaktır? Bir şekilde piyasaya dönmesi politika etkinsizliğine yol açacaktır. Çözüm zor değildir. Ortaya çıkan bu arz fazlasını devlet ya kıtlık yıllarında kullanmak için depolar, ya ülkeye geri dönmeyecek biçimde dış ülkelere yardım eder ya okullar ve askeri birliklerde tüketirebilir ya da imha eder. Aksi durumlarda malın piyasaya geri gelmesi fiyatların azalmasına ve taban fiyat politikasının etkinsiz olmasına neden olacaktır.

Taban fiyat politikasının ekonomik açıdan olumsuz yanı, kaynak israfıdır. Çünkü satın alınan ürün fazlaları, ister yardım ister imha edilsin, her durumda ülkenin üretim kaynakları kullanılarak üretilmişlerdir.

Tarımsal ürün fiyatlarına müdahale dışında, taban fiyat politikasına verilecek bir örnek de "asgari ücret" uygulamasıdır. Asgari ücret emeğin fiyatının belli bir düzeyden daha düşük olamayacağını kanunlaştırır. Ücret düzeyinin piyasa fiyatından yüksek tutulması, çalışma arzusunda olan kişi sayısını artıracığından, ortaya bir arz fazlası çıkar ki biz bunu işsizlik olarak adlandırırız.

Şekil 2.13 Taban Fiyat Politikası.

Yaşamla İlişkilendir

BU YIL REKOLTE DE İYİ, FİYAT DA İYİ

Ulusal Fındık Konseyi Başkanı Sebahattin Arslantürk da konuyla ilgili yazılı açıklama yaptı: “Bu yıl rekolte de iyi, fiyat da iyi”

Ulusal Fındık Konseyi Başkanı Sebahattin Arslantürk:- “Bu yıl rekolte de iyi, fiyat da iyi. Yeni sezonun ve alımların sektöre hayırlı olmasını diliyorum”

Ulusal Fındık Konseyi Başkanı Sebahattin Arslantürk, “Bu yıl rekolte de iyi, fiyat da iyi. Yeni sezonun ve alımların sektöre hayırlı olmasını diliyorum.” değerlendirmesinde bulundu.

Trabzon Ticaret Borsasının (TTB) meclis başkanlığını da yapan Arslantürk, kaliteli kabuklu Giresun fındığının taban fiyatının kilogramda 17 lira, levant fındığının ise 16,5 lira olarak belirlenmesine ilişkin yazılı açıklama yaptı.

Toprak Mahsulleri Ofisinin (TMO) piyasada olması ve açıklanan fiyatların, sektör açısından olumlu olduğunu vurgulayan Arslantürk, bu yıl geçen yıldan daha fazla ve kaliteli fındık yetiştiğinin altını çizerek, şunları kaydetti:

“Yani rekolte ile birlikte fiyat da iyi oldu. Artık üreticilerimiz bundan sonra verim ve kaliteyi arttırarak da kazanabileceklerini daha iyi göreceklerdir. TMO, alımlarını, alt yapısını güçlendirerek aksatmadan yaptığı takdirde piyasada dengeli bir seyir oluşur.”

Bu yıl rekoltenin de fiyatın da iyi olduğuna dikkati çeken Arslantürk, yeni sezonun ve alımların sektöre hayırlı olmasını diledi.

“Herkesi memnun eden bir fiyat”

TTB Yönetim Kurulu Başkanı Eyyüp Ergan ise açıklanan fiyatların sektörün beklentilerini karşılayan rakamlar olduğunu belirtti.

TMO’nun alım kararı ile fındık fiyatının, bu yıl olması gereken zamanda açıklanmasının sektör açısından olumlu olduğuna işaret eden Ergan, “Üretici de sanayici de ihracatçı da önünü görerek piyasada hareket etme imkanı bulacaktır. Herkesi memnun eden bir fiyat, bu fiyatın hayırlı olmasını diliyoruz.” değerlendirmesinde bulundu.

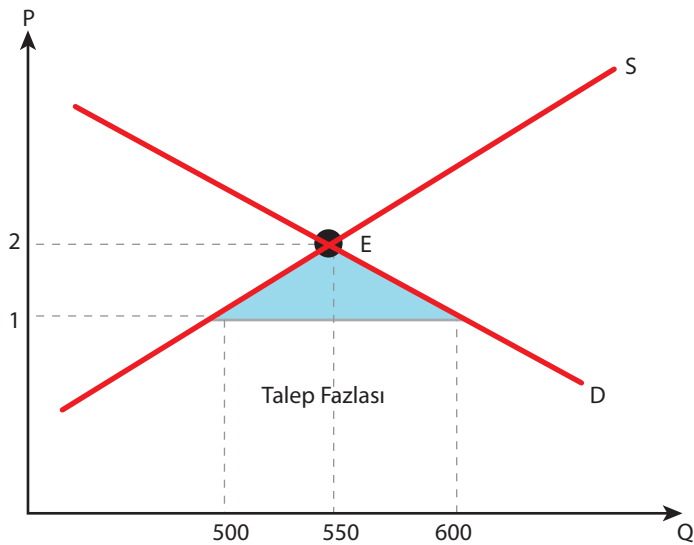
Kaynak: www.utk.org.tr

Tavan Fiyat

Bazen de devlet tüketiciyi korumak için piyasaya müdahale eder. Kıtık dönemlerinde tüketiciyi korumak amacıyla özellikle temel gıda maddelerinin piyasa fiyatlarına müdahale ederler. Bu müdahalede esas amaç, arz yetersizliği nedeniyle çok yüksek düzeyde oluşan piyasa fiyatını düşürmektir. Piyasa fiyatının altında ve maliyet fiyatının biraz üzerinde bir fiyat, tavan fiyat (maksimum fiyat, azami fiyat) olarak saptanır ve saptanan bu fiyatın üzerinde alışveriş yasaklanır.

Uygulamada, genellikle belediyelerin kıtık yıllarında temel gıda maddelerinin fiyatlarındaki aşırı yükselmeyi önlemek amacıyla başvurduğu bu müdahale fiyatına, *narh* adı verilir.

Şekil 2.14’te A malının fiyatı 2 birim, alınıp satılan miktarı ise 550 birimdir. Tüketiciler için bu fiyatı fazla bulan hükümetin fiyatın 1 birimi geçmeyecek biçimde bir tavan fiyat belirlemesi durumunda, 100 birimlik talep fazlası ortaya çıkacaktır.

Şekil 2.14 Tavan Fiyat Politikası.

Talep fazlası sorununun çözümü için, üç yöntem uygulanabilir.

Birinci yöntem, satıcıların ekmekleri dilediklerine satmasıdır. İkinci yöntem “önce gelen alır” yöntemidir. Üçüncü yöntem ise özellikle savaş yıllarında başvuru adalet yönünden en uygun olan “karne” yöntemidir. Bu yöntemde, tavan fiyatından tüm alıcıların isteklerini karşılamayan arz miktarının alıcılar arasında adil bir şekilde dağıtılması amaçlanmaktadır.

Tavan fiyat uygulamasının en önemli mahsuru karaborsanın ortaya çıkmasıdır. Çünkü satın almak istediklerinden daha az bir miktarı almak durumunda kalan tüketiciler, kanuni olmayan yollarla daha fazla mal satın almaya çalışacaklardır.

Araştırmalarla İlişkilendir

Amerika Birleşik Devletleri'nde Uygulanan Kira Kontrolleri

Amerika Birleşik Devletlerinde de (eyaletler arası farklılıklar görülmekle birlikte) kira kontrolleri uygulanmaktadır. Özellikle 1970'li yıllarda enflasyon oranının aşırı yükselmesi sonucu başlanan kira kontrolleri, bugün bazı eyaletlerde kaldırılmış ya da hafifletilmiş olsa bile hala pek çok eyalette uygulanmaya devam etmektedir.

Örneğin Kaliforniya'da 1995 yılında kabul edilen “Costa-Hawkins Rental Housing Act” taşınmaz kiralalarının sınırlandırılması ile ilgili hükümler ihtiva etmektedir. Bu Kanun 1950 yılından beri uygulanan kira kontrol sistemini önemli ölçüde değiştirmiş ve yeni bir kiracılık sistemi getirmiştir. Bu eyalette ev sahipleri, kiracılar ile ev sahipleri arasında yapılan kira sözleşmelerini Kira Kurulu'na (Rent Board) kaydettirmek ve her yıl belli bir kayıt ücreti ödemek zorundadır.

Kiraya konu taşınmazlara uygulanan bir kira tavanı bulunmaktadır. Kira artışları ise iki şekilde olabilmektedir. Birincisi Kira Kurulu tarafından benzer özellikler gösteren konutlar için belirlenen genel kira artış oranları kullanılabilmektedir. Bu artış oranları her yıl en geç 31 Ekim tarihine kadar, temel fiyatlar ve enflasyon oranı dikkate alınarak Kira Kurulu tarafından yayınlanan “yıllık genel düzenleme” ile yeniden belirlenmektedir.

İkinci sistemde ise; Kira Kurulu tarafından belirlenen artış oranını uygulamak istemeyen ev sahibi

Devletin, piyasada oluşacak yüksek kira bedellerinden dolayı kiracıları (tüketicileri) korumak amacıyla kiralardaki artış miktarlarını belirleyerek gerçekleştirdiği “**kira kontrolleri**” de bir tavan fiyat uygulamasıdır.

Ülkemizde de sık sık uygulama bulan bu tavan fiyat politikası, fiyat artışlarının önüne geçilmesi konusunda oldukça önemlidir. Konut talebinin konut arzını aştığı durumlarda, artan konut ve kira fiyatları nedeniyle hükümetler çözümü güç enflasyonist baskılarla karşı karşıya gelirler. Bu yüzden, her ne kadar liberal ekonomik düşünce tarzına ters düşse de kiralara müdahale ederek, artışları sınırlamak ve bu sayede fiyat artışlarını baskılamak isterler.

uygulamak istediği kira artış oranı için dilekçe ile başvurarak Kira Kurulu'ndan izin almaktadır. Buna karşılık kiracıların da kira bedellerinin düşürülmesi için aynı Kurul'a başvurma yetkileri bulunmaktadır. Ayrıca ev sahiplerinin ya da Kira Kurulu'nun kiracıları tahliye etme hakkı bulunmamaktadır. Bu konudaki yetki hukuk mahkemelerindedir.

New York'ta ise kira kontrolü ve kira bedellerinin stabilizasyonu (dondurulması) şeklinde iki uygulama söz konusudur. 1947'den beri uygulanan kira kontrolleri toplam konut stokunun küçük bir kısmını kapsamaktadır. Buna karşılık konut stokunun büyük bir kısmı, 1969 yılından beri uygulanan kiralaların dondurulması uygulaması ile karşı karşıyadır.

New Jersey eyaletinde de bu konuyu düzenleyen bir kanun olmamasına rağmen kira bedellerinin artışı sınırlandırılmıştır. Burada uygulanan düzenlemelere göre taşınmaz sahipleri, kira devam ederken kira bedelinin artırılmasını talep edememektedirler. Kira süresinin sonunda artış ise, ancak kiracıya bu yönde bir tebligat yapılması ile mümkün olabilmektedir. Ancak bu durumda dahi kira bedelinin artırılması, kiracının bu tebligatı kabul etmesine bağlıdır. 10.01.2020

Kaynak: <https://gayrimenkulmevzuati.com/amerika-birlesik-devletlerinde-uygulanan-kira-kontrolleri/>

Yaşamlarla İlişkilendir

SU SATIŞINDA TAVAN FİYAT BELİRLENDİ

İstanbul Sucular ve Meşrubatçılar Esnaf Odası Başkanı Ahmet Turan Akkaya: “Su temel besin maddesi olduğu için satışı tarifeyle bağlı. (Su fiyatlarına gelen zamlardan sonra) Su satışında fahiş zamları önlemek için yeni tarife hazırlandık” açıklamasında bulundu.

İstanbul Sucular ve Meşrubatçılar Esnaf Odası Başkanı Ahmet Turan Akkaya, suyun temel besin maddesi olduğu için satış fiyatının tarifeyle bağlı olduğunu belirterek, su fiyatlarına gelen zamlardan sonra satışlarda fahiş zamları önlemek için yeni tarife hazırladıklarını, belirlenen rakamların üzerinde satış yapılamayacağını söyledi.

Akkaya, AA muhabirine yaptığı açıklamada, yaz aylarında döviz kurundaki hızlı yükseliş sonrası plastik su şişelerine zam geldiği iddiasıyla su fiyatlarına yüzde 60’a yakın zam yapıldığını anımsattı.

O dönemde de bir açıklama yaparak zamların gerçeği yansıtmadığını kaydettiklerini dile getiren Akkaya, “Araştırmalarımızda çok fahiş zamlar yapıldığını görmüştük. Tamam pet şişenin hammaddesi ithal ediliyor ama yüzde 60'lara varan zam söz konusu değil.” diye konuştu.

Akkaya, hem imalatçıların, hem dağıtıcıların, hem de perakendecilerin yaz aylarını da fırsat bilerek suyu zamlı sattığını kaydederek, bunun önüne geçmek için çok gayret gösterdiklerini anlattı. Oda olarak 5362 Sayılı Esnaf ve Sanatkarlar Meslek Kuruluşları Kanunu’nun 62. maddesine göre temel besin maddesi olduğu için suyun satış fiyatının tarifeyle bağlı olduğunu belirten Akkaya, bu zamlardan sonra en son 3 yıl önce belirledikleri fiyat tarifesini güncelleme çalışmalarına başladıklarını söyledi.

“TÜM KALEMLERİ HESAPLADIK, TARİFİYİ 39 İLÇEYE GÖNDERDİK”

Akkaya, su ve ekmeğin tarifeyle bağlı olduğunu kaydederek, sözlerini şu şekilde sürdürdü: “Yeni tarifiyi belirlerken hem nakliye, hem imalat maliyetini, hem dağıtımını yani tüm kalemleri dikkate aldık. Yeni tarifemizde zam oranı 3 yıl önceki tarifemize göre yüzde 21-25 arasında oldu. Şu anda bu fiyatlar imalatçıyı kurtaracak

fiyatlardır. İstanbul’daki yakın membalarda bu fiyatların altında su satanlar var. Yeni tarifiyi çıkardıktan sonra önce üst birliğimiz olan İstanbul Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği’ne gönderdik. Onlar onayladı. İstanbul Büyükşehir Belediyesi’ne gönderdi. Orada 15 gün bekledi, herhangi bir itiraz olmadan kabul edildi. Şu anda 39 ilçe ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi’ne gönderdik. Piyasanın denetlenmesi için tarifemiz belirlendi. Bundan sonra görev vatandaşlarımıza, basına, görevlilere düşüyor.”

“DAMACANA SUYUN TAVAN FİYATI 9,5 LİRA”

Akkaya, doların gerilediğini ancak zamların geri alınmadığını kaydederek yeni fiyatı belirlerken özellikle polikarbon damacana şişe sularının üzerinde durduklarını söyledi. Dar gelirli vatandaşların genelde bu damacana suları kullandığını dile getiren Akkaya, ancak tarifede bardak sudan 19 litre damacanalara kadar her tür suyun fiyatını belirlediklerini aktardı.

Akkaya, yeni tarifeyle göre 19 litre dönüşümlü polikarbon damacana suyun tavan fiyatının 9 lira 50 kuruş olarak belirlendiğini ifade ederek, 19 litre dönüşümsüz polikarbon damacana suyun ise en fazla 11 liraya satılabileceğinin altını çizdi. Akkaya, geri dönüşümsüz olanı tavsiye etmediğini belirterek, ham maddesinin ithal edildiğini ve atık olarak da çevreyi kirlettiğini bildirdi.

“YÜKSEK FİYATLARI BİLDİRİN”

Akkaya, yeni belirledikleri fiyatlarla üreticinin, dağıtıcının veya bayinin zarar görmeyeceğine vurgu yaparak, 19 litrelik damacananın yaz aylarında 20 liraya kadar çıktığını, şu anda biraz düşse de yine de 14-15 liralara kadar satış yapıldığını anlattı.

“Şu anda bu tarifeyle yer alan fiyatların üzerinde satış yapılamaz.” diyen Akkaya, vatandaşların tarifeyle yer alan rakamlardan daha yüksek tutar ödememesi gerektiğinin altını çizdi.

Akkaya, “Tekrar ediyorum. Su, tarifeyle bağlı acil gıda maddesi. 5362 sayılı kanunun 62. maddesini herkes açıp okuyabilir. Su satışında fırsatçılığı önlemek için, ağustos ayından beri mücadele ediyoruz. Bu konuda bazı firmalardan çok da

uyarı aldım ancak ben görevimi yapıyorum. İlgili kurumlar da bu konunun üzerine giderek denetlemeli. Ben de bir su bayisiyim ve bu rakamların üzerinde satış yapmıyorum.” ifadelerini kullandı.

Bazı çok bilinen markaların yüksek rakama su satışı yapabildiğinin hatırlatılması üzerine Akkaya, “Bilindik markalar uzak yerlerden geliyor. Kurtarmıyorsa uzaktan gelmesinler. Geliyorlarsa farkı kendileri karşılasın, tüketiciye yansıtma hakkı yok.” cevabını verdi.

Akkaya, yeni tarifeyi Ticaret Bakanlığı’na da gönderdiklerini belirterek, gerek esnaf odasına gerekse İTO’ya bağlı tüm esnafın bu tarife uyma zorunluluğunun bulunduğunu söyledi.

Vatandaşlara da uyarıda bulunan Akkaya, tarifenin üzerinde bir tutarla su satışı gerçekleştiren işletmelerin odaya veya ilgili kurum ve kuruluşlara bildirilmesi gerektiğini vurguladı. 06.11.2018

Kaynak: <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/su-satisinda-tavan-fiyat-belirlendi-41010091>

Vergi ve Verginin Yansıması

Modern ekonomilerde, dolaylı vergiler olarak adlandırdığımız ve malların birimi başına konulan bir takım vergiler bulunmaktadır. Sizler, Türkiye’deki uygulamasını olarak katma değer vergisi ve özel tüketim vergisi olarak biliyorsunuz. Bu tip vergiler mal ve hizmetlerin her birimine belirli bir oranda konur ve satış fiyatı içerisinde yer alır. Bir simit aldığınızda, bir ayakkabı aldığınızda veya internet hizmeti aldığınızda ödediğiniz fiyatın içerisinde bir vergi bulunmaktadır. Ancak ödediğinizin ne kadarının vergi olduğu elbette ki verginin oranına bağlıdır. Bu oranlar hükümetler tarafından belirlenir ve uygulanır. Örneğin ülkemizde %25, %18, %8, %1 gibi oranlar bulunmaktadır.

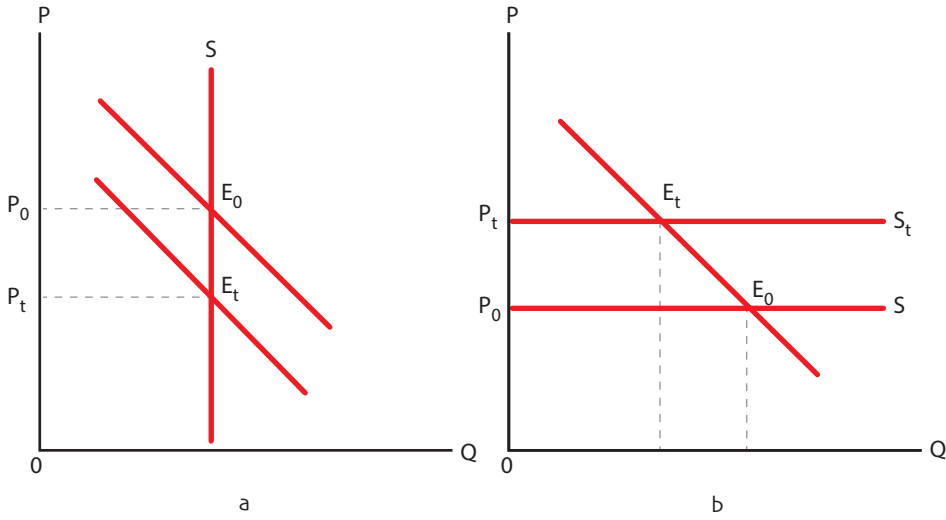
Elbette ki bu vergiler devlet bütçesi için bir gelir kaynağıdır. Ancak bu vergilerin en önemli özelliği, birer iktisat politikası aracı olmalarıdır. Peki ya nasıl? Eğer hükümetler, ekonomide bir daralma yaşandığını bilir ve ekonomiyi canlandırmak isterse bunu hanehalkı ve firmaların talebini artırmak suretiyle yapabilir. Hatırlayın, ceteris paribus, bir malın fiyatı düşerse talep edilen miktarı artacaktır. Talep kanunu dediğimiz bu mikro temel üzerine şöyle bir politika oluşturmak mümkündür: ‘malların fiyatını düşürmek’. Peki, ama bu nasıl olacak? Firmalara fiyatlarını düşürün diyebilir miyiz? Elbette ki hayır. Ancak bunu biz hükümet olarak katma değer vergilerinin oranlarını düşürmek suretiyle yapabiliriz. Örneğin %18 birim başına vergi oranına sahip 100 liralık bir ürünün piyasada 118 liraya satıldığını varsayalım. Biz bu vergi oranını

%1’e düşürürsek malın fiyatı 101 lira ya geriler ve talep edilen miktarı artar.

Bu politikanın tersi de mümkündür. Eğer aşırı bir genişleme söz konusu ise talebi düşürmek için, dolaylı vergi oranlarını artırmak gerektir. Çoğu zaman karşılaştığınız durum da budur. Çünkü ekonomiler genelde enflasyonist baskılar altındadır. Bu nedenle de politikalar çok zaman talebi daraltacak yönde olmaktadır. Peki, böyle bir politika uygulamamız gerekirse her mal ve hizmet üzerinde bunu yapabilir miyiz? Politikamız her daim etkin olur mu?

Bu soruların cevabı size bu bölümde anlattığımız esneklik konusuyla yakın alakalıdır. Basitçe şöyle düşünün: Hükümet katma değer vergisi oranlarını her bir oran için %10 artırdı. Ekmek üzerindeki vergi %1’den %11’e, ilaç üzerindeki vergi %8’den %18’e, ev tipi hamur yoğurma makinesi %18’den %25’e, GSM hizmeti %18’den %25’e yükseldi. Bu malların her biri için ayrı ayrı talebin fiyat esnekliğini düşünün. Hangisi daha düşüktür veya Bu neden önemlidir?

Bu konulan vergiyi kimin yükleneceği konusunda oldukça önemlidir. İlaç üzerine konulan verginin tamamını siz ödemek durumunda kalırken (esnekliği sıfır; almazsanız yaşayamazsınız) ev tipi hamur yoğurma makinesi üzerine konan verginin tamamını, muhtemelen satıcı ödeyecektir (esnekliği çok yüksek; almazsanız da olur). GSM hizmeti (mesaj, konuşma, internet) üzerine konan bir verginin bir kısmını siz, bir kısmını da üretici yüklemek zorunda kalabilir.

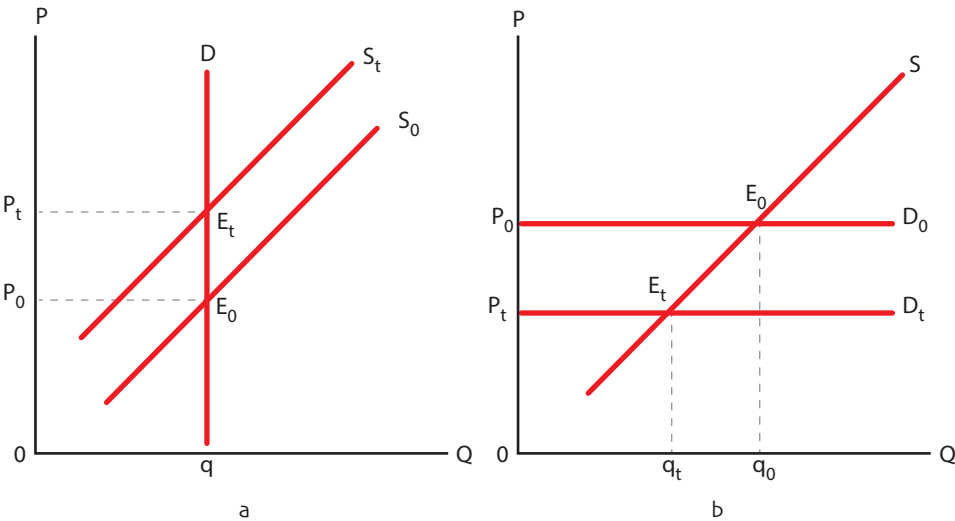

Şekil 2.15 Verginin Yansıması.

Şekil 2.15, birim başına konulan bir verginin etkilerini göstermektedir. Her şeyden önce konulan bir verginin üretici ve tüketiciler arasında nasıl paylaşılacağına arz ve talep eğrilerinin eğimi karar verir.

Eğer arz eğrisi (a) kısmındaki gibi sıfır esnek ise o zaman konulan verginin tamamını üreticiler ödemek zorunda kalır. Örneğin mahsulünü satmak zorunda olan bir çiftçi, o ürünün birim başına alınan vergisi artarsa ne yapacak? Mahsulünü depolama imkânı yoksa ve de çabuk bozulan bir ürüne sahipse o zaman artan vergi kadar kazancından feragat etmek zorunda kalmaz mı?

Eğer arz eğrisi (b) kısmındaki gibi sonsuz esnek ise o zaman verginin tümünü tüketiciler ödemek zorunda kalır. Bir mandıracıyı düşünün. Süt hammaddesi ile tereyağı da yapabilir, peynir de. Hatta ayran, paket süt gibi üretimler arasında hızla geçiş yapabilir. Tereyağından alınan birim vergisi artar ve buna bağlı talebi düşerse kârından feragat edeceğine peynir üretimine yönelebilir. Bu durumda vergiye de katlanmaz.

Şekil 2.16 Verginin Yansıması.

Şimdi de talep esnekliğinin, sıfır esnek ve sonsuz esnek olduğu iki uç durumu inceleyelim. Şekil 2.16'daki grafiğin sol tarafında talep esnekliği inelastik, sağ tarafta ise sonsuz esnektir. Acaba söz konusu bu durumlarda malların birim başına konulan dolaylı verginin yüklenicisi kim olacaktır?

Eğer talep eğrisi (a) kısmındaki gibi sıfır esnek ise o zaman konulan verginin tamamını tüketiciler ödemek zorunda kalır. Örneğin ilaç üzerine konan bir birim verginin tamamını tüketiciler yüklenmek zorunda kalır. Yani konulan vergi tamamen fiyata yansıyor, bu artan kısmı da tüketici ödeyecektir.

Eğer talep eğrisi (b) kısmındaki gibi sonsuz esnek ise o zaman verginin tümünü üreticiler ödemek zorunda kalır. Eğer bir malı almak zorunda değilseniz o malın esnekliği sonsuzdur denilebilir. Örneğin telefonunuzun arka yüzeyine takılacak bir süs çıkartmayı almak zorunda değilsiniz. O zaman bu ürün üzerine konan vergi üretici tarafından yüklenilecektir. Yani üretici vergi kadar fiyatı düşürerek kârından feragat etmek zorundadır.

Şu ana kadar yaptığımız analizde, konulan birim başına dolaylı verginin kim tarafından yüklenileceği konusunu tartışırken iki uç durumu inceledik. Bunlar esnekliklerin sıfır veya sonsuz olmaları durumlarıdır.

Bu durumlar her zaman ekonomik anlamda söz konusu olabileceği gibi, verginin hem tüketici hem de alıcılar için belirli oranlarda paylaşıldığını söylemek gerekir.

Mesela, talebinin fiyat esnekliği sıfır olmamakla birlikte düşük olan bir malın (örneğin zeytinyağı), üzerine konulan birim verginin büyük bir kısmına tüketici katlanmak zorunda kalırken bir kısmı da üreticiden gidecektir.

Talebinin fiyat esnekliği yüksek (birden büyük) olan bir malın birim başına dolaylı vergi konursa bunun önemli kısmını üretici, az bir kısmını tüketici karşılayacaktır.

Birim esnek talebin söz konusu olası durumunda; üretici ve tüketici birim başına konulan vergiyi neredeyse eşit biçimde paylaşacaklardır.

Aynı analiz üreticiler için de yapılabilir.

dikkat

Öz olarak, bir dolaylı vergi uygulamasının yükü, piyasadaki karar birimlerinden (tüketici veya üretici) hangisi daha az esnek ise en çok o tarafa düşer veya yansır. Yani, talep esnekliği azaldıkça tüketicinin, arz esnekliği düştükçe üreticilerin ödeyeceği vergi daha çok olmaktadır.

Esneklik denilen kavram bir anlamda da ekonomik şartlar olumsuzla döndüğü zaman alıcı (tüketici) ve satıcıların (üretici) piyasayı bırakma isteklerini belirler.

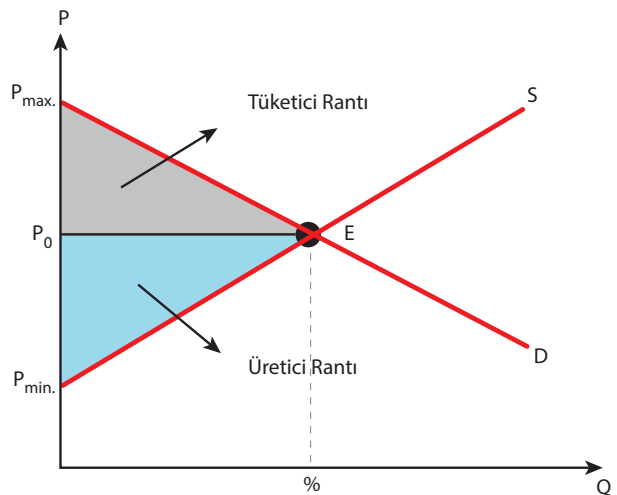
Bir malın talep esnekliğinin düşük olması, tüketicilerin söz konusu bu malı tüketmekten başka daha iyi bir seçeneklerinin olmadığı anlamına gelir. Alternatifler ne kadar az (kısıtlı) ise esneklik o kadar düşüktür.

Bir malın arz esnekliğinin düşük olması ise satıcıların (üreticilerin) bu malı üretmekten başka daha iyi bir seçeneklerinin olmadığı anlamına gelir. Bu durumda, alternatifler ne kadar az (kısıtlı) ise esneklik o kadar düşüktür.

Bir malın üzerine vergi salındığında, piyasanın daha az iyi alternatife sahip olan tarafı (yani ya tüketici ya da üretici) diğerine göre piyasadan daha zor çıkar. Bu yüzden de konulan verginin oluşturduğu yükün en önemli kısmı ona yansır.

Üretici ve Tüketici Rantı

Satın almak istediğiniz bir mala satın almaya razı olduğunuz fiyatın altında bir fiyat ödediğiniz oldu mu? Örneğin sınava geciktiğinizde fakülteye gitmek için taksiye bindiniz. Aklınızdan geçen fiyat 50 lira iken taksimetre 35 lira yazdığında nasıl bir hisse kapılırsınız? İşte buradaki beklenmedik avantaj (kazanç) **tüketici rantı** olarak adlandırılır.

Şekil 2.17 Üretici ve Tüketici Rantı.

Şekil 2.17, üretici ve tüketici rantını izaha çalışmaktadır. Şekilde $P_{\max}$ tüketicinin söz konusu mal için vereceği en yüksek fiyatı gösterirken $P_{\min}$ üreticinin satmaya razı olduğu en az fiyatı gösterir. $P_0EP_{\max}$ üçgeninin alanı toplam tüketici rantını, $P_0EP_{\min}$ üçgeninin alanı ise toplam üretici rantını gösterir.

✓ Tüketicilerin bir malı satın almaya razı oldukları fiyatın altında bir fiyattan satın almaları durumunda aradaki tüketici lehine olan farka **tüketici rantı** denir.

Bu durum üreticiler için de söz konusu olabilir. Örneğin; üretici domatesin kilosunu pazarda 2 liraya satmaya razı iken satmak için pazara geldiğinde 4 liralık bir fiyatla karşılaşması durumunda aradaki 2 lira **üretici için bir ranttır**.

✓ Üreticilerin bir malı satmaya razı oldukları fiyattan, daha yüksek fiyata satmaları durumunda aradaki üretici lehine olan farka **üretici rantı** denir.

✓ **makale**

Avusturya Okulu Mikro İktisadı: Dinamik Rekabet ve Girişimsel Keşif Süreci Olarak Piyasa Turan Yay Prof. Dr. | Yıldız Teknik Üniversitesi İktisat Bölümü Öğretim Üyesi Liberal Düşünce, Cilt 15, Sayı 59 - 60, Yaz-Güz 2010, s. 25 - 50.

Kaynak: <http://www.libertedownload.com/LD/ar-siv/59/04-turan-yay-dinamik-rekabet-ve-girisimsel-kesif-sureci-olarak-piyasa.pdf>

Öğrenme Çıktısı

5 Piyasa fiyatlarına müdahalelerin nedenlerini ve sonuçlarını ifade edebilme

Araştır 5

Tarımsal destekleme fiyatları sadece bizim ülkemizde yapılan bir ekonomi politik uygulama mıdır? Başka ülkelerde örnekleri var mıdır? Avrupa Birliği özelinde araştırınız.

İlişkilendir

TC Toprak Mahsulleri Ofisinin web sitesini inceleyiniz (tmo.gov.tr). Sayfadaki alım uygulamaları linki konuyu daha iyi anlamanız konusunda katkı sağlayacaktır.

Anlat/Paylaş

Arz esnekliğinin sıfır veya sonsuz olmadığı durumlarda, yani sıfıra yakın, birim esnek veya bire yakın olmaları durumlarında verginin yüklenicisi kim olur?

Yaşamla İlişkilendir

ODD: KDV - ÖTV İNDİRİMLERİNİN UZATILMASI SEKTÖRÜ OLUMLU ETKİLEYECEK

Otomotiv Distribütörleri Derneği ÖTV ve KDV indirimlerinde sürenin uzatılmasının sektörü olumlu etkileyeceğini bildirdi. Otomotiv Distribütörleri Derneği (ODD), tapu harcı, otomobil, mobilya, konut, motosiklet ve ticari araçlardaki ÖTV ve KDV indirimlerinde sürenin uzatılmasına ilişkin “Bu düzenlemenin devam ettirilmesi ülke ekonomisinde lokomotif sektörlerden otomotiv ekosisteminin korunarak geliştirilmesi, küresel otomotiv arenasında sektörümüzün rekabet gücünün devamlılığı ve desteklenmesi adına çok önemli ve tüketicinin otomotiv ürünlerine olan talebini, erişimini de olumlu etkileyen memnuniyet verici bir gelişmedir.” açıklamasında bulundu. Otomotiv sektörü temsilcileri, tapu harcı, otomobil, mobilya, konut, motosiklet ve ticari araçlardaki ÖTV ve KDV indirimlerinde sürenin uzatılmasına ilişkin değerlendirmelerde bulundu.

... 1600 cc altındaki motor hacmine sahip ve ÖTV matrahı 70 bin TL altındaki otomobillere uygulanan yüzde 45 oranındaki ÖTV’nin yüzde 30’a ve yine 1600 cc altındaki motor hacmine sahip ve ÖTV matrahı 70 bin TL ile 120 bin TL aralığında olan otomobillere uygulanan yüzde 50 oranındaki ÖTV’nin yüzde 35’e indirildiğini, ayrıca ticari araçlara uygulanan yüzde 18 oranındaki KDV’nin ise yüzde 1’e indirildiğini öğrenmiştik.

Bu indirimlerin önce 31 Mart tarihine kadar, bugün ise 30 Haziran tarihine kadar devam ettirilmesi yönündeki kararlarını büyük bir memnuniyetle öğrenmiş bulunuyoruz. Otomotiv sektörüne Hazine ve Maliye Bakanlığımızın vermiş olduğu destekler ve süreç içerisinde sektörün ihtiyaçlarını dile getirmede sağladıkları imkanlar bakımından müteşekkir olduğumuzu bir kez daha belirtmek isteriz.”

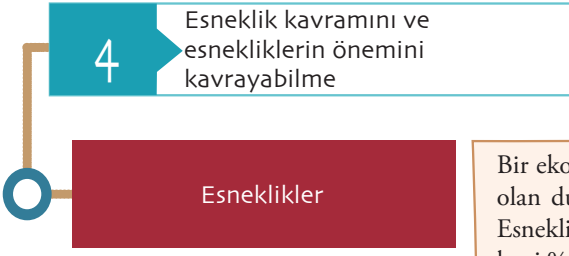
“Bu düzenlemenin devam ettirilmesi ülke ekonomisinde lokomotif sektörlerden otomotiv ekosisteminin korunarak geliştirilmesi, küresel otomotiv arenasında sektörümüzün rekabet gücünün devamlılığı ve desteklenmesi adına çok önemli ve tüketicinin otomotiv ürünlerine olan talebini, erişimini de olumlu etkileyen memnuniyet verici bir gelişmedir” ifadelerine yer verilen açıklamada, son yıllarda yaratılan iç pazar, ana ve yan sanayinin başardığı üretim ve ihracatın bunların da ötesinde tüm sektörün ana oyuncularını ve bağlı sektörleriyle yarattığı istihdamın Türkiye için çok kıymetli olduğu belirtildi.

Açıklamada, otomotivin peşinden birçok sektörü sürüklüyor olmasıyla da önemli bir konumda bulunduğu vurgulandı. Türkiye’nin lokomotif sektörlerinden otomotivin iç pazarın yeniden 1 milyon seviyelerine taşıyacak politikaların geliştirilmesi, güven ortamı ve istikrarın sürdürülebilir kılınmasının Türkiye ekonomisi bakımından da değerli olduğu kaydedilen açıklamada, “Dengelenme yılı olarak görülen 2019 yılının alınan önlemlerle desteklenmesi geçiş sürecinin kolaylaştırılması ve yarattığı olumlu etki bakımından da kıymetli. Seçim sonrası ekonominin dengelenmesine de olumlu yansımaları olacağı inancındayız. Sektörümüz de içerisinde geçilen bu süreçte ülkemiz yararına üzerine düşeni yapmaya devam edecektir.” değerlendirmelerine yer verildi.

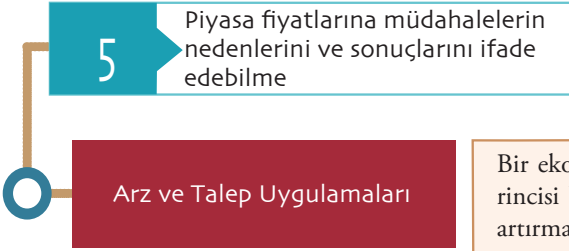
Taşıt Araçları Tedarik Sanayicileri Derneği (TAYSAD) Yönetim Kurulu Başkanı Alper Kancı da süresi uzatılan ÖTV ve KDV indirimlerinin, iç pazara olumlu bir etki sağlayacağını kesin olduğunu aktardı.

Kaynak: <https://www.bloomberght.com/odd-kdv-otv-indirimlerinin-uzatilmasi-otomotivi-olumlu-etkileyecek-2206324>

Bir ekonomik değişkenin bir başka ekonomik değişkene karşı olan duyarlılığının ölçmek için esneklik kavramını kullanılır. Esneklik, bağımsız değişkenden %1 değişimin bağımlı değişkeni % kaç etkilediğini göstermektedir. Esneklik, bu duyarlılığı ölçer. Talebin fiyat esnekliği, bir maldan talep edilen miktardaki yüzde değişimin, o malın fiyatında meydana gelen yüzde değişime oranıdır. Talebin gelir esnekliği, bir maldan talep edilen miktardaki yüzde değişimin, gelirden meydana gelen yüzde değişime oranıdır. Talebin çapraz fiyat esnekliği, A malından talep edilen miktardaki yüzde değişimin, B malının fiyatındaki yüzde değişime oranıdır. Arz esnekliği, bir malın fiyatında ortaya çıkan değişimin, malın arz edilen miktarı üzerinde yarattığı etkiyi yüzde cinsinden ölçmektedir.

Bir ekonomide fiyatlara müdahalenin iki gerekçesi vardır. Birincisi bazen üreticilerin karını bazen de tüketicinin faydasını artırmak suretiyle refahlarını olumlu etkileme amacıdır. İkincisi özellikle tarımsal ürünlerin bolluk ve kıtlığına bağlı olarak fiyatlarında oluşan dalgalanmaların şiddetini azaltmaktır. Hükümetin üreticiyi korumak amacıyla, piyasa fiyatının belirli bir düzeyin altına düşmemesini garanti ettiği fiyata taban fiyat denir. Bazen de devlet tüketiciyi korumak için piyasaya müdahale eder. Kıtlık dönemlerinde tüketiciyi korumak amacıyla özellikle temel gıda maddelerinin piyasa fiyatlarına müdahale ederler. Bu müdahalede esas amaç, arz yetersizliği nedeniyle çok yüksek düzeyde oluşan piyasa fiyatını düşürmektir. Piyasa fiyatının altında ve maliyet fiyatının biraz üzerinde bir fiyat, tavan fiyat (maksimum fiyat, azami fiyat) olarak saptanır ve saptanan bu fiyatın üzerinde alışveriş yasaklanır.

Vergiler devlet bütçesi için bir gelir kaynağıdır. Bu vergilerin en önemli özelliği, birer iktisat politikası aracı olmalarıdır. Eğer hükümetler, ekonomide bir daralma yaşandığını biliyor ve ekonomiyi canlandırmak isterse bunu hane halkı ve firmaların talebini artırmak suretiyle yapabilir. Bu politikanın tersi de mümkündür. Eğer aşırı bir genişleme söz konusu ise talebi düşürmek için, dolaylı vergi oranlarını artırmak gerekecektir. Çoğu zaman karşılaştığınız durum da budur. Çünkü ekonomiler genelde enflasyonist baskılar altındadır. Bu nedenle de politikalar çok zaman talebi daraltacak yönde olmaktadır. Bu soruların cevabı size bu bölümde anlattığımız esneklik konusuyla yakın alakalıdır. Konulan vergiyi kimin yükleneyeceği konusu oldukça önemlidir. Bir malın bir birim başına konan dolaylı verginin, o malın arz ve talep esnekliklerine göre, bir kısmını tüketici, bir kısmını da üretici yüklenmek zorunda kalabilir.

1 Aşağıdakilerden hangisi talep eğrisinin yer değiştirmesine neden olan faktörlerden biri **değildir**?

- A. Malın fiyatı
- B. İkame malın fiyatı
- C. Tamamlayıcı malın fiyatı
- D. Tüketicinin geliri
- E. Zevk ve tercihler

2 Bir malın talebi sabitken arzı azalırsa aşağıdakilerden hangisi meydana gelir?

- A. Denge fiyatı artar, denge miktarı sabit kalır.
- B. Hem denge fiyatı hem de denge miktarı azalır.
- C. Hem denge fiyatı hem de denge miktarı artar.
- D. Denge fiyatı artar, denge miktarı azalır.
- E. Denge fiyatı azalır, denge miktarı sabit kalır.

3 Üreticilerin bir malı satmaya razı oldukları fiyattan daha yüksek fiyata satmaları durumunda aradaki üretici lehine olan farka ne ad verilir?

- A. Optimal fiyat
- B. Arbitraj oranı
- C. Tüketici rantı
- D. Esnek fiyat
- E. Üretici rantı

4 Aynı malı üreten firmaların arz eğrilerinin toplamına ne ad verilir?

- A. Endüstri arzı
- B. Optimum arz
- C. Nominal arz
- D. Arz fazlası
- E. Arz esnekliği

5 Konserve kutusu fiyatlarındaki bir artış, konserve talebin miktarını nasıl etkiler?

- A. Artırır
- B. Değiştirmez
- C. Azaltır
- D. Önce artırır, sonra azaltır
- E. İki kat artırır

6 Aşağıdakilerden hangisi arzı artıran faktörlerden biri **değildir**?

- A. Faktör fiyatlarının azalması
- B. Teknolojinin gelişmesi
- C. Endüstrideki firma sayısının artması
- D. Tüketicilerin tercihlerinin değişmesi
- E. Malın fiyatının artması

7 Aşağıdakilerden hangisi bir malın denge fiyatını gösterir?

- A. Malın gerçek fiyatı ile girdi maliyetleri arasındaki fark
- B. Piyasa arz ve talep eğrilerinin kesiştiği nokta
- C. Piyasa talebinin piyasa arzını aştığı fiyat düzeyi
- D. Devletçe belirlenen fiyat
- E. Merkezi planlamanın kararı

8 Aşağıdakilerden hangisi bir mal için karaborsa oluşmasına neden olur?

- A. Malın resmi fiyatının denge fiyatının üzerinde olması
- B. Malın resmi fiyatının denge fiyatına eşit olması
- C. Arzın çok az olması
- D. Talebin çok az olması
- E. Resmi fiyatların belirsiz olması

9 Aşağıdaki malların hangisi için talebin fiyat esnekliği daha az esnektir?

- A. Televizyon
- B. Otomobil
- C. Ekmek
- D. Dondurma
- E. İlaç

10 Arz eğrisinin yatay eksen paralel olması aşağıdakilerden hangisini ifade eder?

- A. Esnekliğin sıfır olduğunu
- B. Esnekliğin sonsuz olduğunu
- C. Birim esnekliğin var olduğunu
- D. Esneklik değerinin 1 olduğunu
- E. Esnekliğin olmadığını

1. A	Yanıtınız yanlış ise “Talep” konusunu yeniden gözden geçiriniz.	6. D	Yanıtınız yanlış ise “Arz” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. D	Yanıtınız yanlış ise “Piyasa Dengesi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.	7. B	Yanıtınız yanlış ise “Piyasa Dengesi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. E	Yanıtınız yanlış ise “Üretici ve Tüketici Rantı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.	8. C	Yanıtınız yanlış ise “Piyasa Dengesi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. A	Yanıtınız yanlış ise “Arz” konusunu yeniden gözden geçiriniz.	9. E	Yanıtınız yanlış ise “Esneklikler” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. C	Yanıtınız yanlış ise “Piyasa Dengesi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.	10. B	Yanıtınız yanlış ise “Esneklikler” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

2

Araştır Yanıt Anahtarı

Araştır 1

Türkiye’de Temmuz 2019 itibariyle 85 milyon ekmeğe talep edilmektedir. Türkiye nüfusunun 82 milyon olduğunu düşünürsek kişi başına 1,04 oranında ekmeğe düşüğünü görürüz. O halde bize sığınan bir milyon sığınmacı ekmeğin talep eğrisini yaklaşık bir milyon adet daha sağa kaydırarak miktarın 86 milyona artmasına neden olacaktır.

Araştır 2

Bir tahta kalemi üreticisi olarak her gün 50 bin kalem üretiyor ve 2 liraya satıyorsam, piyasa fiyatının 1 liraya düşmesi durumunda, ürettiğim kalemleri daha kârlı olacak bir zamanda satmak için stoklayabilirim. Böylece piyasaya arz ettiğim miktar düşer.

Araştır 3

Tam rekabet piyasası gerçek hayatta olmayan ütöpik bir piyasadır. Hukuk eğitimi alan insanları düşünün ideal hukuk olarak nitelendirdikleri herkesi memnun eden bir hukuk sistemi olabilir mi? Bu bir ütopyadır. İktisatçılar içinde ideal olan tam rekabet piyasası şartlarıdır. Ancak gerçekte bu söz konusu olamaz.

Araştır 4

Esneklik ve elastikiyet aynı anlama gelen kavramlardır. Bir değişkenin diğer değişkene karşı hassasiyetine esneklik ya da hassasiyet denir.

Araştır 5

Avrupa Birliğinde tarımsal ürünler için ortak fiyat politikası uygulanmaktadır. Bunlar hedef fiyat ve müdahale fiyatıdır. Bu fiyatlar Konsey tarafından belirlenmektedir.

Hedef fiyat, tavan niteliğindeki fiyattır; topluluk içerisinde tarım üretiminin en düşük seviyede olduğu bir bölgedeki toptan fiyat esas alınarak belirlenir. Hedef fiyat her yıl pazarlama dönemi öncesinde açıklanmaktadır.

Müdahale fiyatı ise taban fiyatıdır. Piyasa fiyatları bu seviyeye düştüğünde, müdahale kuruluşları, kendilerine getirilen ürünleri bu fiyattan satın almak zorundadır. Her yıl hedef fiyatla aynı zamanda belirlenir. Müdahale fiyatı, topluluk içerisinde tarım üretiminin en yüksek olduğu bir bölgedeki toptan fiyatlar esas alınarak belirlenir.

Kaynakça

- Begg, D., Fischer S. ve Dornbusch (2001). *Makro İktisat*. Alkım Yayınları, İstanbul.
- Begg, D., Fischer S. ve Dornbusch (2010). *Economics. Fourth Edition*, McGraw-Hill Company, London
- Çolak, Ö. F. (2007). *İktisada Giriş*. Gazi Kitabevi, Ankara.
- Dasgupta, P. (2011). *İktisat*. Kültür Kitaplığı, Ankara
- Dinler, Z. (2014). *İktisat*. 6. Baskı, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
- Ertek, T. (2009). *Meslek Yüksekokulları İçin Makro İktisat*. 2. Baskı, Beta, İstanbul.
- Güran, T. (2017). *İktisat Tarihi*. Der Yayınları, İstanbul.
- Kılıç, C., Kurt, S., Savrul, B. K. vd. (2017). *İktisada Giriş*. Dora Yayınları, Bursa.
- Lipsey, R. G. Courant, P. N. ve Ragan, C. (1999). *Economics*. 12. Baskı, A & W, New York.
- Yaylalı, M. (2004). *Mikro İktisat*. 3. Baskı, Beta, İstanbul.

Bölüm 3

Tüketici ve Üretici Teorileri

öğrenme çıktıları

Tüketici Dengesi

- 1 Kardinal yaklaşımla tüketici dengesi ve azalan marjinal fayda kanununu açıklayabilme
- 2 Ordinal yaklaşımla tüketici dengesini açıklayabilme

Üretim Maliyetleri

- 5 Maliyet kavramını açıklayabilme
- 6 Firmanın üretim maliyetlerini kavrayabilme

Üretici Dengesi

- 3 Kısa dönemli üretim ve azalan verimler kanununu ifade edebilme
- 4 Uzun dönemli üretim ve üretici dengesini ifade edebilme

Anahtar Sözcükler: • Toplam Fayda • Marjinal Fayda • Azalan Marjinal Fayda Kanunu • Tüketici Dengesi • Üretim Fonksiyonu • Azalan Verimler Kanunu • Üretici Dengesi • Maliyet • Toplam Maliyet • Marjinal Maliyet

GİRİŞ

Kitabımızın bu bölümünde, faydasını en yüksek düzeye (maksimum) çıkarmak isteyen bir tüketicinin davranışı incelenecektir. Tüketici dengesini analiz eden bazı iktisatçılar, soyut bir kavram olan faydanın ölçülebileceği varsayımından hareket etmişlerdir. Bu kardinal yaklaşım olarak isimlendirilir. Bu yaklaşımın üzerine inşa edilen ordinal yaklaşım ise faydanın ölçülemeyeceği ve fakat karşılaştırılabilir olduğu varsayımıyla analiz yapmaktadır. İster kardinal fayda yaklaşımı ile ister ordinal fayda yaklaşımı ile ele alınsın, tüketici açısından hedef; maksimum faydaya ulaşmaktır. Maksimum faydaya ulaşılması halinde, teknik bir ifade ile tüketici dengesinin sağlandığı sonucuna ulaşılır.

Bu bölümde ayrıca üretici teorisi başlığı altında, bir firmanın üretim faaliyetleri ile ilgili davranış incelenecektir. Bu amaçla önce kısa dönem üretim fonksiyonu ve azalan verimler kanunu, ardından uzun dönem üretim faaliyeti açıklanacaktır. Son olarak bir firmanın karşı karşıya olduğu üretim maliyetleri üzerinde durulacaktır.

TÜKETİCİ DENGESİ

Tüketicilerin amacı faydalarını maksimum düzeye çıkarmaktır. Ancak bir mal veya hizmetten dilediğimiz kadar tüketebilmemizin önünde bazı engeller vardır. Fizyolojik olarak dilediğimiz kadar mal veya hizmeti tüketmemiz mümkün olmadığı gibi, bizi sınırlayan bir de bütçemiz vardır. Bu açıklamadan yola çıkarak, tüketim kararının verilmesinde üç temel faktörün belirleyici olduğunu söyleyebiliriz:

- Mal ve hizmetlerden elde edilecek fayda
- Mal ve hizmetlerin fiyatı
- Tüketicinin gelir seviyesi

Mal ve hizmetlerin fiyatı ile gelir seviyesi, tüketim kararının verilmesinde önemli faktörler olsalar da mal ve hizmetlerin tüketiminden elde edilecek fayda en önemli faktördür.

Kardinal Yaklaşım

İktisadi sistem insanlar ve oluşturdukları kurumlardan meydana gelir. Bu sistemin temelinde bireysel davranışlar bulunmaktadır.

1748-1832 yılları arasında yaşamış olan İngiliz Filozof Jeremy Bentham'a göre mutluluk, alınan zevk ve acı eksikliği yaşama meselesidir. Bu haz ve elem duyguları ile bütün insanlara uygulanabilecek standart bir *fayda* ölçeği geliştirilebilir. Ancak, iktisatçılar mutluluk ile anılan fayda gibi bir duygunun sayısal olarak nasıl ifade edilebileceği konusunda ortak bir kanaate sahip değillerdir.

Geleneksel iktisadi düşünce kalıplarını zorlayan kitabıyla *Hermann Heinrich Gossen* (1810 - 1858), bireysel optimizasyon konusunda çalışmıştır. Gossen, faydayı sayısal bir büyüklük biçiminde düşünmekle birlikte, kişilerin yaşamları süresince faydalarını en üst düzeye çıkarma çabası içinde olduklarını ifade etmiştir. Bu durum, insanoğlunun hayatı boyunca verdiği tüketim kararlarını optimize etmesi anlamına gelmektedir. Gossen'in fayda analizine en önemli katkısı, faydayı marjinal bir kavram olarak ele alması ve hazzın sürekli olarak elde edilmesi durumunda, faydanın giderek azalacağı şeklindeki önerisidir. Bu marjinal faydanın azalan bir değer olacağını ifade etmektir. Geleneksel fayda analizinde malın artan miktarı karşısında marjinal faydada ki azalma, analizin odak noktasını oluşturmaktadır. Gossen marjinal faydaların eşit olduğu noktada optimal kaynak tahsisinin oluşacağını söylemekle yaklaşık geleneksel analizdeki tüketici optimumunu işaret etmektedir. Gossen'in yaşadığı dönemde bilimsel çevrelerde çok da ilgi çekmeyen marjinal fayda kuramı, ölümünden yirmi yıl sonra marjinalist düşünce içerisinde hak ettiği yeri ancak bulabilmiştir.

Gossen, iktisat literatürüne kendi adıyla bilinen iki kanun kazandırmıştır. Bunlar; Birinci ve İkinci Gossen Kanunlarıdır.

Birinci Gossen Kanunu'na göre, bir malın tüketim miktarı arttıkça o maldan elde edilen toplam fayda artar ancak marjinal fayda azalır. Bu kanun azalan marjinal fayda kanunu olarak bilinir.

İkinci Gossen Kanunu'na göre, tüketicinin birden fazla mal tüketmesi halinde her mala ayrılan son liralara marjinal faydaları birbirine eşittir.

Faydanın ölçülebilir olduğunu varsayan kardinal yaklaşım marjinal fayda, toplam fayda ve azalan marjinal fayda olmak üzere üç temel kavram üzerine oturtulmuştur. Önce bu kavramları açıklayalım.

- ✓ **Fayda**, mal ve hizmetlerin insan ihtiyaçlarını karşılama özelliğidir.
- ✓ **Toplam fayda**, kişinin belirli bir dönemde bir malın/hizmetin bütün birimlerinden elde ettiği faydadır.
- ✓ **Marjinal fayda**, belirli bir dönemde bir kişinin bir maldan tükettiği her ilave birimin toplam faydaya katkısıdır.

Azalan Marjinal Fayda Kanunu

Bir ihtiyaç karşılandıkça şiddeti azalır. Buradan hareketle diyebiliriz ki; bir kişinin bir maldan tükettiği miktarlar arttıkça ilave tüketilen birimlerin faydası da giderek azalacaktır.

O halde tüketilen ilk birimin faydası bir sonrakinden daha yüksek olacaktır sonucuna da varabiliriz. Hiç arabanız yokken satın aldığınız ilk otomobilin verdiği haz ile ikinci otomobilinizi aldığınızda duyduğunuz hazları karşılaştırırsanız, hangisinin daha yüksek bir fayda sağladığı hakkında bir kanaate varabilirsiniz. İlk arabanız ailenin bütün işlerini (işe gitme, çocukları okula bırakma, alışverişe gitme, tatile gitme) yaparken aldığınız ikinci araba, ilk araba çalışmaya devam ederken tüm bu işlerden ancak ya bir kaçını yapacak ya da ilkinin yaptığı işlerden bir eksikliğini yapacak. Bu da ikinci arabanın ilk araba kadar aileye fayda anlamında katkı sağlamadığını ve ilkinin göre arabanın faydasının azaldığı anlamına gelir.

Bir kişinin bir maldan tükettiği miktarlar arttıkça ilave tüketilen her birimin toplam faydaya katkısı bir öncekinden daha az olur. Belirli bir noktada (doyma noktası) ilave tüketilen birimin toplam faydaya katkısı sıfır olur. Bu noktadan son-

ra tüketilen her birimin toplam faydaya katkısı ise negatif olacaktır. Bu durum, her tüketici her mal her yer ve zamanda geçerli olan evrensel bir kuralla işaret ettiğinden bu ilke, *Azalan Marjinal Fayda Kanunu* olarak isimlendirilir. Az önce belirttiğimiz gibi kanun, bu kuramı geliştiren Alman iktisatçı Hermann Heinrich Gossen'e ithafen *Birinci Gossen Kanunu* adıyla anılmaktadır.

dikkat

Fayda kavramının İngilizce karşılığı olan **utility** kelimesinden fayda birimi **util** üretilmiştir. Biz de evrensel gösterimlerini kullanarak faydayı U biçiminde kısaltarak, toplam faydayı **TU** ile marjinal faydayı ise **MU** ile göstereceğiz.

Mal ya da hizmetlerin faydasının ölçülebileceğini savunan kardinal yaklaşım, mal ve hizmetlerden sağlanan faydaları bir birimle ifade etmiştir. Örneğin 1 kg portakal = 100 fayda birimi (util), 1 otomobil = 1000 fayda birimi (util) gibi. Mal ya da hizmetlerden sağlanan fayda bunlara duyulan ihtiyacın şiddetine bağlıdır. İhtiyacın şiddeti fazla olduğu zaman sağlanan fayda yüksek olur, şiddet azaldığında fayda da azalır.

Tüketicinin belirli bir dönemde tükettiği bir malın tüm birimlerinden sağladığı faydayı toplam fayda, tüketilen malın en son biriminden elde edilen fayda ya da tüketilen en son birimin toplam faydada meydana getireceği değişmeyi ise marjinal fayda olarak tanımladık.

Konuyu bir örnekle açıklayalım. Film izlerken mandalina yiyen bir kişinin sağladığı toplam faydanın ve yediği her ilave mandalinadan sağladığı marjinal faydanın Tablo 3.1'deki gibi olduğunu varsayalım.

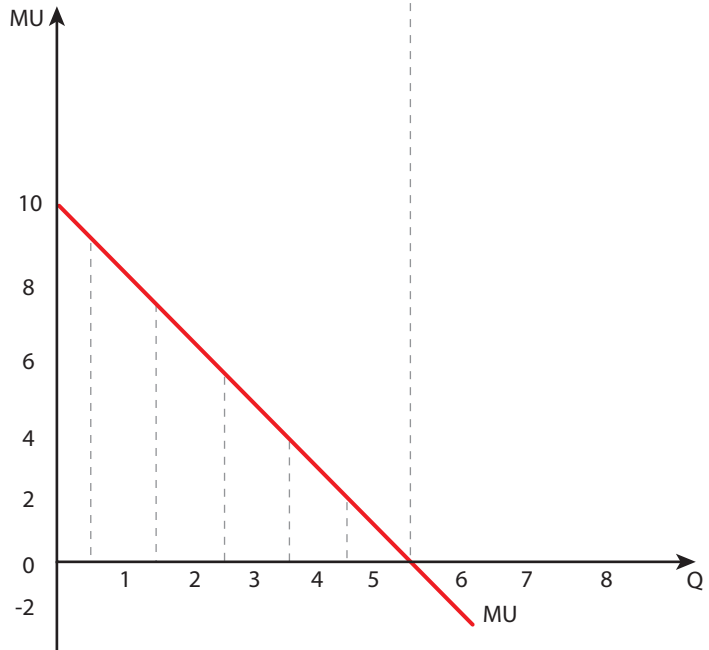
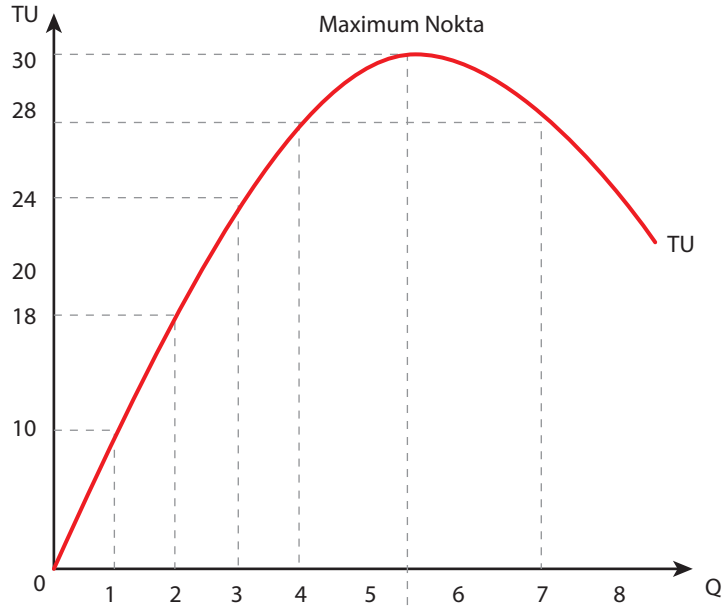
Tablo 3.1 Film İzlerken Mandalına Yiyen Bir Kişinin Toplam ve Marjinal Faydaları.

Yenilen Mandalına miktarı (Adet)	Toplam Fayda (TF)	Marjinal Fayda (MU)
0	0	10
1	10	8
2	18	6
3	24	4
4	28	2
5	30	0
6	30	-2
7	28	

dikkat

Bazı kaynaklarda marjinal fayda verileri, miktar ve toplam fayda verilerinin tam karşısına yazılmaktadır. Oysa marjinal fayda ilave birimin faydası olduğundan elde ettiği değerler birimlerin arasına yazılmalıdır. Bu durumu Tablo 3.1 ve Şekil 3.1 üzerinde görebilirsiniz. Marjinal fayda eğrisinin yatay eksenini kestiği noktanın (TU maksimum, MU sıfır), 5 ve 6. birimlerin tam ortasına gelmiş olduğuna dikkat ediniz.

Şekil 3.1 Toplam Fayda ve Azalan Marjinal Fayda.

Şimdi Tablo 3.1'deki verilerden hareketle Şekil 3.1'i çizelim.

Tüketicinin yediği ilk mandalinadan 10 birim fayda elde ettiğini düşünelim. Bu ilk olduğu için elde edilen marjinal ve toplam fayda birbirine eşit olup 10 birimdir. İkinci mandalina yenildiğinde marjinal fayda 8 birime düşerken toplam fayda 18 birime yükselmiştir. İkinci mandalinaya duyulan ihtiyacın şiddeti ilk mandalinadan daha düşük olduğu için ikinciden sağlanan fayda da azalmaktadır. Mandalına tüketilmeye devam edildikçe her bir adet mandalinaya duyulan ihtiyacın şiddeti bir öncekinden daha az olduğundan sağlanan marjinal fayda düşmektedir. Buna azalan marjinal fayda ilkesi denir.

Mandalına yemeye devam eden kişi altıncıyı yediğinde, son tükettiğinden bir fayda sağlayamayacak yani marjinal fayda sıfır olacaktır. Bu tüketim düzeyi doyum noktası olarak adlandırılır. Marjinal faydanın

sıfır olduğu doyum noktasında toplam fayda maksimuma ulaşır. Kişi yedinci mandalinayı yemekte ısrarlı ise bundan sağlayacağı marjinal fayda negatif olur ve toplam fayda da azalmaya başlar.

Yaşamla İlişkilendir

Aşırı Tüketim Nedenleri ve Doğurduğu Sonuçlar

Bugün tüm dünyayı etkisi altına almış büyük bir tehlike ile karşı karşıyayız. Farkında bile olmadan adeta bir bataklığa sürüklenmemiz ve ne yazık ki tüm bu olanlara karşı seyirci kalmamız da problemin başka bir boyutunu oluşturuyor. İşte bu büyük tehlikenin adı aşırı tüketim hastalığıdır.

Aşırı tüketimin nedenlerini araştırmamızda çok büyük bir yarar vardır. Durumu daha iyi anlayabilmek açısından öncelikle şu soruları kendimize sormalyız: “Neden sahip olduklarımızla yetinmiyoruz?”

Alışveriş yaptığımız şeyler neden çoğunlukta ihtiyacımız dışı şeyleri kapsar? İçinde bulunduğumuz tüketimi gerçekten bilinçli mi yapıyoruz?” En önemlisi de bu “Aşırı tüketim hastalığına kapılarak doğaya ve hatta tüm dünyaya verdiğimiz tahribatın sonuçları nelerdir? Şimdi de bu sorulardan yola çıkarak bizim en çok işimize yarayacak cevapları bulalım. Bununla beraber aşırı tüketime neden olan araçları yazmamız yerinde olacaktır ve şöyle sıralayabiliriz; medya(tv), internet, radyo, gazete ve dergiler, Çevrede bulunan afiş vb. sayılabilir.

Bu araçların en etkilisi ve tehlikelisi şüphesiz ki medyadır. Son yüzyılda internet ne kadar gelişme göstermiş olsa da medya ikna aracı bakımından daha güçlü bir araçtır. Hem görsel hem de işitsel olarak topluma hitap ederek toplumu istekleri doğrultusunda kolayca yönlendirebilmek açısından bir avantaja sahiptir.

Medyanın bugün tüm dünyada artık her evde bulunması ayrıca gelişen ticaret sektöründe işyeri ortamına da taşınması durumu daha ciddi hale getirmiştir.

Medyada kullanılan psikolojik teknikler sayesinde çok kolay bir hedef sağlanmaktadır.

Medyada en çok kullanılan psikolojik yöntemler şunlardır; işitsel ve görsel olarak sürekli yapılan tekrarlamalar. Bu sayede geçici hafızadan kalıcı hafızaya geçerek bireylerin düşünmeden kontrol altına almak ve tüketime kolayca teşvik edebilmektedirler.

Cinselliği kullanarak ürünleri daha ilgi çekici kılmak.

Satılmak istenen ürünü elde etmenin mutluluk sağlayacağı koşulu empoze edilmeye çalışılır.

Dolaylı olarak diziler ve filmler aracılığıyla da aşırı tüketime teşvik yapılır.

Şimdi de aşırı tüketimin doğurduğu sonuçlara bakalım:

- Doğal kaynakların aşırı tüketimiyle çevrede tahribatlara ayrıca çevrede bulunan canlılara zarar verilmesi
- Üretim aşamasında oluşan çevre kirliliği küresel ısınma gibi ciddi sıkıntıların doğurmuş olması.
- Daha kısa sürede sunulan gıda vb. yiyeceklerin sağlıklı olmaması ve insanlarda çeşitli hastalıklara sebebiyet vermesi (Abd’de obezite, hormonlu gıdaların oluşturduğu diğer hastalıklar buna örnektir.)
- Aşırı tüketimin maddi durumu iyi olmayanları toplumda geri plana itilmesine neden olması ve doğurduğu olumsuz psikolojik sonuçlar.
- İnsanların kendi ihtiyaçlarına göre değil de yönlendirildiği şekilde hareket etmeleri toplumların geleceğinin tehlike altında olduğunun göstergesidir.

Sonuç olarak; aşırı tüketim, aşırı hastalık demektir. Sağlıklı bir yaşam için bilinçsizce tüketen değil, gerçekten ihtiyacının ne kadar ve ne olduğunu bilen toplumlar gerekir.

Kaynak: <https://www.bilgiustam.com/asiri-tuketim-nedenleri-dogurdugu-sonuclar/>

Kardinal Yaklaşımla Tüketici Dengesi

Tüketici kendini dengeye getirecek, yani ona en çok faydayı sağlayacak mal ve hizmetleri nasıl tespit edecektir? Bu tespit ancak bazı varsayımlar altında yapılabilir: Bu varsayımlar şunlardır:

- *Tüketicinin geliri sabittir,*
- *Piyasadaki mal ve hizmetlerin fiyatı sabittir,*
- *Tüketici her mal ve hizmetten sağladığı marjinal faydanın miktarını bilmektedir ve azalan marjinal fayda ilkesi geçerlidir.*

Bu varsayımlar altında tüketici kendine en çok fayda sağlayacak mal ve hizmet bileşimini nasıl tespit edecek? Tüketici için her mala harcanan son liradan sağlanan marjinal faydalar bütün mallar için eşitlendiğinde denge sağlanmış ve en çok fayda sağlayan mal ve hizmet bileşimi tespit edilmiş olur. Her mala harcanan son liradan sağlanan marjinal fayda, o malın marjinal faydasının o malın fiyatına bölünmesi ile bulunur.

Ordinal Yaklaşım

Tüketici dengesinin ortaya konulmasında başvurulan ikinci yöntem, faydanın ölçülemeyeceğini savunan ekonomistlerin görüşü olan ordinal fayda yaklaşımıdır.

Bu yaklaşımda, tüketici davranışları, kişinin bir mal üzerinde yaptığı tercih yerine, değişik mal bileşimleri üzerine yaptığı tercihler ele alınarak incelenmektedir. Bu durumda, karşılaştırmaya konu olan seçimler, mallardan oluşan sepetler arasında bir tercih sıralaması yapmayı veya bu mal sepetleri arasında kayıtsız kalmayı içeren ikili bir seçenek biçiminde incelenebilir. Bu sayede tüketicinin tercihlerini bir sıralamaya sokmak suretiyle, kendisi için bir fayda endeksi oluşturmasının mümkün olabileceği düşünülmüştür.

Pareto bu endekse *ophelimity indeks* adını vermiştir. Böylelikle iktisadi analizin sayısal fayda anlayışından sırasal fayda anlayışına yöneldiği görülmektedir. İktisadi analizlerinde bu anlayışı benimseyen iktisatçılara ordinal faydacılar denilmektedir.

Bu ekonomistlerin tüketici dengesini açıklarken kullandıkları araçlar farksızlık eğrileri ve bütçe

doğrusudur. Bu nedenle bu iki araç tanıtıldıktan sonra bir arada ele alınarak tüketici dengesi analizi yapılacaktır.

Farksızlık Eğrileri

Ordinal yaklaşım, malların faydalarının ölçülmesinin çok zor olduğunu; bu nedenle çeşitli mal ya da mal bileşimlerinin diğerlerine oranla daha fazla, daha az ya da eşit faydaya sahip olacağını yani tüketici dengesi analizinin malların karşılaştırılması ile yapılabileceğini savunmuşlardır.

Ordinal yaklaşım tüketicinin iki mal kullandığı varsayımıyla farksızlık eğrilerini kullanarak teorisini açıklar. Farksızlık eğrileri için iktisat alan yazınında, *kayıtsızlık eğrileri veya eş fayda eğrileri* isimleri de kullanılmaktadır.

Farksızlık eğrileri yardımıyla tüketici dengesini ortaya koyabilmek için bazı varsayımlarda bulunulması gerekir. Bu da çok sayıda mal tüketen bir tüketici ile iki mal tüketen bir tüketicinin davranışları arasında bir farklılık olmadığından, yalnızca iki mal tüketen bir tüketicinin olduğu varsayımıyla tüketici davranışını incelemektir.

Bir tüketicinin A ve B gibi iki mal tükettiğini ve aynı tatmin düzeyini sağlayan 3 farklı bileşim olduğunu varsayarak Tablo 3.2'yi oluşturalım. Tüketicinin her bir bileşimden elde ettiği toplam fayda düzeyi diğer bileşimlerden elde ettiği fayda düzeyine eşit olduğu için tüketici bu bileşimler arasında kayıtsız kalabilmektedir. Bu nedenle **farksızlık eğrisi**, tüketiciye aynı fayda düzeyini sağlayan farklı mal bileşenlerinin yerini gösterir.

✓ **Farksızlık eğrisi**, tüketiciye aynı tatmin düzeyini sağlayan farklı mal bileşenlerinin geometrik yeridir.

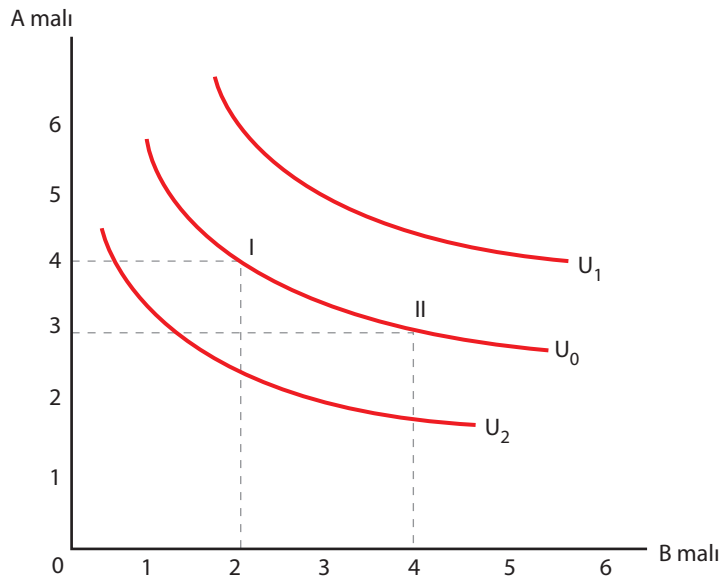
Tablo 3.2 Farklı Fayda Düzeylerinde Alternatif Bileşenler.

Alternatif Bileşimler	A Malı Miktarı	B Malı Miktarı
I	4	2
II	3	4

A malını dikey ekseninde, B malını yatay ekseninde gösterip alternatif mal bileşimleri (I ve II) birleştirildiğinde U_0 fayda düzeyini gösteren farksızlık eğrisi elde edilir. Orijinden daha uzakta olan farksızlık eğrisi (U_1) daha yüksek bir fayda düzeyini, orijine yakın olan kayıtsızlık eğrisi (U_2) daha düşük bir fayda düzeyini temsil eder.

Farksızlık eğrilerinin özellikleri:

- Farksızlık eğrileri negatif eğilimlidir. Yani sol yukarıdan sağ aşağıya doğru iner. Bunun nedeni tüketicinin aynı fayda düzeyinde kalınabilmesi için bir maldan aldığı miktarı azaltırken diğer maldan aldığı miktarı artırmasıdır.
- Farksızlık eğrileri birbirlerini kesmezler.
- Farksızlık eğrileri orijine göre dış bükeydir. Bunun nedeni marjinal ikame oranıdır. Tüketicinin aynı fayda düzeyinde kalabilmesi için malların birinden 1 birim daha alması durumunda diğer maldan vazgeçmesi gereken miktarı gösteren orana marjinal ikame oranı denir.
- Farksızlık paftasında (haritasında) bir üstteki farksızlık eğrisi, bir alttaki farksızlık eğrisinden daha yüksek bir fayda düzeyini gösterir.

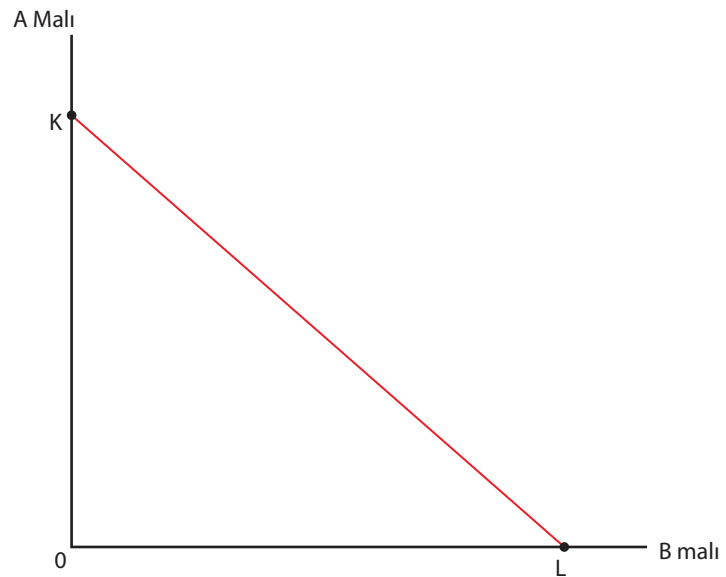

Şekil 3.2 Kayıtsızlık Eğrisi.

Bütçe Doğrusu

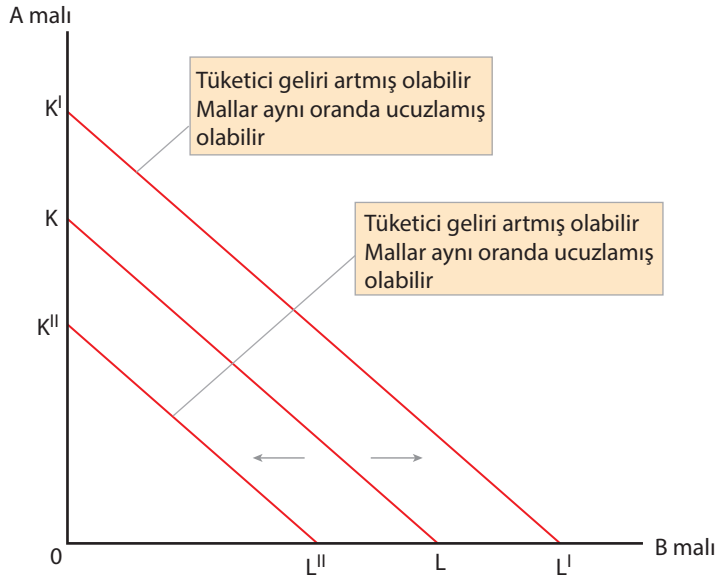
Tüketicinin amacı, kendine daha fazla fayda sağlayacak orijinden daha uzakta bulunan farksızlık eğrileri üzerinde dengeye gelebilmektir. Ancak bu amacı engelleyecek bir faktör vardır ki o da sahip olduğu gelir düzeyi yani bütçe kısıtıdır. *Tüketicinin belirli olan geliri ve veri piyasa fiyatları ile çeşitli mallardan satın alabileceği mal miktarlarını belirleyen bütçe kısıtı*, bütçe doğrusu ile ifade edilebilir.

Analizde kolaylık sağlaması açısından tüketicinin A ve B gibi iki mal tükettiğini varsayalım. Malların fiyatları P_a ve P_b tüketicinin geliri de I olsun. Tüketici gelirinin tamamı ile A malı satın almak isterse alabileceği miktar I/P_a (K miktarı); gelirinin tamamı ile B malı satın almak isterse alabileceği miktar I/P_b (L miktarı) olur. Bu değerler eksenlerde işaretlenip birleştirildiğinde bütçe doğrusu elde edilir. AB doğrusunun üzerindeki noktalar, tüketicinin gelirini A ve B malları alımında kullanması halinde satın alabileceği değişik miktarlardaki A ve B malı bileşimleridir. Şekil 3.3 bu durumu göstermektedir.

Şekil 3.3 Bütçe Doğrusu.

Satın alınan malların fiyatları ya da tüketicinin geliri değiştiği takdirde; bütçe doğrusunun ya yeri değişir ya da eğimi değişir.

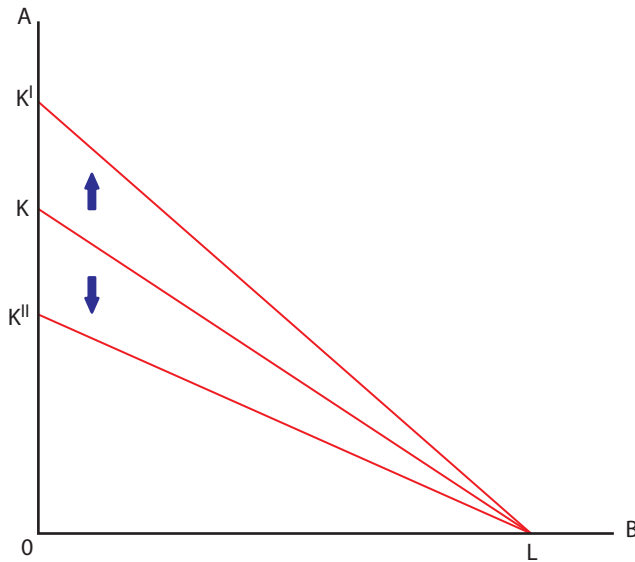

Şekil 3.4 Tüketicinin Gelirinin Ya da Malların Fiyatlarının Aynı Oranda Değişmesi.

Malların fiyatlarında değişme olmaksızın, şayet tüketicinin geliri artarsa bütçe doğrusu KL durumundan $K^I L^I$ durumuna genişler. Tersi durumda Bütçe doğrusu $K^{II} L^{II}$ konumuna daralır.

A ve B mallarının fiyatları aynı oranda ucuzlarsa bütçe doğrusu KL durumundan $K^I L^I$ durumuna genişlerken, malların fiyatlarının aynı oranda artması sonucunda bütçe doğrusu $K^{II} L^{II}$ halini alır (Şekil 3.4).

Şekil 3.5'de ise A malının fiyatının artması ve azalması durumunda bütçe doğrusunun alacağı hal açıklanmıştır. Eğer A malının fiyatı azalırsa doğru LK durumundan LK^I konumuna gelirken tam tersi A malının fiyatı artarsa doğru bu kez de LK^{II} konumuna gelir.

Şekil 3.5 A Malının Fiyatının Değişmesi.

Şekil 3.6'da ise B malının fiyatının artması ve azalması durumunda bütçe doğrusunun alacağı hal açıklanmıştır. Eğer B malının fiyatı azalırsa doğru KL^I durumundan KL^I konumuna gelirken tam tersine B malının fiyatı artarsa doğru bu kez de KL^{II} konumuna gelir.

Ordinal Yaklaşımla Tüketici Dengesi

Tüketici sınırlı olan gelirini veri mal fiyatlarını dikkate alarak kendisine en yüksek faydayı sağlayacak mal ve hizmet bileşimi arasında dağıttığında dengeye geliyordu. Dengeyi ortaya koyabilmek için farksızlık eğrileri ve bütçe doğrusundan yararlanılır.

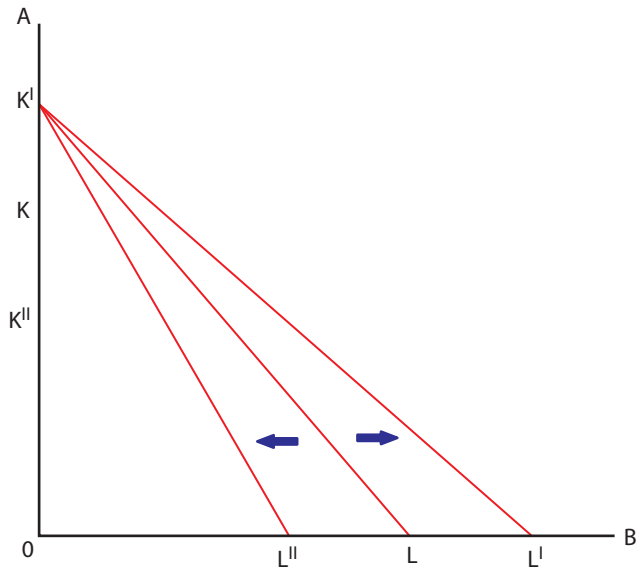
Tüketicinin satın alabileceği mal ve hizmet miktarı bütçe ile sınırlıdır. Bir başka deyişle tercih edeceği mal ve hizmet bileşimi AB bütçe doğrusu üzerindeki noktalardan biri olabilecektir. (Aşağıdaki şekildeki X,D,Y noktaları gibi) Dengeye gelebilmesinin şartı ise bu bileşimlerden kendisine en yüksek fayda sağlayacak olanı belirlemesidir. Bunun için farksızlık eğrilerinden yararlanılır. Tüketicinin X veya Y mal bileşimlerini tercih etmesi durumunda sağlayacağı fayda düzeyi U_1 'dir. D bileşimini tercih etmesi durumunda ise sağlayacağı fayda düzeyi U_2 'dir.

U_2 farksızlık eğrisinin temsil ettiği fayda düzeyi, U_1 farksızlık eğrisinin temsil ettiği fayda düzeyinden daha yüksektir. Sınırlı bütçe ile U_3 fayda ulaşılamayacağına göre tüketiciye en fazla faydayı sağlayan mal bileşimini temsil eden D noktasıdır. D noktasında tüketici, A malından a miktar, B malından da b miktar tüketerek maksimum faydaya ulaşır. Şekil dikkatlice incelendiğinde denge noktasında bütçe doğrusu ile farksızlık eğrisinin birbirine teğet olduğu görülür. Yani D noktasında bütçe doğrusunun eğimi ile farksızlık eğrisinin eğimi birbirine eşittir.

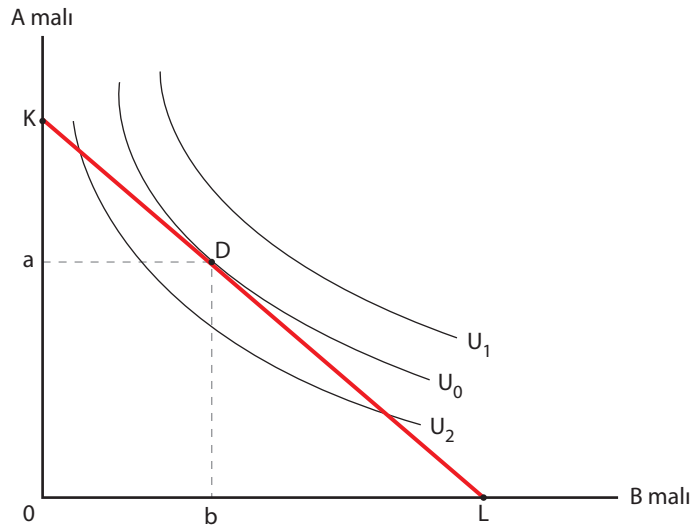
Tüketicinin U_1 fayda düzeyine ulaşabilmesi için ya malların fiyatları ucuzlamalı ya da gelirleri artmalıdır. U_2 fayda düzeyine gerilemesi için ise ya malların fiyatları artmalı ya da gelirleri azalmalıdır.

Tüketici dengesini sayısal bir örnekle daha anlaşılır hale getirelim.

Örneğin aylık geliriniz 1.000 lira olsun. İki mal kullandığınız varsayalım. Bunlar sinema (a malı) ve tiyatro (b malı) gibi iki kültürel mal olsun. Dikkat edersiniz bunlar birer kültürel mal olarak ikame malıdır. Ancak, örneğimizin daha akıldakalıcı olması için bu malları/hizmetleri örnek verdik.

Şekil 3.6 B Malının Fiyatının Değişmesi.

Şekil 3.7 Tüketici Dengesi.

Şimdi malların fiyatları; sinema (a malı) 20 lira, tiyatro (b malı) 10 lira olsun. Buna göre

$$I = 1.000 \text{ lira}$$

$$P_a = 20 \text{ lira}$$

$$P_b = 10 \text{ lira}$$

Bu veriler ışığında tüketici dengesini izaha çalışalım. Tüketici gelirini mallar arasında faydasını en yükseğe çıkaracak en rasyonel biçimde dağıtacaktır. Bir tüketicinin gelirini n sayıda mal arasında nasıl dağıtacağını formüle edersek;

$$I = P_1 \cdot Q_1 + P_2 \cdot Q_2 + P_3 \cdot Q_3 + \dots + P_n \cdot Q_n$$

Aslında bu formülü günlük hayatınızda sıkça kullanıyorsunuz. Akşam dinlenmek için uzandığınızda, elinize geçen parayı, faydanızı en çoğa çıkaracak şekilde dağıtıyorsunuz. Bunu bazen bir kağıt kalem yardımıyla bazen de zihninizde canlandırarak yapıyorsunuz. “Ayda elli kere dolmuşa binsem iki liradan toplam şu kadar, ayda otuz kere kahvaltı etsem yedi liradan şu kadar, arkadaşlarımla ayda iki kez sinemaya gitsem işte şu kadar ...” gibi hesaplar yapıyorsunuz. Sonra da size gereken parayı ailenizle paylaşıyor ya da kredinizi, bursunuzu buna göre kullanıyorsunuz.

Şimdi örneğimize devam edelim. İki mal kullandığımızı varsaydığımıza göre formülümüz;

$$I = P_a \cdot Q_a + P_b \cdot Q_b \text{ biçiminde olacaktır.}$$

İlk olarak hiç tiyatroya gitmezsek paramızla kaç kez sinemaya gidebileceğimiz düşünelim;

$$1000 = 20 \times Q_a + 10 \times 0$$

$$1000 = 20 \times Q_a$$

$$Q_a = 1000 / 20$$

$$Q_a = 50$$

Şimdi de hiç sinemaya gitmezsek paramızla kaç kez tiyatroya gidebileceğimiz düşünelim;

$$1000 = 20 \times 0 + 10 \times Q_b$$

$$1000 = 10 \times Q_b$$

$$Q_b = 1000 / 10$$

$$Q_b = 100$$

Bununla ilgili olarak sinema (a malı) ve tiyatro (b malı) arasında sonsuz sayıda alternatif bulabiliriz. Örneğin, biz 30 kez sinemaya gidersek aynı tatmin düzeyini koruyabilmek için kaç kez tiyatroya gitmeliyiz? Hemen hesaplayalım;

$$1000 = 30 \times 20 + 10 \times Q_b$$

$$1000 = 600 + 10Q_b$$

$$Q_b = 1000 - 600 / 10$$

$$Q_b = 40$$

Yani, biz eğer bin liralık gelirimizi, faydamızı en çoklaştıracak biçimde mal ve hizmetler arasında dağıtacaksak (sinema ve tiyatro arasında) ve bunun için 30 kez sinemaya gidiyor isek aynı tatmin düzeyimizi koruyabilmek için 40 kez de tiyatroya gitmeliyiz.

Peki ya malların fiyatı değişirse ne olacak? Örneğin tiyatro biletleri 20 liraya yükselirse? Bu nasıl bir duruma yol açar? Yine 30 kez sinemaya gittiğimiz varsayalım;

$$1000 = 30 \times 20 + 20 \times Q_b$$

$$1000 = 600 + 20Q_b$$

$$Q_b = 1000 - 600 / 20$$

$$Q_b = 20$$

Gördüğünüz gibi gelirimiz değişmediği halde tiyatro bilet fiyatlarının artması nedeniyle artık tiyatroya 40 kez değil, sadece 20 kez gidebileceğiz. Ya da tiyatro sevdamızdan vaz geçemiyorsak o zaman, tüketici dengesi gereği, sinemaya daha az gitmemiz gerecek.

Buradan şu sonucu çıkarabilmelisiniz: Bir ekonomide, hane halklarının geliri sabitken mal ve hizmetlerin fiyatları yükselirse tüketiciler daha az mal ve hizmet kullanmak durumunda kalacaktır. Bu da refahın azalması anlamına gelir.

Araştırmalarla İlişkilendir

DAVRANIŞSAL İKTİSADIN NEOKLASİK İKTİSAT FAYDA TEORİLERİNE ELEŞTİRİSİ VE DAVRANIŞSAL İKTİSATTA FAYDAMUTLULUK İLİŞKİSİ

Dr. Hatime KAMİLÇELEBİ

Ana akım iktisadi görüşe göre birey, rasyonel davranarak tüketimini optimum derecede hesaplamakta ve bu şekilde maksimum faydaya ulaşmaktadır. Faydanın ölçülebilir olduğuna ve ölçülemeyeceğine dair ise kardinal ve ordinal fayda teorileri bulunmaktadır. Fakat davranışsal iktisat ile ilgili yapılan çalışmalarda fayda; karar faydası, deneyimlenen fayda (anımsanan fayda ve gerçek zaman faydası), beklenen fayda, kalıntı fayda (residual utility) ve tanısal fayda (diagnostic utility) olarak ele

alınmakta ve bu kavramları açıklayabilmek için çeşitli deneyler yapılmaktadır. 2002 yılında ekonomi alanında Nobel ödülü alan psikolog Daniel Kahneman'ın da öncülük ettiği fayda teorilerine ait deneyler ile kişilerin ne hissettikleri ve mutlu olup olmadıklarına nasıl karar verdikleri araştırılmıştır. Böylelikle ana akım iktisadın insan yaşamında bir ölçü olarak ele aldığı fayda kavramının yanında mutluluk kavramının da iktisatta önem kazandığı görülmektedir.

Çalışmanın tamamına ulaşmak için;

Kaynak: <https://dergipark.org.tr/en/pub/ebd/issue/4860/66855>

Öğrenme Çıktısı

- 1 Kardinal yaklaşımla tüketici dengesi ve azalan marjinal fayda kanununu açıklayabilme
- 2 Ordinal yaklaşımla tüketici dengesini açıklayabilme

Araştır 1

Kardinal sayı sistemi ve ordinal sayı sistemi terimlerinin sözlükteki matematik anlamlarını araştırınız.

İlişkilendir

Aylık gelirini mallar arasında nasıl dağıtıyorsunuz? Formüle eder misiniz?

Anlat/Paylaş

Kayıtsızlık eğrilerinin bir üsttekinin bir alttakinden neden daha fazla fayda düzeyine sahip olduğunu arkadaşlarına örneklerle anlatır mısınız.

ÜRETİCİ DENGESİ

Tüketici dengesini inceledikten sonra, şimdi de ekonomideki bir diğer karar birimi olan ve amacı kârını maksimum kılmak isteyen üreticinin (firmanın), ne kadar üreteceğine nasıl karar verdiğini anlamaya çalışalım. Firma üretim kararını verirken neleri dikkate alacak? Şüphesiz kolayca tahmin edebildiğiniz iki husustan bahsediyoruz: *toplam üretim maliyetleri* ve *toplam satış hasılatları*. Biz burada önce *üretim fonksiyonunu* tanımlayacağız. Ardından da *azalan verimler kanunu* ve *kısa dönem üretim fonksiyonunu* ve *ölçeğe göre getiriyi* içeren *uzun dönem üretim fonksiyonunu* açıklayacağız.

Üretim ve Üretim Fonksiyonu

Üretim, dar anlamı ile üretim faktörlerinin bir araya getirerek mal ve hizmetlerin meydana getirilmesi faaliyetidir.

Geniş anlamı ile üretim ise her türlü fayda yaratma faaliyetidir. Dört ayrı fayda yaratma faaliyeti söz konusudur.

- *Şekil bakımından*: Malların fiziksel yapılarını veya kimyasal bileşimlerini değiştirerek yeni ürünler meydana getirme faaliyetleridir (imalat).
- *Yer bakımından*: Malların bol olduğu yerlerden az bulunduğu veya hiç bulunmadığı yerlere ulaştırarak tüketime sunma sonucu faaliyetleridir (taşıma).
- *Zaman bakımından*: Malların bol olduğu dönemlerde saklayarak kıtlığının olduğu dönemlerde tüketicilere sunma faaliyetleridir (stoklama).
- *Mülkiyet bakımından*: Malların tüketicilere satılması faaliyetleridir (satış).

Üretim fonksiyonu, bir malın üretimine katılan üretim faktörleriyle elde edilen çıktı arasındaki ilişkidir.

$$Q = f(K, L, N)$$

biçiminde ifade edilebilir. Burada:

Q: Üretim miktarını,

K: Sermayeyi,

L: Emegi,

N: Doğal kaynakları göstermektedir.

Üretim teorisi incelenirken iki analiz türünden bahsederiz. Birincisi tek değişken faktörlü analiz, diğeri ise iki değişken faktörlü analizdir. Burada bağımlı değişkenimiz üretim miktarı, bağımsız değişkenlerimiz ise üretimde kullanılan girdiler olacaktır.

Analizlere geçmeden önce üretime ilişkin dönemleri kısaca belirtmekte fayda görülmektedir.

Çok Kısa (Piyasa) Dönem: Üretimde hiçbir girdinin değiştirilmesinin ve üretimin artırılmasının mümkün olmadığı ancak elde hazır bulunan malların satışına imkân veren bir dönemdir. Bu süre her mal için değişebilen bir süredir.

Kısa Dönem: Üretimde bazı girdilerin (emek, hammadde gibi) miktarının artırılarak üretimin bir miktar artırılabilirdiği ancak bina, büyük teç-

hizat gibi sabit girdilerin değiştirilemediği ve üretimin ancak kapasite sınırına kadar artırılabilirdiği dönemdir.

Uzun Dönem: Mevcut üretim tesisinin ve teknolojinin değiştirilebildiği, kapasitenin artırılabilirdiği; hiçbir sabit girdinin olmadığı dönemdir.

Kısa Dönemde Üretim ve Azalan Verimler Kanunu

Kısa dönemli üretim analizi ya da Marshall analizi olarak da isimlendirilen analizde varsayımlarımız; sadece bir değişken girdi, diğer tüm girdilerin kullanım miktarı sabit, üretim miktarı değişken girdinin fonksiyonu ve değişken girdi ile diğer girdiler her oranda birleştirilip üretime sokulabileceği şeklinde olacaktır. Bu nedenle kısa dönemli analiz *tek değişken faktörlü analiz* olarak da anılmaktadır.

Bu dönemde değişken faktörü artırarak üretim miktarını artırmak olasıdır.

Analizimizde üretim, emek ve sermayenin fonksiyonu olduğu varsayılmıştır. Yani sadece iki üretim faktörü kullandığımızı varsayacağız. Bunlardan sermayeyi (K) sabit, emeği ise değişir kabul ederek analizi gerçekleştireceğiz.

$$Q = f(L, \bar{K})$$

Tablo 3.3 Sabit Faktör Üzerine Değişken Faktör İlavesi ile Üretim.

K	L	TP	AP	MP
5	0	-	-	
5	1	8	8	8
5	2	20	10	12
5	3	36	12	16
5	4	60	15	24
5	5	100	20	40
5	6	110	18,3	10
5	7	115	15	5
5	8	80	8	-35

Tablo 3.3'te sabit faktör sermaye (örneğin dikey makinesi) üzerine, değişken faktör (işçi) ilave ederek üretimde bulunduğumuz varsaydık. Tabloda görüldüğü gibi belirli bir işçi sayısına kadar (7) toplam üretim (TP) artmakta daha sonra işe alınan 8. işçi ise toplam üretimin azalmasına neden olmaktadır. Ancak, toplam üretim artmış olsa

bile ortalama verimin (işçi başına üretimin) en yüksek olduğu nokta 5 makine 5 işçi ile gerçekleştirilen üretimdir. Daha sonra alınan her işçi ortalama üretimin (AP) azalmasına neden olmuştur.

Bununla birlikte ilave işçinin toplam üretime katkısı (marjinal ürün), 5. işçide maksimuma ulaşmış, daha sonra azalmaya başlamıştır.

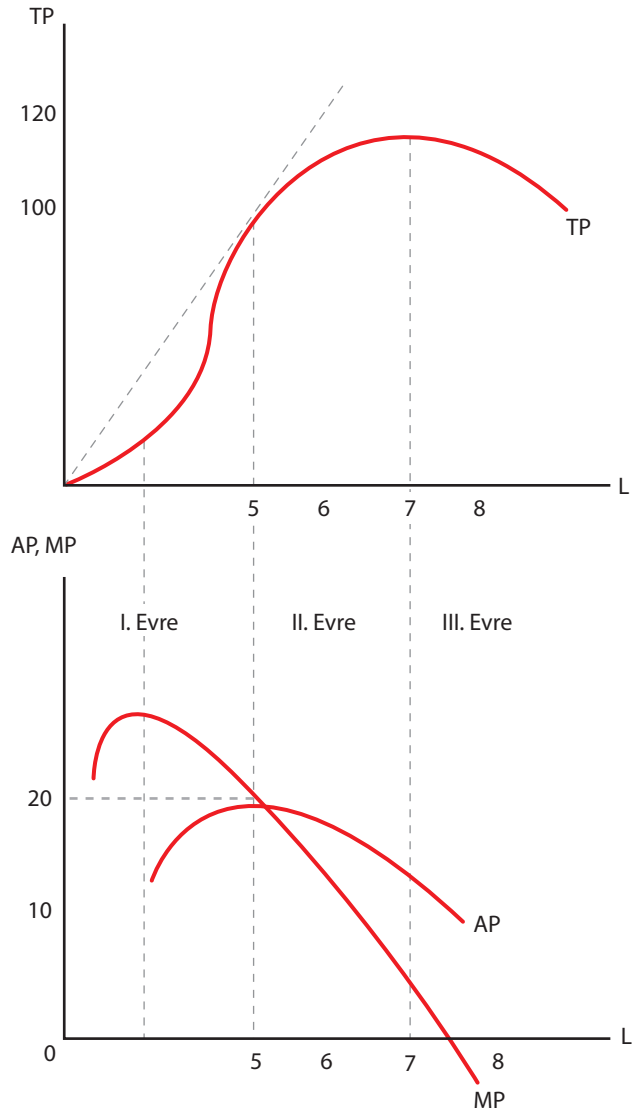
Bahsedilen bu durum verimin önce arttığı ve belirli bir noktadan sonra azaldığını göstermektedir. Buna “artan ve azalan verimler kanunu” denir.

K (sermaye) sabitken L (emek) devamlı artırılırsa toplam ürün ilk önce artan hızla artar sonra azalan hızla artar. Bir süre sonra toplam ürün azalır buna azalan verimler kanunu denir. Marjinal ürünün sıfır olduğu yerde toplam hasıla maksimumdur.

Azalan Verimlerin Ortaya Çıkış Nedeni: Her üretim tekniğinde üretime katılan tüm faktörlerin en yüksek verimliliğe eriştiği bir optimal faktör bileşim oranı vardır. Bu noktaya kadar değişken faktörün artırılması aylak olan sabit faktörleri verimli kılar, işbölümü ve uzmanlaşma verimi artırır. Bu noktadan sonra verim azalır. Daha da devam ederse toplam ürün azalır. Marjinal ürün negatif olur.

Tablo 3.3'teki verilerle elde edilen Şekil 3.8, üretimin üç evresini göstermektedir.

Burada düşünülmesi gereken, hangi evrede üretimin yapılması gerektiğidir. Birinci evrede firma değişken faktörü artırmaya devam eder. Çünkü evre sonuna kadar hâlâ atıl durumda dikiş makineleri vardır. Üçüncü evrede, değişken faktör ilavesi üretimi azalttığından, akılcı davranan bir firma bu evrede üretim yapmaz. O halde firma, azalan verimin başladığı ancak marjinal verimin azalan fakat pozitif olduğu *ikinci bölgede* üretimi gerçekleştirmelidir. Hangi düzeyde üretim yapılmalı sorusunun cevabını ise faktörlerin göreceli fiyatları verecektir.

Şekil 3.8 Toplam, Ortalama ve Marjinal Ürün Eğrileri.

I. Evre: Üretim başlar, ortalama ürün maksimum olur.

II. Evre: Ortalama ürün maksimum olur, marjinal ürün azalır.

III. Evre: Marjinal ürün sıfır olur, toplam ürün sıfır olur.

Araştırmalarla İlişkilendir

Azalan Verimler Yasası

Merhabalar. Bu yazımızda sizlere iktisattaki yasalardan birisini anlatacağım.

Azalan Verimler Yasası (The Law of Diminishing Returns), iktisattaki önemli kanunlardan birisidir. Bu kanunun bir iktisat kanunu/yasası olduğuna bakmayın, Azalan Verimler Yasası hayatımızın hemen hemen her alanında geçerli bir durumdur. Bu yasayı şöyle açıklayabiliriz. Bir üretim sürecini etkileyen ve birbiriyle bağlantılı değişkenlerden birisi sabit tutulup diğeri artırılırsa toplam üretim azalarak artar ve bir süre sonra durur hatta eksiye doğru gider. Şimdi bu karışık cümlede ne dediğimizi parça parça örneklerle anlatalım.

Bir üretim sürecini... Bir tarlamızın olduğunu varsayalım. Bu tarlamız 1 kilometrekare. Elimizde ise 10 tane işçi var. İşçilerimiz tarlada çalışarak bir üretim sağlıyorlar ve biz de bu üretimden kazanç sağlıyoruz. (verim) Bir üretim sürecini etkileyen ve birbiriyle bağlantılı değişkenlerden... Tabii ki de biz bir işveren olarak tarladan daha fazla para kazanmak isteriz. Peki bunu nasıl yapabiliriz? Bunu yapabilmenin basitçe 2 yolu var. Ya tarlamızı büyütmek ya da yeni işçiler almak. Bir üretim sürecini etkileyen ve birbiriyle bağlantılı değişkenlerden birisi sabit tutulup diğeri artırılırsa... Tarlamızı büyütme seçtik ama işe bak! Tarlanın etrafında hiç boş alan kalmamış ve tarlamızı büyütemiyoruz. Ama bir saniye, yeni işçiler neden almayalım ki? Bunun mantıklı bir fikir olduğunu düşünüp tarlamızda çalışması için yeni işçiler alıyoruz. Bir üretim sürecini etkileyen ve birbiriyle bağlantılı değişkenlerden birisi sabit tutulup diğeri artırılırsa toplam üretim azalarak artar... Bir işçi satın aldık. Ay sonundaki kârımıza baktığımız zaman önceki aya nazaran daha fazla kâr elde ettiğimizi gördük ve işçi almanın mantıklı bir iş olduğuna karar verdik. Bir sonraki ay tekrar işçi aldık. Kârımız artmaya devam etti ve bu işlemi bayağı tekrar ettik. Bir süre sonra tarlamızın işleyişini izlerken bir farklılığı fark ettik. İşlenecek toprak sabit olduğundan yeni alınan her işçi gitgide tarlada daha küçük bir alanda çalışıyordu. Öyle ki son zamanlarda yeni gelen işçilerle birlikte işçiler tarlada birbirine çok yakın çalışmaya başlamışlardı.

Ay sonu geldiğinde yine gelirlerimizi incelerken yardımcımız bize üzücü bir durumdan bahsetme vaktinin geldiğini düşündü ve bize Azalan Verimler

Yasasına kurban gittiğimizi anlattı. Peki ne mi olmuştu? Yeni aldığımız her işçi bir öncekine nazaran kârımızı (verimimizi) daha az artırıyordu. Mesela 20. işçiyi aldığımızda ay sonu kârımız 100.000 liraydı. 21. işçiden sonra bu kâr 101.000 oldu. 22. işçiden sonra ise 101.900. Yani 22. işçi kendi başına toplam kârı 900 lira artırmışken ondan önceki işçi ise 1000 lira artırmıştı. İşte bu kanuna bu yüzden "Azalan marjinal verimler kanunu" da deriz. Çünkü marjinal kelimesi "aykırı" sıfatı haricinde "son birim" anlamına da gelir. Yani tarlamızı büyütmeden aldığımız her yeni işçinin verimi giderek daha da düşmektedir. Bir üretim sürecini etkileyen ve birbiriyle bağlantılı değişkenlerden birisi sabit tutulup diğeri artırılırsa toplam üretim azalarak artar ve bir süre sonra durur hatta eksiye doğru gider. Peki biz yine de fütursuzca işçi almaya devam edersek ne olur? Bir süre sonra alacağımız yeni işçi tarlada hiç çalışacak yer bulamayacağı için toplam üretimi hiç yükseltmeyecek. Hatta yine işçi almaya devam edersek bu işçiler diğerlerinin de iş yapmalarını zorlaştıracığından toplam üretimi eksi yönde etkileyecekler. Üstelik kendilerinin ücretleri olduğu halde sermayeye hiç gelir katmadıkları için toplam kârı da düşürmüş olacaklar. İşte genel hatlarıyla Azalan Verimler Yasası budur.

O halde üretimimizi artırmak için kullanacağımız yöntem şöyle olmalıdır. İlk olarak üretim araçlarımızın en uygun bileşkesini saptamalıyız. Yukarıda gördüğümüz gibi üretim araçlarımız (tarla, işçi) birbiriyle bağlantılıdır. Yani 1 kilometrelik tarlada optimum faydayı verecek işçi sayısı bellidir, bizim bu sayıyı yakalamamız gerek. Üretim araçlarındaki bu oranı bildiğimizde ise bu oranı bozmadan üretim araçlarımızı artırmayı hedeflemeliyiz. Eğer bozmak zorunda kalıyorsak bile en azından bunun bilincinde olmamız gerekir ki hikayemizdeki gibi gereksiz işçi alımı olmasın. Diğer bir değişle aldığımız her yeni işçinin sağladığı marjinal gelir marjinal masrafindan büyük olduğu sürece işçi alımında sıkıntı yoktur. Ancak bir zaman sonra yeni işçinin sermayeye sağladığı marjinal gelir ücretini karşılayamayacaktır. İşte o zaman yeni işçi toplam kârın düşmesine sebep olur.

Öğrenci Enes Kerim ŞAFAK 22 Temmuz 2017

Kaynak: <https://defterarkasi.com/2017/07/22/azalan-verimler-yasasi/>

Uzun Dönem Üretim

İktisat biliminde uzun dönem kavramı, tüm üretim faktörlerinin değiştirilebildiği dönemi ifade eder. Minimum maliyetle en yüksek çıktıyı üretip kâr maksimizasyonu amacına yönelik firmanın bu koşulu sağladığı denge noktasına “Optimal Faktör” bileşimi denir.

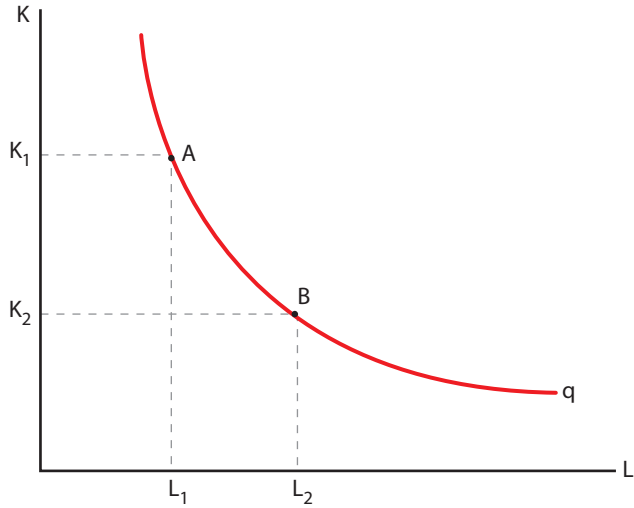
Uzun dönemli üretim analizi, *eş-ürün analizi* olarak ta bilinmektedir. Analizin varsayımları:

- Üreticinin bütçesi veridir.
- Girdi fiyatları veridir.
- Üretici bütçesinin tamamını iki girdiye harcar.
- Üretim fonksiyonu veridir ve üretici rasyonel davranmaktadır.

Eş ürün eğrisi, üreticinin K (sermaye) ve L (emek) biçiminde iki faktör kullanımı varsayımı ile Şekil 3.9’da çizilmiştir. Şekilde dikey eksenle sermaye, yatay eksenle ise emek faktörü bulunmaktadır.

Eş ürün eğrilerinin özellikleri:

- Eş ürün eğrisi üzerindeki her noktada çıktı düzeyi aynıdır.
- Orijinden uzaklaştıkça eş ürün eğrisi daha yüksek çıktı düzeyini ifade eder.
- Eş ürün eğrileri birbirlerini ve eksenleri kesmezler.
- Eş ürün eğrileri negatif eğimlidir.
- Eş ürün eğrileri orijine dışbükeydir. Bunun nedeni azalan marjinal teknik ikame oranı prensibidir. Eş ürün eğrisi üzerinde girdilerden birinin kullanımını bir birim arttırıldığında aynı çıktı düzeyini korumak için diğer girdiden ne kadar vazgeçilmesi gerektiğini gösteren orana *marjinal teknik ikame oranı* denir.

Şekil 3.9 Eş Ürün Eğrisi.

$$MRTS = \text{Kullanımdan Vazgeçilen Girdi} / \text{Kullanımı Arttırılan Girdi} = \Delta K / \Delta L$$

Eş ürün eğrisi üzerinde iş gücü kullanımı her defasında bir birim arttırıldığında, MRTS sürekli azalır. Buna *azalan marjinal teknik ikame oranı prensibi* denir.

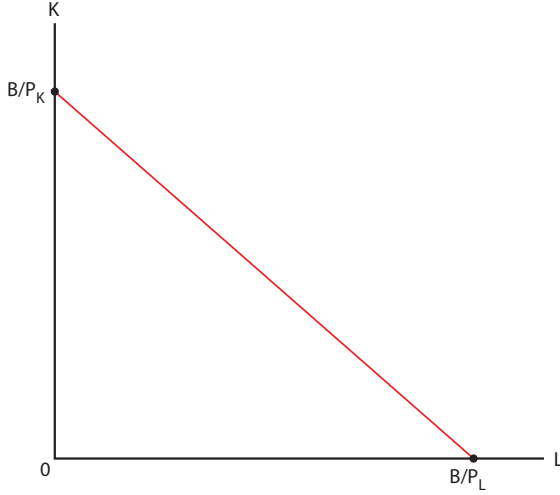
Üreticinin eş ürün eğrileri üzerindeki faktör bileşimlerinden hangisi ile üretim yapacağı bütçesine ve faktör fiyatlarına bağlıdır.

Üreticinin belirli bütçe ve veri faktör fiyatlarıyla satın alabileceği faktör bileşimlerini gösteren doğruya **eş maliyet doğrusu** denir. B bütçe, P faktör fiyatları olmak üzere Şekil 3.10’da eş maliyet doğrusu çizilmiştir.

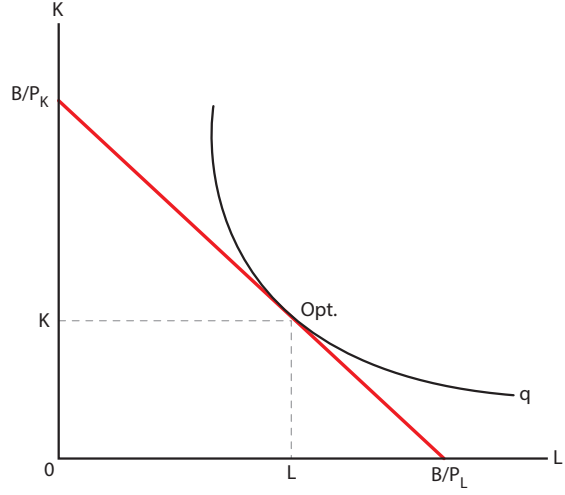
✓ **Eş Ürün Eğrisi**, farklı girdi bileşimleriyle üretilen aynı çıktı düzeyini sağlayan noktaların geometrik yeri olarak tanımlanır.

✓ **Eş maliyet doğrusu**, belirli bir dönemde üreticinin sınırlı bütçesi ile satın alabileceği faktör bileşimlerinin geometrik yeridir.

Üretimi en düşük maliyetle sağlayan optimal faktör bileşimi, eş ürün eğrisinin eş maliyet doğrusuna teğet olduğu noktada gerçekleşir. Şekil 3.11 bu durumu göstermektedir. $B/P_K - B/P_L$ eş maliyet doğrusu ile q eş ürün eğrisinin teğet olduğu noktada üretici dengesi gerçekleşmiştir.

Şekil 3.10 Eş Maliyet Doğrusu.

Şekil 3.11 Üretici Dengesi.

Öğrenme Çıktısı

- 3 Kısa dönemli üretim ve azalan verimler kanununu ifade edebilme
4 Uzun dönemli üretim ve üretici dengesini ifade edebilme

Araştır 2

Bir ülkede üretimi teşvik amacıyla firmalara verilen sübvansiyonlar bir firmanın eş maliyet doğrusunu nasıl etkiler?

İlişkilendir

Ülkemizdeki Kamu İktisadi Teşebbüslerini araştır. Öğrendiklerinle ilişkilendir.

Anlat/Paylaş

Sence ülkemizde azalan verimlere maruz kalan işletmeler olabilir mi? Aile-ne azalan verimler kanunu anlatarak onların da konu hakkındaki görüşlerini al.

ÜRETİM MALİYETLERİ

Maliyet geniş anlamda bir malın veya hizmetin oluşabilmesi için yapılan tüm fedakarlıklar olarak değerlendirilir. Buradan maliyetlerin hem somut hem de soyut anlamlar taşıdığı sonucu çıkarılabilir. Hangi anlamda olursa olsun ister mal ister hizmet üretin bunu vücuda getirmek için bir bedel ödemeniz gerekir. Bu bedel ne derece akılcı (doğrusu az) ödenirse o zaman bir üretici o kadar avantaj sağlamış olur. Bu yüzden maliyet kavramının ve öneminin iyi bilinmesi gerekir. Bu amaçla bu başlık altında bir firmanın katlanmak durumunda kaldığı maliyet türleri hakkında genel bilgiler verilecektir.

Bilinmelidir ki maliyet konusu burada bahsedildiğinde çok daha ayrıntılı ele alınması gereken bir konudur. Çünkü bir firmanın kısa dönemli ilk amacı kâr etmektir. Kâr, basit anlamda toplam hasılatınız ile toplam maliyetiniz arasındaki farktır. Bu farkı, yani kârı, artırmak için ya hasılatınızı artırmalı ya da

maliyetinizi düşürmelisiniz. Bir çorbacı açtığınızı düşünün. Etrafınızda sizin gibi onlarca çorbacının bulunduğu bir yerde (rekabetin çok olduğu), sattığınız çorbayı diğerlerinden yüksek fiyata satabilir misiniz? Bu oldukça zordur (kalitenin sabit olduğu varsayımı altında) ama diğerlerinden farklı olarak maliyetlerinizi akılcı biçimde kontrol ederek en düşük seviyeye indirebilerseniz, o zaman rekabet avantajı yakalayarak kârlı durumu geçebilirsiniz.

Maliyet Kavramı

Maliyet, elde edilen ürünün, meydana gelmesi ve pazarlanabilmesi için kullanılan ara malların ve unsurların parasal ifadesi olarak da tanımlanabilir. Bir malzemenin satın alınması sırasında, o malzemenin bedeli, nakliyesi, sigortası, varsa komisyonunu gibi karşılamak zorunda olunan özveriler satın almanın maliyetini açıklar.

✓ **Maliyet**, bir malın veya hizmetin üretilmesi için harcanan üretim faktörlerinin toplamıdır.

En geniş anlamı ile maliyet kavramı, bir iktisadi kıymeti elde etmek amacıyla yapılan harcama ya da katlanılan fedakârlıklar toplamı olarak tanımlanabilir.

Başka bir ifade ile maliyet; üretim işletmelerinin kendi faaliyet konusunu oluşturan mal ve hizmetleri elde edebilmek amacıyla harcadığı üretim faktörlerinin parasal değeridir.

İşletmeler için son derece önemli bir kavram olan maliyetin, gider ve harcama ile karıştırılması gerekir. Harcama işletmenin parasal varlıklarında azalmaya neden olan işlemlerdir. Harcama sermayede azalmaya neden olur. Gider ise ödemelerin sonunda varlığa dönüşebilen ve varlıklar arasında yer alan harcamalar şeklinde tanımlanabilir.

Bir işletmenin ürettiği mal ve hizmetler için katlanılan maliyetin genelde iki kaynağı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi değişken giderler, ikincisi sabit giderlerdir. Bu iki gider türünün, üretilen mal birimine düşen payına ortalama maliyet denilir. Bir işletmede en son üretilen birimin maliyetine marjinal maliyet adı verilmektedir.

Açık ve Örtük Maliyetler

Maliyet kelimesi, çeşitli gayelere göre bedel ve karşılık anlamında kullanılmakla birlikte, çoğunlukla bir işletmeye belli bir mal, hizmet veya faktör şeklinde sunulan girdilerin, işletmeye olan yükü anlamını taşır. Sermaye maliyeti, emek maliyeti, kredi maliyeti gibi. İktisadi analizde üretim maliyeti, bir şeyi elde etmek için vazgeçilen en iyi alternatif yani fırsat maliyeti olarak tanımlanır.

Açık maliyet, bir firmanın firma dışındakilere üretime katkıları yapılan ödemelerdir. *Örtük maliyet* ise firma tarafından, firmanın sahiplerinin üretime katkıları karşılığında yapılan ödemelerdir.

dikkat

İktisadi maliyet, açık ve örtülü maliyetlerin toplamına eşittir. Muhasebede anlamında maliyet ise açık maliyetlerdir.

Sabit Maliyetler

Sabit maliyetler, üretim miktarından bağımsız olan ya da üretim miktarının değişmesinden etkilenmeyen maliyetlerdir. Bu tür maliyet unsuru olarak, arsa ve binaya ödenen kiralar, yöneticilerin aylıkları, ödenen faizler ile emlak vergisi, belediye vergisi gibi vergiler örnek verilebilir.

Toplam sabit maliyetin üretim miktarına bölünmesiyle bulunan maliyet türüne *ortalama sabit maliyet* denir. Ortalama sabit maliyet üretim arttıkça azalan bir seyir izler. Çünkü payın değeri aynı kalırken paydanın değeri gittikçe artmaktadır. Aşağıdaki formülde üretim miktarlarına farklı değerler yazarak bu durumu daha iyi anlayabilirsiniz.

Ortalama Sabit Maliyet = Toplam Sabit Maliyet / Üretim Miktarı

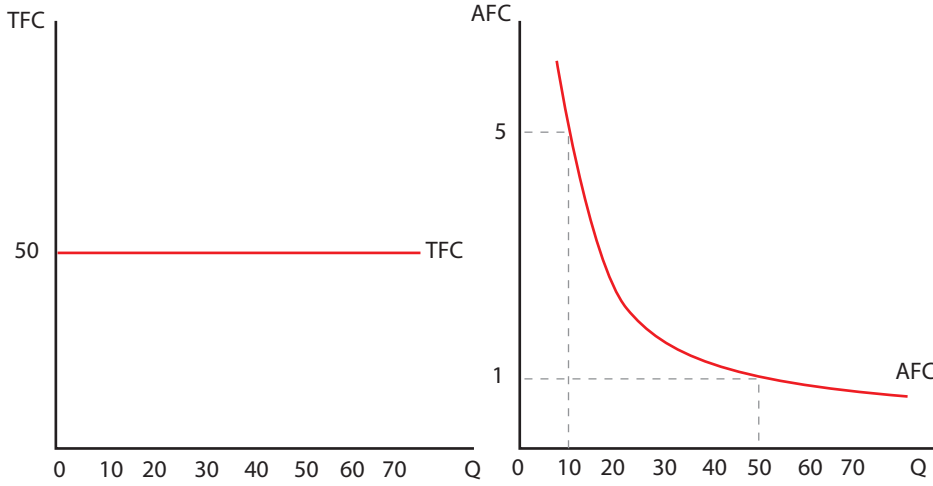
$$AFC = TFC / Q$$

Konuyu, Tablo 3.4'teki gibi üretim miktarlarına ve 50 birimlik sabit maliyete sahip olan bir firmanın durumunu ele alarak açıklayalım. Tabloda görüldüğü gibi üretim miktarları arttıkça, sabit maliyet değişmediğinden, ortalama sabit maliyetler giderek azalmaktadır. Bu ortalama sabit maliyetler ile üretim miktarı arasındaki ters yönlü ilişkiyi gösterir.

Tablo 3.4 Farklı Fayda Düzeylerinde Alternatif Bileşenler.

Üretim Miktarı	TFC	AFC
10	50	5,0
20	50	2,5
50	50	1,0
70	50	0,7

Şekil 3.12, Tablo 3.4'ten elde edilen verilerle çizilmiştir ve toplam sabit maliyet eğrisi ile ortalama sabit maliyet eğrisini göstermektedir. Firma hiç üretimde bulunmasa dahi bazı ödemelerin (kira gibi) yapılması zorunlu olduğundan toplam sabit maliyet (TFC) eğrisi yatay eksene paralel bir doğru şeklindedir. Ortalama sabit maliyet eğrisi (AFC) ise sol yukarıdan sağ aşağıya doğru yönseme gösteren bir eğri biçimindedir. Çünkü üretim miktarı artarken sabit maliyetler aynı kalmaktadır.

Şekil 3.12 Toplam ve Ortalama Sabit Maliyetler.

Değişken Maliyetler

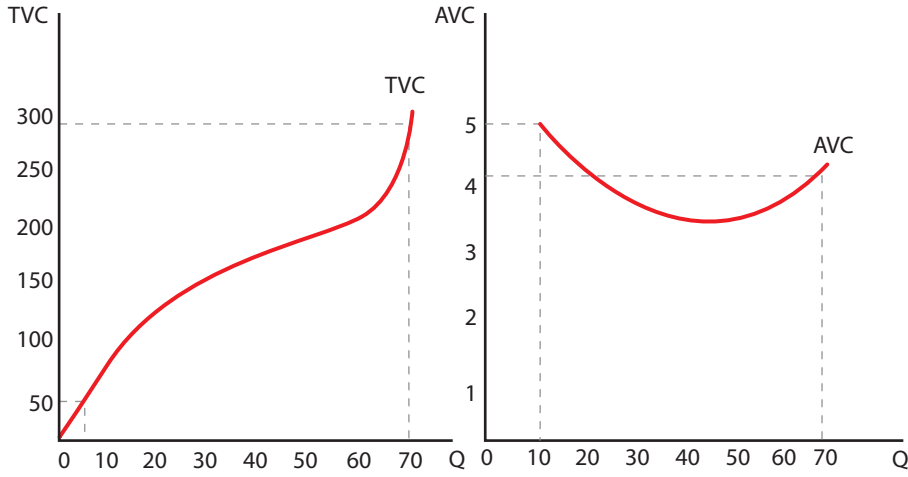
Değişken maliyetler, üretim miktarına bağlı olarak değişen maliyetlerdir. Örneğin üretimde kullanılan hammadde, işgücü, enerji, su gibi ödemeler değişkenlik gösteren maliyetlerdir. Hiç üretimde bulunmazsanız, doğal olarak hammadde satın almazsınız. Firma hiç üretimde bulunmuyorsa (üretim miktarı sıfır ise) değişken maliyetler sıfırdır. Değişir maliyetlerin seyri yani toplam değişir maliyet eğrisinin şekli toplam ürünündeki değişimin etkisi altındadır. Bu neden toplam değişir maliyet eğrisi, toplam ürün eğrisinin simetrik ters çevrilmiş şekli gibidir. Değişken maliyet değeri, üretim miktarına bölündüğünde **ortalama değişken maliyetler** elde edilir:

$$\text{Ortalama Değişken Maliyetler} = \text{Toplam Değişken Maliyetler} / \text{Üretim Miktarı}$$

$$AVC = TVC / Q$$

Tablo 3.5 Farklı Fayda Düzeylerinde Alternatif Bileşenler.

Üretim Miktarı	TVC	AVC
0	0	-
10	50	5,00
20	80	4,00
50	180	3,60
70	300	4,28

Şekil 3.13 Toplam ve Ortalama Değişir Maliyetler.

Toplam Maliyetler

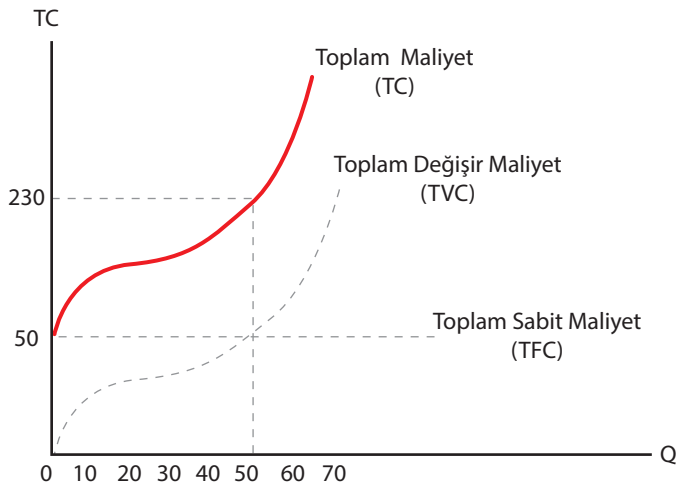
Kısa dönemde firmanın toplam maliyeti, sabit maliyet ve değişken maliyetlerin toplamından oluşur. Formüle edersek:

$$\text{Toplam Maliyet} = \text{Toplam Sabit Maliyet} + \text{Toplam Değişken Maliyet}$$

$$TC = TFC + TVC$$

Tablo 3.6 Toplam ve Maliyetler.

Üretim Miktarı	TFC	TVC	TC	MC
0	50	0	50	-
10	50	50	100	50
20	50	80	130	30
50	50	180	230	100
70	50	300	350	120

Şekil 3.14 Toplam Maliyetler.

Üretim miktarı arttıkça, toplam maliyet, değişken maliyetlerin seyrine göre şekillenir. Çünkü toplam maliyetler, toplam değişir maliyetlerin üzerine her aşamada toplam sabit maliyetlerin ilave edilmesi ile bulunur (Şekil 3.14).

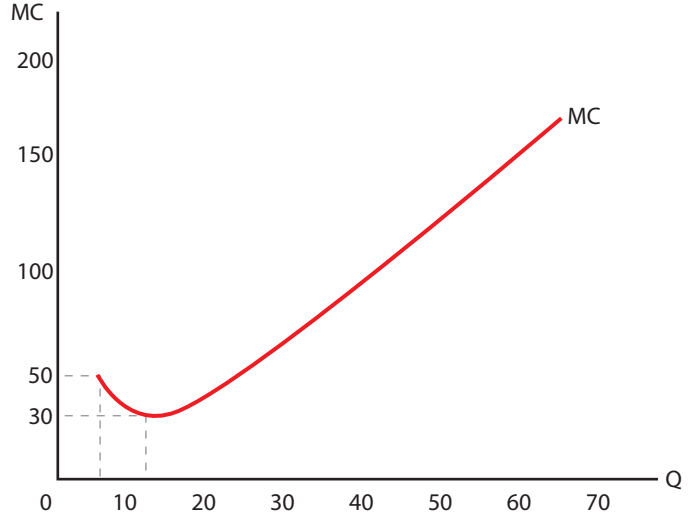
Marjinal Maliyetler

Marjinal Maliyet, üretilen son birim malın maliyetini ifade eder. Toplam maliyetteki değişimin (ΔTM), üretim miktarındaki değişim (ΔQ) bölünmesiyle bulunur.

Marjinal Maliyet = Toplam Maliyetteki Değişim/Üretimdeki Değişim

$$MC = \Delta TC / \Delta Q$$

Marjinal maliyet, üretim miktarı arttıkça önce azalan bir seyir izler. Belirli bir üretim miktarından sonra ise artmaya başlar.

Şekil 3.15 Marjinal Maliyet.

Maliyetlerin Önemi

Bir işletme için maliyetlerin taşıdığı önem aşağıdaki biçimde vurgulanabilir:

- Her bir departmanın ayrı ayrı karlılığının bilinmesi, plan ve programların yapılması ve uygulanmasında kaçınılmaz zorunluluktur,
- İşletmelerin verimliliğinin değerlendirilebilmesi için maliyetlerin doğru biçimde analiz edilmesi gerekir,
- İç muhasebe (yönetim muhasebesi) sisteminin fonksiyonlarını yerine getirebilmesi için maliyetlerin bilinmesi gerekir,
- Dış muhasebenin ülke menfaatlerine uygun hareket edebilmesi için maliyetlerin doğru biçimde hesaplanması ve yansıtılması gerekir,
- Giderlerin departmanlara yansıtılabilmesi için maliyetlerin ayrıntılı biçimde hesaplanması gerekir,
- Yöneticilerin performans denetimlerinin yapılabilmesi için maliyetlerin bilinmesi gerekir,
- İşletmenin kısa dönemde kâr, uzun dönemde büyüme stratejilerinin oluşturulabilmesi için maliyetlerin bilinmesi gerekir,
- Departmanların büyütülmesi veya küçültülmesi kararında maliyetler yol gösterir,
- İşletme sahip ve ortaklarının endüstri içinde kalıp kalmayacakları kararını verebilmeleri için maliyetlerin bilinmesi gerekir,
- İşletmenin endüstrideki diğer firmalarla rekabet edebilmesi için maliyetlerin karşılaştırmaya imkân verebilecek biçimde doğru hesaplanması ve analiz edilmesi gerekir,
- Her bir çalışanın verimliliğinin tespiti için maliyetlerin bilinmesi gerekir,
- Üretim faktörlerinin etkin kullanılıp kullanılmadığını tespit etmek için maliyetlerin doğru hesaplanması gerekir,
- İşletmenin hangi hizmet veya hizmetleri dışarıdan satın alıp/almayacağı kararını verebilmesi için maliyetler önemlidir,

- İşletmenin bilgi ihtiyacı duyan ve muhasebe deyimıyla menfaat grupları olarak adlandırılan kamu, devlet, finans kuruluşları, sahipler, ortaklar, tedarikçiler vb. üçüncü şahısların bilgi ihtiyacının karşılanması için maliyetlerin bilinmesi gerekir,
- Standartların oluşturulabilmesi için maliyetlerin bilinmesi gerekir.

Ölçek Ekonomileri

Genelde firmaların üretim ölçeği büyüdükçe birim maliyetlerinde azalma görülür. Bu maliyet azalmalarına iktisat alan yazınında **ölçek ekonomileri** adı verilmektedir.

✓ **Ölçek ekonomisi**, üretim artarken maliyetin düşmesidir.

Firmanın kullandığı üretim faktörlerinin miktarı arttırıldığında, çıktının nasıl olabileceği konusunda üç durumla karşılaşılabilir. Bunlar;

1. **Ölçeğe göre sabit getiri (Sabit Ölçek Getirisi):** Şayet bir firma üretimi sırasında girdilerini belli bir oranda artırırken çıktısı da aynı oranda artarsa birim maliyetler sabit kalır. Örneğin bir firma, kullandığı tüm girdileri iki katına çıkardığında, ürettiği mal miktarı da iki katına çıkarsa burada ölçeğe göre sabit getiri söz konusudur.
2. **Ölçeğe göre artan getiri (Pozitif Ölçek Ekonomisi):** Şayet bir firma üretimi sırasında girdilerini belli bir oranda artırırken çıktısı daha yüksek bir oranda artarsa birim maliyetler azalmış demektir. Çünkü artan çıktıdan daha az oranda artan maliyetlerin toplam içindeki payı düşmüş olur. Örneğin firma tüm girdilerin miktarını iki katına çıkardığında çıktısı üç katına çıkıyorsa, burada ölçeğe göre artan getiri söz konusudur.
3. **Ölçeğe göre azalan getiri (Negatif Ölçek Ekonomisi):** Şayet bir firma üretimi sırasında girdilerini belli bir oranda artırırken çıktısı daha düşük bir oranda artarsa birim maliyetler artmış demektir. Çünkü artan çıktıdan daha yüksek oranda artan maliyetlerin toplam içindeki payı yükselmiş olur. Örneğin firma tüm girdilerin miktarını üç katına çıkardığında çıktısı iki kat artıyorsa burada ölçeğe göre azalan getiri söz konusudur.

Ölçek ekonomileri, bir anlamda da büyük ölçekli üretimin firmaya sağlamış olduğu tasarruflar olarak da tanımlanabilir. Bu yüzden ölçek ekonomilerinin kaynağını anlayabilmek için, ölçek ekonomisini *içsel ekonomiler ve dışsal ekonomiler* biçiminde ikiye ayırarak değerlendirmek gerekir.

İçsel Ekonomiler

Ölçek ekonomileri, firmaların içinde veya dâhil oldukları endüstri dalında meydana geliyor ise bu ekonomiler *içsel ekonomiler* olarak adlandırılır. İçsel ekonomiler, firmaların büyüme ve gelişmesini, daha fazla üretimi gerçekleştirebilmek için, üretim faktörlerini daha verimli kullanmalarını, ayrıca pazarlama ve yönetsel giderlerini azaltmalarını ifade etmektedir.

İçsel ölçek ekonomileri firmaların üretim ölçeğinin cesameti (büyüklüğü) ile yakın alakalıdır. Üretim hacminin genişlemesi, işletmenin finans bulma noktasında, alış ve satışlarında, uzlaşma konularında, yönetsel anlamda ve risklerin dağıtımında birtakım avantajlar sağlar. Büyük ölçekli işletmeler, daha fazla miktarda sabit ve finansal varlıklara sahiptirler. Bu nedenle banka ve finans kurumlarından düşük oranda faiz ile kaynak yaratabildikleri gibi sermaye piyasalarında da kendilerine yer bulabilirler.

İşletmeler, satın aldıkları hammadde miktarlarına bağlı olarak birtakım indirim imkânlarına sahip olabilirler. Büyük ölçekli işletmelerin yüksek üretim düzeylerinde faaliyetlerini gerçekleştiriyor olmaları nedeniyle toplu satın alımları karşılayacak parasal kaynaklara sahip bulunmaları, depolamaya imkân tanır. Bu yüzden de her tür indirim imkânlarından yararlanırlar. Bu da birim maliyetlerini ucuza getirmede katkı sağlar.

İşletmelerin büyümesi ve gelişmesine paralel, örgüt yapısında iyileşmeler görülür. Uzmanlaşan kadro firmayı başarıya daha kolay ulaştırabilir.

Büyük ölçekte üretim, firmaya ürün farklılaşmasına gidebilme imkânı yaratır. Bu durum firmaya, aynı malı farklı piyasalarda farklı fiyatlara ve farklı alıcı kitlelerine satmak gibi bir şansı doğurur. Bu da rekabette büyük avantaj sağlar.

Büyük ölçekli işletmelerin sahip olduğu en önemli avantajlardan biri de farklı sektörlerde faaliyet göstermek suretiyle bir sektörde ortaya çıkabilecek olası riski diğerlerine dağıtma yolunu seçebilmeleridir. Herhangi bir faaliyetten doğan bir zarar,

başka faaliyetlerden elde edilen gelirlerle telafi edilebilir. Örneğin, inşaat sektöründe bulunan firmaların, turizm gibi bir hizmet sektörüne de yatırım yaptığını görebilirsiniz. Örneğin, inşaat sektöründeki işletmelerin, yurt işlemeciliği veya otel işletmeciliği gibi farklı alanlarda da yatırım yapmaları sıkça karşılaşılan bir durumdur.

Üretim ölçeğindeki değişme sonucu sağlanan içsel ekonomiler gruptur. Bunlardan bir kısmı maliyetlerin düşmesi sonucu sağlanan avantajlardır. Bunlara *pozitif içsel ekonomiler* denir. Maliyetlerin düşmesine yol açan dezavantajlara ise *negatif içsel ekonomiler* adı verilir.

dikkat

İktisat alan yazınında, pozitif içsel ekonomiler kavramı yerine, sıklıkla içsel ekonomiler deriz. Bu ölçek ekonomisi dendiğinde ölçeğe göre artan getirinin anlaşılması gibi bir durumdur. Bu nedenle bu kavramlarla karşılaştığınızda, pozitif bir çıkarım yapmanız, doğru anlamış olduğunuzu şayet olumsuz bir durum varsa zaten bunların başına muhakkak 'negatif' ifadesini getiririz.

Pozitif İçsel Ekonomiler: Uzun dönemde üretim tesisi ölçeği büyüyen işletmenin genellikle ortalama maliyeti azalmaktadır. Tesis ölçeğindeki artış yoluyla sağlanan maliyetlerdeki azalmalar, işletmenin bizzat kendi içinde sağladığı tasarruflarla gerçekleştirmiş ise pozitif içsel ekonomiler söz konusudur. İşletmelerin daha çok üretmek amacıyla üretim faktörlerini daha verimli kullanmalarını, pazarlama ve yönetim giderlerini azaltmaları içsel ekonomiyi ifade eder.

Üretim ölçeği büyüdükçe, üretimin daha iyi organize edilmesinden ya da üretim yöntemlerinin iyileştirilmesinin birim başına sağladığı emek, malzeme ve teçhizat ihtiyaçları azalabilir. Bu durum teknolojik ilerlemenin bir sonucu olduğundan *teknolojik içsel ekonomiler* olarak adlandırabiliriz. Yine üretim ölçeği arttıkça, işletmenin satın aldığı mal ve hizmetlerle ilgili tedarikçilerin indirim yapması parasal bir avantaj sağlar. Buna literatürde *nakdi içsel ekonomi* denilmektedir.

İçsel ekonomilerin ortaya çıkış nedenlerini dört grupta toplayabiliriz. Bunlar

- *Emekte iş bölümü ve uzmanlaşma:* Üretim ölçeğinin artmasıyla işçilerin araların da iş bölümü yapacağı ve bunun uzmanlaşmayı doğuracağı bilinmektedir. İş bölümü ve uzmanlaşma üretimde verimin artmasının en önemli nedenlerinden biridir. İş bölümü sonucunda söz konusu iş daha az zamanda yapılabilmesi ve diğer işten öbürüne geçerken zaman kaybının ortadan kalkması sonucunda ortaya çıkmaktadır.
- *Teknolojik avantajlar:* İşletmenin üretmeyi planladığı miktar ile üretimde kullanacağı üretim teknolojisi arasında yakın bir ilişki vardır. Üretim miktarı az olan küçük işletmelerin gelişmiş üretim teknolojileri kullanmaları ekonomik olmayabilir. Fakat çok büyük miktarlarda mal üretmeyi planlayan işletmeler gelişmiş teknolojileri kullanarak, birim başına maliyeti düşürebilirler.
- *Yönetim Avantajı:* İşletmenin tesisi büyüdükçe üretim birimi başına düşen yönetim giderleri düşer. Diğer yandan işletme büyüdükçe bilgisayar, fax vb karar ve kontrol araçlarının kullanılmasının ekonomik hale gelmesi yönetimin verimliliğini artırır.
- *Parasal Avantajlar:* İşletmenin tesis ölçeği büyüdükçe, işletmenin hem daha çok miktarda girdi satın alması hem de daha büyük miktarlarda ürün pazarlaması söz konusu olacaktır. Bu da işletmenin girdi alım satımı ve çıktı pazarlamasında pazarlık gücünün artması sonucunu doğurur. Bu şekilde elde edilen pazarlama avantajları arasında, satın alınan hammadde fiyatları arasında indirimin sağlanması, daha düşük kredi temini, daha düşük reklam giderleri ve daha düşük taşıma anlaşmaları olanaklarından yararlanma söz konusudur.

Üretim ölçeğinin artması sonucunda iş bölümü ve uzmanlaşmanın sağlanması, gelişmiş teknolojilerin kullanılabilmesi, diğer taraftan yönetim ve parasal avantajlar ile birim başına maliyetin düşmesi söz konusu olacaktır. Ancak maliyetlerde meydana gelebilecek azalmanın da bir sınırı vardır. Belli bir ölçeğin üzerine çıkılınca, maliyetlerdeki azalış yerini artışa terk ettiği görülür. Bu kavram negatif-olumsuz- içsel ekonomilerle açıklanır.

Negatif İçsel Ekonomiler: İşletmenin üretim tesis ölçeğindeki artışlar belirli bir miktarı aştığında, daha önce içsel avantaj olarak sayılan etmenler bu defa ters yönde işlemeye başlar. Uzun dönemde ortalama maliyetlerin yükselmesine neden olan bu olumsuz etkenler, aşırı uzmanlaşmanın olumsuz etkileri ve yönetimin etkinliğini kaybetmesidir.

İşletmenin, belirli bir ölçeğin üzerine çıkması halinde, iş bölümü ve uzmanlaşmanın aşırılılaşması ve monotonluk sonucu sinirsel yıpranmalar işçilerin verimlerinin düşmesine neden olacaktır.

İşletmenin büyüklüğünün belli bir üretim ölçeğinin üzerine çıkması yönetici kadronun kontrolü kaybetmesine, işletme içinde kargaşaya ve bürokrasiye neden olabilir.

Ayrıca işletmenin ölçeğinin büyümesi ile beraber yönetici kadronun etkinliğini kaybetmesi karışıklığa neden olacaktır.

Üretim tesis ölçeği, belli bir büyüklüğün üzerine çıktığı zaman bir yandan aşırı uzmanlaşmanın olumsuz etkileri, öte yandan yönetimin etkinliğini kaybetmesi ortalama maliyetin yükselmesine neden olmaktadır.

Dışsal Ekonomiler

İşletmelerin üretim maliyeti, faaliyette bulunduğu endüstrinin büyümesi sonucu ortaya çıkan avantaj ve dezavantajlara bağlı olarak yükselebileceği gibi düşebilmektedir. İşletmelerin maliyetlerini etkileyen fakat işletmenin faaliyetleri dışında içinde bulunduğu endüstriden sağladığı kazanç ve kayıplara dışsal ekonomiler denilmektedir.

Dışsal ölçek ekonomileri, işletmelerin kendi çaba ve performans düzeyleri dışında içinde bulunduğu çevrenin kendisine sunmuş olduğu avantajları içermektedir. Bir ülkenin olumlu bir imajının ve reklamının olması ülke içinde bulunan turizm bölgelerine ve sektördeki işletmelere olumlu yansımaktadır.

Dışsal Ekonomiler, firma dışında, firmanın faaliyetlerini yürüttüğü ortamdaki iyileşme ya da kötüleşmelerden kaynaklanmaktadır. Dışsal ekonomiler aynı ya da farklı endüstrilerdeki firmaların faaliyetleri sonucu oluşabilir. Dışsal ekonomilerin en önemli özelliği firma faaliyetlerinden bağımsız olmasıdır. Dışsal ekonomiler firma tarafından kullanılan üretim faktörü fiyatlarının değişmesine ya

da birim üretim için gerekli üretim faktörü miktarının azalmasına yol açabilir.

Dışsal ekonomiler, işletmelerin birbirlerinden bağımsız olarak aldığı kararlarla diğerlerinin giderlerinde yarattıkları azaltıcı etkileri ifade etmektedir. Sanayiler arasında girdi çıktı akımlarının doğduğu dolaysız ilişkiler, işletmeler ve sanayiler arasındaki yakın ilişkiler nedeniyle birbirlerini etkilemekte ve dışsal ekonomilerin yanında negatif dışsal ekonomilerin de ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Dışsal ekonomiler bir üreticinin diğer bir üreticiye yapmış olduğu karşılıksız yararlar olarak tanımlanabilmektedir. Negatif dışsal ekonomiler ise bir üreticinin diğer üreticinin verimliliğinde yaratmış olduğu kayıplar olarak ifade edilmektedir.

Bir firmanın üretim maliyetleri aynı zamanda faaliyette bulunduğu endüstrinin büyümesi sonucu ortaya çıkan avantaj ve dezavantajlara bağlı olarak değişebilmektedir. Bu değişiklik artış veya azalış şeklinde olabilmektedir. İşletmelerin maliyetlerini etkileyen, fakat işletmenin faaliyetleri dışında gerçekleşen endüstriden kaynaklanan olumlu vya olumsuz etkilerdir. Dışsal ekonomiler negatif ve pozitif olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Pozitif Dışsal Ekonomiler: Bir endüstri gelişip büyüdükçe endüstride faaliyette bulunan firmaların sayısı ve dolayısıyla toplam üretim hacmi arttıkça o endüstride faaliyette bulunan firmaların maliyetlerinin azalmasına neden olan avantajlar ortaya çıkabilecektir. Bu duruma ödenmeyen üretim faktörü ya da pozitif dışsal ekonomiler denir.

Pozitif dışsal ekonomilere örnek olarak, daha ucuz işlenmiş yarı mamul ve nitelikli eleman sağlanması ile satın alınan hizmetlerden ve alt yapı tesislerinden sağlanan avantajlar verilebilir.

Negatif Dışsal Ekonomiler: Bir endüstrinin büyümesi bazen maliyetlerin yükselmesine neden olabilir. Bu kayıplar genellikle endüstri büyüdükçe sayısı artan işletmelerin birbirlerine verdikleri zararlardan kaynaklanmaktadır.

Endüstri içerisindeki işletme sayısının artması, ulaşım, haberleşme, elektrik enerjisi su vb. alt yapı hizmetlerinin yetersiz hale gelmesine neden olabilir. Yoğun olarak yaşanan trafik sorunları aşırı zaman kayıplarına bu da zamanla iş görenlerin verimlerinin düşmesine ve bu nedenle maliyetin yükselmesine neden olabilecektir.

Yaşamla İlişkilendir

Şirketler Neden Sürekli Zarar Eder

Şirketler kişilerin ve diğer işletmelerin bir sözleşme ile bir araya gelerek ortak faaliyette bulunma işlemidir. Şirketlerde bir ya da daha fazla kişi mal ve hizmet üretmek, onu satmak ve ondan kazanç sağlamak amacıyla bir araya gelir. İşletmelerin amacı kâr elde etmek ve varlıklarını sürekli kılmaktır. Hiçbir şirket zarar etmek amacıyla kurulmaz ve hareket etmez. Şirketler her zaman kâr etmeyebilirler, dönem dönem zarar da edebilirler. Bu zararlarını birçok kaynakla finanse ederek ayakta kalabilirler. Ancak bir gerçek var ki, hiçbir şirket sürekli zarar ederek yaşamına devam edemez.

KÂR NASIL OLUŞUR?

Şirketler mal ve hizmet üretir. Üretilen veya alınan mal ve hizmetin bir maliyeti vardır. Mal ve hizmetin satış fiyatı ile üretim veya alım maliyeti arasındaki farka satış kârı denir. Şirketlerin satış gelirlerinden maliyetler düşüldükten sonra brüt esas faaliyet karına ulaşılır. Esas faaliyet karından faaliyet giderleri düşüldükten sonra (pazarlama, genel gider gibi faaliyet giderleri) net esas faaliyet kârı veya zararı ortaya çıkar. İşletmelerin net esas faaliyetlerinden kâr elde edememeleri uzun vadede ciddi problemlerle karşı karşıya kalmalarına neden olur.

İŞLETMELER NEDEN KÂR ETMEZ?

Şirketler neden kâr etmez veya zarar eder? Bu sorusunun birden fazla yanıtı bulunuyor. Kâr veya zararı doğuran nedenlerin bazıları işletme dışında-

ki dinamiklerden, bir kısmı da işletme yönetiminden kaynaklanır. İşletme yönetiminden kaynaklanan en önemli sebepler temelde şunlardır:

- **Harcama kontrolü sağlayamama:** Maliyetlerini verimli gerçekleştiremeyen, satış gelirine göre giderlerini ayarlayamayan işletmelerin zarar etmesi mutlaklıdır.
- **Mal veya hizmet fiyatını gerçekçi belirleyememe:** Yanlış fiyat politikası zarar edilmesine neden olur.
- **Kötü yönetim:** Uzmanlık ve deneyimin olmadığı bir alandaki şirket yönetimi zarara götürebilir.
- **Verimsiz finans ve mali yönetim:** Satmak kadar satıştan sağlanan gelirin ve diğer finans kaynaklarının çok verimli yönetilmesi gerekir. Bu verimli kullanılamazsa zarara neden olabilir.
- **Bütçe ve nakit akış disiplini sağlayamama:** Şirketler orta ve uzun vadeli programlar yapıp bunların nakit akışını sağlayamazsa zarara uğrayabilirler.
- **Öz kaynaktan fazla kredi kullanma:** Şirketler kredilerin faiz maliyetinin üstünde kar oranı ile çalışamazlarsa zarar ederler.
- **Alacakları tahsil edememe:** Şirketler alacaklarını tahsil edemezse sıkıntıya girer, zarar görürler.

Kaynak: www.borsagundem.com 11 Temmuz 2018

<https://www.borsagundem.com/yazarlar/sirketler-neden-surekli-zarar-eder-yazisi/1324647>

Öğrenme Çıktısı

5 Maliyet kavramını açıklayabilme
6 Firmanın üretim maliyetlerini kavrayabilme

Araştır 3

Maliyetler çeşitli açılardan tanımlanmaktadır. “Çeşitli Açılardan Maliyetler” başlığı ile bunların neler olduğunu araştır.

İlişkilendir

İnternet üzerinden “Maliyetlerin Önemi” başlığı ile arama yaparak, karşına çıkan görüş ve makalelere göz at.

Anlat/Paylaş

Bir firma sahibi olduğunu hayal et. Sabit maliyetlerinin nelerden oluşacağını bir kâğıda yaz. “Bunları karşılayamazsam sonuçları ne olur?” diye arkadaşlarının görüşlerini al.

Tüketicilerin amacı faydalarını maksimum düzeye çıkarmaktır. Ancak bir mal veya hizmetten dilediğimiz kadar tüketebilmemizin önünde bazı engeller vardır. Fizyolojik olarak dilediğimiz kadar mal veya hizmeti tüketmemiz mümkün olmadığı gibi, bizi sınırlayan bir de bütçemiz vardır. Tüketici dengesini açıklamaya çalışan iki yaklaşım vardır. Bunlardan ilki olan Kardinal yaklaşım faydanın ölçülebilir olduğu varsayımıyla azalan marjinal fayda kanunun açıklar. Ordinal yaklaşım ise faydanın karşılaştırılabilir olduğu varsayımı ile kayıtsızlık eğrileri ve bütçe doğru ile tüketici dengesini açıklar.

Tüketim kararının verilmesinde üç temel faktör belirleyicidir. Bunlar, mal ve hizmetlerden elde edilecek fayda, mal ve hizmetlerin fiyatı ve tüketicinin gelir seviyesidir. Mal ve hizmetlerin fiyatı ile gelir seviyesi, tüketim kararının verilmesinde önemli faktörler olsalar da mal ve hizmetlerin tüketiminden elde edilecek fayda en önemli faktördür.

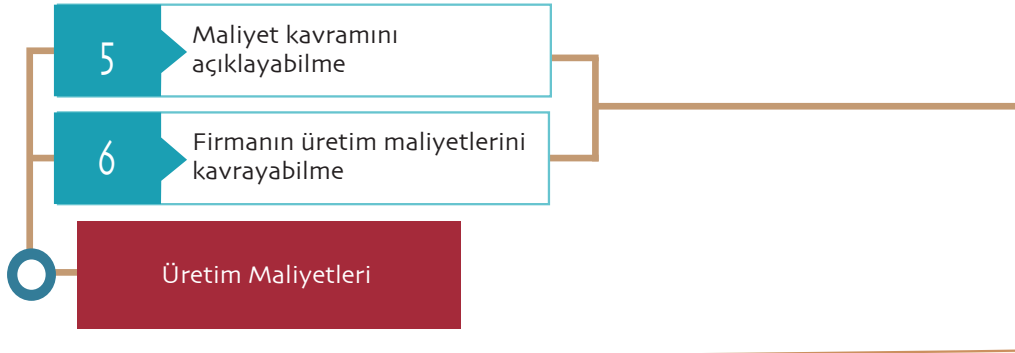
Fayda, mal ve hizmetlerin insan ihtiyaçlarını karşılama özelliğidir. *Toplam fayda*, kişinin belirli bir dönemde bir malın/hizmetin bütün birimlerinden elde ettiği faydadır. *Marjinal fayda*, belirli bir dönemde bir kişinin bir maldan tükettiği her ilave birimin toplam faydaya katkısıdır. Bir kişinin bir maldan tükettiği miktarlar arttıkça ilave tüketilen her birimin toplam faydaya katkısı bir öncekinden daha az olur. Belirli bir noktada (doyum noktası) ilave tüketilen birimin toplam faydaya katkısı sıfır olur. Bu noktadan sonra tüketilen her birimin toplam faydaya katkısı ise negatif olacaktır. Bu durum, her tüketici her mal her yer ve zamanda geçerli olan evrensel bir kurala işaret ettiğinden bu ilke, *Azalan Marjinal Fayda Kanunu* olarak isimlendirilir.

Farksızlık eğrisi, tüketiciye aynı tatmin düzeyini sağlayan farklı mal bileşenlerinin geometrik yeridir. Farksızlık eğrileri yardımıyla tüketici dengesini ortaya koyabilmek için bazı varsayımlarda bulunulması gerekir. Bu da çok sayıda mal tüketen bir tüketici ile iki mal tüketen bir tüketicinin davranışı arasında bir farklılık olmadığından, yalnızca iki mal tüketen bir tüketicinin olduğu varsayımıyla tüketici davranışını incelemektir. Farksızlık eğrileri negatif eğilimlidir, farksızlık eğrileri birbirlerini kesmezler, farksızlık eğrileri orijine göre dış bükeydir. Tüketicinin belirli olan geliri ve veri piyasa fiyatları ile çeşitli mallardan satın alabileceği mal miktarlarını belirleyen bütçe kısıtı, bütçe doğrusu ile ifade edilebilir. Tüketici dengesi farksızlık eğrisi ile bütçe doğrusunun teğet olduğu noktada gerçekleşir.

Üretim, dar anlamı ile üretim faktörlerinin bir araya getirilerek mal ve hizmetlerin meydana getirilmesi faaliyetidir. Firma üretim kararını verirken toplam üretim maliyetleri ve toplam satış hasılatlarını dikkate alır. Firmanın üretim kararını verirken üreticinin nasıl dengeye geleceği kısa ve uzun dönem analizler yapılarak çözümlenir. Tek değişken faktörlü analiz dediğimiz kısa dönemli analizde kısa dönem üretim fonksiyonu ile azalan verimler kanunu açıklanır. Her üretim tekniğinde üretime katılan tüm faktörlerin en yüksek verimliliğe eriştiği bir optimal faktör bileşim oranı vardır. Bu noktaya kadar değişken faktörün artırılması aylak olan sabit faktörleri verimli kılar, işbölümü ve uzmanlaşma verimi artırır. Bu noktadan sonra verim azalır. Daha da devam ederse toplam ürün azalır. Marjinal ürün negatif olur.

Uzun dönemli analizde ise ölçeğe göre getiriye içeren uzun dönem üretim fonksiyonu ile denge açıklanır. Buna göre iki faktör kullandığı varsayılan üretici eş ürün eğrisi ile eş maliyet doğrusunun teğet olduğu noktada dengeye ulaşmış olur. Eş Ürün Eğrisi, farklı girdi bileşimleriyle üreticiye aynı çıktı düzeyini sağlayan noktaların geometrik yeri olarak tanımlanır. Eş maliyet doğrusu, belirli bir dönemde üreticinin sınırlı bütçesi ile satın alabileceği faktör bileşimlerinin geometrik yeridir.

Maliyet, elde edilen ürünün, meydana gelmesi ve pazarlanabilmesi için kullanılan ara malların ve unsurların parasal ifadesi olarak da tanımlanabilir. Bir malzemenin satın alınması sırasında, o malzemenin bedeli, nakliyesi, sigortası, varsa komisyonunu gibi karşılamak zorunda olunan özveriler satın almanın maliyetini açıklar. Geniş anlamı ile maliyet kavramı, bir iktisadi kıymeti elde etmek amacıyla yapılan harcama ya da katlanılan fedakârlıklar toplamı olarak tanımlanabilir. Başka bir ifade ile maliyet; üretim işletmelerinin kendi faaliyet konusunu oluşturan mal ve hizmetleri elde edebilmek amacıyla harcadığı üretim faktörlerinin parasal değeridir. Bir işletmenin ürettiği mal ve hizmetler için katlanılan maliyetin genelde iki kaynağı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi değişken giderler, ikincisi sabit giderlerdir. Bu iki gider türünün, üretilen mal birimine düşen payına ortalama maliyet denilir. Bir işletmede en son üretilen birimin maliyetine marjinal maliyet adı verilmektedir.

Açık maliyet, bir firmanın firma dışındakilere üretime katkıları yapılan ödemelerdir. Örtük maliyet ise firma tarafından, firmanın sahiplerinin üretime katkıları karşılığında yapılan ödemelerdir. Sabit maliyetler, üretim miktarından bağımsız olan ya da üretim miktarının değişmesinden etkilenmeyen maliyetlerdir. Değişken maliyetler, üretim miktarına bağlı olarak değişen maliyetlerdir. Marjinal Maliyet, üretilen son birim malın maliyetini ifade eder.

Firmaların üretim ölçeği büyüdükçe birim maliyetlerinde azalma görülür. Bu maliyet azalmalarına iktisat alan yazınında ölçek ekonomileri adı verilmektedir. Ölçek ekonomisi, üretim artarken maliyetin düşmesidir. Firmanın kullandığı üretim faktörlerinin miktarı artırıldığında, çıktının nasıl olabileceği konusunda üç durumla karşılaşılabilir. Bunlar; ölçeğe göre sabit getiri (sabit ölçek getirisi), ölçeğe göre artan getiri (pozitif ölçek ekonomisi) ve ölçeğe göre azalan getiridir (negatif ölçek ekonomisi).

Ölçek ekonomisini içsel ekonomiler ve dışsal ekonomiler biçiminde ikiye ayırarak değerlendirmek gerekir. Ölçek ekonomileri, firmaların içinde veya dâhil oldukları endüstri dalında meydana geliyor ise bu ekonomiler *içsel ekonomiler* olarak adlandırılır. Üretim ölçeğindeki değişme sonucu sağlanan içsel ekonomiler iki gruptur. Bunlardan bir kısmı maliyetlerin düşmesi sonucu sağlanan avantajlardır. Bunlara *pozitif içsel ekonomiler* denir. Maliyetlerin düşmesine yol açan dezavantajlara ise *negatif içsel ekonomiler* adı verilir.

İşletmelerin maliyetlerini etkileyen fakat işletmenin faaliyetleri dışında bulunduğu endüstriden sağladığı kazanç ve kayıplara dışsal ekonomiler denilmektedir. Dışsal ölçek ekonomileri, işletmelerin kendi çaba ve performans düzeyleri dışında içinde bulunduğu çevrenin kendisine sunmuş olduğu avantajları içermektedir. Bir ülkenin olumlu bir imajının ve reklamının olması ülke içinde bulunan turizm bölgelerine ve sektördeki işletmelere olumlu yansıyacaktır.

İşletmelerin maliyetlerini etkileyen, fakat işletmenin faaliyetleri dışında gerçekleşen endüstriden kaynaklanan olumlu veya olumsuz etkilerdir. Dışsal ekonomiler, negatif ve pozitif olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

1 Aşağıdakilerden hangisi tüketilen mal miktarı arttıkça marjinal faydanın sürekli azalacağını ifade eder?

- A. Birinci Gossen Kanunu
- B. Say Kanunu
- C. Arz Kanunu
- D. Azalan Verimler Kanunu
- E. Kıtık Kanunu

2 Bir malın ya da hizmetin üretilebilmesi için harcanan üretim faktörlerinin toplamına ne ad verilir?

- A. Senyoraj
- B. Maliyet
- C. Arbitraj
- D. Fayda
- E. Marjinal tüketim

3 Aşağıdakilerden hangisi farksızlık eğrilerinin özelliklerinden biri **değildir**?

- A. Birbirini kesmemeleri
- B. Farksızlık paftasında bir üstteki farksızlık eğrisinin, bir alttaki farksızlık eğrisinden daha yüksek bir fayda düzeyini göstermesi
- C. Orijine göre dış bükey olmaları
- D. Pozitif eğilimli olmaları
- E. Sol yukarıdan sağ aşağıya doğru inmeleri

4 Tüketilen mal miktarı arttıkça marjinal faydanın negatif değerler alması durumunda toplam fayda ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi doğrudur?

- A. Önce artar, sonra azalır.
- B. Sürekli artar.
- C. Sürekli azalır.
- D. Önce azalır, sonra artar.
- E. Değişmez.

5 Bir malın son biriminin sağladığı fayda sıfır oluncaya kadar toplam fayda nasıl bir değişim gösterir?

- A. Negatif bir değer alır.
- B. Sıfır değerini alır.
- C. Değişmez.
- D. Azalır.
- E. Artar.

6 Malların tüketicilere satılması faaliyetleri, üretiminin hangi bakımdan yarattığı faydayı ifade eder?

- A. Şekil bakımından
- B. Zaman bakımından
- C. Mülkiyet bakımından
- D. Yer bakımından
- E. Planlama bakımından

7 Farklı girdi bileşimleriyle üreticiye aynı çıktı düzeyini sağlayan noktaların geometrik yerini gösteren eğri aşağıdakilerden hangisidir?

- A. Eş ürün eğrisi
- B. Dönüşüm eğrisi
- C. Farksızlık eğrisi
- D. Engel eğrisi
- E. Talep eğrisi

8 Aşağıdakilerden hangisi uzun dönemli üretim analizinin varsayımlarından biri **değildir**?

- A. Üretim fonksiyonu veridir.
- B. Üretici rasyonel davranmaktadır.
- C. Üreticinin bütçesi veridir.
- D. Üretici, bütçesinin tamamını tek girdi için harcar.
- E. Girdi fiyatları veridir.

9 Bir firma tüm girdilerinin miktarını üç katına çıkardığında çıktısı dört katına çıkıyorsa aşağıdakilerden hangisinin varlığı söz konusudur?

- A. Ölçeğe göre sabit getiri
- B. Ölçeğe göre azalan getiri
- C. Sonsuz talep esnekliği
- D. Azalan marjinal fayda
- E. Ölçeğe göre artan getiri

10 Toplam sabit maliyet eğrisi ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi doğrudur?

- A. Üretim miktarı ile değişir.
- B. Yatay eksene paraleldir.
- C. Aşağı doğru eğimlidir.
- D. Düşey bir çizgidir.
- E. Yukarı doğru eğimlidir.

1. A

Yanıtınız yanlış ise “Tüketici Dengesi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

2. B

Yanıtınız yanlış ise “Üretim Maliyetleri” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

3. D

Yanıtınız yanlış ise “Tüketici Dengesi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

4. C

Yanıtınız yanlış ise “Tüketici Dengesi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

5. E

Yanıtınız yanlış ise “Tüketici Dengesi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

6. C

Yanıtınız yanlış ise “Üretici Dengesi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

7. A

Yanıtınız yanlış ise “Üretici Dengesi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

8. D

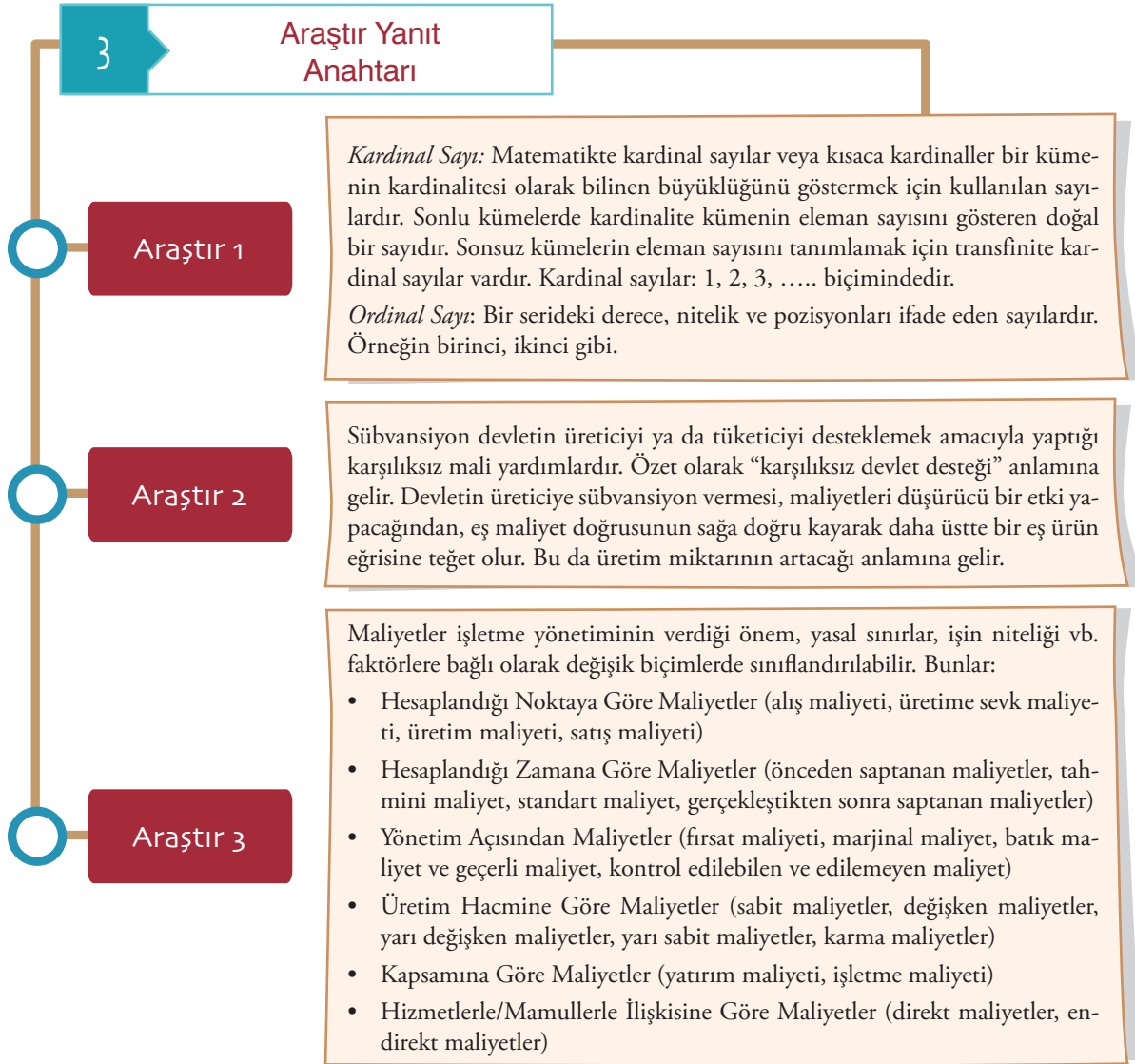
Yanıtınız yanlış ise “Üretici Dengesi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

9. E

Yanıtınız yanlış ise “Üretim Maliyetleri” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

10. B

Yanıtınız yanlış ise “Üretim Maliyetleri” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

Kaynakça

- Begg, D., Fischer S. ve Dornbusch (2001). *Makro İktisat*. Alkım Yayınları, İstanbul.
- Begg, D., Fischer S. ve Dornbusch (2010). *Economics*. Fourth Edition, McGraw-Hill Company, London.
- Çolak, Ö. F. (2007). *İktisada Giriş*. Gazi Kitabevi, Ankara.
- Dasgupta, P. (2011). *İktisat*. Kültür Kitaplığı, Ankara.
- Dinler, Z. (2014). *İktisat*. 6. Baskı, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
- Ertek, T. (2009). *Meslek Yüksekokulları İçin Makro İktisat*. 2. Baskı, Beta, İstanbul.
- Güran, T. (2017). *İktisat Tarihi*. Der Yayınları, İstanbul.
- Kılıç, C., Kurt, S., Savrul, B. K. vd. (2017). *İktisada Giriş*. Dora Yayınları, Bursa.
- Lipsey, R. G., Courant, P. N. ve Ragan, C. (1999). *Economics*, 12. Baskı, A & W, New York.
- Yaylalı, M. (2004). *Mikro İktisat*. 3. Baskı, Beta, İstanbul.

Bölüm 4

Mal ve Faktör Piyasaları

öğrenme çıktıları

1 Piyasa Kavramı ve Piyasa Çeşitleri

- 1 Piyasa kavramını ve çeşitlerini açıklayabilme

2 Mal Piyasaları

- 2 Mal piyasalarını tanımlayabilme ve sınıflayabilme

3 Faktör Piyasaları

- 3 Faktör piyasalarını açıklayabilme ve sınıflayabilme

Anahtar Sözcükler: • Piyasa • Piyasa Türleri • Tam Rekabet • Tekel • Tekelci Rekabet • Oligopol
• Ücret • Faiz • Rant • Kâr

GİRİŞ

Şu ana kadar talep ve arz kanunu yardımıyla tam rekabet piyasasında denge fiyatının nasıl oluştuğunu, gerçek hayatta fiyatlara müdahalelerin neden ve nasıl yapıldığını ve ne sonuçlar doğurduğunu öğrendiniz. Ayrıca talebin ve arzın arka planlarını, yani sırasıyla tüketici ve üretici denge-sini gördünüz.

İnsan ihtiyaçlarını doğrudan veya dolaylı olarak karşılayan her türlü şeye mal dendiğini hatırlayınız. Mal ve hizmetler bunları satın almak isteyen insanların talepleri neticesinde, firmalar tarafından oluşturulmaktadır. Ancak insanoğlunun mal ve hizmet ihtiyacını karşılamak durumunda olan firmaların da üretimlerini gerçekleştirmek için üretim kaynaklarına ihtiyaçları vardır.

Ekonomik hayatta üretilen çok sayıda mal ve hizmetin her biri için, farklı sayılarda firmalar söz konusu malı ve hizmeti üretmek için bir araya gelmiştir. Bu firmaların sayıları bazen o kadar çok sayıdadır ki hiç biri birbirini tanımaz. Bazen bir endüstride (aynı malı üreten firmalar topluluğunda) birbirlerini tanıyan, bilen birkaç firma bulunabilmektedir. Bazen de endüstri içerisinde, bir malın veya hizmetin tek bir üreticisi olabilir. Üretici sayıları fiyatların belirlenmesinde oldukça önemlidir. Okuyucu olarak, rekabetin çok olması durumunda, firmaların kârlarının normal seviyelerde; rekabetin olmadığı durumda ise firma karının anormal seviyede olması gibi bir çıkarımda bulunabilirsiniz.

Bununla birlikte, üretilen mal ve hizmetlerin tüketimi açısından bir değerlendirme yaptığımızda, bu sefer de alıcı sayılarının önem kazandığını görürüz. Çünkü bazı mal ve hizmetlerin çok sayıda alıcısı varken bazı mal ve hizmetlerin az sayıda ya da tek bir alıcısı olabilir.

Bu bölümde mal piyasalarında alıcı ve satıcıların sayılarının piyasa fiyatları ile alıcıların fayda satıcıların karlarını maksimizasyonu amaçlarını nasıl etkilediğini kavrayacak, ardından üretim faktörleri piyasasını ve özel durumlarının neler olduğunu öğreneceksiniz.

PIYASA KAVRAMI VE PIYASA ÇEŞİTLERİ

Günlük hayatımızda pazar denildiğinde hepimizin aklına öncelikle sıklıkla kullandığımız gıda, giyim, beyaz eşya ve benzerlerinin satıldığı semt pazarları veya alışveriş merkezleri gelir. Oysa iktisadi açıdan pazar (*piyasa*) kavramı çok daha kapsamlı bir anlam taşır.

✓ **Piyasa**, alıcı ve satıcının karşı karşıya geldiği yer demektir.

Piyasa, alıcı ve satıcıları bir araya getiren ve onların bilgi alışverişlerinde bulunarak bir şeyler alıp satmalarını sağlayan bir düzenlemedir. Bu düzenin sağlanması için alıcı ve satıcıların yüz yüze bir araya gelmeleri şart değildir. Günümüz dünyasında teknolojik gelişmeler, mal arz ve talep edenlerin belirli bir yerde karşılaşmaları zorunluluğunu ortadan kaldırmıştır. Artık alışveriş için anlaşmalar internet kullanarak sanal ortamda da gerçekleştirilebilmektedir. Bunun dışında iletişim araçlarının neredeyse tümü alıcı ve satıcıyı bir araya getirmek suretiyle piyasa oluşmasını sağlar.

İktisat teorisinde evvela iki çeşit piyasa ayrımı yapılır. Bunlar mal ve hizmet piyasaları ile üretim faktörleri piyasalarıdır.

Mal ve hizmetlerin alınıp satıldığı piyasalar **mal piyasası** olarak adlandırılır. Bu piyasada mal ve hizmetlerin fiyatları oluşur.

Üretim faktörlerinin alınıp satıldığı piyasalara **faktör piyasası** denir. Bu piyasada ücret, faiz, rant gibi üretim faktörlerinin fiyatları oluşur.

dikkat

Piyasalar çeşitli açılardan sınıflandırılabilir. Örneğin rekabet açısından, piyasanın genişliği açısından, malların niteliği açısından, alıcı ve satıcılar açısından sınıflama yapılabileceği gibi mal piyasası, para piyasası, tahvil piyasası gibi makro açıdan sınıflandırmalar da bulunmaktadır. Bunlar için makro iktisat kitaplarından faydalanabilirsiniz.)

Öğrenme Çıktısı

1 Piyasa kavramını ve çeşitlerini açıklayabilme

Araştır 1

Kapitalist ekonomik düzenlerdeki piyasa kavramının, merkezi planlı ekonomilerde karşılığı var mıdır? Araştırınız.

İlişkilendir

Yoğunlaşma ve yoğunlaşma oranı kavramlarını iktisadi terimler sözlüğünden veya internetten araştırınız. “<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/534679>” linkinden *Piyasa Yapısı ve Yoğunlaşma: Türk Otomotiv Sektörü Üzerine Bir Analiz* konulu makaleyi okuyunuz.

Anlat/Paylaş

Sanal ortamda alışveriş yapmanın ne tür riskleri olabilir? Satıcıyı tanımak önemli mi? Arkadaşlarınızla tartış.

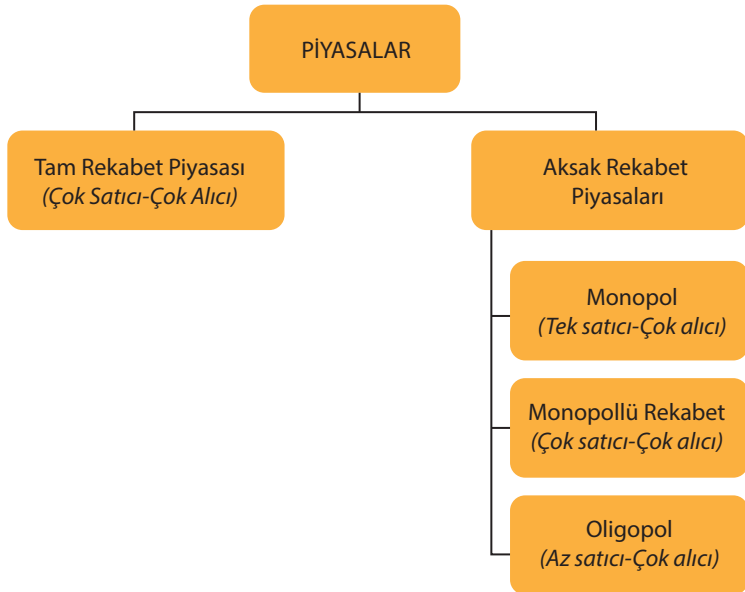
MAL PİYASALARI

Fiyat teorisi olarak da adlandırılan mikro iktisat teorisinde piyasa fiyatının belirlenmesi konusunda, piyasada mevcut alıcı ve satıcıların sayısı önemli rol oynar. Yani bir piyasanın şekillenmesinde alıcı ve satıcıların sayısı önemlidir.

Bazı malların piyasasında çok sayıda satıcı olabileceği gibi bazılarında birbirini etkileyebilecek kadar az sayıda satıcı, bazılarında ise tek satıcı olabilir. Bunların karşısında alıcı sayıları da bazen çok, bazen az, hatta bazı piyasalarda tek alıcı bile olabilir.

Piyasaları ikiye ayırarak incelemek mümkündür. Şekil 4.1 bu durumun daha iyi anlaşılması için hazırlanmıştır. Şekilde piyasalar toplu biçimde gösterilmektedir.

Şekil 4.1’de piyasaların altlarında yazılı olan az satıcı ve çok satıcı ifadeleri, matematiksel yorumlanmamalıdır. Burada söz konusu olan az ve çok kavramları, sayıdan ziyade, birbirlerini etkileyip etkileyemedikleri biçiminde yorumlanmalıdır. Rakamsal olarak az olan bazı üreticiler/tüketiciler, eğer birbirlerini etkilemiyorlarsa o piyasadaki üretici sayısını çok olarak nitelendiririz. Rakamsal olarak çok sayıda üretici/tüketici olduğu halde bu firmalar birbirlerini etkileyebiliyor ise o zaman bu piyasadaki üretici/tüketici sayısını az olarak değerlendiririz. Örneğin havayolu firmaları rakamsal olarak çok olmakla birlikte, birbirlerini etkileyebildikleri için, iktisaden az sayıda sayılırlar.

Şekil 4.1 Piyasalar.

Şimdi piyasaların genel özelliklerini, matematiksel ifadelerle ve şekillere yer vermeden, özet biçiminde açıklamaya çalışalım.

dikkat

Bu kitap, iktisada giriş kitabı olarak hazırlanmış olduğundan, piyasalar konusu sadece piyasaların özellikleri biçiminde *sınırlandırılmıştır*. Bu piyasalarda talep, arz ve denge koşullarını öğrenmek isteyen okuyucular “*Mikro İktisat, İktisada Giriş I veya Fiyat Teorisi*” kitaplarından daha ayrıntılı bilgi edinebilirler. Ayrıca; *Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi İktisada Giriş I kitabında konu ayrıntılı olarak ele alınmıştır*.

Tam Rekabet Piyasası

Ütopik bir piyasa şekli olan bu piyasada; alıcı ve satıcılar piyasa fiyatını etkileyemeyecek kadar çok sayıda, alışverişi yapılan mallar homojen, piyasaya giriş çıkışlar serbest ve piyasada yer alan tüm alıcı ve satıcılar her şeyden haberdardır. Bir malı tam rekabet konu olabilmesi için bu dört şartı da sağlaması gerekmektedir. Bu şartlar aşağıda tam rekabet piyasasının koşulları başlığı altında açıklanmıştır.

Tam Rekabet Piyasasının Koşulları

Tam rekabet piyasasından söz edebilmemiz için dört ana özelliğin birlikte gerçekleşmesi gerekir. Bu özellikler; atomisite, mobilite, homojenite ve haberdar olma şartlarıdır.

Atomisite: Tam rekabet piyasasında alıcı ve satıcıların birbirini etkileyemeyecek kadar çok sayıda olduğunu gösteren şarttır. Alıcıların ve satıcıların miktarı sınırlı ise bir araya gelip anlaşarak piyasada oluşan fiyatı etkileyebileceklerinden rekabet söz konusu olmayacaktır. Bu yüzden tam rekabet şartlarında piyasada oluşacak fiyat alıcılar ve satıcılar için veridir. Alıcılar ve satıcıların fiyatı etkileyemezler. Çünkü her birinin alıp sattıkları mal miktarı, malın piyasada işlem gören toplam miktarına oranla son derece önemsiz orandadır.

Tam rekabet piyasasında fiyatı yalnız toplam arz ve talepteki değişiklikler etkileyebilir. Ürettiği mal için, piyasa fiyatlarından yüksek bir fiyat isteyen firmanın malları satın alınmayacaktır.

Mobilite (Akışkanlık) Özelliği: Bu özellik, alıcıların, satıcıların, mal ve hizmetler ile üretim faktörlerinin tam bir hareket serbestliğine sahip olması anlamına gelir. Piyasaya girip çıkma konularında hukuki, teknik, mâli veya başka sınırlama yoktur. Bu özelliğe bağlı olarak tam rekabet piyasasında bir alıcı, istediği her mal veya hizmeti satın alabileceği gibi daha önce satın aldıklarını, almaktan vazgeçebilecektir. Benzer şekilde bir satıcı da istediği malı üretebilir, satabilir veya bunun üretiminden veya satışından vazgeçebilir. Böylece tüm mal ve hizmetlerle, üretim faktörleri çeşitli kullanım alanları arasında en etkili olabilecekleri alanlara kayabilirler.

Bunun dışında, mobilite özelliği; alıcıların, satıcıların, mal veya hizmetlerle üretim faktörlerinin tam olarak hareket serbestisine sahip olmaları anlamını taşıdığı için bu özelliklere sahip olan bir piyasada belirli bir malın sadece bir fiyatı olacaktır. Çünkü aynı mal bir yerde ucuz, bir yerde pahalı ise ucuz yerde mal az olacak ve alıcılar ucuz yere hücum edeceklerdir. Sonuçta mal yokluğu ve alıcı çokluğundan buradaki fiyat yükselecektir. Satıcılar ise pahalı yere giderek mal satmak isteyeceklerinden buradaki fiyat da satıcı ve mal çokluğundan dolayı düşecektir. Doğal olarak da mobilite özelliğinin sonucunda fiyat ucuz ve pahalı yerlerde birbirine eşitlenecektir.

Homojenite: Bir malın tam rekabet konu olabilmesi için o malın tüm birimlerinin türdeş yani nicelik ve nitelik açısından eş değer olması gerekir. Yani homojenlik özelliği olan bir piyasada belirli bir mal veya hizmeti üreten çok sayıda firma olsa da her birimin arasında görünüm ve kullanım özellikleri arasında fark bulunmaması gerekir. Örneğin bir malın ambalajı bile farklı olsa bu şart gerçekleşmez. Alıcılar malı diğerlerinde farklı olarak algılayıp farklı fiyat ödemeye razı olursa homojenlik söz konusu olmaz. Böyle bir durumda birden fazla fiyat ortaya çıkar ki bu da tam rekabeti ortadan kaldırır. Kısacası tümüyle aynı olan iki marka, tüketicinin gözünde farklı olur ise homojenlikten söz edemeyiz.

Şeffaflık: Bu şart, piyasadaki tüm alıcıların ve satıcıların olup bitenler konusunda tam bilgi sahibi olmalarını gerektirmektedir. Bu özelliğin olduğu bir piyasada, alıcı ve satıcılar tüm fiyatları, tüm üretim miktarlarını, malın nicelik ve nitelikleri hakkında eksiksiz bilgi sahibidirler.

Eksik Rekabet Piyasaları

Adından da anlaşılacağı gibi bu piyasalarda rekabet eksiktir ve aksamaktadır. Bu yüzden aksak rekabet piyasaları olarak da adlandırılmaktadır. Rekabetin olmayışından kasıt; alıcı ve satıcıların sayılarının bazen tek bazen az olması, piyasalarda bilgi eksikliğinin olması, piyasalara giriş ve çıkışlarda bazı engellerin bulunması ve de malların rekabete imkân vermeyecek biçimde farklılaşmış olmasıdır. Bu piyasalar, tekel, tekelci rekabet ve oligopol piyasalarıdır.

Monopol (Tekel) Piyasası

Yakın ikamesi olmayan bir malın tek bir firma tarafından satıldığı piyasaya *monopol* denir. Monopol piyasası denildiğinde; tek satıcının bulunduğu, satılan malın yakın ikamesinin olmadığı, başka firmaların piyasaya girişine karşı engellerin olduğu bir piyasa düşünülmelidir.

Monopol üreticiye önemli bir avantaj sağlar: anormal kâr. O halde birçok üretici bir mal veya hizmetin piyasasında tek olmak isteyebilir. Ancak bu tüm mallarda söz konusu olamaz. Bir malda monopol oluşabilmesi için bazı şartların sağlanmış olması gerekir. Kısacası bir malın tekele konu olabilmesi için;

İlk olarak, *malın yakın ikamesinin olmaması* gerekir. Domates salçasının tek üreticisi ve satıcısı olmak ister misiniz? İyi düşünürseniz yemek yapmak isteyen bir aşçının biber salçası da kullanabileceğini ve domates salçalarını istediğiniz fiyata satamayacağınızı anlarsınız.

dikkat

Peki ya havayolu taşımacılığında tekel olmak ister misiniz? İkamesi var: karayolu, denizyolu ve demiryolu. Ankara'dasınız, ama sekiz saat sonra Erzurum'da önemli bir sınavınız var. Bu şartlar da havayolunu ikame edebilir misiniz?)

İkincisi, *hızla tüketilmesi ve yeniden yerine konulması gereken bir mal olması* gerektiğidir. Uçakla Erzurum'a gittiğinizde dönmeniz gerektiği gibi. Veya sürekli kullanmak zorunda olduğunuz bir

tansiyon ilacı gibi. Neden birçok ülkede en kolay tekel kurulan mallar, bağımlılık yaratan ve de en zararlı alışkanlık olan tütün mamullerinde yapılır? Bir düşünün.

Üçüncüsü, *malın kolay bozulabilen bir mal olmaması* gerektiğidir. Eğer mal uzun süre dayanmıyorsa bu malda tek satıcı olmak istemeyeceğinizi önceki iki nedenden dolayı anlamış olduğunuza eminim. Domates tekeli kurma mümkün mü? Unutmayın ki domatesi yememek insanı öldürmez. O halde televizyon tekeli kuralım. Nasıl olsa dayanıklı diye düşünebilirsiniz. Ama unutmayın ki televizyon hızla tüketilip yerine konan bir mal olmadığı gibi, kullanmadığımızda refahımızı çok da olumsuz etkilemez.

Piyasada sadece bir firmanın faaliyette bulunması nedeniyle fiyat rekabetinden söz etmek mümkün değildir. Firma, ürettiği malın fiyatını istediği oranda artırma şansına sahiptir. Bu durum, monopol piyasası ile tam rekabet piyasası arasındaki en önemli farklardan biridir. Monopol piyasasında firma, fiyat belirleyici konumundadır. Ancak gerçek hayatta, kâr maksimizasyonu güdüsü ile hareket eden firma, ürettiği malın fiyatını artırırken son derece temkinli davranmak zorundadır. Yüksek fiyatlar, malın özelliğine bağlı olarak firma satışlarının azalmasına ve dolayısıyla kâr oranının düşmesine yol açabilir. Bu yüzden tekelci firma fiyat stratejilerini belirlerken piyasa talebi hakkında ayrıntılı araştırma yapmak zorundadır.

Gerçek hayatta saf monopol tipine rastlamak pek mümkün değildir. Yerel elektrik, su, doğal gaz dağıtımı ile uğraşan ya da bazı bilgi ve iletişim teknolojisi ürünleri üreten firmalar, saf monopol için örnek gösterilir.

Saf monopolün yanı sıra bazen piyasada faaliyette bulunan birkaç firma bir araya gelerek monopol gücü oluşturabilir. Buna göre çıkarlarını maksimize etmeye çalışan firmalar alıcılara karşı birleşerek üretim ve fiyat kararlarının belirlenmesinde tek firma gibi davranabilirler. Kartel ve tröstler bu şekilde oluşan monopollerin en sık görülen türleridir. Kartel, bir kaç firmanın anlaşarak oluşturduğu birliktir. Birliğe katılan firmalar, fiyat veya üretip satacakları mal miktarı konusunda anlaşarak ortak hareket ederler. Petrol ihraç eden organizasyon (OPEC), kartel için örnek gösterilebilir. Tröst uygulamasında firmalar kartele göre bir adım daha öteye giderek, tamamen birleşip tek bir monopol gücü meydana getirirler.

Monopolün Ortaya Çıkış Nedenleri

Yasal monopol: Bu tür monopoller, bir malın satışının yasa veya imtiyazla tek bir firmaya verilmesi durumunda ortaya çıkar. Bu firmanın dışındakiler malın üretimini ve satışını yapamazlar. Türkiye’de içki ve sigara tekeli buna örnektir.

İthal edilen bir malın satışının yurt içinde tek bir firmaya verilmesi de yasal monopolü oluşturur. Bu tür monopolün oluşturulmasındaki amaç, genellikle devlete gelir sağlamaktır.

Bazı durumlarda bazı hizmetler en iyi şekilde karşılanabilmesi için sosyal amaçlarla belirli kuruluşlara bırakılabilir. Örneğin; otobüs, su, elektrik gibi ürünlerin mahalli idarelere veya resmî kuruluşlara bırakılması bu tip tekellere örnektir.

Buluşlar ve özgün eserler patent ve telif hakkı ile korunmaktadır. Patent, yeni buluşların üretim aşamasına geçmesi halinde, rakip firmaların bu alana belirli bir süre girmesini engelleyen ve dolayısıyla buluşu yapanlara monopol olma hakkını veren yasal bir uygulamadır. Telif hakkı ise bir sanat ya da fikri eserini yaratan kimselerin yaptıklarından doğan haklarını korumaya yöneliktir.

Doğal monopol: Üretim tesis ölçeği büyüdükçe parça başına maliyetin düştüğü endüstrilerde zamanla tek bir firma tüm piyasaya egemen olarak tekeldi güze sahip olabilir. Üretim tesis ölçeğinin aşırı büyümesi sonucu, piyasa talebinin tümüne yakını tek bir firmanın üretmesi durumunda, söz konusu firma, endüstriye yeni firmaların girmesini, aşırı rekabete girerek önleme gücünü elde edebilir. Piyasaya girenleri acımasızca yutabilir (füzyon).

Akdi monopoller: Bir endüstride, aynı malı üreten firmalar, bazen aralarındaki rekabeti ortadan kaldırarak kârlarını maksimize etmek için ortak hareket edebilirler. Bu şekilde firmalar arasında yapılan anlaşma (akit) sonucu piyasadaki tüm firmalar tek bir firma gibi hareket etmeyi başarırlarsa monopol oluştururlar.

Kartel veya tröst biçiminde ortaya çıkan bu oluşumlar, genelde gizli anlaşmalarla ortaya çıkar. Finaller bittiğinde veya bayram tatillerinde otogara gittiğinizde, daha öncesinde kıyasıya rekabet halinde olan, firmaların fiyatları (öğrenci dahi olsanız) belli bir düzeyin altına indirmemeleri çoğunuzun şahit olduğu bir durumdur. Tatil veya bayram için ailenizin yanına gitmek durumunda olduğunuzu bilen firmalar, acaba aralarında anlaşmış olabilir mi? Bu tip bir anlaşma tüketici aleyhine gerçekleş-

tirildiğinden yasal olması beklenemez. Bu ancak gizli bir anlaşma ile olabilir. Bu tür anlaşmalara **kartel** denir. Firmalar eğer bu anlaşmada, içlerinden birini karteli yönetmesi için (belirli bir fiyat, belirli bir miktar veya belirli bir piyasanın belirlenmesi konusunda) yetkilendirirlerse bu oluşumun adı **tröst** olur.

dikkat

Kartel oluşumları fiyatta, miktarda anlaşarak veya piyasa paylaşarak oluşturulabilir. Tüm bunların detayı için, Anadolu Üniversitesi AÖF İktisada Giriş I kitabını inceleyebilirsiniz.)

Bir temel hammaddenin mülkiyetinin ya da arzının kontrolünün tek bir firmanın eline geçmesi:

Bazen bir firma ikamesi olanaksız bir madenin tüm rezervini kontrolü altına almayı başara-bilir. Böyle bir madenin üretim ve satışını imtiyaz sözleşmesi ile eline geçirmiş olan firma diğer firmaların bu alana girmesini engelleyerek güçlü bir monopol oluşturur.

Monopol piyasasında tek bir satıcı olduğundan firmanın arz ettiği mallara olan talep ile piyasa talebi aynı anlama gelir. Piyasa fiyatı monopolcü için veri değildir ve fiyatı etkileme imkânına sahiptir. Ancak hem satış fiyatını hem de satış miktarını aynı anda belirleyemez. Satış miktarını belirlemek isterse bu miktarın tamamının satılması için piyasa talebinin belirleyeceği fiyatı kabul edecektir. Fiyatı belirlemek isterse bu fiyattan ne kadar satılacağını piyasa talebi belirleyecektir.

Monopol Piyasasına Yönelik Eleştiriler

Monopole yöneltilen temel eleştiri monopol piyasasındaki firmanın aşırı kâr elde etmesidir. Tekelci firmanın aşırı kâr elde etmesi kaynak dağılımında etkinliğin bozulmasına yol açar.

Tekelci oluşumlar, tüketicileri bir mala ödemeleri gerekenden daha fazlasını ödemek zorunda bıraktığı için, tüketicilerin refahını olumsuz etkileyecektir.

Tüm bunlara rağmen bazen tekeller meşru görülebilir. Bazı iktisatçılar, bilgi ve iletişim teknolojileri sektöründe faaliyette bulunan firmaların aşırı

kaâr elde etmesinin toplum için fayda yaratacağını, zira bu firmaların yüksek kâr sayesinde araştırma ve geliştirmeye fon yaratabileceklerini düşünürler. Bazen sosyal tekeller hoş görülebilir. Örneğin devletin yetiştirme yurtlarını tekelinde tutması, sosyal problemlerin önüne geçebilir. Bazı tekeller ise hem mali hem sosyal nitelikte olduğunda meşru görülebilir. Örneğin; tütün mamulleri için devletin tekel oluşturarak bunları çok yüksek fiyatlardan satması, hem devlete yüksek kazanç sağlayacak hem de yetişkin olmayan bireylerin bunlara ulaşmasını zorlaştıracaktır.

Monopolleşmeye Karşı Tedbirler

Monopollerin, yüksek fiyatlar nedeniyle toplumsal refahı olumsuz etkilemesi söz konusudur. Bunu önlemek adına hükümetler bazı tedbirlere başvurabilirler. Bunlar;

- *Yasal düzenlemeler*; Birçok ülkede piyasalarda rekabeti engelleyecek gelişmeleri yasaklayan yasal düzenlemelere gidilmiştir. Bunlar anti-tröst yasaları olarak ifade edilir. Bu yasaların temel amaçları; piyasadaki monopolleşme eğilimlerini kırmak ve monopolleşen bir firmayı bölmektir.
- *Regülasyon*; Düzenleme anlamında kullanılan bir kavramdır. Piyasadaki aksaklıkların giderilmesi için alınan idari kararlar ile getirilen düzenlemeler “regülasyon” olarak ifade edilir. Bu yolla monopolcü firmanın toplumun refahını negatif yönde etkileyecek kararlar alması engellenmeye çalışılır. Bu yöntem daha ziyade su, doğalgaz, elektrik gibi stratejik malları satan monopollelere uygulanır. Fiyat ayarlamaları düzenleyici bir kamusal kurum tarafından yapılabilir.
- *Kamulaştırma*; Elektrik, su, doğal gaz, posta hizmetleri gibi mal ve hizmetlerin üretim ve dağıtımı için devletin bizzat kendisinin tekel tesis etmesidir. Kamulaştırmayı savunanlara göre, özel doğal tekeller yerine kamusal işletmeler kurulmalıdır. Oysa asli kamusal mal ve hizmetlerin de devlet tarafından yürütülmesine, serbest piyasa ekonomisini savunan iktisatçılar şiddetle karşı çıkarlar

Monopolle Rekabet Piyasası

Monopolle rekabet piyasası, birbiri yerine kuvvetle ikame edilen bir grup mal/hizmetin birbirinden farklıymış gibi gösterilmesinin başarılması sonucu herkesin kendine bir alıcı grubu yarattığı piyasa şeklidir.

Günümüzde çok sayıda piyasa, monopolcü rekabet piyasası özelliği taşımaktadır. Restoranlar, hazır giyim, ayakkabı, otel, margarin, bisküvi, deterjan ve bunun gibi birçok ürünün piyasası monopolle rekabet piyasasına örnektir. Bu ürünlerin tamamına yakınının reklama konu olduğuna dikkat ediniz.

Günlük yaşamınızda kullandığınız birçok ürün bu piyasa koşullarına tabidir. Markete girdiğinizde aldığınız birçok ürün (şampuan, zeytinyağı, tıraş bıçağı, kâğıt mendil, makarna vs.), gittiğiniz kuafor, kaldığınız otel, aldığınız yakıt ve benzeri mal ve hizmetlerin birçoğu bu piyasaya konudur.

Bu piyasada tekeli güç elde etmekten kasıt, öne çıkan firmanın sürükleyici rolü ve piyasadaki etkin konumudur. Çoğumuz birçok ürünü isterken ürünün adı ile değil öne çıkmış markanın adıyla isteriz. Daha net anlayabilmek için; kâğıt mendil isterken veya tıraş bıçağı, margarin veyahut yüzey temizleyici isterken nasıl istediğinizi lütfen düşünün.

Ailenizle seyahat ederken, benzin bitmek üzere olsa bile, babanızın ısrarla o benzin istasyonunun bulma çabası nedir?

Annenizin pasta yapmak için ısrarla o margarin markasını bulmanızı istemesi nasıl açıklanabilir?

Patates cipsini janjanlı pakette farklı fiyata almanızı nasıl açıklarsınız?

Neden aralarında çok küçük bir kimyasal maliyeti farkı bulunan, on değişik ambalaj ve fiyatta deterjan görürsünüz? Firmaların ürünlerinin farklı gelir gruplarına satmayı amaç edindiklerinden olabilir mi? Bir firma kendi fabrikasında aynı üretim bandından çıkan beş değişik deterjanı farklı markalarla farklı fiyatlardan neden satar?

Bunların başarılmasında reklam faaliyetleri çok önemlidir. Bu nedenle bu piyasa şeklinde önemli bir israfın söz konusu olduğunu düşünen iktisatçı sayısı çoktur. Ancak işletme disiplininin gelen bilim adamları içinse reklam olmazsa olmazdır. Bilim adamları arasındaki bu farklı düşünce, elbette bir paradoksa işaret eder.

Monopolü Rekabet Piyasasının Özellikleri;

- Hem tam rekabetin hem de monopolün özelliklerini taşımakla birlikte, tam rekabete daha yakındır. Çünkü bu piyasada çok sayıda satıcı ve alıcı vardır. Ancak bazı firmalar piyasaya ilk girmenin avantajı ile öne çıkarak tekelleri güç kullanabilir. Örneğin tıraş bıçağı alırken jilet, kâğıt mendil alırken selpak veya yüzey temizleyici alırken cif dememiz, ürünü marka ile özdeşleştirmiş olmamızı gösterir ki bu da o ürünü üreten firmaya pazar ve fiyatlandırma konularında ciddi avantajlar sağlar. Günlük yaşantınızda satın aldığınız mal ve hizmetleri düşünerek bu örnekleri çoğaltabilirsiniz.
- Farklılaştırılmış (Heterojen) ürün söz konusudur. Yani ürün nitelik bakımından aynı da olsa ürün görünüm olarak değiştirilirse farklı bir ürün ortaya çıkar. Mallar farklılaştırılmış olmasına rağmen birbirinin yakın ikamesi durumundadır ve çok sayıda, çok çeşitli mal bulunmaktadır. Firmalar bir malı satma amacıyla, farklı alıcı gruplarına ulaşmak için, malın içeriğinde veya ambalajında küçük değişiklikler yaparak (maliyetlerini etkilemese dahi) farklı fiyatlardan satabilirler. Market raflarındaki ürünleri düşünün. Bisküvi, çikolata, şekerleme üreten firmaları sayabilirsiniz belki ama o firmaların raflarda ne kadar çeşit ve markada ürünü olduğunu sayamazsınız. Ya da deterjan üreten firma sayısından daha fazla deterjan markası olduğunu bilirsiniz.
- Firmanın başarısı, ürün farklılaştırma derecesine bağlıdır. Firmalar yakın ikame özelliğine sahip malları, diğer firmaların ürettiği mallardan farklıymış gibi göstermeye çalışarak o mal grubu üzerinde tekelleri güç kazanmaya çalışırlar.
- Alıcı ve satıcı sayısı çok sayıdadır. Atomisite özelliği olan bir piyasa türüdür. Firmaların kendi aralarında anlaşma yapıp, monopol gibi hareket etmeleri de mümkün değildir. Anlaşma yapamayacak kadar çok sayıdadırlar.
- Piyasaya giriş çıkış serbestisi mevcuttur. Mobilite özelliğine sahip olan bir piyasa türüdür. Piyasaya giriş çıkışı engelleyen her-

hangi bir doğal ya da yasal bir engel yoktur. Bir engelin olmaması uzun dönemde aşırı kârların ortadan kalkıp normal kâr düzeyine inilmesine neden olur.

Monopolcü rekabet piyasasının eleştirisi:

Monopolcü rekabet piyasası hem tam rekabet piyasasının hem de monopol piyasasının özelliklerini taşıdığı için bu iki piyasanın da olumlu ve olumsuz birçok özelliğini taşıyabilmektedir.

Piyasaya sürekli yeni ürünlerin çıkması ve ürünlerin niteliklerinin iyileşmesi, monopolcü rekabet piyasasının avantajlarıdır.

Tam rekabet piyasasına göre fiyatların daha yüksek olması ve reklam, promosyon gibi faaliyetlerin maliyetleri artırması ise bu piyasa türünün dezavantajlarıdır.

dikkat

Televizyonda reklamını gördüğünüz ürünlerin hemen hepsi monopolü rekabet piyasasına konudur. Çünkü malı farklıymış gibi göstermenin yolu öncelikle reklamdır.)

Oligopol Piyasası

Birbirlerini etkileyebilecek kadar az sayıda satıcının, sonsuz denebilecek kadar çok sayıda alıcı ile karşı karşıya geldiği piyasa şeklidir.

Oligopol piyasasında az sayıda firma olduğu için, her firma özellikle fiyat belirleme gibi davranışlarında, diğer firmaları dikkatle izlemeli ve bir strateji geliştirmelidir. Firmaların talep eğrileri, birbirleriyle etkileşim içindedirler ve çapraz talep esnekliği yüksektir. Bu yönüyle oligopol satranç veya briç oyununa benzetilebilir.

Oligopolcü firmalar *standart ve homojen mal* satabilecekleri gibi *farklılaştırılmış mal* da satabilirler. Çelik, çimento gibi doğal kaynağa dayalı mallar homojen mallar için tipik örneklerdir. Otomobil, buzdolabı, televizyon, bilgisayar gibi mallar ise farklılaştırılmış mala verilebilecek en iyi örneklerdir.

Oligopol Piyasasının Özellikleri

- Çok sayıda alıcı karşısında az sayıda üretici firma bulunması; Az sayıda kastedilen ya üretici sayısının az olması ya da az sayıda firmanın üretimin çok büyük bir kısmını gerçekleştiriyor olmasıdır. Firmalar az sayıda olduklarından üretim, fiyatlama ve satış konularında strateji geliştirirken diğer firmaların da kendilerini izleyeceklerini varsayarlar. Örneğin; kendileri fiyat düşürdüklerinde diğer firmalarında fiyat düşürmesi gibi. Firmaların bu şekilde birbirlerinin stratejilerini dikkate alması “karşılıklı bağımlılık” olarak adlandırılır. Oligopol piyasasının en önemli özelliği budur.

Firmaların arasındaki karşılıklı bağımlılığın yüksek olması halinde kârlarını maksimize etmek için bir grup halinde hareket ediyorlarsa bu tür oligopol “tam oligopol” olarak adlandırılır. Eğer diğerleriyle anlaşma yapmadan bireysel olarak hareket ediyorlarsa bu tür oligopol de “kısmi oligopol” olarak adlandırılır.

- Üretilen malların homojen ya da farklılaştırılmış olması; Oligopolcü firmalar homojen mal satabilecekleri gibi farklılaştırılmış mal da satabilirler. Üretilen ürünlerin homojen olması halinde oligopol piyasası “saf oligopol” olarak adlandırılır. Saf oligopolde karşılıklı bağımlılık oldukça yüksektir. Örneğin bir demir üreticisi firma fiyatı düşürdüğünde diğer firmaların da anında fiyatları düşüreceğini bilir. Çünkü üretilen mal birbirinin aynıdır. Saf oligopol durumunda ki firmalar birbirleriyle fiyat yerine daha çok fiyat dışı yollardan (reklam vs.) rekabet etmeyi tercih ederler.
- Oligopolcü firmaların ürettikleri mallar, otomobil ya da beyaz eşya sektöründe olduğu gibi farklılaştırılmış türde mallar da olabilir. Bu durumdaki oligopol piyasası “farklılaştırılmış oligopol” olarak adlandırılır. Malların farklılaştırma derecesi arttıkça firmalar arasındaki karşılıklı bağımlılık da azalır. Bu nedenle, firmaların birinin fiyatı düşürmesi diğerlerinin satışını çok fazla etkilemeyebilir. Bu yüzden farklılaştırılmış mal üreten firmalar arasındaki rekabet fiyat üzerinden olabildiği gibi fiyat dışı yollardan da olabilir.

- Piyasaya giriş-çıkış engellerinin olması; Monopol piyasasına girişi zorlaştıran engellerin hemen hemen aynısı oligopol piyasası için de geçerlidir. Özellikle “ölçek ekonomileri” durumu en önemli engel konumundadır. Piyasaya hâkim olan firmalar üretim ölçeklerini maliyetleri minimize edecek şekilde tesis etmişlerdir. Piyasaya girmek isteyen yeni firmaların söz konusu ölçekleri ancak çok uzun dönemde olabileceğinden mevcut firmalarla rekabet etme şansları yoktur.

Diğer taraftan piyasaya girişte çok yüksek miktarda sermaye gerektiren yatırımların yapılması zorunluluğu da en az ölçek ekonomileri engeli kadar önemlidir. Otomotiv, petrol rafinerisi ya da uçak sanayi sektörlerinde üretime başlamak için gereken yatırımların büyüklüğü tartışmasız kabul edilen bir engeldir.

Bunların yanı sıra, doğal kaynağa sahip olma (altın, gümüş rezervi gibi) ya da patent hakkına sahip olma (ilaç sektöründe olduğu gibi) vb. engellerde oligopol piyasasına girişi zorlaştıran engeller arasındadır.

Oligopol piyasasının *düopol* ve *tripol* olarak adlandırılan iki özel şekli bulunmaktadır:

Düopol piyasasında sadece iki satıcı bulunmaktadır. Örneğin, bir ülkede demir çelik endüstrisinde sadece iki firma bulunabilir. Söz konusu ülkedeki bütün müşteriler, bu iki firmadan birini tercih etmek durumundadırlar.

Triopol piyasasında sadece üç satıcı bulunmaktadır. Eğer düopol piyasasındaki firma sayısı üçe yükselirse tripol piyasası ortaya çıkar. Örneğin bir ülkede sadece üç havayolu şirketi bulunabilir.

Bununla birlikte bazı özel piyasa türleri de bulunmaktadır. Literatürde alıcı ve satıcılar açısından bir sınıflandırma yapılmış ise bu piyasa türleri de tanımlanır. Biz burada bu özel durumları sadece tanım olarak vereceğiz.

Monopson piyasası: Çok sayıda satıcı karşısında tek alıcının olduğu piyasa şeklidir. Bazen piyasaya giriş alıcılar açısından kısıtlanabilir. Bu durumda, çoğu zaman devlet tek alıcı olarak ortaya çıkar. Örneğin ülkemizde, haşhaş kapsülünü sadece devlet satın alır.

Oligopson piyasası: Bu piyasada çok satıcı az sayıda alıcı bulunmaktadır. Yine piyasaya girişin alıcılar açısından sınırlandırılması sonunda ortaya

çıkar. Özellikle bazı tarımsal ürünlerin ve değerli madenlerin piyasaları bu piyasa türüne örnek olarak verilebilir. Çoğu zaman bir kamu kurumu ile birlikte devletin izin verdiği diğer tek bir alıcı bu piyasada bulunur. Oligopsonun özel türleri; *düopson ve triopson*dur.

Düopson piyasasında iki alıcı çok sayıda satıcı bulunmaktadır. Örneğin, bazı bölgelerde çiftçilerin ürettikleri ürünleri toptan alan ve pazarlayan aracılar bulunmaktadır.

Triopson piyasası, üç alıcı karşısında çok sayıda satıcının olduğu piyasa türüdür.

Oligopol Piyasasına Yönelik Eleştiriler

Oligopol piyasası özelliklerin taşıyan bir endüstride, birbirini etkileyebilecek az sayıda firmanın bulunması, bu firmalar arasında açık veya gizli biçimde bir takım anlaşmaların yapılmasına neden olabilir. Bu anlaşmalar üreticilerin karlarını artırmaya yönelik çabalarıdır. Üreticilerin lehlerine olabilecek böylesi bir durum, tüketicilerin aleyhine olacak ve faydalarını azaltacaktır.

Bir endüstrideki bir birinin etkileyebilecek kadar az sayıdaki firma, ürettikleri mal ve hizmetlerden daha fazla kâr elde edebilmek için; malın fiyatında, üretilen miktarında veya satıldığı pazar yeri konularında aralarında anlaşabilirler. Bu tür anlaşmaları kartel olarak tanımladığımızı hatırlayınız. Firmalar eğer bir malın piyasa satış fiyatının belirli bir düzeyin altına inmemesi konusunda anlaşılırlarsa buna *fiyat karteli*, malın üretimini kısırarak kıtlığını yaratmak suretiyle fiyatını artırma konusunda anlaşılırlarsa *miktar karteli*, şayet piyasaları bölüşmek suretiyle kârlarını artırma konusunda anlaşılırlarsa buna da *piyasa karteli* denir.

Kartelci oluşumların en büyük tehlikesi, bu oluşumların zaman içerisinde tekeldi bir piyasa yapısına dönüşme ihtimalleridir. Bu nedenle birçok ülke tekelleşmenin önüne geçebilmek için oligopol piyasasında oluşabilecek bu tür birleşmeleri engellemek için *antitröst yasaları* çıkarmaktadırlar.

Dünyadaki ilk antitröst yasası, *Sherman Kanunu* olarak bilinen ve 1890 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde çıkarılan yasadır. Yasa, rekabeti ortadan kaldıran her türlü açık ve gizli anlaşmalara yasak getirmiştir. Kanuna uymayanlara bir milyon dolar para ya da üç ay hapis cezası getirilmiştir.

dikkat

Ülkemizde ilk antitröst yasası 1994 yılında Rekabetin Korunması Hakkındaki Kanun adıyla çıkarılmıştır. Kanunun amacı ve kapsamı şöyledir;

Madde 1 – Bu Kanunun amacı, mal ve hizmet piyasalarındaki rekabeti engelleyici, bozucu veya kısıtlayıcı anlaşma, karar ve uygulamaları ve piyasaya hâkim olan teşebbüslerin bu hakimiyetlerini kötüye kullanmalarını önlemek, bunun için gerekli düzenleme ve denetlemeleri yaparak rekabetin korunmasını sağlamaktır.

Kapsam

Madde 2 – Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde mal ve hizmet piyasalarında faaliyet gösteren ya da bu piyasaları etkileyen her türlü teşebbüsün aralarında yaptığı rekabeti engelleyici, bozucu ve kısıtlayıcı anlaşma, uygulama ve kararlar ile piyasaya hakim olan teşebbüslerin bu hakimiyetlerini kötüye kullanmaları ve rekabeti önemli ölçüde azaltacak birleşme ve devralma niteliğindeki her türlü hukuki işlem ve davranışlar, rekabetin korunmasına yönelik tedbir, tespit, düzenleme ve denetlemeye ilişkin işlemler bu Kanun kapsamına girer.

Oligopol piyasasının, *kaynak dağılımında etkinliği bozucu etkisi* söz konusudur. Çünkü firmalar tekeldi gibi hareket ederek malın üretim miktarını azaltabilirler. Bu da ekonomik anlamda verimsizliğe neden olur. Zira üretim faktörlerinin optimal dağılımını etkiler.

Oligopol piyasasının, *gelir dağılımını bozucu etkisi* vardır. Bir endüstrideki az sayıda firmanın üretim miktarını azaltması durumunda, bu firmalar yüksek kârlar elde ederek ulusal gelirin dağılımını kendileri lehine bozarlar. Rekabet ne kadar azalır ve piyasa monopole yaklaşırsa firmaların kârları da o denli yükselir ve gelir dağılımı da iyice bozulur.

Noksan oligopolün söz konusu olduğu bir endüstride, *reklam kaynaklı israf* söz konusu olabilir. Firmaların ürün farklılaştırmalarına gitmeleri ve de ürünlerini tanıtmak amacıyla reklam faaliyetleri gerçekleştirmeleri firma maliyetlerini olumsuz etkileyerek, kaynak israfına neden olur.

Yaşamla İlişkilendir

Tekelleşme Konusunda Çok Hassasız

Ticaret Bakan Yardımcısı Sezai Uçarmak, her şey dahil sisteminin ve zincir marketlerin haksız rekabete yol açtığını, tekelleşme konusunda çok hassas olduklarını bildirdi.

Antalya Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliğinden (AESOB) yapılan yazılı açıklamaya göre, programları dolayısıyla Antalya'ya gelen Ticaret Bakan Yardımcısı Uçarmak, AESOB'u ziyaretinde birlik başkanı Adlıhan Dere tarafından karşılandı.

Uçarmak, ziyarette yaptığı konuşmada, başkanlık olarak esnafı oldukça önemsediklerini belirtti.

Esnafı, toplumun ve ekonominin temeli olarak değerlendirdiklerini ve çalışmalarını bu yönde gerçekleştirdiklerini vurgulayan Uçarmak, şunları kaydetti:

“Her şey dahil sisteminin ve zincir marketlerin haksız rekabete yol açtığının farkındayız. Esnaflarımızdan bu yönde çok şikâyet alıyoruz. 6585 Sayılı Perakende Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanun'da yeni düzenlemeler yolda. Burada, zincir marketlere çeşitli kurallar ve şartlar getirmeyi planlıyoruz. Özellikle tekelleşme konusunda çok hassasız. Bir alanda tekelleşme meydana geliyorsa orada bir sorun var demektir. Bundan hem vatandaşımız hem de esnafımız olumsuz yönde etkilenir. Online alışveriş ve e-ticaret alanında da yeni düzenlemeler yapılması planlanıyor. E-ticaret alanında yapılacak düzenlemelerle hem bu alanda faaliyet göstermek isteyenlere kolaylıklar tanınacak hem de dijital çağa ayak uydurmaya çalışan esnafımızın mağduriyetleri giderilecek.”

Uçarmak, özellikle turizm ve ticaret alanında Antalya'nın ne kadar önemli olduğunu herkesin bildiğini aktararak, “Dolayısıyla burada adaletli bir gelir dağılımı ve herkesin hak ettiği kazancı alabilmesi çok önemli. İnşallah gerçekleştirdiğimiz istişarelerle, ortak paydada buluşup, kimseyi mağdur etmeden, ülkemizin, milletimizin ve esnafımızın kazanması için elimizden geleni yapacağız.” ifadelerini kullandı.

“Esnafı zincir marketlerle rekabet etmeye çalışıyor”

AESOB Başkanı Dere de esnaf ve sanatkarların yaşamı ve ayakta kalması için gerekli düzenlemelerin yapılmasını talep etti.

Her şey dahil sisteminin ve zincir marketlerin hem esnafı olumsuz yönde etkilediğini hem de mahalle kültürünü yok ettiğini savunan Dere, “Bugün, sokak aralarına kadar giren ve her köşe başına açılan zincir marketler nedeniyle birçok esnafımız mağdur oluyor ve haksız rekabet koşullarında ayakta kalmaya çalışıyor. Bir kişiye ait, on binlerce şubesi olan zincir marketler karşısında esnaf ve sanatkarlarımız tek başına rekabet etmeye çalışıyor.” değerlendirmesinde bulundu.

Dere, ziyaretin sonunda Uçarmak'a plaket takdim etti.

Kaynak: Antalya, Ekonomi, Son Dakika

Haber Yayın Tarihi: 30.09.2019 06:07 Kaynak: AA

<https://www.sondakika.com/haber/haber-tekellesme-konusunda-cok-hassasiz-12479758/>

Araştırmalarla İlişkilendir

Aşağıdaki çalışmayı, verilen linkten bularak lütfen okuyunuz

ŞAHİN, Murat. 2018 Kartelle Mücadelede Uzlaşma Yöntemleri ve Yargısal Denetimi, Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Volume 25, Issue 3, Pages 837- 847

Tüm dünyada rekabet otoriteleri sınırlı imkân ve kaynaklarını daha etkin kullanmak ve rekabet ihlalleriyle daha etkin ve kısa sürede mücadele etmek adına, olağan soruşturma yöntemlerinin yanında yeni araçlar ve yöntemlerle mücadeleyi etkili kılmaya çalışmaktadır. Bu yöntemlerin en önemlilerinden biri olan uzlaşmada, rekabeti ihlal eden teşebbüslerin ihlali kabul ederek buna karşın cezalarda indirim almak suretiyle ilgili otorite ile uzlaşmakta ve soruşturma süreçleri erken kapatılmaktadır. En köklü uygulama geçmişine sahip olan Amerikan hukukunun yanında, Türk rekabet mevzuatına mebaz teşkil eden AB rekabet hukukunda da son 10 yıldır yaygın uygulama alanı bulmuş olan uzlaşma kurumu, Türk rekabet hukukunda henüz düzenlenmiş bir yöntem olmamakla birlikte, Rekabetin Korunması Hakkında Kanunda değişiklik yapılmasına dair tasarıda uzlaşma kurumuna yer verilmektedir.

Kaynak: <https://doi.org/10.18657/yonveek.465157>

Öğrenme Çıktısı

2 Mal piyasalarını tanımlayabilme ve sınıflayabilme

Araştır 2

Rekabet Kurumu nedir, görev ve yetkileri nelerdir? Araştırınız.

İlişkilendir

*Yoğunlaşma ve yoğunlaşma oranı kavramlarını iktisadi terimler sözlüğünden veya internetten araştırınız. “<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/534679>” linkinden *Piyasa Yapısı ve Yoğunlaşma: Türk Otomotiv Sektörü Üzerine Bir Analiz* konulu makaleyi okuyunuz.*

Anlat/Paylaş

Türkiye’deki konaklama (otelcilik) endüstrisinin piyasa şekli nedir? Arkadaşlarına piyasa çeşitleri hakkında kısa bir bilgi vererek bu örnek üzerinde tartışınız.

FAKTÖR PİYASALARI

Faktör piyasası, üretim faktörlerinin (emek, sermaye ve doğal kaynak) alınıp satıldığı, yani üretim faktörü sahipleriyle firmaların karşı karşıya geldiği ortamlardır. Faktör piyasalarında firmalar faktör talep ederken faktör sahipleri faktör arz ederler. Faktör arz ve talebinin faktör piyasasında karşılaşması sonucu oluşacak faktör fiyatları, faktör sahipleri için gelir, firmalar için ise maliyet unsurudur. Aslında tüm piyasa gelirleri, faktör piyasalarından türetilir. Faktör piyasalarının işleyişi faktör arzı ve faktör talebi kavramları kullanılarak açıklanır.

Faktör Piyasasının Tanımı ve Özellikleri

Faktör piyasaları ile tüketim malları piyasaları bazı benzerlikler gösterse de aralarında temel bir farklılık vardır. Kaynaklar insanların ihtiyaçlarını gidermeye yönelik mal ve hizmetlerin üretiminde kullanılırlar. Yani insanların isteklerini dolaylı olarak tatmin ederler. Ekonomik birimlerin mallara olan doğrudan talepleri, bu malların üretiminde kullanılacak kaynaklara dolaylı talep yaratır. Alan yazında *türev talep* olarak isimlendirdiğimiz bu dolaylı talep, mal piyasasındaki talep tarafından önemli ölçüde etkilenir.

Bir toplumda yaşayan bireylerin büyük bir kısmının gelirlerini, ücret (maaş, haftalık, yevmiye vb.) gelirleri oluşturur. Toplumun daha az bir kısmının gelirleri ise rant, faiz veya kârdan oluşur.

Faktör fiyatları, tıpkı ürün fiyatlarında olduğu gibi faktör arz ve talebi tarafından belirlenir. Bu nedenle faktör fiyatlarını (gelirlerini) incelemeye geçmeden önce, faktör talep ve arzını incelemek, konunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Faktör Talebi

Bir mal veya hizmete olan talep, ekonomik birimlerin o mal veya hizmetten elde etmeyi umdukları faydaya bağlıdır. Herhangi bir faktöre olan talep ise bir türev taleptir. Daha önce de değindiğimiz gibi üretim faktörleri, insan ihtiyaçlarını doğrudan tatmin etmezler. Onun yerine insan ihtiyaçlarının tatmininde kullanılan mal ve hizmetlerin üretilmelerinde ve sunulmalarında kullanılırlar. Dolayısıyla faktörlere olan talep, üretimlerinde kullandıkları mallara olan talep ile doğrudan ilişkilidir. Bir başka deyişle faktörlere olan talep, faktörlerin üretimlerinde kullandıkları mallara olan talebin bir sonucudur.

Faktör talebini, faktörün kendi fiyatı dışında, talep edilen mal miktarı, faktörlerin (kaynakların) verimliliği ve diğer üretim faktörlerinin fiyatları etkiler.

Talep edilen mal miktarı: Mal ve hizmetlere olan talep ile faktör talebi arasında doğrudan bir ilişki vardır. Eğer bir mala olan talep artarsa bu malı üretmek için kullanılan kaynaklara olan talep de artar. Buna karşılık, eğer mala olan talep azalır malın üretiminde kullanılan kaynaklara olan talep de azalır. Örneğin, otomobil talebi arttığında, çelik, plastik, deri, işgücü gibi faktörlere yönelik talep de artar. Otomasyon kullanan fabrikalar arttıkça, yazılım mühendislerine, bilgisayarlara talep artar.

Faktörlerin verimliliği: Faktörleri talep eden firmalar, üretimde en verimli faktörleri kullanmak isterler. Genellikle en verimli kaynaklar ilk olarak kiralanan kaynaklar, en verimsiz kaynaklar ise son olarak kiralanan kaynaklardır. Kaynakların verimliliği arttıkça kaynak talebi de artar. Herhangi bir kaynağın verimliliğini etkileyen birçok etmen vardır.

Herhangi bir kaynağın verimliliği, diğer kaynakların miktarı ile yakından ilişkilidir. Örneğin, ekilebilir arazilerin artması işgücüne yönelik talebi artıracaktır.

Teknolojik gelişmeler faktör verimliliğini arttırabilir. Yeni teknolojiler işgücü verimini artırarak, karlılığı ve devamında işgücü talebini arttırabilir. Bazen de teknolojik gelişmeler makine kullanımını artırarak işgücüne talebi azaltabilir. Örneğin bankacılık sektöründe yaşanan teknolojik gelişmeler, bu sektördeki işgücü talebini azaltmıştır.

Diğer faktörlerin fiyatlarındaki değişim: Diğer faktörlerin fiyatlarındaki değişimler belli bir faktöre olan talebi etkiler. Örneğin, ücretlerdeki artış sermaye talebini etkiler. Faktör fiyatlarındaki bir değişimin diğer bir faktör talebi üzerindeki etkisi, iki faktörün birbirinin tamamlayıcı veya ikamesi olması durumuna bağlı olarak değişir.

Kârını maksimize etmek isteyen firmalar, üretimlerini mümkün olan en düşük maliyetle gerçekleştirmek isterler. Bu nedenle kullandıkları üretim faktörlerinin sadece nispi etkinliğini değil, aynı zamanda nispi fiyatlarını da dikkate alırlar. Eğer *iki faktör birbirinin ikamesi durumunda ise* (örneğin emek ve sermaye) ücretlerdeki bir artış, firmanın işgücünün yerine sermayeyi ikame etmesine neden olabilir. Bu durumda işgücüne olan talep azalır.

Eğer *iki faktör birbirinin tamamlayıcısı durumunda ise* (örneğin emek ve sermaye), inşaat makinelerinin fiyatlarındaki bir azalış nedeniyle yeni

makinelerin satın alınması, inşaat işçilerinin verimliliklerini ve dolayısıyla kendilerine olan talebi de artırabilir.

Faktör Arzı

Faktörün sahibinin sahip olduğu faktörü üretimde kullanılması amacıyla kiraya verip vermemesi kararıdır. Faktörlerin arzı ile ilgili kararlar, bu faktörlerin sahiplerince verilir. Bir işçi günün belirli saatlerini çalışarak, arta kalan zamanının dinlenmeye ayırabilir. Bu işçinin kararına bağlıdır. Veya Parasal anlamda sermayeye sahip olan bir kişi, parasını vadesiz hesabında da tutabilir, borç olarak da verebilir. Bu sermaye sahibinin tercihinə bağlıdır. Toprak sahibinin toprağını boş bırakması veya kiraya vermesi de yine kendi tercihinə bağlı bir durumdur.

O halde faktör arzı dediğimizde, üretim faktör sahiplerinin (emek, sermaye, doğal kaynaklar, girişimci) geçerli fiyat düzeylerinde kiralamaya, satmaya, borç vermeye razı oldukları faktör miktarlarıdır diyebiliriz.

Kitabımızda, bu faktörlerin hepsinin arzı üzerinde değil, beşeri bir varlık olması nedeniyle hepimiz için daha önemlisi olan insanın emeğini arz etmesi konusu üzerinde kısaca duracağız.

dikkat

Diğer üretim faktörlerinin arzı ile ilgili daha geniş bilgi sahibi olmak isterseniz, Mikro iktisat veya iktisada Giriş I, isimli kitapları okuyabilirsiniz. *Bakınız: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi İktisada Giriş I.*

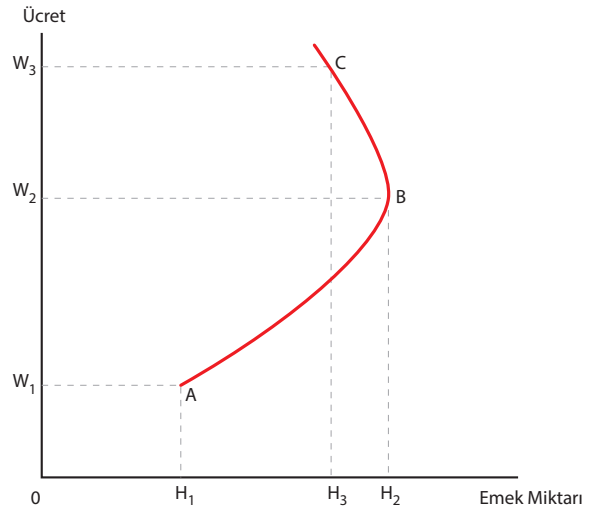

Emek arzı, bir işçinin ücret dışındaki faktörler sabitken (ceteris paribus) çeşitli ücret düzeylerinde, çalışmaya razı olduğu sürelerdir.

Emek arzında özel bir durum söz konusudur. O da emek arzı eğrisinin tersine esnek olabilmesidir. Bir işçi ücretler yükseldikçe daha uzun süreler çalışmak isteyecektir. Ancak belirli bir ücret düzeyinden sonra ücreti yeterli bularak çalışma

saatlerini azaltmak isteyebilir. Aslında gelişmiş ekonomilerde, yüksek ücretler alan işçiler için geçerli olabilecek bu durum, Şekil 4.2'de gösterilmiştir.

Şekilde W_1 ücret düzeyi, işçinin çalışmaya razı olabileceği en düşük ücreti göstermektedir. Ücretler arttıkça her ücret düzeyinde işçi daha fazla saat çalışmak isteyecektir. Ücret seviyesi B noktasına yükseldiğinde, işçi W_2 ücret düzeyinde, H_2 saat kadar çalışmak istemektedir. Bu noktadan sonra ise işçi bir günde daha az saatler çalışmak istemektedir. Bu durum da emek arzı eğrisinin tersine dönmesine neden olur.

Şekil 4.2 Kısa Dönem Bireysel Arz Eğrisi.

İktisatçıların önemli bir kısmı, emek arzı eğrisinin tersine yönseme göstermesi (yani tersine dönen emek arzı) durumunu iki nedenden ötürü gerçekçi görmezler.

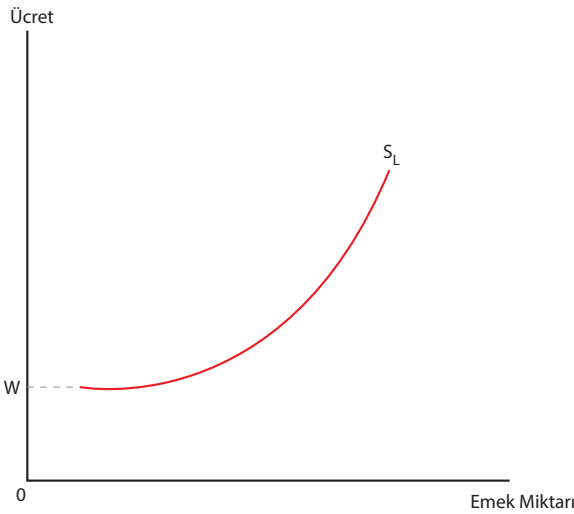
Birincisi, her iş kolunda ücretlerin farklı olması ve yasalarla çalışma saatlerinin belirlenmiş olmasıdır. Gelişmiş ülkelerde sendikaların boş zamanı artırmaya yönelik çabaları nedeniyle tersine dönen emek arzı eğrisi ancak ve ancak yüksek ücret alan nitelikli işçilerin bulunduğu iş kollarında olabilecek olmasıdır.

İkincisi, herhangi bir piyasada ücretlerin artması durumunda, diğer sektörlerden o iş koluna doğru işgücü akımının başlayacak olmasıdır. Çünkü her endüstride ücret düzeyleri birbirinden farklıdır. Ücret düzeyleri aynı olsa, bütün işkollarında çalışılmak istenen saatler azalabilir.

Piyasa emek arzı ise belirli bir piyasada belirli bir dönemde, ücret dışındaki faktörler sabitken farklı fiyat düzeylerinde çalışılmak istenen süreleri gösterir. İşçilerin emek arz eğrilerinin yatay toplamı piyasa emek arzı eğrisini gösterir. Şekil 4.3, bu durumu açıklamaktadır.

Emek arzı eğrisi, ücretlerdeki artışla birlikte aynı yönde artan çalışma saatlerini göstermektedir. Şekil 4.3'te görüldüğü gibi, düşük ücret düzeylerinde emek arzı eğrisi yatay bir seyir izlerken ücretler arttığında çalışılmak istenen süreler de artmaktadır.

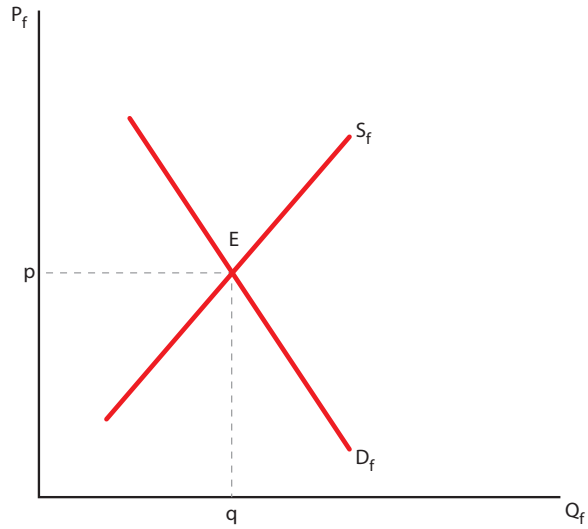
Şekil 4.3'de dikey eksen ücret düzeyi, yatay eksen ise arz edilen emek miktarı vardır. Ücret düzeyleri W ücret seviyesinin üzerine çıktıkça, insanlar daha fazla çalışmak istemektedir. Bu nedenle de arz edilen emek miktarı ücretle doğru orantılı olarak artmaktadır.

Şekil 4.3 Piyasa Emek Arz Eğrisi.

Faktör Fiyatının Belirlenmesi

Mal ve faktör piyasalarında tam rekabet şartlarının olması durumunda, faktör piyasasında denge aşağıdaki Şekil 4.4'te olduğu gibi gerçekleşir. Şekilde dikey eksen faktör fiyatı, yatay eksen ise faktör miktarı (arz edilen ve talep edilen faktör miktarları) bulunmaktadır.

Şekil 4.4 Faktör Piyasasında Fiyat Oluşumu.

Faktör piyasasında fiyat oluşumu mal piyasalarındaki fiyat oluşumu ile paralellik gösterir. Mal piyasalarında fiyat, arz ile talebin kesiştiği noktada gerçekleşmektedir. Aynı durum faktör piyasaları için de geçerlidir. Faktör piyasasında fiyat (P_f), faktör arzı ile (S_f) faktör talebinin (D_f) kesiştiği noktada oluşmaktadır.

Faktör Gelirleri

Piyasa ekonomilerinde, faktörlere yapılan ödemeler, faktör sahibi bireylerin başlıca gelir kaynağını oluşturur. Bu nedenle piyasa ekonomilerinde, faktör gelirlerinin açıklanması ile hem fiyat sisteminin işleyişi analiz edilmiş hem de kaynak dağılım mekanizması anlaşılmış olur. Örneğin ücret, üreticiler açısından bir maliyet iken işçiler için bir gelirdir. Bu gelir sayesinde işçiler mal ve hizmet satın alabilirler. Dolayısıyla ücretler, sadece farklı malların üretim miktarını, fiyatlarını ve maliyetlerini etkilemekle kalmaz, aynı zamanda işçilerin ulusal gelirden ne kadar pay aldıklarını da belirler. Şimdi faktör gelirlerini ayrı ayrı inceleyelim.

Ücret

Ücret veya ücret oranı, işgücünün kullanımı karşılığında ödenen bedeldir. Gerçek yaşamda, yapılan birçok ödeme, ücret olarak adlandırılır. Örneğin, alınan pirimler, komisyonlar ve aylık maaşlar hep ücret olarak nitelendirilirler. Ancak iktisatçıların analizlerinde kullanmayı tercih ettikleri ücret oranı, saat başına, günlük, haftalık veya aylık ücretlerdir. Bu kapsamda iktisatta tanımlanan iki farklı ücret kavramı vardır. Bunlar, nominal ve reel ücretlerdir.

Nominal (parasal) ücret, işçilerin çalışmaları karşılığı, saat başına, günlük, haftalık veya aylık olarak aldıkları para miktarını gösterir. *Reel ücret* ise bir kişinin parasal ücreti ile satın alabileceği mal ve hizmet miktarını gösterir. Yani reel ücret, parasal ücretin satın alma gücünün bir göstergesidir. Dolayısıyla bir kişinin reel ücreti, elde ettiği parasal ücreti ile satın alabileceği mal ve hizmet fiyatlarına bağlıdır. Eğer bir kişinin parasal ücreti sabitken kişinin satın alabileceği mal ve hizmet fiyatları artarsa o kişinin reel geliri düşer. Ayrıca bir kişinin parasal geliri artsa da eğer kişinin satın aldığı mal ve hizmetlerin fiyatları kişinin parasal gelirinden daha fazla artarsa o kişinin reel geliri yine düşer.

Emek, insan ihtiyaçlarını doğrudan karşılayan nihai mal ve hizmetlerin üretimine katılan her türlü insan gayretidir. Sahip olunan niteliğe göre emek, vasıflı ve vasıfsız emek olarak ayrılabilir. Gerçek hayatta çok farklı emek piyasaları bulunmaktadır. Gerek ürün, gerek emek piyasaları farklı yapıdadır ve dolayısıyla emek piyasasında denge ücret düzeyinin belirlenmesi farklı şekillerde olabilir. Cinsiyet, eğitim düzeyi ve meslek gibi çeşitli faktörlere bağlı olarak da değişik emek piyasaları ve değişik denge ücret düzeyleri vardır. Aynı işi yapan kadın ve erkek için ücret çoğu zaman aynı değildir. Genellikle erkeğin aldığı ücret kadının aldığı ücretten fazladır. Nitelikli işçi ile niteliksiz işçi ücretleri de aynı değildir. Üniversite mezunları ise diploma aldıkları üniversiteye, eğitim gördükleri meslek dalına, yabancı dil bilip bilmediklerine göre farklı ücretler almaktadırlar. Değişik özellikteki emekçiler için değişik ücretler söz konusudur.

Faiz

Keynes'e göre faiz paradan vazgeçmenin bedelidir. Ancak bu dar anlamda yapılmış bir tanım olarak kabul edilebilir. Birçok insan faizi, sadece

bankaların vadeli ve vadesiz mevduatlara ödediği bir bedel olarak düşünür. Oysa bu faiz türlerinden sadece biridir. Faiz kavramı geniş ve genel bir kavramdır. Faiz sözcüğü, iktisatta iki anlamda kullanılır. Birinci anlamında faiz, bir borç anlaşması ve onun satışı ile ilgili getiriyi belirlemek için kullanılır. Örneğin tasarruf sahipleri bankaya gidip vadeli tasarruf mevduat hesabı açtıklarında, banka tasarruf sahibi ile yaptığı anlaşmaya göre tasarruf sahibine belirli zamanlarda, belirli bir oran (faiz oranı) üzerinden para öder. Faizin ikinci anlamı ise üretimde girdi olarak kullanılan sermayenin getiri oranı olmasıdır.

Faizin iki farklı anlamı olmasına rağmen, iktisatçılar genelde sanki tek bir faiz oranı varmış gibi konuşurlar. İki farklı anlamdaki faiz oranlarının birlikte hareket etme eğilimlerinden dolayı, gerçekte de tek bir faiz oranından söz etmek mümkündür.

Firmalar sermaye malı almak için ihtiyaç duydukları finansal sermayeyi kredi olarak bankalardan borç alırlar. Bunun için de bir fiyat öderler. Bu fiyata faiz oranı denir ve bu oran ödünç verilebilir fonlar piyasasında arz ve talep tarafından belirlenir. Enflasyondan arındırılmış reel faiz oranı arttıkça bu fonların arz edilen miktarı da artar. Ödünç verilebilir fonlar talebi ise firmaların makine ve teçhizat gibi sermaye malları satın almak, tüketicilerin de ev, araba ve beyaz eşya gibi dayanıklı tüketim malları satın almak için ödünç verilebilir fonlara olan taleplerini yansıtır. Reel faiz oranı arttıkça talep edilen miktar azalır, reel faiz oranı azaldıkça talep edilen miktar artar.

Faiz oranını, nominal ve reel faiz oranı olarak ikiye ayırabiliriz. *Nominal faiz oranı*, bir tasarrufçunun bankadan sağladığı veya gazete, televizyon ve dergilerde açıklanan faiz oranıdır. Nominal faiz oranı, cari TL cinsinden belirlenen faiz oranıdır. Nominal faiz oranı, ödünç verilebilir fonların arz ve talebine belirlenir. Öte yandan *reel faiz oranı*, beklenen enflasyon oranına göre düzeltilmiş faiz oranıdır ve nominal faiz oranından beklenen enflasyon oranının çıkarılması ile bulunur. Örneğin nominal faiz oranı %20 ve beklenen enflasyon oranı %15 ise reel faiz oranı %5'dir.

Rant

Geniş anlamda doğal kaynak toprak, su, orman, dağ, nehir, maden gibi, dünyanın bize sunmuş olduğu yer altı ve yer üstü varlıkların hepsi-

dir. Dar anlamda doğal kaynak denildiğinde ise akla sadece toprak gelmektedir. Toprak faktörünü üretim faktörlerinden ayırt eden özellikler vardır. Dünya üzerindeki toprak miktarı sabittir. Bunun iktisadi yorumu toprak arzının sabit olduğu ve arz eğrisinin inelastik olduğudur. Toprak arzının artırılması mümkün değildir. Toprak kullanarak üretimde bulunan firmaların daha fazla toprak satın alması toprak arzının arttığı anlamına gelmez. Bu nedenle toprak arz eğrisi yatay eksene dik bir doğru şeklindedir. Toprak, orijinallik özelliği taşır. Yani daha önce üretim faktörleri tarafından üretilmemiştir. Doğada devamlı var olma özelliğine sahiptir.

Toprağın üretime katılması sonucu toprak sahibinin de elde ettiği kira anlamına gelen rant kelimesi kullanılır. Rant çeşitleri olarak kıtlık rantı ve diferansiyel rant gibi ayrımlar mevcuttur. Nüfus artışı neticesinde gıda maddelerine olan talep artarken gıda maddelerine olan talep artışı toprak talebini artırır ve toprağın fiyatı olan rantın da artmasına neden olur. Bu durum *kıtlık rantı* olarak adlandırılır.

Yeryüzündeki bütün toprakların verimliliği ve tüketim merkezlerine olan uzaklığı farklıdır. Doğal olarak verimi yüksek olan toprakların rantı verimsiz topraklara göre daha fazladır. Bu durum *diferansiyel rant* ya da *farklılık rantı* olarak adlandırılır.

Kâr

Girişimciler yeni iş kolları ve işyerleri açarak toplumların ekonomik ve sosyal yönden gelişmesine, refah düzeyinin yükselmesine katkıda bulunurlar. Girişimcilerin yatırımları ülke gelirinin artmasını sağlar, büyüme ve kalkınmaya yardımcı olur. Girişimciler yeni iş olanakları sağlayarak istihdamın artmasını (işsizliğin azalmasını) sağlarlar. Girişimciler ekonomik ve sosyal yaşama yenilik ve dinamizm katarlar.

✓ **Girişimci**, kâr amacıyla riski üzerine alan kişi olarak tanımlanabilir. Girişimci, mal ve hizmet üretimi yapabilmek için, üretim faktörlerini bir araya getiren kişidir.

Kâr, toplam gelir ile toplam maliyet arasındaki pozitif farktır. İktisadi manada, girişimcinin üretimden aldığı paydır. Kâr, satışlardan elde edilen toplam hasılatın emek, sermaye ve doğal kaynaklar için açık ve örtük bütün maliyetler çıktıktan sonra geriye kalan kısımdır. İşletmelerin genel amaçları, kâr elde etmek, topluma hizmet etmek ve işletmenin varlığını sürekli kılmaktır.

İşletmeler açısından önemli olan kar kavramı konusunda farklı tanımlar yapılmaktadır. *İşletme disiplini açısından kâr*, işletmenin belli bir dönemde elde ettiği gelirden aynı dönem içerisinde yapmış olduğu tüm giderlerin çıkarılması sonucu kalan artı değerdir. *Ekonomistlere göre kâr*, girişimcinin bir riski yüklenme karşılığında hak ettiği ödüldür. *Muhasebeciler için kâr* ise belirli bir hesap döneminde gelir sağlamak için yapılan giderleri aşan gelir fazlası olarak kabul edilir.

Girişimcilik faktörünün payı olan kârın varlığını açıklamaya yönelik birtakım teoriler üretilmiştir. Bunlar, yenilik teorisi, risk ve belirsizlik teorisi ile monopol teorileridir.

Yenilik teorisi, modern büyüme teorisinin kurucusu kabul edilen Joseph Schumpeter tarafından geliştirilmiştir. Schumpeter, yenilikler olmadan kârın, kâr olmadan da ekonomik büyümenin mümkün olmadığına işaret eder. Bu yeniliklerin yeni piyasaların bulunması, ürün farklılaştırılmasının sağlanması, üretilen mal ve hizmetlerin daha farklı yeni teknolojilerle üretilip maliyetlerinin düşürülmesi veya yeni ürünlerin geliştirilip bunların piyasaya sürülmesi şeklinde olabileceğini belirtmiştir. Teori, firmaların ayakta durabilmeleri ve kâr etmeye devam edebilmeleri için, üretim faaliyetlerinde devamlı yeniliklerle ortaya çıkmaları gerektiğini savunmaktadır.

Risk ve belirsizlik teorisi, Frank Knight tarafından ortaya konulmuştur. Bu teoriye göre hayattaki belirsizlikler nedeniyle girişimci üretim faaliyetinde çeşitli riskler almaktadır. Kâr, bu risklerin bir bedelidir. Knight, risk ve belirsizlik kavramları arasında ayırım yapmaktadır. Riskte, ilerdeki olası durumlar ve bunların olasılıkları bilinmektedir. Belirsizlikte ise ilerdeki olası durumlar ve bunların olasılıkları bilinmemektedir.

Monopol teorisi göre, bir firma piyasada tek satıcı konumunda ise veya piyasada belli bir monopol gücüne sahip ise uzun bir süre kâr ederek faaliyetini sürdürebilir.

Yaşamla İlişkilendir

UYANIN! DOĞAL KAYNAKLAR TÜKENİYOR!

WWF-Türkiye Genel Müdürü Tolga Baştağ, doğayı korumak için alışkanlıklarımızı değiştirmemiz gerektiğini söylüyor: “İnsanlığın, gezegenin kaynak kapasitesinin yüzde 50 üzerinde tükettiğini biliyoruz. Artık bu gerçeği bilen hiç kimse kayıtsız kalmamalı. Farkında olmalı, değişmeli ve etrafımıza ilham vermeliyiz.”

Artan dünya nüfusu ve tükenen kaynaklarla dünya nereye gidiyor?

WWF, gezegenin sağlık durumunu iki yılda bir yayımladığı ‘Yaşayan Gezegen Raporu’yla ortaya koyuyor. Rapor; orman, nehir ve denizlerdeki bozulmayı anlatıyor. Doğal kaynaklara yönelik talep 1966’dan beri iki katına çıktı. Faaliyetlerimizi sürdürülebilirlik için 1.5 gezegene eşdeğer kaynak kullanıyoruz. Yani kaynakların yüzde 50 fazlasını kullanıyoruz. Yedek bir gezegen var gibi yaşıyoruz. Yaşam tarzımızı ve tüketim alışkanlıklarımızı değiştirmeliyiz. Yoksa 2030’da yıllık doğal kaynak talebimizi karşılamak için iki gezegene ihtiyaç duyacağız.

Trajik sondan kaçınmak nasıl mümkün?

Uçsuz bucaksız evrende yaşam olan sadece bir gezegen var: Dünya. 2050’de, gezegeni belki 10 milyar insanla paylaşacağız. Herkese gıda, su ve enerji sağlayacak bir gelecek yaratabiliriz. Bu bizim seçimlerimize bağlı. Binlerce canlı türünün devamlılığını sağlamak için hepimize görev düşüyor. Bu küresel sorunun çözümü için bireylerin farkındalığı, kurumların duyarlılığı ve hükümetlerin kararlılığıyla hareket edilmeli. Dünyada sürdürülebilir kalkınmanın yolları aranıyor.

Biyçeşitliliğin değişimindeki tabloyu anlatır mısınız?

Dünyada türler ve türlerin yaşam alanları büyük hızla kayboluyor. Son 200 yılda nesli tükenen tür sayısının, insan türü ortaya çıkmadan önceki 200 milyon yıllık zaman diliminden kat kat fazla. WWF’in Yaşayan Gezegen Raporu 2012’ye göre, biyolojik çeşitlilikte 1970-2008

arasında yüzde 30 düşüş var. Tropikal bölgelerde bu düşüş yüzde 60’a varıyor.

Bunun sonucunda gıda fiyatları artıyor. Bu artışının dizginlenmesi için kaynak yönetimi nasıl mümkün?

Gıda ve petrol fiyatlarındaki artış, gezegenin kısıtlı kaynaklarını kullandığımızın en önemli göstergesi. Gıda fiyatları, uzun vadede talep ve arz tarafından belirlenecek. Bu durumda artan fiyatlardan kaçamayız. Gıdayı nerede ve nasıl ürettiğimiz 21’inci yüzyılın en önemli konularından biri. Çünkü su ve enerji, tarımın olmazsa olmazı. Artan gıda talebini karşılamak için daha fazla su ve enerjiye ihtiyacımız olacak. Artık gıda üretimini, su ve enerji konularından bağımsız düşünemeyiz. Dünyada bu üçlüyü ayırmadan dengede tutabilecek iş yapma biçimlerinin benimsenmesi ve yaşam şeklimizin değişmesi gerekiyor.

Bu noktada ‘sürdürülebilir tarım’ devreye giriyor...

Tarımsal faaliyetin ‘sürdürülebilir’ sayılabilmesi için üç temel koşulu yerine getirmek lazım. 1- Faaliyetin çevreye zarar vermemesi. 2- Çiftçi tarafından ekonomik anlamda uygulanabilir olması. 3- Toplumun ihtiyaçlarına cevap vermesi. Doğal için; üretimde doğal kaynakların kullanımı ve üretim sürecinin doğada yarattığı etkinin en aza indirilmesi gerekir. Sosyal açıdan; üretim süreçlerinin ve nihai ürünlerin insan sağlığı üzerindeki etkisi, ‘gıda güvenliği’ olarak tanımlanır. Ekonomik anlamdaysa, öncelik gıda tedariki ve çiftçi gelirleridir.

“Doğal sermayemiz kısıtlı” Sürdürülebilir projeye sosyal sorumluluk arasındaki fark nedir?

Kurumlar, sosyal sorumluluk projeleriyle toplumda bir konuya dikkat çekmeyi amaçlar. Sürdürülebilirlik kavramını benimseyen kurumlar, kendi içinde dönüşümü yaratmak için stratejik kararlar alırlar. Bu noktanın farkına varan kurumlar, projeleri ‘sosyal sorumluluk’ olarak değil, ‘sürdürülebilir vizyon’ olarak ele alıyor.

.....

Bu konuda bireylere ne tür sorumluluklar düşüyor?

İnsanlığın, gezegenin kaynak kapasitesinin yüzde 50 üzerinde tükettiğini biliyoruz. Artık bu gerçeği bilen hiç kimse kayıtsız kalmamalı. Bireyler olarak doğal kaynakları akılcı ve verimli kullanmanın yollarını bulmalı; elimizin uzanabildiği herkese ve her kuruma bu konudaki talebimizi iletebilmeliyiz. Özetle, farkında olmalı, değişmeli ve etrafımıza ilham vermeliyiz.

“134 canlı türü tehlike altında”

Biyolojik çeşitlilik dünyada olduğu gibi Türkiye’de de tehlike altında. Bizler Anadolu’nun bereket fişkıran topraklarında yaşıyoruz. Müthiş

bir biyolojik çeşitliliğe sahibiz. Ancak türlerimizi hızla kaybediyoruz. Aslan, Anadolu parsı ve Hazar kaplanı Türkiye’de yok olan türlerden bazıları. Türkiye’de küresel ölçekte tehlike altındaki tür ve alttür sayısı 134. Deniz kaplumbağaları, saz kedileri, kum köpekbalıkları, boz ayılar, çengel boynuzlu dağ keçileri, yaban koyunu, flamingolar, ağaç kurbağaları, datça hurması, sığla, orfoz, peygamber çiçeği bu türler arasında. Son 40 yılda, Türkiye’deki pek çok habitat çeşidi, geri dönülemez biçimde tahrip edildi.

Kaynak: <https://www.milliyet.com.tr/cadde/uyanin-dogal-kaynaklar-tukeniyor-1606780Aaa>

Gelir Dağılımı

Ülkeler düzeyinde, **gelirin** sosyal sınıflar arasındaki dağılımıdır. Bir ülkede toplumsal barışın sağlanması, büyük ölçüde gelir dağılımının adil olmasına bağlıdır. Ancak gelir dağılımının kendiliğinden adil olarak gerçekleşmesi mümkün olmamaktadır. Devletin, gelir dağılımı politikaları aracılığı ile gelir dağılımına müdahale etmesi, sosyal devletinde bir gereği olarak görülmektedir. Gelir dağılımı, gelir eşitsizlikleri ile sosyal ve ekonomik kurumlar arasında nasıl bir ilişki olduğunu; zengin ve yoksul arasındaki gelir farklılığının zaman içindeki değişimini; gelir eşitsizliğindeki değişikliklerin servet, sermaye birikimi ve büyüme üzerindeki etkilerini ve kaynak dağılımını ortaya koymaktadır. Kısaca, gelir dağılımı gelir farklılaşmalarının açıklanmasına yönelik bir kavramdır.

✓ **Gelir**, üretim faktörlerinin üretimden aldığı paydır.

Bir ülkedeki gelir dağılımı hakkında bir yorum veya ülkeler arasında karşılaştırmalar yapabilmek için gelir dağılımını birçok biçimde incelemek mümkündür. Bunlardan en çok kullanılanları kişisel ve fonksiyonel gelir dağılımlarıdır. Kişisel gelir dağılımı, toplam gelirin toplumu meydana getiren bireyler, aileler ve gruplar arasındaki dağılımını ifade etmektedir. Fonksiyonel gelir dağılımıyla da ülke içinde yaratılan milli gelirin; üretim faktörleri olan işgücü, sermaye, girişim ve toprak sahipleri arasında nasıl bölüştüğü gösterilmektedir.

Fonksiyonel gelir dağılımı, bir ekonomide, üretim faktörlerinin fiyatları cinsinden, milli gelirin paylaşımını ifade etmektedir. Böylece, ülke içinde yaratılan gelirin üç temel üretim faktörü olan işgücü, sermaye ve toprak sahipleri arasında bölüşümü; başka bir deyişle GSYİH içerisinde ücretin ve ücret dışı gelirlerin payı belirlenmiş olmaktadır. Bu bölüşümde, üretimin ne kadarının emek sahiplerine ücret, sermayedarlara faiz, toprak sahiplerine Rant olarak dağıtıldığı ve ne kadarının müteşebbislere kâr olarak kaldığı incelenmektedir.

Kişisel gelir dağılımı, toplam gelirin toplumu meydana getiren bireyler, aileler ve gruplar arasındaki dağılımını ifade etmektedir. Kişisel gelir dağılımı bireysel ve statiktir. Kişisel gelir dağılımında, gelirin fertler ya da haneler arasındaki dağılımı ön plandadır.

Ekonomik eşitsizliklerin oldukça iyi bir göstergesi olan kişisel gelir dağılımından öncelikle beklenen hane halkları arasındaki gelir eşitsizliklerinin tespit edilmesidir. Kişisel gelir dağılımında, bireylerin veya tüketici birimlerinin belirli bir süre boyunca elde ettikleri gelir miktarları göz önünde tutulduğunda, kişisel gelir dağılımı bireyler arası gelir eşitsizlikleri araştırmalarında kullanılan bir kavramdır.

Kişisel gelir dağılımındaki adaletin sağlanması, toplumsal barış, refah farklılıklarının giderilmesi ve adil olmayan sosyal sınıfların doğmasına engel olunması konularında oldukça önemlidir. Zaten, adaletli gelir dağılımındaki temel amaç haksız kazanç sağlayarak ekonomik birikim elde etmeyi önlemek ve sosyal anlamda refah seviyesini artıracak adaletli bir dağılımın yapılmasını sağlamaktır.

Gelir Dağılımında Eşitsizliğin Ölçülmesi

Kişisel gelir dağılımı ekonomik eşitsizliklerin oldukça iyi bir göstergesidir. Kişisel gelir dağılımı Lorenz Eğrisi ile gösterilmektedir. Lorenz eğrisi tam eşitlik doğrusuna ne kadar yakın olursa gelir dağılımında o kadar az, tam eşitlik doğrusundan ne kadar uzak olursa gelir dağılımında o kadar çok eşitsizlik vardır.

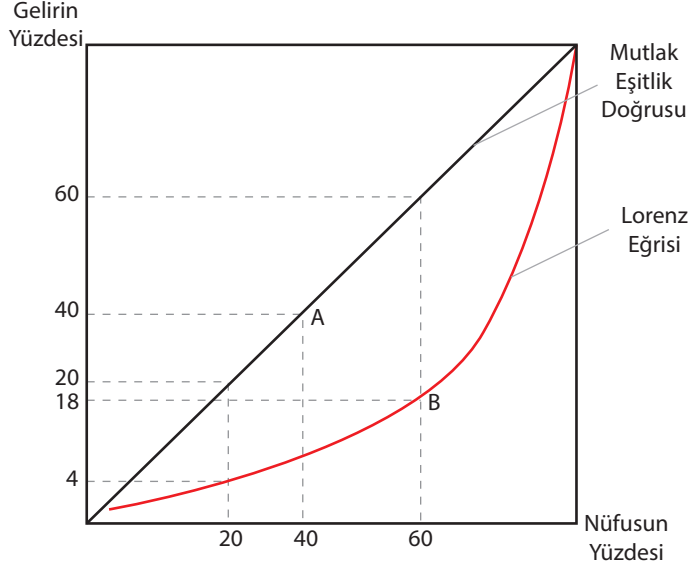
Şekil 4.5'te hayali bir ülkede gelir dağılımında adaletsizliği gösteren Lorenz Eğrisi çizilmiştir. B eğrisi mutlak eşitliği gösteren 45 derecelik doğrunun altında parabolik bir yapıda görülmektedir. Örneğimizde %20'sinin toplam gelirin %6'sını alırken geriye kalan %60 seviyesine kadar geriye kalan %40'lık dilim ise gelirin %14'lük kısmını almaktadır. Bu cümle örnek ülkemizde nüfusun %60'ı toplam gelirin %18'sini almaktadır biçiminde de ifade edilebilir. O halde nüfusun geriye kalan %40'lık dilimi toplam gelirin %82'sini elde etmektedir. Bu, oldukça eşitsiz bir gelir dağılımının varlığını göstermektedir.

Lorenz Eğrisi mutlak eşitlik doğrusundan ne kadar uzakta ise adaletsizlik te o denli yüksektir.

Gelir dağılımında eşitsizliği ifade ederken sıklıkla *gini katsayısı* kullanılır. Gini katsayısı lorenz eğrisinden elde edilmektedir. Şekil 4.5'teki Lorenz eğrisi ile mutlak eşitlik doğrusu arasındaki A bölgesinin alanının, yine aynı alanın lorenz eğrisi altındaki B alanının toplamına bölünmesiyle bulunur. Yani:

$$\text{Gini Katsayısı} = A / A+B$$

Gini katsayısı 0 ile 1 arasında bir değer alabilir. Gini katsayısı küçüldükçe adaletsizlik azalmaktadır. Çünkü formülde payın (A alanı) küçülmesi eğrinin mutlak eşitlik doğrusuna yaklaştığı anlamına gelir. Matematiksel olarak da pay küçüldükçe değer azalır.

Şekil 4.5 Lorenz Eğrisi.

Öğrenme Çıktısı

3 Faktör piyasalarını açıklayabilme ve sınıflayabilme

Araştır 3

G20 ülkeleri olarak adlandırılan ülkelerdeki *gini katsayılarını* internetten araştır ve karşılaştırınız.

İlişkilendir

Aldığın eğitimin, verimlilik üzerindeki etkilerini anlamak için T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı web sitesinde bulunan şu makaleyi oku: “Verimlilik-Eğitim İlişkisi” <https://anahtar.sanayi.gov.tr/tr/news/verimlilik-egitim-iliskisi/191>

Anlat/Paylaş

Gelir dağılımında adaletin sağlanması için, ülkemizde sence ne tür politikalar uygulanabilir? Arkadaşlarınla ve ailenle bu konu üzerinde konuşur musunuz?

1

Piyasa kavramını ve çeşitlerini açıklayabilme

Piyasa Kavramı ve Piyasa Çeşitleri

Piyasa, alıcı ve satıcının karşı karşıya geldiği yer demektir. Günümüz dünyasında teknolojik gelişmeler, mal arz ve talep edenlerin belirli bir yerde karşılaşmaları zorunluluğunu ortadan kaldırmıştır. Artık iletişim araçlarının neredeyse tümü alıcı ve satıcıyı bir araya getirmek suretiyle piyasa oluşmasını sağlar. İktisat teorisinde evvela iki çeşit piyasa ayrımı yapılır. Bunlar mal ve hizmet piyasaları ile üretim faktörleri piyasalarıdır. Mal ve hizmetlerin alınıp satıldığı piyasalar mal piyasası olarak adlandırılır. Bu piyasada mal ve hizmetlerin fiyatları oluşur. Üretim faktörlerinin alınıp satıldığı piyasalara faktör piyasası denir. Bu piyasada ücret, faiz, rant gibi üretim faktörlerinin fiyatları oluşur.

2

Mal piyasalarını tanımlayabilme ve sınıflayabilme

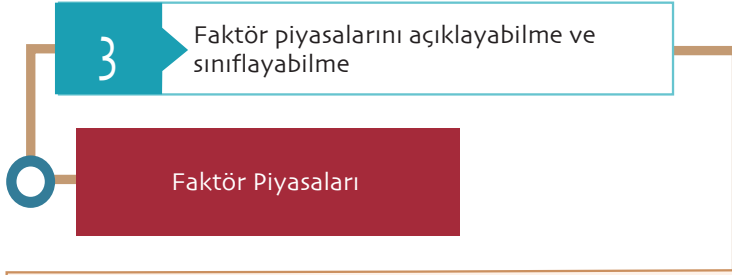
Mal Piyasaları

Bir piyasanın şekillenmesinde alıcı ve satıcıların sayısı önemlidir. Bazı malların piyasasında çok sayıda satıcı olabileceği gibi bazılarında birbirini etkileyebilecek kadar az sayıda satıcı, bazılarında ise tek satıcı olabilir. Mal piyasaları, tam rekabet ve aksak rekabet piyasalarından oluşur. Tam rekabeti piyasası ütopik bir piyasadır. Bir malın tam rekabet konu olabilmesi için atmosfere, mobilité, homojenite ve haberdar olma şartlarını bir arada taşıması gerekir.

Aksak rekabet piyasaları ise monopol, monopolcü rekabet ve oligopol piyasalarında oluşur. Gerçek hayatta rastladığımız piyasa türleri bunlardır. Monopolde, tek satıcı karşısında çok alıcı vardır. Monopole yöneltilen temel eleştiri monopol piyasasındaki firmanın aşırı kâr elde etmesidir. Tekelci firmanın aşırı kâr elde etmesi kaynak dağılımında etkinliğin bozulmasına yol açar. Tekelci oluşumlar, tüketicileri bir mala ödemeleri gerekenden daha fazlasını ödemek zorunda bıraktığı içintüketicilerin refahını olumsuz etkileyecektir.

Monopolcü rekabette, çok satıcı karşısında çok alıcı vardır. Ancak bu piyasa türünde birbiri yerine kuvvetle ikame edilen malı farklı göstermeyi başaran firmaların, kendilerine bir alıcı grubu yaratarak güçlü hale geldikleri bir piyasa türüdür. Monopolcü rekabet piyasası hem tam rekabet piyasasının hem de monopol piyasasının özelliklerini taşıdığı için bu iki piyasanın da olumlu ve olumsuz birçok özelliğini taşıyabilmektedir. Piyasaya sürekli yeni ürünlerin çıkması ve ürünlerin niteliklerinin iyileşmesi, monopolcü rekabet piyasasının avantajlarıdır.

Oligopol piyasa ise birbirini etkileyebilecek kadar az sayıda satıcı karşısında çok alıcının bulunduğu piyasa şeklidir. Oligopolcü firmalar standart ve homojen mal satabilecekleri gibi farklılaştırılmış mal da satabilirler. Çelik, çimento gibi doğal kaynağa dayalı mallar homojen mallar için tipik örneklerdir. Oligopol piyasasının düopol ve tripol olarak adlandırılan iki özel şekli bulunmaktadır. Düopol piyasasında sadece iki satıcı bulunmaktadır. Tripol piyasasında sadece üç satıcı bulunmaktadır. Eğer düopol piyasasındaki firma sayısı üçe yükselirse tripol piyasası ortaya çıkar. Örneğin bir ülkede sadece üç havayolu şirketi bulunabilir. Oligopsonun özel türleri ise iki alıcı çok sayıda satıcı bulunduğu düopson ve üç alıcı karşısında çok sayıda satıcının olduğu triopsondur.

Faktör piyasası, üretim faktörlerinin (emek, sermaye ve doğal kaynak) alınıp satıldığı, yani üretim faktörü sahipleriyle firmaların karşı karşıya geldiği ortamlardır. Faktör piyasalarında firmalar faktör talep ederken faktör sahipleri faktör arz ederler. Faktör arz ve talebinin faktör piyasasında karşılaşması sonucu oluşacak faktör fiyatları, faktör sahipleri için gelir, firmalar için ise maliyet unsurudur.

Ekonomik birimlerin mallara olan doğrudan talepleri, bu malların üretiminde kullanılacak kaynaklara dolaylı taleptir ki bu da türev talep olarak adlandırılır. Talep edilen mal miktarı, faktörlerin verimliliği ve diğer faktörlerin fiyatlarındaki değişim faktörlerden talep edilen miktarı etkiler. Faktörün sahibinin sahip olduğu faktörü üretimde kullanılması amacıyla kiraya verip vermemesi kararıdır. Faktörlerin arzı ile ilgili kararlar, bu faktörlerin sahiplerince verilir.

Piyasa ekonomilerinde, faktörlere yapılan ödemeler, faktör sahibi bireylerin başlıca gelir kaynağını oluşturur. Gelir üretim faktörlerinin üretimden aldığı paydır. Emek, insan ihtiyaçlarını doğrudan karşılayan nihai mal ve hizmetlerin üretimine katılan her türlü insan gayretidir. Karşılığı ücrettir. Sermaye üretilmiş üretim kaynağıdır ve üretime katılması sonucunda faiz geliri elde eder. Doğal kaynaklar rant geliri elde ederken bunları bir araya getirerek üretimi gerçekleştiren girişimci ise kar elde eder. Gelir dağılımı, gelir eşitsizlikleri ile sosyal ve ekonomik kurumlar arasında nasıl bir ilişki olduğunu; zengin ve yoksul arasındaki gelir farklılığının zaman içindeki değişimini; gelir eşitsizliğindeki değişikliklerin servet, sermaye birikimi ve büyüme üzerindeki etkilerini ve kaynak dağılımını ortaya koymaktadır.

1 Eksik rekabet piyasaları aşağıdakilerden hangisi ile de adlandırılır?

- A. Esnek rekabet
- B. Optimal rekabet
- C. Aşamalı rekabet
- D. Marjinal rekabet
- E. Aksak rekabet

2 Çok sayıda satıcının birbiri yerine ikame edilebilen farklılaştırılmış ürün sattığı piyasa şekli aşağıdakilerden hangisidir?

- A. Tekel
- B. Tam Rekabet
- C. Oligopol
- D. Düopol
- E. Monopollü Rekabet

3 Üretim faktörlerinin, üretimden aldığı paya ne ad verilir?

- A. Fayda
- B. Değer
- C. Gelir
- D. Tüketim
- E. Talep

4 Aşağıdakilerden hangisi oligopol piyasasına bir örnek **değildir**?

- A. GSM Operatörleri
- B. Demir Çelik
- C. Kuaför
- D. Günlük Basın
- E. Havayolu Firmaları

5 Piyasadaki firmaların, tamamen birleşip tek bir monopollü gücü meydana getirmelerine ne ad verilir?

- A. Tröst
- B. Kartel
- C. Merger
- D. Holding
- E. Amalgamasyon

6 Monopol piyasası ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi doğrudur?

- A. Aynı anda hem fiyatı hem miktarı değiştirebilir.
- B. Ya fiyatı ya miktarı değiştirebilir.
- C. Yüksek kârlar elde edemez.
- D. Reklam faaliyetleri kaçınılmazdır.
- E. Kaynakların rasyonel dağılımını sağlar.

7 Aşağıdakilerden hangisi bir malda monopol oluşabilmesi için gereken şartlardan biri **değildir**?

- A. Malın yakın ikamesinin olmaması
- B. Kolay bozulabilen bir mal olmaması
- C. Hızla tüketilen bir mal olması
- D. Talebinin fiyat esnekliğinin birden büyük olması
- E. Tükendiğinde yeniden yerine konulması gereken bir olması

8 Faktörlere olan talep aşağıdakilerden hangisi ile de adlandırılır?

- A. Efektif talep
- B. Fonksiyonel talep
- C. Fiili talep
- D. Türev talep
- E. Ertelenmiş talep

9 Piyasa türleri ile ilgili aşağıdakilerden hangisi **yanlıştır**?

- A. Oligopol piyasasının, düopol ve triopol olarak adlandırılan iki özel şekli vardır.
- B. Monopollü rekabet piyasasında az sayıda firma vardır.
- C. Atomisite, tam rekabet piyasasının özelliklerinden biridir.
- D. Monopol piyasasına giriş engelleri vardır.
- E. Monopson piyasası, çok sayıda satıcı karşısında tek alıcının olduğu bir piyasadır.

10 Birbirlerini etkileyecek kadar az sayıda satıcının, sonsuz denebilecek kadar çok sayıda alıcı ile karşı karşıya geldiği piyasa türü aşağıdakilerden hangisidir?

- A. Oligopol
- B. Oligopson
- C. Monopol
- D. Monopollü rekabet
- E. Monopson

1. E	Yanıtınız yanlış ise “Mal Piyasaları” konusunu yeniden gözden geçiriniz.	6. B	Yanıtınız yanlış ise “Monopol” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. E	Yanıtınız yanlış ise “Mal Piyasaları” konusunu yeniden gözden geçiriniz.	7. D	Yanıtınız yanlış ise “Monopol” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. C	Yanıtınız yanlış ise “Faktör Gelirleri” konusunu yeniden gözden geçiriniz.	8. D	Yanıtınız yanlış ise “Faktör Talebi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. C	Yanıtınız yanlış ise “Mal Piyasaları” konusunu yeniden gözden geçiriniz.	9. B	Yanıtınız yanlış ise “Mal Piyasaları” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. A	Yanıtınız yanlış ise “Mal Piyasaları” konusunu yeniden gözden geçiriniz.	10. A	Yanıtınız yanlış ise “Mal Piyasaları” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

4

Araştır Yanıt Anahtarı

Araştır 1

Kapitalist ekonomik düzenlerde piyasa alıcı ve satıcını karşı karşıya geldiği yer demektir. Bu anlamda bir malın ne miktarda nerede, nasıl üretileceği ve kime satılacağı piyasa şartlarında oluşan fiyatlarca belirlenir. Merkezi planlı ekonomilerde ise bunlara fiyat değil, merkezi otorite karar verir. Ancak bilinen bir gerçekte vardı ki o da merkezi planlı ekonomilerde kısmen de olsa piyasanın varlığı söz konusudur. Örneğin eskiden SSCB merkezi planlı ekonomi ile yönetilirken halkın evinin bahçesinde yetiştirdiği tarımsal ürünler ile hayvansal gıdaları semt pazarlarında satma hakkı var idi. Bu da oralarda da kısmen de olsa piyasa bulunduğunu gösterir.

Araştır 2

Rekabet Kurumu, tekelleşme ve kartelleşmeyi önlemekle yükümlüdür. Bu çerçevede Rekabet Kurumunun amacını, görevlerini ve yetkilerini şöyle sıralayabiliriz:

- Piyasalarda ve satıcılar arasında rekabetin sağlanması ve korunması
- Piyasalarda rekabeti bozan, engelleyen ve kısıtlayan teşebbüsleri cezalandırma
- Rekabet kuralları ile çatışsa bile ekonomiye katkısı olan ve tüketicilere yararlı olduğu kanısına varılan anlaşmalara muafiyetler tanıma ve bu tür anlaşmalar için gerekirse ikincil düzenlemeler yapma
- Belirli bir büyüklüğün üzerinde gerçekleşen birleşme, devralma ve ortak girişimleri inceleyerek tekelleşmeyi önleme
- Kamu teşebbüslerin özelleştirilerek özel sektöre devredilmesi aşamalarını inceleme
- Devletin özelleştirerek terk ettiği alanlarda tekelleşmeyi önleme
- Rekabetin önüne geçecek veya rekabeti olumsuz etkileyecek kanun ve düzenlemeleri inceleyerek ilgili kamu kurum ve kuruluşlarına görüş ve öneri bildirme, piyasalarda rekabet koşullarının zaafa uğramasının önüne geçme
- Mal ve hizmet piyasalarının serbest ve sağlıklı rekabet ortamını sağlama
- Rekabet Kanunu'nu uygulama, Kanun'da verilen görevleri yerine getirme
- Rekabetçi süreci koruyarak kaynakların etkin dağılımını sağlama
- Toplumsal refahın artırılmasına katkı sağlama
- Rekabet hukuku ve rekabet politikalarına yön verecek fikri açılımlar yapma

4

Araştır Yanıt
Anahtarı

Araştır 3

G20 Ülkeleri	Gini Katsayıları
Fransa	29,3
Almanya	29,5
Kore	31,5
Japonya	32,1
Kanada	32,4
Hindistan	33,4
Avustralya	33,6
İtalya	33,7
Endonezya	34,0
İngiltere	34,5
ABD	37,8
Rusya	40,1
Türkiye	40,9
Çin	42,5
Arjantin	44,5
Meksika	47,6
Brezilya	54,7
Güney Afrika	63,1

Kaynakça

- Başar, S. (2014). *Makro İktisat*. Bizim Akademi Yayınları, Ankara.
- Begg, D., Fischer, S. ve Dornbusch, R. (2001). *Makro İktisat*. Alkım Yayınları, İstanbul.
- Begg, D., Fischer, S. ve Dornbusch, R. (2010). *Economics*. Fourth Edition, McGraw-Hill Company, London .
- Berber, M. (2011). *İktisadi Büyüme*. Derya Kitabevi, Trabzon.
- Çolak, Ö. F. (2007). *İktisada Giriş*. Gazi Kitabevi, Ankara.
- Dasgupta, P. (2011). *İktisat*. Kültür Kitaplığı, Ankara.
- Dinler, Z. (2014). *İktisat*. 6. Baskı, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
- Ertek, T. (2009). *Meslek Yüksekokulları İçin Makro İktisat*. 2. Baskı, Beta, İstanbul.
- Güran, T. (2017). *İktisat Tarihi*. Der Yayınları, İstanbul.
- Kaynak, M. (2011). *İktisadi Kalkınma*. 4. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Kılıç, C., Kurt, S., Savrul, B. K. vd. (2017). *İktisada Giriş*. Dora Yayınları, Bursa.
- Lipsey, R. G., Courant, P. N. ve Ragan, C. (1993). *Macroeconomics*. 10. Baskı, Harper Collins College Publishers, A & W, New York.
- Lipsey, R. G., Courant, P. N. ve Ragan, C. (1993). *Microeconomics*. 10. Baskı, Harper Collins College Publishers, A & W, New York.
- Lipsey, R. G., Courant, P. N. ve Ragan, C. (1999). *Economics*. 12. Baskı, A & W, New York.
- Ünsal E. M. (2016). *İktisada Giriş*. 5. Baskı, BB101 Yayınları, Ankara.
- Ünsal E. M. (2007). *İktisadi Büyüme*. İmaj Yayıncılık, Ankara.

Bölüm 5

Makro İktisada Giriş ve Milli Gelirin Hesaplanması

öğrenme çıktıları

1

Makro İktisadın İlgili Alanı

- 1 Makro iktisadın kapsamını ve tarihçesini ifade edebilme

2

Milli Gelir

- 2 Milli gelirle ilgili kavramları açıklayabilme ve milli gelirin nasıl hesaplanacağını kavrayabilme

3

Milli Gelir Rakamlarının Güvenirliği

- 3 Milli gelir rakamlarının mukayeseye nasıl konu edilebileceğini açıklayabilme

Anahtar Sözcükler: • Makro İktisat • Gayrisafi Milli Hâsıla • Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla • Üretim Yöntemi • Gelir Yöntemi • Harcama Yöntemi • Rakamların Güvenirliği

GİRİŞ

İktisat bilimini, kıt kaynakların etkin kullanımını sağlamaya çalışan bilim dalı olarak tanımladığımızı hatırlayınız. Ayrıca iktisat biliminin mikro iktisat ve makro iktisat olarak iki ayrı biçimde ele alındığını ifade etmiştik. Mikro iktisat, bireylerin ve firmaların davranışlarını analiz ederek makroekonomik problemleri anlamamıza ve çözüm üretmemize yardımcı olmak için bize alt yapı sağlamaktadır. Makro iktisat ise bir bütün olarak ekonominin işleyişiyle ilgilenir. Bireyler ve firmalar, söz konusu bütünün parçaları olduğundan, öncelikle bu birimlerin karar alma süreçleri bilinmelidir ki genel ekonomik problemleri anlayıp çözebilelim.

Günlük yaşamımızda neredeyse her ortamda sıklıkla tartışmalara konu olan hususların birçoğu makro iktisadi ilgi alanına girer. Örneğin, neden bu ülkede işsizlik fazla? Veya üniversite okuyorum ama harçlar neden bu denli yüksek? Ya da babam emekli aylığıyla geçinmiyor. Aylığı niye bu kadar az ki? Neden dış ticarete bu denli açık veriyoruz? Ekonomik olarak büyüdüğümüz söyleniyor, e peki neden hala işsizlik bu denli yüksek? Neden yaşam standartlarımız bir Alman gibi değil? Neden ülkemizde az sayıda insan çok zengin iken çoğu kişi kıt kanaat geçinmeye çalışıyor? Yok mu bunun çözümü? İşte bu ve benzeri yaşamımızı yakından etkileyen ekonomik soru ve sorunlar makro iktisadın anlamaya ve çözmeye çalıştığı durumlardır.

Bu bölümde amacımız, makro iktisadın ilgi alanını ve önemli bir makro iktisadi gösterge olan hâsıla kavramını açıklamaktır.

MAKRO İKTİSADIN İLGI ALANI

Makro iktisat başlangıçta mikro temeller üzerine kurulsa da finans sistemlerinin büyümesi, anlık evrensel iletişimin gelişmesi ve nüfusun çoğalması gibi gelişmeler sonucunda iktisat biliminin en aktif bölümü haline gelmiştir. 1930'lu yıllara kadar tüketici, firma ve endüstri ekseninde incelenen iktisat bilimine John Maynard Keynes öncülüğün de yeni bir boyut kazandıran makro iktisat; işsizlik, üretim düzeyleri ve para yönetimi gibi kavramları açıklamaya yönelik ortaya çıkmıştır.

Klasik ve neoklasikler iktisadı mikro açıdan değerlendirerek serbest rekabet ve fiyat mekanizmasının, her şeyi görünmez bir el gibi kusursuz olarak düzenlediğini ve böyle ekonominin süreklilikle

dengede kalabileceğini savunmuşlardır. Yaşanacak kriz ve ekonomik sarsıntıların “görünmez el” sayesinde yeniden dengeye geleceğini iddia etmişlerdir. Fakat dünyanın yaşadığı ekonomik krizler karşısında bu sistemin yetersiz ve savunmasız kalması makro iktisat düşüncesinin ortaya çıkmasını ve önem kazanmasını sağlamıştır.

dikkat

Görünmez el: Serbest piyasa mekanizmasını ifade eden bu kavram, Adam Smith tarafından ortaya atılmıştır. İktisadi hayatta düzeni sağlayan ve hangi malların, kimler için, ne miktarlarda üretileceği gibi temel ekonomik sorunları çözümleyen bir görünmez el (serbest fiyat mekanizması) vardır.

Üretici ile tüketici faaliyetlerini ve bunların oluşturduğu piyasaları inceleyen mikro iktisadın aksine makro iktisat; bir ekonomideki tüm bireylerin ve üreticilerin oluşturduğu tüm faaliyetleri içermektedir. Ekonomi terimini ülkeler ve dünya genelinde inceleyen makro iktisat bilimi enflasyon, büyüme, işsizlik, ulusal gelir, ödemeler bilançosu, bankacılık, uluslararası ekonomik ilişkiler, fiyatlar genel seviyeleri gibi güncel kavram ve konuları kapsamaktadır. Kısaca makro iktisat: ekonomiyi devletler ve dünya düzeyinde incelemektedir. Örneğin mikro iktisat, tek bir tüketicinin en çok faydayı elde etmek için aldığı kararları incelerken, makro iktisat tüm bu tüketicilerin toplamından oluşan “hane halkı” sektörünün ekonomik davranışlarını incelemektedir. Aynı şekilde mikro iktisat tek bir firmanın en çok kârı elde etmek için aldığı kararları incelerken, makro iktisat tüm bu firmaların toplamından oluşan “iş âlemi” sektörünün kararlarını incelemektedir.

Makro iktisat temelinde iki farklı teori bulunmaktadır. Bunlar Keynesçi ekonomi ve yeni klasik ekonomidir. Keynesçi ekonomi, ekonomideki süreçleri, hareketleri ve davranışları talepler doğrultusunda incelerken, yeni klasik ekonomi bu unsurları değerlendirmek için piyasadaki arz miktarının bilinmesi gerektiğini savunmaktadır.

Görüldüğü üzere mikro iktisat, ekonomik olayları birim düzeyinde analiz ederken makro iktisat ise toplulaştırılmış birimler düzeyinde analiz etmektedir.

Makro ve mikro iktisat arasında incelenen analiz biriminden kaynaklanan bir ayrım olmakla birlikte, 1970’li yıllarda Robert E. Lucas’ın katkısıyla, iktisatçılar arasında makro iktisadi modellerin mikro iktisadi temellere sahip olması gerektiği hususunda bir uzlaşa sağlanmıştır. Örneğin hükümetler tarafından uygulanacak olan bir makro iktisat politikası, toplulaştırılmış makro büyüklükler yanında bu büyüklükleri oluşturan bireylerin bekleyişlerini ve davranışlarını ve dolayısıyla mevcut ekonomik yapıyı da etkileyecek ve değiştirecektir. Dolayısıyla uygulanacak makro iktisat politikasının, bireysel bekleyişler ve davranışlardaki bu değişmeyi dikkate alarak analize dâhil etmesi, yani makro bir modelin mikro temele dayanması gerekmektedir.

Diğer yandan makro iktisadın mikro temellere sahip olması gerektiği hususunu, mikro düzeyde geçerli olan her önermenin makro düzeyde de geçerli olacağı şeklinde yorumlamamak gerekir. Örneğin mikro düzeyde, bir kişinin tasarruflarını artırması, ceteris paribus (diğer her şey sabitken), takip eden dönemde ilgili kişinin gelir ve servetinin artmasını sağlayacaktır. Oysa belirli bir dönemde hane halkı tasarruflarının artması, yani hane halkı gelirin tasarruf edilen kadar kısmının ilgili dönemde harcanmayacak olması, diğer her şey sabitken o dönemde üretilen ürünlerin bir kısmının satılamaması ve stoklarda kalması anlamına gelecektir. Böyle bir durumda takip eden dönemi planlayan iş âlemi, üretimini azaltacaktır. Sonuçta hane halkı tasarrufundaki bir artış, takip eden dönem ekonomideki toplam üretimin azalmasına neden olabilecektir. Bu durumu dikkate almayarak, “mikro düzeyde tasarruf artışı takip eden dönem tasarruf sahibinin gelirini artırıyorsa makro düzeyde hane halkı tasarruf artışı da takip eden dönem toplam üretimi ya da geliri artırır” diyemeyiz. Dersek, “terkip hatası” yapmış oluruz. Burada terkip hatasından kasıt, bireyler için doğru olan iktisadi bir kararın/eylemin, makro düzeyde toplum ya da ekonomi için de mutlaka doğru olacağı yönündeki düşünce biçimidir. Terkip hatasının bilinen en yaygın örneği, yukarıda açıkladığımız bireysel ve hane halkı tasarruf artışlarının, diğer her şey sabitken bireysel ve toplam gelir üzerinde zıt sonuçlara yol açtığı “tasarruf paradoksu” durumudur.

Makro İktisadın Amaçları

Netice olarak, ekonominin bir bütün olarak işleyişi makro iktisadın ilgi alanında olmakla birlikte, amaçları şu şekilde sıralanabilir:

- Tam istihdamı sağlamak,
- Fiyat istikrarını sağlamak,
- Ödemeler dengesini sağlamak,
- Ekonomik büyümeyi sağlamak,
- Gelir dağılımında adaleti sağlamak,

Bu konulardan bazıları, para teorisi ve politikası, iktisadi büyüme ve kalkınma, uluslararası iktisat, maliye teorisi ve politikası gibi diğer bazı alt disiplinlerde özel olarak incelenmektedir.

Tam istihdamı sağlamak: İstihdam üretim faktörlerinin üretime koşulması anlamına gelir. Şayet belirli bir zamanda mevcut kaynakların tümü üretimde kullanılabiliyorsa bu duruma tam istihdam denir. Belirli bir dönemde kaynakların tam kullanımı nerdeyse imkânsızdır. Gerçekte, söz konusu olan eksik kullanım durumudur. Ancak bu, kaynağın türüne bağlı olarak az ya da çok olabilir.

Tam istihdam düzeyinde, emek girdisi tam kullanıldığı için işsizlik söz konusu olamaz. Eksik istihdam düzeyinde ise işsizlik söz konusudur.

Bir toplumun refah düzeyinin artırılması ve bunun sürdürülmesi temel iktisadi amaçlarından biridir. Bu amacın gerçekleşebilmesi için diğer her şey sabitken toplam hasılanın artırılması gerekir. Böylece üretim faktörleri üretime katılmış olacaktır.

Fiyat istikrarını sağlamak: Bir Ekonomide fiyatlar genel düzeyinde sürekli artışlar (enflasyon) veya sürekli azalışlar (deflasyon) görülebilir. Her iki durum da bir istikrarsızlığa işaret eder. Söz konusu istikrarsızlıklar, ekonominin işleyişinde bozulmalara yol açar. Bu da ekonomik karar birimlerinin üretim, tüketim, yatırım, tasarruf gibi kararlarında süreci olumsuz etkileyebilir ve de toplumda memnuniyetsizliğe yol açabilir.

dikkat

Fiyat İstikrarsızlıkları konusu, kitabımızın yedinci bölümünde ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Burada sadece makro iktisadın hedefi olarak belirtildiğine ve ayrıntıya girilmediğine dikkat ediniz.

Eğer bir ekonomide fiyat istikrarı sağlanabilmiş ise; uygun bir yatırım ortamından, kaynakların etkin dağılımının mümkün olduğu bir ekonomik büyümeden, işsizliğin azalması gibi olumlu durumlardan bahsedilebilir. Ekonominin yaşayan bir organizma olduğu kabul edilirse yakalanabileceği en kritik ve tehlikeli hastalıklardan birinin de yüksek enflasyon olacağı hatırdan çıkarılmamalıdır.

Ödemeler dengesini sağlamak: Küresel hale gelmiş günümüz dünyasında, ülkeler arası mal ve hizmet ticareti serbestçe ve hızla yapılabilmekte ve sermaye önemli bir engelle karşılaşmadan ülkeler arasında hareket edebilmektedir. Bir ülkenin diğer ülkelerle yürüttüğü ekonomik ilişkilerin tamamı, *ödemeler bilançosu* olarak adlandırdığımız bir tabloda toplulaştırılmaktadır. Söz konusu bu ekonomik ilişkilerin parayla ifade edildiği bir bilançodur ve dört ana hesaptan oluşur. Bunlar, cari işlemler hesabı, sermaye hesabı, resmî rezervler hesabı ve net hata-noksan hesaplarıdır.

Ödemeler bilançosunun cari işlemler hesabı, ülkenin dış âlemlerle yaptığı mal ve hizmet ithalat ve ihracatını göstermektedir. Belirli bir dönemde yapılan ithalatın değeri, ihracattan fazlaysa cari işlemler hesabı açık veriyor demektir. Bu durum, genellikle “dış açık” olarak adlandırılmaktadır. Doğası gereği cari işlemler hesabı, denk olabilir ya da fazla verebilir. Diğer yandan belirli bir risk düzeyinde ülkeler arasındaki faiz farkına bağlı olarak ülkeye sermaye girişi olabileceği gibi sermaye çıkışı da olabilmektedir. Belirli bir dönemde ülkeye giren ve ülkeden çıkan sermaye miktarı birbirine eşitse sermaye hesabı dengedir; çıkan sermaye giren sermayeden daha büyükse sermaye hesabı açık, tersi durumda fazla vermektedir.

Basitleştirici bir varsayım ile resmî rezervler hesabı ve net hata-noksan hesabını sıfır kabul eder ve analiz dışında tutarsak ödemeler bilançosunun dengede olabilmesi cari işlemler hesabı ile sermaye hesabı toplamının sıfır olmasını gerektirir. Örneğin belirli bir dönemde cari işlemler hesabı 100 milyar dolar açık veriyorsa ödemeler bilançosunun dengede olabilmesi için sermaye hesabı bilançosunun bu açığı telafi edecek şekilde 100 milyar dolar fazla vermesi ve böylece her iki hesabın toplamının sıfır olması gerekir.

dikkat

Ödemeler Bilançosu konusunda ayrıntılı bilgi almak için *Uluslararası İktisat* konulu kitapları okuyabilirsiniz.

Ekonomik büyümeyi sağlamak: Ekonomik büyüme, bir ekonomide üretilen toplam mal ve hizmet miktarının zaman içinde artması demektir. Bir toplumun ulaşmak istediği en önemli ekonomik hedeflerden biri de iktisadi büyümedir. Toplumsal ve bireysel refahın artırılması ve sürdürülmesi, ekonominin ne kadar üretebildiği ve bu üretimi zaman içinde ne kadar artırabildiğine bağlıdır.

Bir ülkenin teknolojisi, işgücünün beceri düzeyi, sermaye stoku ve yurt içi tasarruf oranları ne kadar yüksekse iktisadi olarak büyüme şansı da o kadar yüksektir. Günümüzde bu dört faktörün yanı sıra; coğrafi farklılıklar, kültürel farklılıklar, şans faktörü ve kurumsal yapı farklılıklarının da büyüme ve gelir farklarını açıklamada önemli olabileceği vurgulanmaktadır. Artık iktisatçıların birçoğu için, farkı belirleyen asıl faktörün kurumsal yapı olduğu konusunda fikir birliği vardır. İktisadi büyüme konusu ayrıntılı olarak kitabımızın sekizinci bölümünde ele alınacaktır.

Gelir dağılımında adaleti sağlamak: Gelir dağılımında adalet kavramı, üretime katılanların milli gelirden dengeli ve adil pay almaları biçiminde tanımlanabilir. Gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde gelir dağılımında adalet son derece önemli bir konu haline gelmiştir. Zira bu ülkelerde, beşeri sermaye iyi ve yeterli bir şekilde gelişmemekte, bu durum da ekonomik büyümeyi yavaşlatmaktadır. Ayrıca gelir dağılımında adaletsizlik, fiziki ve beşeri sermayeye yönelik yatırımları da olumsuz yönde etkilemektedir. Bu nedenle özellikle gelişmekte olan ülkeler gelir dağılımında adaleti sağlamada önemli bir gösterge olan ekonomik büyüme üzerinde önemle durmaktadır. Bu ülkeler eğitim ve sağlık hizmetlerinde kaliteyi arttırarak, beşeri sermayenin bu durumdan olumlu etkilenmesini ve bu yolla verimliliği arttırmaya çalışmaktadırlar. Söz konusu ülkeler, ancak bunu gerçekleştirebilmeleri durumunda, yoksullukla mücadele edebileceklerini anlamışlardır.

Kamu otoritelerinin gelirin dağılımında adaleti sağlamaya yönelik çeşitli araçları kullandıkları bilinmektedir. Bunlar arasında doğrudan gelir transferlerinin, vergi indirimlerinin ve tarımsal ihracata verilen desteklerin etkili araçlar oldukları yapılan araştırmalarla da saptanmıştır. Bu yüzden özellikle gelişmekte olan ülkeler gelir dağılımında adaleti sağlama hedefini, en önemli maliye politikası amacı olarak görmekte ve sosyal devlet anlayışının da etkisiyle vergiler ve harcamalar yoluyla gelirin dağılımını etkilemektedir.

Yaşamla İlişkilendir

Reel sektör 'genel gidişat' tan memnun (KEREM ALKİN)

Ekonomi ve ticaret, değerlendirme yapmanın, yorumda bulunmanın zaman zaman zorlaştığı bir alan. Ekonomi alanındaki akademisyenler olarak, 'zaman serisi' analizlerimizde önemli bir yer tutar. Ülke ve dünya ekonomisine yönelik analizlerimizi 5, 10, hatta 25 yıllık 'zaman serisi'ne bakarak ortaya koyar; önceki döneme yönelik karşılaştırmalar yaparız. Son 2 yılla karşılaştırıldığında, kontrolden çıkma izlenimi veren bir enflasyon trendi, yükselen faizler, negatif büyüme süreci, aşırı dalgalanan kur ve jeopolitik gelişmelerin tetiklediği siyasi gerginliklerin beslediği 'aşırı belirsizlik' ortamı, 2018'in Ocak- Mart döneminde 100 puan civarındaki 'genel gidişat'ı, 2018'in Eylül ayında 55.6'ya kadar getirmişti. 100 puan ve üzerinde olması gereken 'reel sektörün ekonominin genel gidişatına yönelik algısı' yarı yarıya erimişti. Sonrasındaki toparlanmayla, 100 puana doğru kimi aylarda yaklaşıp da, belirli bir moralsizliğin göstergesi olarak, 'genel gidişat' 100 puanı geçemediği gibi, geçen yılın Mayıs ayında 78.3 puana kadar gerilediğine şahit olduk. Reel sektörün ekonominin genel gidişatına yönelik algısı, 2020 yılının ilk ayında 108.5 puana yükseldi. Bu algı, 2017 yılı Haziran ayından bu yana en yüksek algı olması bir yana, 2013 yılının Ocak ayından bu yana, Ocak aylarında tek 100 puanın üzerine çıkmış algı. Üstelik, 2013 yılı Ocak ayının da üstünde.

Anlamı şu; döviz kurları anlamlı bir istikrar kazandı, dalgalanma neredeyse 6 aydır yok. Sanayide üretim ve GSYH büyümesi yeniden pozitif büyüme trendine girdi. Enflasyon aşağı yönde önemli bir düzeltme yaptı ve yapısal tedbirlerle, enflasyonda '2. faz' gerilemeyi bu yıl yakından izleyeceğiz. Dünya ekonomisi ve küresel ticaretteki belirsizlik

ve sıkıntılara rağmen, ihracatımız rekor kırmaya devam ediyor. İmalat sanayi, gelecek 3 aydaki ihracat siparişlerinden ve gelecek 3 aydaki üretimden pozitif beklenti içerisinde. Türkiye'nin makro ekonomik dengelerindeki iyileşme ve belirsizlerdeki azalma, genel gidişattan memnuniyetini artırıyor.

Bu nedenle, istihdamını koruma eğilimi de hayli güçlü. Bu durum, işsizlikle mücadele açısından memnuniyet verici. Bununla birlikte, bilhassa iç piyasadan fabrikaya gelen siparişten memnun değil. İç piyasadaki toparlanmaya yönelik beklentiler halen yüksek. Tüketici güveni yukarı yönde hareketlenmiş olsa da, bölgesel ve küresel jeopolitik gerginliklerden ve yüksek enflasyonun sebep olduğu negatif algıdan tüketicinin sıyrılması zaman alıyor. Bu nedenle, iç talepteki canlanma, yurtiçi piyasadan gelecek olan sipariş, reel sektörün genel gidişata yönelik algısını daha da arttıracak. Bu durum, bankalara reel sektöre yönelik finansman imkânları ve bilhassa kapasite artırımı ve yeni fabrika yatırımlarının orta ve uzun vadeli finansmanında önemli görevler yüklüyor.

'Plaza bankacılığı'nın aşırı odaklandığı 'tüketici kredileri'nin ötesinde, 'saha bankacılığı'nın gerektirdiği 'yatırım finansmanı'na yönelik bir anlayış değişikliğini gerektiriyor. Ekonomi yönetimi, 'dengeleme-disiplin' döneminde, 1.5 yıldan elde edilen başarıyı, ekonomide 'zihinsel dönüşüm'le, yapısal reformlarla kalıcı bir başarıya taşımak için gereken adımları atarken, bankacılık sektörünün de aynı 'zihinsel dönüşüm'ü gerçekleştirmesi, reel sektör için 'tarihi' bir fırsatı değerlendirme fırsatı verecektir. 03 Şubat 2020, Pazartesi

Kaynak: <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/kerem-alkin/2020/02/03/reel-sektor-genel-gidisat-tan-memnun>

Makro İktisadın Tarihsel Gelişimi

Ekim 1929'da dünya sosyal, siyasal ve insani sonuçları ağır kayıplar içeren küresel bir krizle sarılmıştır. Büyük Buhran olarak adlandırılan Amerika Birleşik Devletleri kaynaklı bu ekonomik kriz, New York menkul kıymetler borsasının %12'lik çöküşüyle başlamış ve kısa sürede tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Sonraki yıllarda ABD'nin toplam üretimi %30 oranında azalmış, işsizlik %3'ten %25'e çıkmıştır. Büyük Buhran, dönemin iktisadi düşüncesi ve iktisat politikaları üzerinde önemli bir tartışmayı başlatmıştır. 1929 Büyük Buhranının, iktisadın makro ve mikro iktisat şeklinde iki alt disipline ayrılmasına yol açan en önemli etken olduğu söylenebilir.

Büyük Buhrana kadar iktisat çevrelerinde hâkim olan iktisadi felsefe Adam Smith ve takipçilerinin "Klasik Ekol" olarak adlandırılan düşünceleridir. Söz konusu döneme kadar iktisat politikaları, klasik ekolden beslenmiştir.

Klasik iktisatçılara fiyatlar aşağı ve yukarı yönde esnektir, yani arz ve/ya talep koşullarındaki değişmeye bağlı olarak, dışarıdan bir müdahale olmaksızın fiyatlar kendiliğinden düşebilir veya artabilir. Ayrıca ekonomideki karar birimlerinin tamamı, piyasalar hakkında eksiksiz bilgiye sahiptirler. Bu varsayımlar altında herhangi bir piyasadaki dengesizlik, arz ve talep güçlerinin kendiliğinden hareketi sonucu kısa sürede giderilecek ve denge sağlanacaktır. Klasikler, arz ve talep güçlerinin kendiliğinden hareketine bağlı olarak değişen fiyatlar sonucu dengenin kısa sürede yeniden tesis edilmesini *piyasaların temizlenmesi* olarak adlandırmışlardır. Bu durumda, klasik düşünce açısından piyasalar sürekli temizlendiğine, yani kendiliğinden dengeye geldiğine göre, ekonomiye müdahale gereksizdir.

Söz konusu durum emek piyasası için de geçerlidir. Emek piyasasındaki bir dengesizlik de herhangi bir hükümet müdahalesi olmaksızın, kendiliğinden giderilecektir. O halde, ekonomide çalışabilir durumda olan ve emeğini arz eden her bir kişi istihdam ediliyor demektir. Böylece veri teknoloji ve sermaye stoku düzeyinde mümkün olan en yüksek seviyede üretim yapılacaktır ve ekonomi dengede olacaktır. Fiyatların esnek ve tarafların tam bilgi sahibi oldukları varsayımları altında denge dışı bir durum kendiliğinden tekrar dengeye intibak edecektir. Böylece ekonomi daima tam istihdam düzeyinde üretim yapacaktır.

Klasik iktisadi düşünce, makro büyüklüklerin (hâsıla, işsizlik vb.) daima dengede olduğunu, denge dışı bir durumun kendiliğinden dengeye yöneleceğini ve bu sebepten de aktif iktisat politikaları ile denge hâsıla düzeyinin değiştirilemeyeceğini savunmaktadır. Büyük Buhran ve sonuçları, klasik iktisadi düşüncenin ciddi bir biçimde sorgulanmasına yol açmıştır. Çünkü; 1929'da başlayan kriz, Klasiklerin iddia ettiği gibi, kısa sürede kendiliğinden bitmemiş, üretim artmamış ve işsizlik azalmamıştır. Yani piyasalar kendiliğinden temizlenmemiştir. Ekonomi uzun bir süredir tam istihdam seviyesinin altında, yani eksik istihdam seviyesinde üretim yapmıştır.

Pek çok iktisatçı, dünya ekonomisindeki bu yeni durumu açıklamak amacıyla çalışmalar yapmışlardır. Bunlardan öne çıkanı, ekonominin içinde bulunduğu durumun nedenlerini ve çözümünü, sistematik bir biçimde ortaya koyan *John Maynard Keynes*'tir.

Keynes 1936 yılında yayımladığı "İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi" adlı eserinde, Klasik ekolün bazı varsayımlarına karşı çıkmıştır. Keynes'e göre fiyatlar kısa dönemde esnek değil, aksine yapışkandır. Dolayısıyla ekonomideki bir dengesizlik hâli, arz ve talep güçlerinin hareketine bağlı olarak kendiliğinden giderilemeyecektir. Örneğin emek piyasasında, emek arzı artsa da ücretler düşmeyecek, emek talebi artmayacaktır. O halde başlangıçta ortaya çıkan işsizlik kendiliğinden giderilemeyecektir. Emek piyasasında eksik çalışma ve dolayısıyla da toplam üretimde eksik istihdam durumu oluşacaktır. Bu durumun giderilmesi ancak hükümet müdahalesiyle mümkün olabilecektir. Yani aktif iktisat politikası uygulamalarına ihtiyaç vardır.

Keynes'in görüşleri, makro iktisadi analizin gelişiminde çığır açmıştır. Ancak bu, makro iktisadın yirminci yüzyıl başlarında gelişmesine etki eden tek faktör değildir. Keynesyen düşünce dışında nedenler de vardır. Yüzyıl başlarında makro düzeyde analiz yapmayı mümkün kılacak güvenilir veri setlerinin oluşturulabilmiş olması nedenlerden biridir. Bir başka neden, ekonomilerin makro düzeyde dalgalanmalar gösterdiği bulgusunun, yine bu dönemlerde, tespit edilmiş olmasıdır.

Makro İktisadi Sektörler

Makro iktisatta ekonominin bütünü hanehalkı, firmalar, hükümet ve dış ticaret gibi dört sektörden oluşur.

- *Hanehalkı sektörü*, ekonomideki bütün aileleri kapsamaktadır. Bu sektörü oluşturan ögelere tüketici denir. İktisadi analizde, ailelerden oluşan hanehalkı sektörünün, kaynakların sahibi olduğu ve tüm iktisadi kararlarında maksimum kaâr elde etmeyi amaçladığı varsayılır.
- *Firmalar (İş âlemi sektörü)*, ekonomideki bütün firmalardan oluşmaktadır. İktisadi analizde hanehalkı ve firmalar ekonominin özel sektör denilen kısmını oluşturmaktadırlar. Burada adı geçen firma kavramı, hane halkının sahip olduğu kaynakları (üretim faktörlerini) kullanarak üretimde bulunan ve hane halkına, diğer firmalara, dış âleme ve hükümete ürettiği malları satan karar birimlerini kapsar. İktisadi analizde, firmaların, iktisadi kararlarını alırken amaçlarının *karılarını maksimum kılmak olduğu* varsayılır.
- *Hükümet sektörü*, bir ekonomideki tüm kamu birimlerini kapsar. Hükümetler politika yapıcı ve uygulayıcı karar birimleridir.
- *Dış ticaret sektörü*, ekonominin dış âlemlerle (diğer ülkelerle) yapmış olduğu tüm ekonomik faaliyetlerin bir arada olduğu sektördür. Dış ticaret sektörü bir ekonominin diğer ülkelere mal satması demek olan ihracat (export) ve diğer ülkelerden mal satın alması demek olan ithalat (import) ile birlikte ülkeler arasındaki sermaye hareketlerini kapsar.

Bununla birlikte ekonomide arz ve talep edilen her türlü varlığı *mal*, *para*, *tahvil* ve *emek* biçiminde dört başlık altında toplamak mümkündür. Buradan hareketle bunların alınıp satıldığı piyasalar da kendi isimlerine paralel olarak dört biçimde sınıflandırılır. Bunlar; mal ve hizmetlerin arz ve talebin karşılaştığı *mal piyasaları*, para arz ve talebinin karşılaştığı *para piyasaları*, tahvil arz ve talebinin karşılaştığı *tahvil piyasaları* ve emek arz ve talebinin karşılaştığı *emek piyasaları* olarak adlandırılırlar.

Makro İktisat Politikası

Bir ülkede, makroekonomik problemleri çözmek için kullanılan araçlara ve uygulamalara iktisat politikası denir. İktisat politikalarının genel amacı, iktisadi büyümeyi gerçekleştirmek ve işsizlik ve enflasyon oranlarında meydana gelen konjonktürel dalgalanmaların şiddetini azaltmak ve kontrol altında tutmaktır. Bu amaçla uygulanan her tür politikaya, *makro iktisat politikası* denir.

Bunlardan ilki olan büyüme hedefini gerçekleştirmeye yönelik olan politikalara *arz yönlü makro iktisat politikası* denir. Amacı, İktisadi büyümenin gerçekleşebilmesi için ülkede üretilen mal ve hizmet miktarlarında zaman içinde meydana gelen sürekli artışları sağlamaktır.

Bunun yanı sıra iktisat politikasının diğer amacı olan iktisadi dalgalanmaların şiddetini azaltmak ve kontrol altında tutmak olan politika uygulamasına ise *talep yönlü makro iktisat politikası* denir. Burada amaç toplam harcama düzeyini, yani hane halkları, firmalar, hükümet ve dış âlemin talep düzeyinin değişmesinden kaynaklanabilecek olumsuz durumları ortadan kaldırmaktır. Kısaca iktisat politikasının iktisadi dalgalanmaları kontrol amacının anlamı toplam talep düzeyindeki değişimleri kontrol etmektir.

İktisat politikalarının (arz yönlü ve talep yönlü) amaçlarını gerçekleştirebilmek için iki aracımız bulunmaktadır. Bunlar maliye politikası ile para politikasıdır. Maliye politikası hükümetlerin vergi ve borçlanmaları kullanmak suretiyle toplam talebi etkilemeye çalışmasıdır. Para politikası ise bağımsız merkez bankalarının ya da para kurullarının para miktarını artırıp azaltmak suretiyle, yine toplam talep üzerinde etkili olmaya çalışmalarıdır. Bu ikisinin kullanıldığı politikalara iktisat alan yazınında *muhafazakâr iktisat politikası* denilmektedir.

Günümüzde hükümetler ekonomik amaçlarına ulaşmak için maliye ve para politikalarına ilaveten, ücret politikası, döviz kuru ayarlaması gibi politikaları da kullanırlar. Buna iktisat alan yazınında *aykırı iktisat politikası* denmektedir.

Araştırmalarla İlişkilendir

Lütfen aşağıda özeti verilen makaleyi linkten bularak okuyunuz.

BULUT, Ö. A., ŞAHİNTÜRK, D. A., “Mali Disiplini Sağlama Yolunda Mali Kural Uygulamaları, Yönetim ve Ekonomi” Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Volume 26, Issue 2, Pages 411 - 433

Geçmişten günümüze devletleri ayakta tutan en önemli unsur ekonomileri olmuştur. Ekonomi ise özel ve kamu ekonomisi olarak ikiye ayrılmakta ancak bütünü kamu tarafından yönetilmekte ve yönlendirilmektedir. Bu yönetme ve yönlendirmenin en önemli aracı maliye politikasıdır. Ancak maliye politikasını uygulayan siyasi aktörler kamu hizmetlerini yerine getirirken tıpkı piyasadaki gibi çıkarları doğrultusunda hareket edip, kamu kaynaklarını etkinsiz kullanabilirler. Bu etkinsiz kullanım ise kamu kaynaklarının israf

edilmesine ve ekonominin kırılganlığının artmasına sebep olmaktadır.

Bu endişelerle ortaya çıkan Kamu Tercihi Ekonomisi ve Anayasal İktisat siyasi aktörlerin bu davranışlarının sınırlandırılması için mali kural uygulanmasını önermişlerdir. Mali kurallar iradi maliye politikası uygulamalarına getirilen sayısal ve prosedür ile ilgili kısıtlamalardır.

Çalışma kapsamında ilk olarak mali kuralları hakkında teorik bilgi verilmiştir. Daha sonra dünya uygulamaları incelenmiş, dünya uygulamaları çerçevesinde ülkemizdeki mevcut mali kural uygulamaları ve girişimleri analiz edilmiş ve ülkemiz için politika önerilerinde bulunulmuştur.

Kaynak: <https://dergipark.org.tr/en/pub/yonvek/issue/47906/591421>

Öğrenme Çıktısı

1 Makro iktisadın kapsamını ve tarihçesini ifade edebilme

Araştır 1

Klasik iktisadi düşünce ile Keynesyen iktisadi düşüncenin temel farklılıklarını karşılaştırmalı bir tablo hazırlayarak özetleyiniz.

İlişkilendir

Makro iktisadi akımlar hakkında daha fazla bilgi için, Prof. Dr. Yüksel BİLGİLİ tarafından hazırlanan “*Karşılaştırmalı İktisat Okulları Makro İktisadın Teorik Esasları*”, 16. Baskı, Aralık 2019, isimli kaynaktan faydalanabilirsiniz.

Anlat/Paylaş

Günümüz dünyasında uygulanan iktisat politikalarında Keynesyen iktisadi düşüncenin etkileri neler olmuştur? Tartışınız.

MİLLİ GELİR

Belli bir dönemde, mal ve hizmet üretimine katılan faktörlerin bunun karşılığında aldıkları payların toplam değerini gösteren milli gelir hesapları, ekonominin genel durumu hakkında bilgi verir. Bununla birlikte, ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin karşılaştırmalarında da bir gösterge niteliği taşımaktadır.

Milli gelir hesapları ekonomik faaliyetlerin genel bir özetini sunmanın yanında, ülkedeki üretim, gelir ve harcamalar arasındaki karşılıklı ilişkileri de göstermektedir. Milli gelir hesapları bir anlamda, ülkedeki üretim, gelir ve istihdam düzeyinin nasıl belirlendiğini ortaya koymaktadır.

Milli Gelir ile İlgili Tanımlar

Makro iktisat ekonomiyeye bütüncül olarak yaklaşır. Bu sayede, ekonominin önemli göstergeleri ve kavramlarına da açıklık getirmiş olur. Bu kavramlardan bazıları milli geliri açıklamak ve hesaplamak için kullanılır. Şimdi bu kavramları kısaca açıklamaya çalışalım.

dikkat

Küreselleşmenin artması ve ulaşım olanaklarının gelişmesi ile bir ülke vatandaşlarının diğer ülkelerde yaşaması veya çalışmasının sonucu olarak, makroekonomik analizlerde GSYİH kavramı daha popüler hale getirmiştir. Öyle ki artık uluslararası mukayeseler sıklıkla, GSYİH değerleri üzerinden yapılmaktadır.

Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (GSYİH)

Gelişen ekonomik ilişkiler ülkelerarası ticaretin gittikçe artmasına olanak sağlamaktadır. Böylece bir ülke vatandaşı başka bir ülkede çalışarak elde ettiği gelirleri kendi ülkesine transfer edebilmektedir. Örneğin vatandaşlarımız ülke sınırları dışarısında üretim yapabildiği gibi, yabancı ülke vatandaşları da ülkemiz sınırları içerisinde üretimde bulunabilmektedirler.

GSYİH hesaplanırken bir malın üretim aşamasında kullanılan ara mallar ve maliyetler hesaba katılmamaktadır. GSYİH hesaplaması yapılırken ülke sınırları içerisinde üretilen nihai mal ve hizmetler, faaliyet gösteren yurtdışı kökenli şirketlerin ürettiği mal ve hizmetler, ülke sınırları içerisindeki toplam tüketim, yatırımlar, kamu harcamaları ve yasaklanmış olan ürün ve hizmetler gibi parametreler hesaba katılmaktadır.

GSYİH hesaplamasında dikkate alınmayan unsurlar ise; ülkenin vatandaşı olmasına rağmen ülke sınırları içinde üretilmemiş ürünler, piyasa ekonomisine katılmayan ev temizliği gibi güncel hizmetler, boş zaman aktiviteleri ve gönüllü olarak verilen hizmetlerdir.

GSYİH genel olarak çeyrek dönemlik, yani üçer aylık ve yıllık olarak hesaplanmaktadır.

✓ **Gayri safi yurtiçi hâsıla (GSYİH)** belirli bir dönemde (genellikle bir yıl) *bir ülkenin ulusal sınırları dâhilinde* üretilen nihai mal ve hizmetlerin toplam değerini yansıtmaktadır.

dikkat

Türkiye, Avrupa Birliği katılım süreçlerinde yasadışı faaliyetleri ve kayıt dışı ekonomileri de hesaplamalara dâhil etmiştir. Bu kapsamda Türkiye İstatistik Kurumu “Üretim ve Harcama Yöntemi ile Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla Tahminleri” isimli kitapçığında yaptığı açıklama ile kayıt dışı ekonominin de hesaplamalara dahil edildiğini açıklamıştır. Bu ekonomik parametrelerin bazıları; yasadışı üretim, yeraltı ekonomisi, kumar ve uyuşturucu üretimi olarak örneklendirilebilir.

Gayri Safi Milli Hâsıla (GSMH)

GSMH bir ülkenin vatandaşlarının yurt içinde ve yurt dışında belirlenen bir yıl süresince ürettikleri mal ve hizmetlerin belirli bir para birimi karşısındaki değerlerinin toplamını ifade etmektedir. Bu terim, ülkenin yurt dışında yaşayan vatandaşlarının ülkeye gönderdikleri üretim faktörleri gelirlerini de kapsamaktadır.

✓ **GSMH:** Bir ülkede belirli bir dönemde (genellikle bir yıl), *ülke vatandaşları tarafından* üretilen nihai mal ve hizmetler toplamının piyasa fiyatlarına göre para ile ifadesidir.

GSMH aşağıdaki formül ile hesaplanmaktadır;

$$GSMH = GSYİH + \text{Yurt dışında bulunan vatandaşların gelirleri} - \text{Yurt içindeki yabancıların gelirleri}$$

dikkat

Ülkemiz sınırları içerisinde birçok yabancı şirket üretim gerçekleştirmektedir. Bunlar bizim vatandaşımız olmadıklarından, çıktılarının değeri GSMH içerisinde değil, GSYİH içerisinde gösterilir.

Milli Gelirle İlgili Diğer Kavramlar

Safi milli hâsıla (SMH): Bir ülkede belirli bir dönemde (bir yıl) üretilen nihai mal ve hizmetlerin piyasa fiyatlarına göre hesaplanan değerine eşit olan gayri safi milli hasıla o ülkenin ele alınan dönemde iktisadi gücündeki gerçek artışı göstermemektedir. Çünkü GSMH üretim sırasında meydana gelen aşınma ve eskimleri dikkate almamaktadır. Oysa bir ülkede belli bir dönemde mal ve hizmet üretimi yolu ile iktisadi gücünde meydana gelen gerçek artışı hesaplamak için; üretim sırasında sermaye teçhizatında aşınma ve eskime suretiyle meydana gelen değer kaybını üretimin piyasa değerinden düşmek gerekmektedir. İşte gayri safi milli hasıladan amortisman payı düşüldüğü zaman safi milli hasıla elde edilmektedir.

✓ Bir ülkede belirli bir dönemde (genellikle bir yıl) üretilen nihai tüm mal ve hizmetlerin *net* parasal ifadesine **milli gelir** denir.

Amortisman, ekonomide her yıl mal ve hizmetler üretilirken geçen yıldan devralınan makine, bina, yol, köprü gibi duran varlıklarda meydana gelen eskime, aşınma ve yıpranmanın para ile ifade edilmesidir.

$$SMH = GSMH - Amortismanlar$$

Nominal gayri safi yurt içi hâsıla: GSYİH hesaplamalarında cari ve sabit olarak 2 ana değişken bulunmaktadır. Hesaplama sürecinde nihai mal ve hizmet fiyatları, cari fiyatlar olarak adlandırılabilir. Cari fiyatlarla yapılan hesaplamalar, nominal GSYİH olarak tanımlanır. Nominal kavramının sözlükteki tanımı ve ekonomideki kullanımı farklıdır. Ekonomide genellikle tek kullanılmayan nominal sözcüğü, “nominal değer”, “nominal faiz”

gibi çeşitli kavramların önüne gelmektedir. Ekonomideki anlamı; atfedilen değer veya itibar edilen değer olarak kabul edilir. Örneğin kâğıt para banknotunun üzerindeki yazan 100TL onun nominal değer olarak karşılığını göstermektedir.

Ülke sınırları içerisinde belirli bir yılda üretilen nihai malların ve hizmetlerin, üretildikleri yılın piyasa fiyatları üzerinden değerine nominal GSYİH denmektedir. Burada nihai mallar ifadesi şöyle açıklanmaktadır. Malların sınıflandırılması belirli kriterlerle yapılmaktadır. Örneğin bir mal başka malların üretimde girdi olarak kullanılabilen veya yeniden satılmak için satın alınabilmektedir. Bu örnekteki mallara *ara mallar* denmektedir. Başka malların üretimine girdi olarak kullanılmayan veya yeniden satılmak için satın alınmayan mallara ise *nihai mallar* denmektedir. Bu kapsamda nominal GSYİH sadece nihai malları kapsamaktadır.

Karşılaştırma yapılırken nominal GSYİH bazı yorumlama hatalarına sebep olabilmektedir. Örneğin bir ekonomide üretim azalırken fiyatlar yükselmiş böylece GSYİH artmış olabilir. Bu durum gerçek bir ekonomik büyümenin varlığını yansıtmamaktadır. Cari fiyatlarla hesaplanan nominal GSYİH yorumlamasında ortaya çıkacak yanlış hesaplamalar ve sorunları önlemek adına reel GSYİH hesaplaması daha verimli olmaktadır.

Reel gayri safi yurt içi hâsıla: Reel GSYİH, milli gelirin sabit fiyatlarla hesaplanması demektir. Sabit fiyat seçilen bir zaman periyodunda oluşan mal ve hizmetlerin fiyatları olarak açıklanır. Real büyüme, fiyat artışlarını sabitleyerek mal ve hizmet miktarındaki artışları merkeze almaktadır. Dünyanın önde gelen iktisatçıları uluslararası karşılaştırmalar için genelde reel büyüme verisini dikkate almaktadırlar.

Reel GSYİH; bir ülkenin sınırları içinde belirli bir yılda üretilen nihai malların, seçilen bir yılın piyasa fiyatları değerine denmektedir.

Net yurt içi hâsıla: Net yurt içi hasıla, GSYİH'den aşınma ve eskimenin parasal ifadesi olan yıpranma payı çıkarılarak elde edilen değerdir. Sermaye tüketimi karşılığı olarak da nitelendirilen bu durum, ülkenin sahip olduğu sermaye stoklarının üretim aşamasındaki aşınması veya eskimesi olarak açıklanmaktadır. Bu doğrultuda, bir ülkenin sınırları kapsamında belirli bir yılda üretilen nihai malların, üretildikleri yılın piyasa fiyatları üzerinden net değerine, net yurt içi hasıla denmektedir ve aşağıdaki formülle hesaplanmaktadır;

$$NYİH = GSYİH - Yıpranma$$

Yurt içi gelir: Yurt içi gelir, bir ülkenin sınırları içerisinde belirli bir yılda gerçekleştirilen nihai mal üretimi karşılığında üretim faktörlerine yapılan ödemeler toplamını ifade etmektedir. Üretim kelimesinin ekonomide; emek, doğal kaynaklar ve sermaye faktörlerinin girişimci tarafından mal ve hizmetlere dönüştürülmesi faaliyeti olarak açıklanmaktadır. Üretim sürecinde bahsi geçen doğal kaynaklar, emek, sermaye ve girişim ise üretim faktörleri olarak açıklanmaktadır.

Yurt içi gelir ülke vatandaşlarının ve yabancı ülke vatandaşlarının bir yılda elde ettikleri faktör gelirlerinin toplamını ifade etmektedir. GSYİH karşılığında elde edilen emek ve sermaye gelirlerinin toplamı yurt içi gelire eşittir ve aşağıdaki formülle hesaplanmaktadır;

$$YİG = \text{Emek Gelirleri} + \text{Sermaye Gelirleri}$$

Milli gelir: Ülke vatandaşlarının sahip olduğu üretim faktörlerine gerek o ülkedeki gerek diğer ülkelerdeki üretime katkıları karşılığında yapılan ödemeler toplamına milli gelir denmektedir. Milli gelirin hesaplanmasında yurt içi gelir (YİG) ile yerli üretim faktörlerinin diğer ülkelerde elde ettikleri faktör gelirleri toplamından yabancı üretim faktörlerinin ülkede elde ettikleri gelirleri çıkarmak gerekmektedir. Milli gelirin hesaplanmasında kullanılan formül aşağıdaki gibidir;

$$MG = YİG + \text{Yerli üretim faktörlerinin yabancı ülkelerde elde ettikleri faktör gelirleri} - \text{Yabancı üretim faktörlerinin ülkede elde ettikleri faktör gelirleri}$$

Kişisel gelir: Ülkedeki yerli vatandaşların bir yılda gelir vergisi öncesinde ellerine geçen toplam gelire kişisel gelir denmektedir. Milli gelirdeki emek gelirlerinin bir kısmının, üretim sürecinde kullanılan emek faktörü yerine emekli sandığı ve sosyal sigorta kesintileri olarak devletin kasasına gitmesi, milli gelir ile kişisel gelir arasındaki farklardan birini yansıtmaktadır. Ekonomide bu kesintiler *sosyal güvenlik katkıları* olarak ifade edilmektedir. Kısaca milli gelirden, sosyal güvenlik katkılarının çıkarılmasıyla kişisel gelire ulaşılmaktadır.

Milli gelir ve kişisel gelir arasındaki diğer bir fark, milli gelirdeki sermaye gelirlerinin içinde yer alan kârın tümünün girişim sahiplerinin eline geçmemesidir. İşletme sahipleri kârın bir bölümünü evvela kâr üzerinden alınan *kurumlar vergisi* ödemesinde kullanmaktadır. İşletmeler ayrıca kurumlar vergisinin ödenmesinden sonra elde kalan kârın bir kısmını, işletmenin geleceğine yönelik finansman ve altyapı çalışmasında kullanılması üzerine *dağıtılmayan işletme karları* adı altında yedek akçelere harcamaktadır. Kârın diğer bir kısmı ise işletmelerin ortaklarına kâr payı olarak dağıtılmaktadır. Bu kapsamda kişisel gelirin hesaplanmasında milli gelirden kurumlar vergisini ve dağıtılmayan işletme kârlarını da çıkarmak gerekmektedir. Kişisel gelirin milli gelirden farkının bir diğer nedeni, kişisel gelirin üretim kapsamında tanımlanan bir kavram olmamasıdır. Kişisel gelir, yurt içi gelir ve milli gelirin aksine, şahısların üretim süreçlerine katılmadıkları halde elde ettikleri transfer ödemeleri denen emekli maaşları, işsizlik yardımları gibi gelirleri kapsamaktadır. Bununla beraber şahısların kamu borçlarından elde ettikleri faiz gelirleri de kişisel gelir içinde yer almaktadır.

Bu durumda kişisel geliri hesaplamak için, milli gelirden *sosyal güvenlik katkıları*, *kurumlar vergisi* ve *dağıtılmayan işletme karlarını* çıkarmak, *transfer ödemeleri* ve *kamu borçlanma faizlerini* eklemek gerekmektedir.

$$KG = MG - (\text{Sosyal Güvenlik Katkıları} + \text{Kurumlar Vergisi} + \text{Dağıtılmayan Kurum Karları} - \text{Transfer Ödemeleri} - \text{Kamu Borçlanma Faizleri})$$

Harcanabilir kişisel gelir: Ülkedeki yerli vatandaşların bir yıl içindeki gelir vergisi sonrası eline geçen toplam gelire, harcanabilir kişisel gelir denir. Kişisel gelir ile hükümetin kişisel gelir üzerinden aldığı gelir vergisi arasındaki fark harcanabilir kişisel gelire eşittir ve aşağıdaki formülle ifade edilir;

$$\text{Harcanabilir Gelir} = \text{Kişisel Gelir} - \text{Doğrudan Vergiler}$$

Şahıslar tüketim amacıyla harcanabilir gelirin bir kısmını kullanmaktadırlar, tüketimde kullanılmayan kısmını ise tasarruf amacıyla kullanmaktadırlar. Bu kapsamda gelirin nasıl kazanıldığı değil nasıl kullanıldığı sorgulandığında, harcanabilir kişisel gelir tüketim ile kişisel tasarrufun toplamına eşit olmaktadır.

Kişi başına milli gelir: Ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin belirlenmesi amacıyla yapılan analizlerde kullanılan ölçü milli gelir olmayıp; kişi başına milli gelirdir. Herhangi bir ülkenin milli geliri o ülke nüfusuna bölündüğünde kişi başına milli geliri elde edilmektedir. Kişi başına milli gelir seviyesi bir ülke ekonomisinin zenginliği hakkında tam, sosyal refah düzeyi bakımından kısmi bir fikir vermektedir. Bir ülkede kişi başına gelir düzeyi yüksek ise o ekonomi zengindir. Böyle bir zenginlik sosyal refah düzeyinin zorunlu şartı olmakla birlikte yeterli şartı değildir. Zira sosyal refah düzeyinin yüksek olabilmesi için milli gelirin bireyler ve aileler arasında az çok eşit bir şekilde dağıtılması gerekmektedir. Aksi halde adaletsiz bir gelir dağılımında ise az sayıda bir grup refah içinde olurken; büyük çoğunluk sıkıntı içinde bulunabilir. Ayrıca ülkeler arası gelişmişlik düzeyinin belirlenmesi amacıyla yapılacak kişi başına milli gelir karşılaştırmalarının sağlıklı yapılabilmesi için milli gelir rakamlarının uluslararası ödemelerde kabul edilen para cinsinden olması gerekmektedir ki; genellikle dolar cinsinden değerlendirmeye tâbi tutulmaktadır.

Nominal ve reel milli gelir: Milli gelirin zaman sürecindeki gelişmesi izlenmek istenildiğinde fiyatlar genel düzeyindeki değişimleri saptamak gerekmektedir. Çünkü günlük hayatta hem üretim miktarı, hem de fiyatlar sürekli arttığından ancak bu yolla gerçek değerlere ulaşılabilir. Böyle bir durumda üretim miktarının artış oranı, fiyatlardaki artış oranından daha fazla ise milli gelir artışı reeldir.

Örneğin üretim %6 artarken fiyatlar %4 artmışsa bu reel bir artışı ifade etmektedir. Eğer fiyatlardaki artış oranı, üretimin artış oranından fazla ise milli gelirdeki artış nominal olacaktır. Örneğin fiyatlar %6 arttığında üretim artışı %4 oranında ise milli gelir nominal olarak artmıştır. Nominal milli gelirdeki artış bir ülkede belli bir dönemde gerçekleştirilen üretimin sadece parasal değeri hakkında fikir vermekte olup ekonomik büyüme ve refah seviyesi açısından sağlıklı bilgiyi yansıtmamaktadır. Çünkü milli gelirdeki artışın bir kısmı üretimdeki artıştan kaynaklanabileceği gibi önemli bir kısmı fiyatlardaki artıştan oluşabilir. Böylece fiyatların sürekli yükseldiği (enflasyonlu) ekonomilerde nominal milli gelirdeki artışlar gerçek artışları yansıtmamaktadır. Bu durumda fiyat artışları milli gelirde gerçek bir artış olmamasına rağmen milli geliri artmış gibi gösterebilmektedir.

Reel milli gelire, üretilen mal ve hizmetlere o yılın cari fiyatları ile değil, temel yılın fiyatları baz

alınarak ulaşılabilir. *Sabit fiyatlarla milli gelir olarak ta tanımlanan reel milli gelirin* bulunabilmesi için, nominal milli gelirin temel olarak alınan yılın fiyat endeksine bölünmesi gerekmektedir. Nominal milli gelirdeki yüzde değişme ile fiyatlar genel düzeyindeki yüzde değişme aynı ise reel milli gelirde bir değişme olmamaktadır. Reel milli gelirdeki artış, nominal milli gelirdeki artışın fiyatlar genel düzeyindeki artıştan daha yüksek olmasına bağlıdır.

Milli Gelir Hesaplama Yöntemleri

Milli gelirin hesaplanmasında, *üretim, gelir ve harcama yöntemleri* olarak bilinen üç farklı yöntem kullanılır. Şimdi sırasıyla bu yöntemlerin nasıl kullanıldıklarını inceleyelim.

Üretim Yöntemi

Bir ekonomide bir yılda üretilen nihai mal ve hizmetlerin piyasa değeri ile ifade edildiği bir hesaplama yöntemidir. Tarım, sanayi hizmetler gibi tüm sektörlerde üretim faktörlerinin yarattığı nihai mal ve hizmetler piyasa fiyatları ile değerlendirilmektedir. Buna göre üretim yolu ile milli gelir hesaplanırken; üretilen nihai mal ve hizmet miktarları o dönemin fiyatları ile çarpılıp toplanmaktadır. Buna dış yatırım gelirleri ilave edilip; elde edilen GSMH'dan amortisman ve dolaylı vergiler çıkarılınca milli gelir bulunmaktadır.

Üretim yöntemiyle milli geliri hesaplayabilmek için, önce GSYİH'nın hesaplanması gerekir. Üretim yöntemiyle GSYİH aşağıdaki formül ile bulunur;

$$GSYİH = P_1Q_1 + P_2Q_2 + P_3Q_3 + \dots + P_nQ_n$$

Burada 'P', üretilen her bir malın piyasa fiyatı, 'Q' ise üretilen her bir mal ve hizmetin miktarını göstermektedir. Yöntem, n sayıda malın, fiyat ve miktarlarının çarpılarak, yan yana yazılıp toplanması esasına dayanır.

Üretim yöntemi iki sebepten ötürü rasyonel bulunmaz. Bunlardan ilki hesaplama güçlüğüdür. Çok sayıda mal ve hizmetin üretilen miktarları ve piyasa fiyatlarını çarparak toplamak oldukça güçtür. Bu ancak istatistiki yöntemler kullanılarak yapılabilir.

İkincisi, bir malın veya hizmetin hesaplama da birden çok kez toplama dâhil edilme riskidir. Burada ifade edilmesi gereken husus, milli gelir hesaplamasında nihai mal ve hizmetlerin dikkate alınmasıdır. Çünkü ara malı dediğimiz mallar da hesaplama gözü önüne alındığında çift sayma olur ki milli gelir rakamı gerçek değerinden daha yüksek çıkar. Örneğin bir arabanın fiyatı milli gelire dâhil edildikten sonra, arabanın yapımında kullanılan parçalar ara malı olarak değerlendirildiğinden, bunların değeri milli gelire dâhil edilmemelidir

veya süttten, peynir, tereyağı, ayran gibi mandıra ürünleri toplam içine alınırken sütün de dâhil edilebilecek olması, toplamın olması gerekenden yüksek olmasına sebep olacaktır.

Uygulamada bu çifte hesaplama riskini ortadan kaldırmak için *katma değer yöntemi* kullanılır. Yöntem üretimin her aşamasında katılan değerlerin (yaratılan katma değer) toplanmasıyla bulunur.

Tablo 5.1 Katma Değer Tablosu.

Üretici	Ara Malı	Her Aşamada Satış Değeri (Kuruş)	Katma Değer (Ücret, Faiz, Rant, Kar) (Kuruş)
Çiftçi	Buğday	50	50 (50-0)
Un Fabrikası	Un	70	20 (70-50)
Ekmek Fırını	Ekmek	80	10 (80-70)
Bakkal	Ekmek (Nihai mal)	100	20 (100-80)
TOPLAM		300	100

Katma değer nasıl uygulandığı konusu Tablo 5.1'deki örnekle açıklanmaya çalışılmıştır. Tablo, ekmeğin tüketiciye gelene kadar, her üretim aşamasındaki yaratılan katma değeri göstermektedir. Tabloya dikkatle bakıldığında satış değerleri toplamı ile katma değerler toplamı arasındaki fark açık biçimde anlaşılabilir. Şayet katma değer yöntemi kullanılmayıp malların fiyat ve miktarları çarpılarak toplansa, ara malları da toplama dahil edilmiş olabileceğinden, üretim değeri 300 kuruş çıkacaktır. Katma değer yöntemi, bu çifte hesaplama hatasını ortadan kaldırarak, ekmeğin nihai fiyatı olan 100 kuruşa nasıl ulaşıldığını göstermektedir.

Tablo 5.2 Üretim Yöntemiyle GSYİH (2018).

SEKTÖRLER	DEĞER (Milyar)	ORAN (%)
Tarım, ormancılık ve balıkçılık	216,6	5,8
Madencilik ve taş ocaklığı	37,3	1,0
İmalat sanayi	709,4	19,0
Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtımı	50,5	1,4
Su temini; kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri	33,5	0,9
İnşaat	267,1	7,2
Toptan ve perakende ticaret; motorlu kara taşıtlarının onarımı	450,4	12,1
Ulaştırma Depolama	305,1	8,2
Konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri	116,2	3,1
Bilgi ve İletişim	91,8	2,5
Finans ve sigorta faaliyetleri	111,8	3,0
Gayrimenkul faaliyetleri	252,7	6,8
Mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler	86,9	2,3
İdari ve destek hizmet faaliyetleri	106,1	2,8
Kamu yönetimi ve savunma; zorunlu sosyal güvenlik	180,5	4,8
Eğitim	155,4	4,2
İnsan Sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri	92,7	2,5
Kültür, sanat, eğlence, dinlence ve spor	33,7	0,9
Diğer Hizmetler	35,5	1,0
Hane halklarının işverenler olarak faaliyetleri	1,8	0,05
SEKTÖRLER TOPLAMI	3.335,2	89,6
VERGİ-SÜBVANSİYON	389,2	10,4
GSYİH	3.724,4	100

Kaynak: TÜİK.

Tablo 5.2, Türkiye’de 2018 yılı itibariyle üretim yöntemiyle ölçülmüş GSYİH değerlerini göstermektedir. 2108 yılında en fazla üretim yapan sektör %19’luk payı ile imalat sanayidir. En az paya ise ‘hane halklarının işverenler olarak faaliyetleri’ sahiptir (%0,05). Sonuç olarak Türkiye’nin 2018 yılı üretim değeri yaklaşık 3,7 trilyon lira olarak gerçekleşmiştir.

Gelir Yöntemi

Gelir yöntemi ile milli gelirin hesaplanmasında dört temel faktör geliri dikkate alınmaktadır. Kişiler gelirlerini. Emek geliri olarak (ücret), sermaye geliri olarak (faiz), doğal kaynak geliri olarak (rant) ve girişim geliri olarak (kâr) şeklinde kazanmaktadır.

Her kişinin ifade edilen şekilde kazandığı gelirini saptayıp bunları toplamak suretiyle milli geliri hesaplamak mümkündür. Şu hâlde bir yıl içinde elde edilen ücret, maaş, faiz, kira, kâr ve rantlar toplandığında bir ülkenin milli geliri bulunmaktadır. Yani;

$$\text{Milli Gelir} = w + i + r + \pi$$

Burada w ücreti, i faizi, r rantı ve π ise kârı göstermektedir. Gelir yöntemini kullanarak direkt milli gelire ulaşmak mümkündür. Çünkü bu gelirler üzerinde dolaylı vergiler bulunmadığı gibi yıpranmadan da söz edilemez.

Gelir yöntemi kullanarak milli geliri hesaplamak oldukça pratik bir işittir. Çünkü veriler, sosyal güvence kuruluşlarından ve/veya vergi dairelerinden hızlıca elde edilebilir. Uygulama kolaylığı olan bir yöntem olmasına rağmen, bu yönteminde kendi içerisinde bir tutarsızlığı bulunmaktadır. Vergi alışkanlığının zayıf, kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin yoğun, araştırma ve istatistiklerin yetersiz olduğu bir ülkede, gelir yönteminin doğruya yakın sonuçlar vermesi oldukça güçtür.

Gelir yöntemiyle GSMH veya GSYİH rakamlarına şu şekilde varılır:

Gelir Yöntemiyle GSMH

Ücret

Faiz

Rant (Kira)

Kâr +

Net Yurtiçi Gelir

+ Net Faktör Geliri

Milli Gelir

+ (Dolaylı Vergiler-Sübvansiyon)

Safi Milli Hâsıla

+ Yıpranma

Gayri Safi Milli Hâsıla

Gelir Yöntemiyle GSYİH

Ücret

Faiz

Rant (Kira)

Kâr +

Net Yurtiçi Gelir

+ (Dolaylı Vergiler-Sübvansiyon)

Net Yurtiçi Hâsıla

+ Yıpranma

Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla

Tablo 5.3, geliri oluşturan bileşenlerin, elde ettikleri gelirin toplam içerisindeki paylarını göstermektedir. Buna göre 2018 t-yılında en yüksek geliri, toplamın %48,7’sini alan işletmelerin karları ve karma gelirleri olmuştur. 2018 yılı itibariyle istihdam edilen 28,7 milyon kişi ise toplam gelirin yaklaşık üçte birini alabilmiştir (%33,9).

Tablo 5.3 Gelir yöntemiyle GSYİH bileşenlerinin Gayrisafi katma değer içerisindeki payları 2018.

BİLEŞENLER	Pay (%)
İşgücü Ödemeleri	33,9
Üretim Üzerindeki Net Vergiler	-0,9
Sabit Sermaye Tüketimi	18,3
Net İşletme Artığı/Karma Gelir	48,7
TOPLAM	100,0

Kaynak: TÜİK.

Harcama Yöntemi

Bu yöntem, bir ülkede bir yıl boyunca nihai mal ve hizmetlere yapılan bütün harcamaların toplanması esasına dayanır. Bu yöntemde ekonomide üretilen tüm malların satıldığı kabul edilmektedir. Böylece üretilen malların toplamı ile harcamalar toplamı birbirine eşit olmaktadır.

Harcama yöntemi ile milli gelirin hesaplanmasında bir ekonomide bir yılda nihai mal ve hizmetler için yapılan harcamaların toplamı göz önüne alınmaktadır.

Tüketim harcamaları aile bütçesi anketlerine göre, tasarruflar ise bankalardaki cari hesaplar, alacak ve pay senetleri alım-satımında tasarruf hareketlerini gösteren bilgilere göre hesaplanmaktadır. Bu bakımdan toplam harcamalar toplam gelire eşittir. Çünkü yaratılan gelirler bir yandan tüketime diğer yandan yatırıma gittiğinden, yatırım ve tüketim toplamı bir bakıma gelir toplamına eşit olmaktadır.

Harcama yönünden milli gelire dış alem gelirleri de katılmaktadır. Aşağıdaki formülle izah etmek anlamayı kolaylaştıracaktır.

$$Y = C + I + G + (X - M)$$

Burada Y milli geliri, C tüketim harcamalarını, I yatırım harcamalarını, G hükümet harcamalarını ve de (X-M) ise ihracat ve ithalat farkını, kısaca net ihracatı (NX) gösterir.

Tüketim harcamaları ülkedeki hanehalkının ve bireylerin yaptıkları toplam harcamalardır. Bunlara örnek olarak otomobil, beyaz eşya, yiyecek, içecek, eğitim ve sağlık harcamaları gösterilebilir. Temel yaşam ihtiyaçları harcamaları da bu kategoride değerlendirilmektedir.

Yatırım harcamaları kategorisinde ise özel sektör tarafından yapılan sanayi harcamaları ile hanehalkının inşaat sektöründe konut alımı için yaptığı harcamalar bulunmaktadır. Sabit yatırımlar ve stok yatırımların toplamıyla bulunmaktadır. Stok yatırım işletmelerin stoklarında ki bir yıllık değişmeyi, sabit yatırım ise özel sektördeki firmaların makine, teçhizat ve yerleşim yeri harcamalarıyla hanehalkının konut harcamalarını ifade eder.

Kamu harcamaları devletin mal ve hizmetler karşılığında yaptığı harcamaların tamamını ifade etmektedir. Milli güvenlik harcamaları, eğitim ve sağlık harcamaları, kamu personellerinin maaşları başlıca kalemlerdendir. Bunlarla beraber faiz, destek ve sosyal yardım ödemeleri de hesaplama dahil edilmektedir.

Net ihracat, ihracat ve ithalat arasındaki farkı temsil etmektedir. İthalatın fazla olması dış ticarete açık olduğunu göstermektedir. İhracatın daha fazla olması dış ticaret fazlasının olduğunu göstermektedir.

dikkat

Gelir yöntemindeki gelir türleri, bizzat üretime katılmak suretiyle elde edilen gelirlerdir. Üretim sürecine katılmadan elde edilen gelirler (gazi aylığı, dul ve yetim aylığı, emekli maaşları vb.) ile transfer gelirleri hesaplama dâhil edilmez.

Tablo 5.4 TÜİK Verilerine Göre Bir Yıllık Periyotta Harcama Yöntemiyle GSYİH Değerleri; (Milyar TL).

YIL	(Y)	(C)	(I)	(G)	(X-M)
2008	994,8	612,9	287,8	136,3	-42,3
2009	999,1	619,4	230,0	157,6	-7,8
2010	1 160,0	731,4	312,9	173,6	-58,0
2011	1 394,5	880,8	436,0	191,0	-113,5
2012	1 569,7	979,1	444,3	223,4	-77,1
2013	1 809,7	1 120,3	538,8	255,6	-105,1
2014	2 044,5	1 242,2	593,5	288,1	-79,4
2015	2 338,6	1 411,8	663,3	324,5	-60,9
2016	2 608,5	1 560,5	736,3	386,9	-75,3
2017	3 110,6	1 836,2	964,0	450,7	-140,3
2018	3 724,4	2 111,3	1 101,6	552,4	-40,8

Kaynak: TÜİK.

Tablo 5.4, 2008-2018 yılları arasında Türkiye’de harcama yöntemiyle bulunan GSYİH değerlerini vermektedir. Net ihracatta yıllar göre gözle görülen bir istikrarsızlık olmakla birlikte, hem toplam GSYİH’da hem de toplamı oluşturan unsurlarda (C, I, G) artışlar görülmektedir.

Milli gelir hesaplama yöntemlerinin daha kolay anlaşılabilmesi için, Şekil 5.5 hazırlanmıştır. Şekilde üretim gelir ve harcama yöntemini oluşturan bileşenler verilmiş ve hesaplamaların nasıl yapılması gerektiği de alt satırlarda gösterilmiştir. Nihayetinde toplamaların varacağı çıktıların neler olduğu da en satırlarda verilmiştir.

dikkat

Türkiye’de milli gelir hesaplamaları üretim yöntemi ile yapılmaktadır. Bununla birlikte Türkiye İstatistik Kurumu’nun milli geliri gelir yöntemi ile hesaplama girişimleri de bulunmaktadır. Harcama ve gelir yöntemleri daha ziyade deneme ve kontrol amaçlı kullanılmaktadır.

ÜRETİM YÖNTEMİ	GELİR YÖNTEMİ	HARCAMALAR YÖNTEMİ
1. Tarım 2. Sanayi 3. İnşaat 4. Ticaret 5. Ulaştırma ve Haberleşme 6. Mali Kuruluşlar 7. Konut Sahipliği 8. Serbest Meslek Hizmetleri 9. (-)İzafi Banka Hizmetleri 10. Kamu Hizmetleri 11. Kâr Amacı Gütmeyen Özel Hizmet Kuruluşları 12. İthalat Vergisi	1. Ücret ve Maaş Gelirleri 2. Teşebbüs ve Serbest Meslek Gelirleri (Kârlar) 3. Şirket Gelirleri (Dağıtılmış ve Dağıtılmamış Kârlar) 4. Kira Gelirleri (Rant) 5. Faiz Gelirleri 6. (-) Devlet Tahvil Faizleri ve Tüketici Borç Faizleri	1. C (Tüketim Harcamaları) 2. GSI (Gayrisafi Yatırım Harcamaları) 3. G (Kamu Harcamaları)
$(1+2+3+4+5+6+7+8+10+11+12)-9=$ GSYİH $\pm$ Dış Âlem Gelirleri	$(1+2+3+4+5) - 6 =$ Yurt İçi Gelir $\pm$ Dış Âlem Gelirleri	$(1+2+3)=$ Yurtiçi Harcamalar + $(X-M) \pm$ Dış Âlem Gelirleri
GSMH – Amortismanlar	MG + (Vergi - Sübvansiyonlar)	GSMH – AMORTİSMANLAR
SMH - (Vergi - Sübvansiyonlar)	SMH + AMORTİSMANLAR	SMH - (Vergi - Sübvansiyonlar)
MG	GSMH	MG

Şekil 5.5 Milli Gelir Hesaplama Yöntemlerinin Toplu Gösterimi.

Öğrenme Çıktısı

2 Milli gelirle ilgili kavramları açıklayabilme ve milli gelirin nasıl hesaplanacağını kavrayabilme

Araştır 2

Türkiye’nin 2008-2018 yılları arasındaki kişi başına GSYİH rakamlarını tablolaştırınız.

İlişkilendir

Konuyla ilgili daha ayrıntılı istatistiki bilgiler için; **Hazine ve Maliye Bakanlığı’nın 2018 Yıllık Ekonomik Raporunu** okuyabilirsiniz. Link: https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/01/Y_18_k-Ekonomik-Rapor-2018

Anlat/Paylaş

Türkiye’de kişi başına düşen GSYİH’nın artması için sizce neler yapılmalı. Arkadaşlarınızla tartışınız.

MİLLİ GELİR RAKAMLARININ GÜVENİRLİĞİ

Ülkelerin gelişmişlik düzeylerini karşılaştırabilmek için kişi başına GSYİH rakamları esas alınmaktadır. Kişi başına düşen GSYİH rakamları da GSYİH değerinin, ülke nüfusuna bölünmesiyle bulunur.

Ancak kişi başına GSYİH rakamları, uluslararası kıyaslamalarda ancak kaba bir fikir verebilir. Çünkü GSYİH rakamlarını güvenilirliğini azaltan birtakım durumlar söz konusudur. Kişi başına GSYİH değerleri 10 bin dolar olan A ülkesi ve 30 bin dolar B ülkesi gibi iki ülke düşünün. Başlangıçta B ülkesinde yaşayanların, A ülkesinde yaşayanlara nazaran üç kat daha refah olduğunu düşünebilirsiniz. Ancak bu düşünceniz ne derece doğrudur? O ülkeleri gezmeye gittiğinizde A ülkesinin B ülkesinden görece daha refah olduğu kanaatine de varabilirsiniz. Gözlemleriniz rakamları yadsıyabilir ve siz rakamların anlamlı olmadığını düşünebilirsiniz. Gerçekten de durum böyle olabilir. A ve B ülkeleri arasında vergi oranlarında farklılıklar, fiyatlar genel düzeyinde farklılıklar, kayıt dışı ekonomik faaliyetlerdeki farklılıklar, kırsal nüfus oranında farklılıklar olabilir. Söz konusu bu durumların, kişi başına GSYİH rakamlarının mukayeselere imkân tanıyabilmesi için, açıklanması ve düzeltilmesi gerekir.

Her şeyden önce kişi başına gelirlerin mukayeselere konu olabilmesi için, tek bir para cinsinden değerlendirilmesi gerekir. Uygulamada bu para birimi Amerikan dolarıdır.

Kişi başına GSYİH rakamlarının anlamlı olabilmesi için düzeltilmesi gereken ilk durum, ülkeler arasındaki fiyatlar genel düzeyindeki farklılıklardır. Çünkü hiçbir ülkede iç fiyatlar dolar cinsinden aynı değildir. Aynı miktar dolarla, her ülkede farklı miktarlarda mal ve hizmet satın alabilirsiniz. 1 Amerikan dolarının, Japonya'da, Türkiye'de ve diğer ülkelerde satın alabileceği mal miktarları doğal olarak birbirinden farklıdır. Güncel fiyatlarla 1 dolara Japonya'da bir ekmek bile alamazken Türkiye'de yaklaşık 6 ekmek alınabilir. O halde sahip olunan bir dolar, Japonya'da olduğundan daha fazla Türkiye'de mal ve hizmet alabilir. O halde Japonya ve Türkiye'yi nasıl kıyaslayabiliriz.

Bunun için *döviz kuru satın alma gücü paritesi* kullanılmaktadır. Bu parite, ülkeler arasındaki fiyatlar genel düzeyi farklılıklarını ortadan kaldırarak, kişi başına GSYİH değerlerini yeniden düzenlemektedir.

Tablo 5.5, seçilmiş bazı ülkelerde kişi başına GSYİH rakamlarını nominal ve satın alma gücü paritesine göre düzeltilmiş olarak göstermektedir.

Tablo 5.5 Seçilmiş Bazı Ülkelerde Dolar Cinsinden Kişi Başına GSYİH.

Ülke	Kişi Başına GSYİH (Nominal) (\$)	Kişi Başına GSYİH (Döviz Kuru Satın Alma Gücü Paritesine Göre) (\$)
İsviçre	80.296	66.307
Norveç	75.428	62.183
İsveç	54.075	51.405
Avustralya	53.831	49.378
Almanya	44.680	52.556
Fransa	39.827	44.033
Japonya	38.214	42.067
Malezya	10.118	29.511
Romanya	10.781	26.660
Türkiye	10.498	28.002

Kaynak: statisticstimes.com > economy > countries-by-gdp-capita

Tabloda görüldüğü gibi ülkelerin nominal gelirleri, satın alma gücü paritesine düzenlenmiştir. Örneğin İsviçre'nin nominal GSYİH'sı 80.296 dolardan, satın alma gücü paritesine göre düzeltilerek 66.307 dolara düşürülmüştür. Türkiye'nin nominal GSYİH değeri ise 10.498 dolardan 28.002 dolara yükseltilmiştir. İsviçre ile Türkiye arasındaki fark nominal anlamda 8 kata yakın iken düzeltilmiş durumda 2,4 kata gerilemiştir.

O halde uluslararası kişi başına GSYİH rakamlarını karşılaştırabilmek için öncelikle doların satın alma gücüne göre düzeltmelerin yapılması gerekir.

Fert başına düşen GSYİH'nın hesaplanmasında yaşanan bazı güçlükler, aynı zamanda söz konusu rakamların güvenilirliğini de azaltmaktadır. Bunlara kısaca değinecek olursak;

- *Kişiler bazı mal ve hizmetleri piyasadan satın alabilecekleri gibi kendileri de üretebilirler.* Örneğin bir kişi berberde tıraş olursa bu milli gelir rakamlarına yansır. Ancak o kişi evinde tıraş olursa o zaman bu durum milli gelir hesaplarına yansımaz. Bir aile marketten almak yerine, evinde turşu üretebilir. Gelişmiş ekonomilerde çocuk bakımı için dışarıdan hizmet alınırken ataerkil toplumlarda bu hizmet evde bulunan nineler, teyzeler veya akrabalar tarafından yapılır. Birinci durum da milli gelir artar ancak bu refahı artırır mı? Birçok insan ikinci durumu, yani çocuğuna evinde annesinin bakmasını ister ki bu daha huzurlu bir toplum yapısına işaret eder.
- *Kırsal nüfus oranı yüksek olan tarımsal toplumlarda refah görüldüğünden daha yüksek olur.* Çünkü tarım sektöründe faaliyette bulunan kişiler üretimlerinin bir kısmını kendi tüketimleri ve büyük şehirlerde yaşayan çocukları için ayırırlar. Diğer kısmını ise satarlar. Satılan kısım milli gelir hesaplarına yansırken diğer kısım refahı artırmış olmasına rağmen milli gelir hesaplarında görülmez.
- *Bazı faaliyetler milli gelir hesaplarına girmesine karşın refahı etkilemezler.* Metropol kentlerde yaşayanlar, gün içerisinde işlerine gidebilmek için çok vasıta kullanabilir, kişisel bakımlarını dışarıda yaptırabilir, yemeklerini dışarıdan satın alabilirler. Dışarıdan alınan bu mallar ve hizmetler için ödenen paralar milli gelir rakamlarını yükseltir ama refah üzerinde etkileri olmaz. Oysa küçük bir kentte yaşayan insanlar işlerine yürüyerek gidebilir, kişisel bakımlarını kendileri yapabilir, yemeklerini evlerinde yiyebilirler. Böylece kendilerine metropol kentte yaşayan ve aynı işi yapan akrabalarından daha fazla boş zaman kalır. Bu da refahlarına olumlu yansır.

- *Üretim esnasında çevreye verilen zararlar milli gelir hesaplarından düşülmez.* Oysa sanayileşmiş ülkelerde çevreye verilen zararların, yani çevre kirliliğinin, dikkate alınarak rakamların revize edilmesi gerekir. Son yıllarda çevre muhasebesi başlığı altında bunlar yapılmak istense de sonuç olarak çevreye verilen zarar milli gelir hesaplarından düşüleceğinden, milli gelir performanslarının olumsuz etkilenmesini istemeyen hükümetler, bu sistemi işletmekten kaçınmaktadırlar.
- *Boş zaman farklılığı milli gelir hesaplarında dikkate alınmaz.* Ülkeleri kişi başına GSYİH rakamları ile karşılaştırırken çalışma saatleri dikkate alınmaz. Oysa günlük ortalama çalışma saati refah açısından önemli bir göstergidir. Aynı gelir düzeyine sahip iki ülkenin birinde insanlar ortalama 10 saat çalışırken diğerinde 7 saat çalışıyor ise doğal olarak refah düzeyleri de farklı olacaktır.
- *Milli gelir rakamlarının anlamlı olabilmesi için, kişisel gelir dağılımının adaletli olması gerekir.* Bazı toplumlarda gelir çok yüksek olmasına rağmen, gelir adaleti o denli bozuktur ki halkın tamamına yakını açlıkla boğuşurken sayıları oldukça az olan bir grup dünyanın en zenginleri arasında yer alabilir. Bunlar her zaman işadamları da olmayabilir. Kral, lort, emir gibi diktatörler de olabilirler.
- *Milli gelir rakamlarının bir toplum için anlam taşıması için, üretilen malların toplumun istediği kompozisyonda olması gerekir.* Bazı toplumlar her açıdan kendilerine yetebilirken bazı toplumlar kısmen bazıları da tamamen dışarıya bağımlıdır. Geliri dünya ortalamasının çok üstünde olmasına rağmen, sadece petrol üreten bir ülkede refahtan ne ölçüde söz edilebileceği tartışabilir. Bu tür bağımlı toplumlar, bir savaş durumunda ne yapacaklardır? Petrolü yemek ve içmek mümkün değildir. Bazı toplumlar çok yüksek gelire sahip olsalar da kendilerini korumak için savunma hizmeti üretemiyorlarsa toplum sağlığını pek yerinde olmaz. Zira Adam Smith'in asistanı John B. Say "en büyük zenginliğin savunma olduğunu" ifade etmektedir.

Yaşama İlişkilendir

DÜNYANIN EN BÜYÜKLERİ AÇIKLANDI! TÜRKİYE BAKIN KAÇINCI SIRADA

Dünya Bankası, ülkelerin 2018 yılını kapsayan satın alma gücü paritesi raporunu açıklarken, Türkiye, 2018'de 2,37 trilyon dolarlık satın alma gücü paritesiyle dünyanın en büyük 13'üncü büyük ekonomisi olmayı sürdürdü. Satın alma gücü paritesine göre Türkiye'de kişi başına düşen gelir 28 bin 815 dolar oldu. Hesaplama 82,3 milyon kişilik nüfusa göre yapıldı.

Dünya Bankası, ülkeleri 2018 yılını kapsayan satın alma gücü paritesi raporunu açıkladı. Her yılın temmuz ayında açıklanan raporu göre; geçen yıl Türkiye'nin GSMH Satın alma Gücü bazında (GDP PPP) 2 trilyon 37 milyar dolara çıktı.

Türkiye'de satın alma gücü paritesine göre; Gayri Safi Milli Hasıla(GSMH)'dan kişi başı düşen gelir, 28 bin 815 dolar olarak gerçekleşti.

Hesaplama 82,3 milyon kişilik nüfusa göre yapıldı.

Dünya Bankası verilerine göre; satın alma gücü paritesiyle Türkiye'de kişi başına düşen geliri 2017'de 27 bin 878 dolar olarak kayıtlara geçmişti.

Türkiye, 2018'de 2,37 trilyon dolarlık satın alma gücü paritesiyle dünyanın en büyük 13'üncü büyük ekonomisi olmayı sürdürdü.

NOMİNAL GELİRİN ÜÇ KATI KADAR

Nominal (kayıtlı) olan verilere göre ise Türkiye'nin Gayri Safi Milli Hasılası; geçen yıl

766 milyar dolar, kişi başına düşen gelir ise 9 bin 311 dolar olarak açıklanmıştı. Satın alma gücü paritesi ile nominal ekonomik büyüklük arasında oluşan yüzde 300'lere varan büyük fark, kayıt dışı ekonominin yüksek olmasından kaynaklanıyor.

KAYIT DIŞININ BÜYÜKLÜĞÜNÜ GÖSTERİYOR

Dünya Bankası'nın raporunu değerlendiren Vakıflar Bankası eski Yönetim Kurulu Üyesi Zeki Akıllıoğlu, "GDP nominal ile GDP PPP arasında dünyadaki fark, PPP lehine %150'ler seviyesinde.

Bizdeki fark ise bunun iki katı yani yüzde % 300'lerde. Yani 766 milyar dolar olan nominal (kayıtlı) ekonominin esasen 1,5 trilyon dolar mertebesinde olması beklenir ki; dünya ortalaması ile uyum arz edebilsin...

Bu da esasen 2018'de 766 milyar dolarlık nominal (kayıtlı) ekonomisi olan Türkiye'nin asgari bir o kadar da (%100) kayıtdışı ekonomiye sahip olduğunun bir başka göstergesi.

Türkiye'nin 2018'de yaşanan devalüasyon ve enflasyona rağmen Satın alma Gücü bazında GSMH (GDP PPP) makro göstergesine göre dünyanın en büyük 13'üncü ekonomisi olmayı sürdürmüştür" dedi

Giriş Tarihi: 16.07.2019 07:22

Kaynak: <https://www.ahaber.com.tr/galeri/ekonomi/dunyanin-en-buyukleri-aciklandi-turkiye-bakin-kacinci-sirada>

Öğrenme Çıktısı

3 Milli gelir rakamlarının mukayeseye nasıl konu edilebileceğini açıklayabilme

Araştır 3

Türkiye'de kırsal nüfus oranını araştır. Bu durumun milli gelir ve refah üzerinde ne tür etkileri olabileceği konusunda kısa bir makale yazınız.

İlişkilendir

Konuyu daha iyi anlamak için; **GDP per Capita – Worldometers/ <https://www.worldometers.info/gdp/gdp-per-capita>** adresini ziyaret ediniz.

Anlat/Paylaş

Türkiye'de kişi başına düşen GSYİH'nın artması için sizce neler yapılmalı? Arkadaşlarınızla tartışınız.

1930’lu yıllara kadar tüketici, firma ve endüstri ekseninde incelenen iktisat bilimine John Maynard Keynes öncülüğün de yeni bir boyut kazandıran makro iktisat; işsizlik, üretim düzeyleri ve para yönetimi gibi kavramları açıklamaya yönelik ortaya çıkmıştır. Üretici ile tüketici faaliyetlerini ve bunların oluşturduğu piyasaları inceleyen mikro iktisadın aksine makro iktisat; bir ekonomideki tüm bireylerin ve üreticilerin oluşturduğu tüm faaliyetleri içermektedir. Ekonomi terimini ülkeler ve dünya genelinde inceleyen makro iktisat bilimi enflasyon, büyüme, işsizlik, ulusal gelir, ödemeler bilançosu, bankacılık, uluslararası ekonomik ilişkiler, fiyatlar genel seviyeleri gibi güncel kavram ve konuları kapsamaktadır. Kısaca makro iktisat: ekonomiyi devletler ve dünya düzeyinde incelemektedir.

Netice olarak, ekonominin bir bütün olarak işleyişi makro iktisadın ilgi alanında olmakla birlikte, amaçları şu şekilde sıralanabilir:

- Tam istihdamı sağlamak,
- Fiyat istikrarını sağlamak,
- Ödemeler dengesini sağlamak,
- Ekonomik büyümeyi sağlamak,
- Gelir dağılımında adaleti sağlamak,

Büyük Buhrana kadar iktisat çevrelerinde hâkim olan iktisadi felsefe Adam Smith ve takipçilerinin “Klasik Ekol” olarak adlandırılan düşünceleridir. Söz konusu döneme kadar iktisat politikaları, klasik ekolden beslenmiştir.

Klasik iktisatçılara fiyatlar aşağı ve yukarı yönde esnektir, yani arz ve/ya talep koşullarındaki değişmeye bağlı olarak, dışarıdan bir müdahale olmaksızın fiyatlar kendiliğinden düşebilir veya artabilir. Ayrıca ekonomideki karar birimlerinin tamamı, piyasalar hakkında eksiksiz bilgiye sahiptirler. Bu varsayımlar altında herhangi bir piyasadaki dengesizlik, arz ve talep güçlerinin kendiliğinden hareketi sonucu kısa sürede giderilecek ve denge sağlanacaktır. Klasikler, arz ve talep güçlerinin kendiliğinden hareketine bağlı olarak değişen fiyatlar sonucu dengenin kısa sürede yeniden tesis edilmesini *piyasaların temizlenmesi* olarak adlandırmışlardır. Bu durumda, klasik düşünce açısından piyasalar sürekli temizlendiğine, yani kendiliğinden dengeye geldiğine göre, ekonomiye müdahale gereksizdir.

Pek çok iktisatçı, dünya ekonomisindeki bu yeni durumu açıklamak amacıyla çalışmalar yapmışlardır. Bunlardan öne çıkanı, ekonominin içinde bulunduğu durumun nedenlerini ve çözümünü, sistematik bir biçimde ortaya koyan *John Maynard Keynes*’tir.

Keynes 1936 yılında yayımladığı “İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi” adlı eserinde, Klasik ekolün bazı varsayımlarına karşı çıkmıştır. Keynes’e göre fiyatlar kısa dönemde esnek değil, aksine yapışkandır. Dolayısıyla ekonomideki bir dengesizlik hâli, arz ve talep güçlerinin hareketine bağlı olarak kendiliğinden giderilemeyecektir. Bu nedenle hükümet müdahalesine ihtiyaç vardır.

2

Milli gelirle ilgili kavramları açıklayabilme ve milli gelirin nasıl hesaplanacağını kavrayabilme

Milli Gelir

Belli bir dönemde, mal ve hizmet üretimine katılan faktörlerin bunun karşılığında aldıkları payların toplam değerini gösteren milli gelir hesapları, ekonominin genel durumu hakkında bilgi verir. Bununla birlikte, ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin karşılaştırmalarında da bir gösterge niteliği taşımaktadır.

Gayri safi yurtiçi hâsıla belirli bir dönemde (genellikle bir yıl) *bir ülkenin ulusal sınırları dâhilinde* üretilen nihai mal ve hizmetlerin toplam değerini yansıtmaktadır. GSYİH hesaplanırken bir malın üretim aşamasında kullanılan ara mallar ve maliyetler hesaba katılmamaktadır. GSYİH hesaplaması yapılırken ülke sınırları içerisinde üretilen nihai mal ve hizmetler, faaliyet gösteren yurtdışı kökenli şirketlerin ürettiği mal ve hizmetler, ülke sınırları içerisindeki toplam tüketim, yatırımlar, kamu harcamaları ve yasaklanmış olan ürün ve hizmetler gibi parametreler hesaba katılmaktadır.

Gayri Safi Milli Hâsıla, bir ülkede belirli bir dönemde (genellikle bir yıl), *ülke vatandaşları tarafından* üretilen nihai mal ve hizmetler toplamının piyasa fiyatlarına göre para ile ifadesidir.

GSMH bir ülkenin vatandaşlarının yurt içinde ve yurt dışında belirlenen bir yıl süresince ürettikleri mal ve hizmetlerin belirli bir para birimi karşısındaki değerlerinin toplamını ifade etmektedir. Bu terim, ülkenin yurt dışında yaşayan vatandaşlarının ülkeye gönderdikleri üretim faktörleri gelirlerini de kapsamaktadır.

Milli gelirin hesaplanmasında, *üretim, gelir ve harcama yöntemleri* olarak bilinen üç farklı yöntem kullanılır. Üretim yolu ile milli gelir hesaplanırken; üretilen nihai mal ve hizmet miktarları o dönemin fiyatları ile çarpılıp toplanmaktadır. Buna dış yatırım gelirleri ilave edilip; elde edilen GSMH'dan amortisman ve dolaylı vergiler çıkarılınca milli gelir bulunmaktadır. Gelir yönteminde, üretim faktörleri gelirlerini saptayıp bunları toplamak suretiyle milli geliri hesaplanır. Harcama yöntemi ile milli gelirin hesaplanmasında bir ekonomide bir yılda nihai mal ve hizmetler için yapılan harcamaların toplamı göz önüne alınmaktadır.

3

Milli gelir rakamlarının mukayeseye nasıl konu edilebileceğini açıklayabilme

Milli Gelir Rakamlarının Güvenirliği

GSYİH rakamları, uluslararası kıyaslamalarda ancak kaba bir fikir verebilir. Çünkü GSYİH rakamlarının güvenirliliğini azaltan birtakım durumlar söz konusudur. Bunlar:

- Kişiler bazı mal ve hizmetleri piyasadan satın alabilecekleri gibi kendileri de üretebilirler,
- Kırsal nüfus oranı yüksek olan tarımsal toplumlarda refah görüldüğünden yüksek olur,
- Bazı faaliyetler milli gelir hesaplarına girmesine karşın refahı etkilemezler.
- Üretim esnasında çevreye verilen zararlar milli gelir hesaplarından düşülmez.
- Boş zaman farklılığı milli gelir hesaplarında dikkate alınmaz.
- Milli gelir rakamlarının anlamlı olabilmesi için, kişisel gelir dağılımının adaletli olması gerekir.
- Milli gelir rakamlarının bir toplum için anlam taşıması için, üretilen malların toplumun istediği kompozisyonda olması gerekir.

1 İşsizlik, enflasyon, fiyatlar genel düzeyi, büyüme gibi konular aşağıdakilerden hangisinin kapsamında yer alır?

- A. Mikro iktisat
- B. Uluslararası iktisat
- C. Anayasal iktisat
- D. İşletme ekonomisi
- E. Makro İktisat

2 Aşağıdakilerden hangisi katma değerlerin esas alındığı milli gelir ölçüm yöntemidir?

- A. Harcama
- B. Tüketim
- C. Gelir
- D. Üretim
- E. Büyüme

3 Bir ülkede belirli bir dönemde üretilen tüm nihai mal ve hizmetlerin net parasal ifadesine ne ad verilir?

- A. Gayri safi milli hasıla
- B. Safi yurtiçi hasıla
- C. Milli gelir
- D. Kişisel Gelir
- E. Optimal gelir

4 “Milli Gelir / Nüfus” aşağıdakilerden hangisini ifade eder?

- A. Gayri safi milli hasıla
- B. Safi yurtiçi hasıla
- C. Gayri safi yurtiçi hasıla
- D. Kişi başına milli gelir
- E. Harcanabilir gelir

5 “Gayri safi milli hasıla– Amortismanlar” aşağıdakilerden hangisini ifade eder?

- A. Net faktör geliri
- B. Safi milli hasıla
- C. Milli gelir
- D. Kişisel Gelir
- E. Harcanabilir Gelir

6 $Y = C + I + G + (X - M)$ eşitliği, milli gelir hesaplama yöntemlerinden hangisinde kullanılır?

- A. Gelir
- B. Harcama
- C. Üretim
- D. Ortalama
- E. Ağırlık

7 Aşağıdakilerden hangisi milli gelirin gelir yöntemi ile hesaplanmasında dikkate alınan unsurlardan biri **değildir**?

- A. Ücret ve maaş gelirleri
- B. Kira gelirleri
- C. Faiz gelirleri
- D. Şirket gelirleri
- E. Bütçe Fazlası

8 Bir ülkede milli gelir 400 birim, tüketim harcamaları 120 birim, yatırım harcamaları 145 birim ve net ihracat 65 birim ise hükümet harcamaları kaç birimdir?

- A. 70
- B. 75
- C. 85
- D. 90
- E. 105

9 Üretim sürecin her aşamasında mal ve hizmetlerin piyasa değerinde bir önceki aşamaya göre meydana gelen artışa ne ad verilir?

- A. Nominal artış
- B. Reel artış
- C. Katma değer
- D. Dolaylı vergi
- E. Sübvansiyon

10 Üretim faktörlerinin üretime koşulmasına ne ad verilir?

- A. İstihdam
- B. Arbitraj
- C. Büyüme
- D. Optimizasyon
- E. Senyoraaj

1. E

Yanıtınız yanlış ise “Makro İktisadın İlgi Alanı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

2. D

Yanıtınız yanlış ise “Milli Gelirin Hesaplanması” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

3. C

Yanıtınız yanlış ise “Milli Gelirle İlgili Kavramlar” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

4. D

Yanıtınız yanlış ise “Milli Gelirle İlgili Kavramlar” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

5. B

Yanıtınız yanlış ise “Milli Gelirle İlgili Kavramlar” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

6. B

Yanıtınız yanlış ise “Milli Gelirin Hesaplanması” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

7. E

Yanıtınız yanlış ise “Milli Gelirin Hesaplanması” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

8. A

Yanıtınız yanlış ise “Milli Gelirin Hesaplanması” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

9. C

Yanıtınız yanlış ise “Milli Gelirin Hesaplanması” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

10. A

Yanıtınız yanlış ise “Makro İktisadın İlgi Alanı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

5

Araştır Yanıt Anahtarı

Araştır 1

Klasik iktisadi düşünce ile Keynesyen iktisadi düşüncenin temel farklılıkları:

Klasikler	Keynesyenler
Fiyatlar esnektir.	Fiyatlar yapışkandır.
Piyasalar temizlenir.	Piyasalar temizlenmez.
Piyasalarla ilgili tam bilgi söz konusudur.	Piyasalarla ilgili eksik bilgi söz konusudur.
Devletin piyasaya müdahalesi uygun görülmez.	Devlet toplam talebi artırmak için piyasaya müdahale etmelidir.
Tam istihdam dengesi söz konusudur.	Eksik istihdamda denge sağlanabilir.

Araştır 2

TL cinsinden kişi başına GSYİH rakamları (2008-2018)

Yıllar	Nüfus (bin kişi)	Kişi Başına GSYİH (TL)
2008	71 052	14 001
2009	72 039	13 870
2010	73 142	15 860
2011	74 224	18 788
2012	75 176	20 880
2013	76 148	23 766
2014	77 182	26 489
2015	78 218	29 899
2016	79 278	32 904
2017	80 313	38 732
2018	81 407	45 750

5

Araştır Yanıt
Anahtarı

Araştır 3

Halen ülkemizde 20 milyon dolaylarında kırsal nüfus bulunmaktadır. 2011 yılından yüzde 28.6 olan rakam, günümüzde yüzde 25'in altına inmiştir. Bu eğilim devam ederse, kırsal nüfusun toplam nüfus içindeki oranı, 2026'da 19.4'e, 2034'de yüzde 14.6'ya, 2042'de yüzde 9.7'ye, 2050'de ise yüzde 4.8'e inecek. Böylece, kırsal nüfus, Türkiye İstatistik Kurumu'nun ülke nüfusuyla ilgili temel projeksiyonunu baz aldığımızda, 2026'da 16,7 milyona, 2034'de 13,2 milyona, 2042'de 9 milyona, 2050'de 4,5 milyona gerileyecek. Bu nüfus çocuk, yaşlı tüm nüfusu kapsıyor. Kırsalda yaşayanların 2000 yılında yüzde 75,1'i, 2011 yılında yüzde 69.6'sı tarımsal faaliyette yer aldı. Bu durumda, kırsalda yaşayanlarda tarımdan geçimini sağlayanların oranı düşüyor. Her ne kadar kırsal nüfus 2050'de 4.5 milyona inecek olsa da bunun en fazla 3 milyonu tarımsal faaliyette yer alacak. Türkiye'de halen toplam nüfusun yüzde 39'unun işgücüne dahil olduğunu göz önünde bulundurursak tarımda istihdamda en fazla 1-1,2 milyon dolaylarında olacak. Tabii bu istihdamın büyük bölümünü de yaşlı nüfus oluşturacak. Tarımın toplam istihdamdaki payı da yüzde 20'lerden yüzde 3'lere inecek."

Gelişmiş ülkelerde tarımda çalışan nüfus yüzde 2-3'lere inse de hâlâ Japonya'da yüzde 8'inin, Avustralya'da yüzde 10'unun, Fransa'da yüzde 14'ünün, Hollanda'da yüzde 16'sının, ABD'de yüzde 17'sinin, Kanada'da yüzde 19'unun, İngiltere'de yüzde 20'sinin, İspanya'da yüzde 22'sinin, Almanya ve İsviçre'de yüzde 26'sının, İtalya'da yüzde 31'inin kırsalda yaşadığı görülmektedir.

Kaynakça

- Alkin, E. (1992). *İktisat*. Filiz Kitapevi, İstanbul.
- Alpar, C. (1988). *İktisat*. 5.Baskı, Evrim Basım Yayın Dağıtım, İstanbul.
- Begg, D., Fischer S. ve Dornbusch, R. (2001). *Makro İktisat*. Alkim Yayınları, İstanbul.
- Begg, D., Fischer S. ve Dornbusch, R. (2010). *Economics*. Fourth Edition, McGraw-Hill Company, London
- Bocutoğlu, E., Berber, M. ve Çelik, K. (2005). *İktisada Giriş* 2.Baskı, Derya Kitabevi, Trabzon.
- Çolak, Ö. F. (2007). *İktisada Giriş*. Gazi Kitabevi, Ankara.
- Dasgupta, P. (2011). *İktisat*. Kültür Kitaplığı, Ankara.
- Demircii R. ve Erdoğan, İ. B. (1988). *Genel Ekonomi*. Ecdad Yayınları, Ankara.
- Dinler, Z. (2014). *İktisat*. 6. Baskı, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
- Dirimtekin, H. İ. ve Erdem, B. (1987). *İktisada Giriş*. meteksan Ltd. Şti., Ankara.
- Doğan, C. ve Tek, M. (2007). Türkiye'de Gelir Dağılımının Toplanma Oranı Yöntemiyle Analizi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(2), s.93-119.
- Ertek, T. (2009). *Meslek Yüksekokulları İçin Makro İktisat*. 2. Baskı, Beta, İstanbul.
- Güran, T. (2017). *İktisat Tarihi*. Der Yayınları, İstanbul.
- Karacan, R. (2017). "Gelir Dağılımı ve Yoksulluk İle İlgili Temel Kavramlar". R. Karacan İçinde, *Kapitalist Ekonomide Gelir Dağılımı ve Yoksulluk (Türkiye Örneğiyle)*. (s. 1 172). İstanbul: Yalın Yayıncılık.
- Karakayalı, H. (1991). *Makro Ekonomi*. Bilge Basımevi, İzmir.
- Kılıç, C., Kurt, S., Savrul, B. K. vd. (2017). *İktisada Giriş*. Dora Yayınları, Bursa.
- Köklü, A. (1973). *Makro İktisat*. S Yayını, Ankara.
- Lipsey, R. G., Courant, P. N. ve Ragan, C. (1999). *Economics*. 12. Baskı, A & W, New York.
- Manisalı, E. (1991). *İktisada Giriş*. 7. Basım, Menteşe Kitabevi, İstanbul.
- Özgüven, A. (1991). *İktisat Bilimine Giriş*. 6. Basım, Filiz Kitapevi, İstanbul.
- Parasız, İ. (1993). *Makro Ekonomi*. 4. Baskı, Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Pekin, T. (1988). *Makro Ekonomi*. Bilgehan Basımevi, İzmir.
- Ülgener, S. F. (1991). *Milli Gelir İstihdam ve İktisadi Büyüme*. 7. Baskı, Der Yayınları, İstanbul.
- Yücel, İ. (1978). *Makro Ekonomi*. Kemal Matbaası, Adana.

Bölüm 6

Para Teorisi

öğrenme çıktıları

Paranın Tanımı ve İşlevleri

- 1 Paranın türlerini ve fonksiyonlarını tanımlayabilme
- 2 Kaydi para yaratılmasını ve etkisini kavrayabilme

Denge Faiz Haddinin Oluşumu

- 3 Para talebi ve para arzını ifade edebilme
- 4 Denge faiz oranının oluşumunu ve sonuçlarını kavrayabilme

Para Politikası

- 5 Para politikası kavramının önemini ve Merkez Bankasının işlevlerini ifade edebilme

Anahtar Sözcükler: • Mal Para • Kaydi Para • Kâğıt Para • Para Talebi • Para Arzı • Faiz Oranı • Merkez Bankası İşlevleri

GİRİŞ

Para, toplumlarda iş bölümü ve uzmanlaşmanın zorunlu kıldığı bir değişim aracıdır. Gelişen toplumlarda mal ve hizmet bedellerinin ödenmesi ancak para ile mümkündür. Bankalar ise ekonominin para ve kredi ihtiyacını karşılayan kurumlardır. Para oluşturmak, mevduat bankalarının en önemli işlevlerinden biridir. Bu bağlamda para, bankalar aracılığıyla ekonomik faaliyetleri teşvik etmek, gelirlerin yeniden dağıtılmasına aracı olmak gibi önemli fonksiyonları gerçekleştirmektedir.

Merkez bankalarının, piyasaya sürecekleri para miktarının belirlenmesinde, para talebinin doğru tahmini büyük önem taşır. Para arzının ekonomide ihtiyaç duyulan para miktarına göre belirlenmesi parasal dengenin ve dolayısıyla ekonominin genel dengesinin sağlanmasında gereklilik arz etmektedir. Para politikasını yürütmekten sorumlu organlar olarak nitelendirilebilen merkez bankaları veya para kurulları, fiyat istikrarının sağlanması sayesinde ulusal paralarının değerinin korunması için farklı politika araçları kullanmaktadırlar.

Bu bölümdeki amacımız, paranın ekonomik hayattaki rolünü ve önemini ortaya koymak, ayrıca ulusal paranın değerini korumaya çalışan merkez bankasının izlediği politikaları sizlere kavratabilmektir.

PARANIN TANIMI VE İŞLEVLERİ

Paranın tanımıyla ilgili olarak, üzerinde fikir birliğine varılan evrensel bir tanım bulunmadığını söyleyebiliriz. Para insanlar tarafından nakit veya ufaklık (bozukluk) para olarak nitelendirilirken ekonomistler nakit paranın yanı sıra, para yerine geçen çek ya da kredi kartı gibi ödeme araçlarını da tanıma dâhil etmektedirler.

✓ **Para**, mal ve hizmetlerin alınıp satılmasında kullanılan ve de herkesçe kabul gören bir ödeme aracıdır.

Paranın Fonksiyonları

Paranın ekonomide dört önemli işlevi vardır:

1. Para bir değişim aracıdır,
2. Para bir ortak değer ölçüsüdür,

3. Para bir değer saklama aracıdır,

4. Para bir iktisat politikası aracıdır.

Paranın bir değişim aracı olma işlevi, günlük hayatımızda bütün ekonomik faaliyetlerde, kısaca her türlü alışveriş işleminde kullanılmasını ifade etmektedir. Para bu işlevi ile mal ve hizmetlerin el değiştirmesi sırasında harcanan zaman kaybını ortadan kaldırarak ekonomik etkinliği artırıcı etkide bulunur. Paranın ekonomik etkinliği artırma etkisi, malın malla değiştirildiği trampa (takas) ekonomisinin geçerli olduğu dönemler ile günümüz para ekonomisi dönemi karşılaştırıldığında belirgin olarak ortaya çıkmaktadır. Bu farkı düşünen bir canlı olan insanoğlu bugünlere getirmiştir.

Paranın olmadığı bir ekonomide mal ve hizmetlere ihtiyacı olanlar, birbirlerini bulmak zorunda kalacaklardır. Örneğin elinde mısır olan bir kişinin ihtiyacı at nalı ise önce elinde at nalı olan ve de mısıra ihtiyacı olan birini bulmak zorundadır. Bu zorlayıcı durum, değişim aracı olarak paranın ne kadar önemli ve ekonomik hayatı kolaylaştıran bir nesne olduğunu göstermektedir. Elbette bunun için paranın ortak bir değer aracı olarak kabul görmesi gerekir. Bununla birlikte paranın değerini koruması ya da değerindeki değişimlerin istikrarlı olması gerekir. Aksi taktirde paranın bir mübadele aracı olma işlevi zorlaşır.

Paranın bir ortak değer olma işlevi, mal ve hizmet değerlerinin ölçümü amacıyla kullanılmasıdır. Günlük hayatta, uzaklığı kilometre, ağırlığı gram ya da miligram cinsinden ölçebildiğimiz gibi, farklı mal ve hizmetlerin değerlerini de para cinsinden ölçebilmekteyiz. Bu işlevin önemi, mal sayısı ve çeşitliliğinin artması ile giderek büyümüştür. Paranın, hesap birimi olarak kullanılmadığı durumda, bir malın diğer mallar cinsinden çok sayıda fiyatının belirlenmesi gerekirdi. Daha iyi anlayabilmek için şöyle düşünelim; kalem ile bilgisayarı değer açısından karşılaştırmanın en kolay yolu, onları para ile ifade etmektir. Bir kalemin 1 TL, bir bilgisayarın 1.000 TL olduğunu varsayalım. O halde bir bilgisayar, bin kalem alabilir sonucuna ulaşmak mümkündür.

Paranın bir değer saklama aracı olma işlevi, onu saklayıp dilediğimiz zaman kullanabilmemiz fonksiyonudur. İnsanoğlu, değer biriktirebilmek amacıyla paranın yanı sıra altın, menkul, gayrimenkul değerler gibi farklı araçlar kullanabilir. Zaman zaman bu araçlar değer biriktirme açısından paraya

göre daha avantajlı olabilmektedir. Şöyle ki; altın, menkul değerler ya da gayrimenkullerin zaman içerisinde fiyatları yükselebilir, menkul değerler faiz getirisi sağlayabilir veya gayrimenkuller barınma ihtiyacını giderebilirler. Ancak değer biriktirme aracı olarak parayı tercih etmemizin nedeni, likiditesinin (nakde çevrilebilme kolaylığının) tam olmasıdır. Para dışındaki tüm bu değer biriktirme araçlarının ekonomik koşullara da bağlı olarak alınan fiyattan daha düşük fiyata satılabilmesi olası olduğundan, daima bir risk söz konusudur. Hangi ülke olursa olsun, parasının para olma fonksiyonunu koruyabilmek için çaba sarf ederler. Aslında merkez bankaları veya para kurulları da tam da bunun için vardır. Eğer bir ülkenin parası, elde edilmesinden harcanmasına kadar geçen süre içerisinde değerini, yani satın alma gücünü koruyamıyor ise para tasarruf aracı olma fonksiyonunu kaybedebilir.

Paranın bir iktisat politikası aracı olma işlevi, ulusların kendi paralarının değerinin korumak için yaptıkları çabaları gösterir. Paranın değer biriktirme işlevini yerine getirebilmesi her şeyden önce fiyat istikrarına bağlıdır. Ekonomide istikrar sağlamanın mecburi bir koşulu olan fiyat istikrarı amacının gerçekleştirebilmesi, enflasyon oranının düşüklüğüne ve bunun sürdürülebilirliğine bağlıdır. Fiyatlar genel düzeyinin sürekli ve belirgin oranda yükseldiği bir ortamda, para hızla değer kaybedeceği için halk servetini para olarak tutmaktan kaçınacaktır. O zamanda görevi ulusal paranın değerini korumak olan merkez bankası, yüksek faizlerle ülke parasına gereken önemin atfedilmesi çabasına girer.

Paranın ekonomik fonksiyonlarının yanı sıra, bir ödeme aracı olarak sahip olması gereken birtakım özellikleri olmalıdır. Bunlar;

- Genel olarak kabul görme,
- Bölünebilir olma,
- Kolay taşınabilme,
- Kolayca taklit edilememe,
- Çabuk deforme olmamadır.

Amerikan yerlilerinin çok önceki dönemlerde para olarak kullanmış oldukları boncuk, tütün veya viskinin bu özellikleri taşıyabildikleri dikkat çekmektedir.

dikkat

Bir ülkede para birimi tüm bu işlevleri tam anlamıyla gerçekleştirebiliyorsa, o ülkenin para biriminin güçlü olduğu söylenebilir. Ülke parası satın alma gücünü korurken, bir diğer ülke satın alma gücünü koruyamıyor ise, korumayı başaran ülkenin parasının değeri nispi olarak artacaktır.

Paranın Tarihi Gelişimi

İnsanların değişim aracı olarak parayı kullanmaya başladıkları tarih kesin olarak saptanamamakta, sosyologlarca en ilkel toplumlara ve çok eski tarihlere dayandırılmaktadır. Tarih boyunca tüm toplumlar aynı şeyi para olarak kullanmamışlardır. Eski çağlarda çay, tuz, tütün ya da boncuk para olarak kullanılmış; daha yakın dönemlerde ise, tunç ya da demir gibi madenlerden yapılmış paralar kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle gümüş ve altın madenleri paranın tarihinde önemli rol oynamışlardır.

İnsanoğlu var olduğu günden bugüne ihtiyaçlarını karşılayabilmek için ekonomik faaliyetler içerisinde bulunmaktadır. Doğaldır ki insanoğlu ihtiyaç duyduğu her kaynağa sahip değildir. Bu amaçla da sürekli birbirleri ile ilişki içerisinde olmak zorunda kalmıştır. İlk çağlara gidelim; deniz kenarında yaşayan bir insanın elinde kısı geçirebilmek için kuru balık olduğunu ve fakat ısınmak için bir ayı postuna sahip olmadığını düşünün. Dağdaki insan için ise tamamen farklı bir durum söz konusu ise bu iki ekonomik varlık bir şekilde birbirlerinin ihtiyaçlarını karşılamak durumunda kalacaktır. Bunun yolu; ellerindeki balık ve ayı postlarını ihtiyaçları oranında değişmektir. O halde post ihtiyacı olan kişi sırtına otuz kilo balık alarak bütün bir dağı çıkmak ve bunları örneğin üç adet ayı postuyla değiştikten sonra, bütün dağı tekrar inmek zorunda kalacaktır. Dağda yaşayan için de aynı durum söz konusudur. Ancak düşünen varlık olarak insanoğlu, bu değişim sırasında, iki kez yorulmak yerine bir kez yorulmanın yolunu hızla bulmuştur: ortak bir değer ölçüsü belirlemek ve alışverişlerde bunu kullanmak.

Bunu keşfeden insanoğlu için geriye kalan iş ortak değer ölçüsünü belirlemektir. Bu bir kozalak,

bir midye kabuğu, bir çakıl taşı veya bir deri parçası olabilir. Önemli olan bu maddenin ne olduğu değil, her ikisi için de ortak değişim aracı olarak kabul edilmesidir. Örneğin tütünün pirincin veya deri parçalarının bu amaçla kullanıldığına dair arkeolojik bulgulara rastlandığını biliyoruz.

Sonraları insanoğlu değerli madenleri keşfetmiştir. Elmas, yakut, zümrüt, altın, gümüş hepsi de kullanılagelmiş değerli madenlerdir. Ancak neden insanoğlu binlerce yıl altın ve gümüşü tercih etmiştir? Cevabı gayet basittir. Çünkü bu iki maden, bölünebilir, ayarlanabilir ve taşınabilir. Bu yüzden elmas veya zümrüt gibi bölünemeyen ve de ayarlanamayan kıymetli taşlar para olarak pek tercih edilmemiştir.

Tarihi kayıtlar, altın ve gümüş karışımı sikkeler bastıran ilk kişinin Lidya Kralı Gyges (M.Ö. 680-644) olduğuna işaret etmektedir. Bu tarihten sonra, krallar, derebeyleri, lordlar, padişahlar, sultanlar kendi adlarına bu sikkelerden bastırmışlardır. Çünkü para bir anlamda hâkimiyetin de göstergesidir. Bu yüzden hükümdarlar, hükümler haklarını kullanarak, paraların üstüne ya kendi başarılarını ya da tuğralarını resmetmişlerdir. Aslında günümüzde basılan kâğıt paralar da hükümetlerin anayasadan aldıkları, hükümler hakkına dayanarak basılmaktadır.

Zamanla, bankerlerin yaptıkları para saklama işi bankalara doğru kaymaya başladı. Bankalar her para hareketinde, altın-gümüş sertifikalarını yeniden düzenlemek zorundaydılar. İnsanoğlunun yaratıcılığı burada yeniden devreye girdi ve uygulama kolaylığı olmayan bu sertifikaların yerine, her bir altına karşılık düzenlenen bir kâğıt parçası vermeye başladılar. Üzerine de *bank note* (*banka notu*) yazmaya başladılar. Banknotlar bankacılık ve ticaret işlerini kolaylaştırdı. Piyasada banknotlar dolaşmaya başladı. Altın ve gümüş sahipleri, uzunca süreler paralarını çekmeyip bankada rezerv tutmaya başlayınca, buna güvenen bankalar ellerindeki âtil madenlere karşılık borç vermeye başladılar. Söz konusu dönemlerde banknotları çıkarma yetkisi bankalarda olduğundan, uygulamada disiplinden uzaklaşıldı. Daha sonrasında ülkeler, para basma yetkisini tekellerine almaya başladılar.

Banknot çıkarmaya tek yetkili merkez bankaları, ilk dönemlerde çıkardıkları banknotları altın karşılığında çıkarmak ve de istendiğinde bankno-

tun altına çevrilmesini gerçekleştirmek zorundaydı. Ancak iki dünya savaşı arasındaki dönemde, artan nüfus ve gelişen ticaret gibi nedenler artık bu durumu imkânsız kılmaya başlayınca, ülkeler itibarlarına dayanarak piyasaya kâğıt para sürmeye başladılar. Günümüzde kullandığımız bu kâğıt para türüne *itibari para* denilmektedir.

İtibari para, paranın tarihçesindeki nihai aşamadır denilebilir. Maliyeti oldukça düşük olan ve sadece üzerinde yazılı tutar kadar değeri olan parayı ifade eden kâğıt para devletler için yeni bir gelir kaynağı yaratmıştır. Para yaratma elde edilen bu gelir kaynağı, *senyoraj* olarak adlandırılır. Senyoraj, maliyeti az olan kâğıt para üretiminden değeri çok yüksek para elde edilmesi sonucu aradaki fark kadar elde edilen geliri ifade etmektedir.

İtibari paraların kullanımıyla başlayan bu yeni düzende, günlük işlemleri kolaylaştırmak için, *bozukuluk* olarak adlandırdığımız ve gerçek değeri üzerinde yazan değer ile eşit olan paralar da basılmaya başlanmıştır. Ufak madeni para basma yetkisi, birçok ülkede olduğu gibi bizde de Merkez Bankası tarafından değil hazine tarafından basılmaktadır.

Günümüzde, doğrudan ödeme yapmak amacıyla kullanılan nakit kâğıt para ve ufaklık paraların yanı sıra, likidite derecesine bağlı olarak kullanımı tercih edilen ödeme araçları da bulunmaktadır. *Para benzerleri* olarak adlandırdığımız ve banka mevduatları, bono, tahvil gibi menkul kıymetler bu tür ödeme araçlarındandır.

Bilgi ve iletişim çağını yaşadığımız şimdilerde, internet kullanımı ve elektronik bankacılık hizmetlerinin gelişimine bağlı olarak yoğun bir şekilde kullanılan elektronik fon transferi (EFT) sistemi aracılığıyla artık kâğıda dayalı bir para sisteminden elektronik ödeme sistemine geçiş yaşanmaktadır. Bununla birlikte kredi kartları, ödemelerde giderek artan seviyede nakit paranın yerini almaktadır.

Son bir gelişme olarak da “e-para” denilen *elektronik para* kavramı ile tanıştık. Bu sistem, internet üzerinden dünya genelinde yapılan alışverişlerde, kredi kartı bilgilerini alıcı veya satıcılarla paylaşmaksızın, ödeme yapma ve ödeme almayı sağlayan güvenli bir ödeme yöntemi olarak görülmektedir. Elektronik para hizmeti veren sisteme bir kez girdiğinizde, hizmeti veren kuruluş, daha sonra yapılacak satın alma ve satma işlemlerinde kart bilgilerinin yeniden istememektedir.

Para Çeşitleri

Paranın tarihsel gelişiminde gördüğümüz gibi rasyonel bir varlık olarak insanoğlu hayatını kolaylaştırmak için ortak değer ölçüsü özelliğine sahip birçok varlığı para olarak kullanmıştır. Bunların neler olduğuna tarihsel olarak baktık. Ancak uygulamada bunların nasıl kullanıldığına da kısaca değinmenin okuyucu için aydınlatıcı olacağı düşünülmektedir.

Mal Para

Mal para sistemi olarak ifade edilen söz konusu sistem, binlerce yıl kabul görmüştür. Bu sistemde piyasaya sürülen resmî paranın üzerinde yazan değer ile madenin kendi değeri aynı idi. Bu yüzden kıymetli madenler de taş, pirinç, deri parçası gibi diğer değişim araçları ile birlikte, mal para grubuna dâhildirler.

Altın ve gümüş sikkeler, ödeme aracı olarak belirli dönemlerde ya tek başlarına ya da birlikte kullanılmışlardır. Bu nedenle de mala para sistemleri sınıflandırılırken, tek maden ve çift maden sistemi biçiminde ayrıma gidilmiştir.

- *Tek maden sistemi*, dolaşımda, sadece altın ya da gümüş madenlerinden basılmış sikkelerin işlem gördüğü bir para sistemidir. Sınırsız ödeme gücü ve basma serbestliği, devletin resmi parası olan tek maden için geçerlilik arz etmiş, bozukluk olarak diğer madenlerden sikkeler de dolaşımda bulunabilmiştir. Genelde, altın stokunun sınırlılığı nedeniyle gümüş, eski çağlardan itibaren iç piyasalarda dolaşım hacmine daha çok sahip bulunan ödeme aracı olmuştur. Dolayısıyla gümüş sistemi uygulamasında az miktarda altın, altın sistemi uygulamasında çok miktarda gümüş sikke kullanılmıştır.
- *Çift maden sistemi* ise hem altın ve hem de gümüş madenlerinden basılmış sikkelerin dolaşımda bulunduğu bir para sistemidir. Böyle bir sistemde, nominal (üzerinde yazılı olan) değeri aynı, ancak madeni değerleri farklılık arz eden iki ödeme aracından madeni değeri yüksek olanın dolaşımdan çekilmesi ve birikim aracı olarak saklanması şeklinde bir eğilim ortaya çıkabilmektedir. Yani iki ödeme aracından kötü olanı, iyi olanı piyasadan kovmakta ve kötü para dolaşımda kalmaktadır. Dolayısıyla, altın paralar piyasadan çekilmekte ve piyasada

daha çok gümüş paralar dolaşmaktadır. Bu tür bir gelişmeye ilk dikkat çeken Thomas Gresham olmuş ve “kötü para iyi parayı kovar” şeklinde ifade edilen ilişki, Gresham Yasası olarak anılmaya başlanmıştır.

Çift maden sisteminin sağladığı avantaj, fiyat istikrarının sağlanmasında öne çıkmaktadır. Leon Walras'ın *Paraşüt Teorisi*'ne göre bir ekonomide fiyatlar genel seviyesi, dolaşımdaki para miktarına ve de para miktarı ise değerli maden arzına bağlıdır. Buna göre, altın ve gümüş madenlerinin bolluğu veya kıtlığı fiyat dalgalanmalarına sebep olmaktadır. Ancak madenlerin birindeki yetersizlik diğerindeki fazlalık ile dengelenmektedir. Yani, bir maden diğeri için bir anlamda paraşüt vazifesi görmektedir. Elbette bu teori, ancak ödeme aracı olarak değerli madenlerin kullanıldığı sistemde geçerli olabilir.

Temsili Paralar

Orta çağa gelindiğinde, haclı seferlerinin etkisiyle sefere giden devasa orduların ihtiyaçları ve doğuyla başlayan ticari faaliyetler nedeniyle para transferi önem kazanmıştır. Bu transferlerde güvenlik ve taşıma zorluğu gibi güçlükler insanoğlunu bir buluşa daha yönlendirmiş ve altın karşılığında geçerli olan belgeler ortaya çıkmıştır. *Temsili para* olarak tanımladığımız bu para türü, altın-gümüş sertifikaları, banknot, kâğıt para ve ufaklık (madeni) paralardan oluşur.

- **Altın gümüş sertifikaları:** Bu sertifikalar, bankerlere emanet edilen paralar karşılığında düzenlenirdi. İnsanoğlu bu sertifikaları sıklıkla temsil ettikleri paranın karşılığı olarak alış-verişlerde kullanılmaya başlayınca ilk temsili paralar ortaya çıkmıştır. Altın-gümüş sertifikalarının en önemli özelliği, bu sertifikaları veren bankerlerin kasasında, bunların yüzde yüz karşılığının bulunması gerektiğiydi.
- **Banknot:** Bankanın notu anlamına gelen banknot terimi, bankalar tarafından ellerindeki âtıl durumda olan kıymetli madenlere karşılık olarak ve her bir birim altına karşılık olarak çıkarılan kâğıtlardı. Günümüze bu kavramı merkez bankalarınca çıkarılan kâğıt paralar için kullanıyor olsak da gerçekte banknot bir birim altına karşılık gelirken günümüzdeki kâğıt paralar ülkelerin itibarlarına dayanarak çıkarılmaktadır.

- **Kâğıt para:** Devletlerin anayasada kendilerine tanınan hükümlerlik hakkına dayanarak çıkardıkları paralardır. Günümüz dünyasında bütün ülkelere kendi merkez bankalarınca bu paraları çıkarmaktadırlar. Ayrıca bu paraların alışverişlerde zorunlu olarak kullanılmasını sağlamak ve itibarlarını korumak konusunda da kanunlar çıkarmaktadırlar.
- **Madeni para (bozuk para):** Bir ülkede dolaşımda olan kâğıt paranın çok çok düşük bir yüzdesi oranında (binde 1-2), hatta çoğu zaman para tanımında ihmal edilebilir düzeyde, çıkarılan paralardır. Bu paralar üzerinde yazan değer ile madenin değeri eşdeğerdir. Sadece alışverişleri kolaylaştırmak üzere basılırlar.

dikkat

Ülkemizde kâğıt para basma yetkisi T.C. Merkez Bankasına, madeni para basma yetkisi ise Hazineye verilmiştir.

Kaydi Para

Banka parası olarak da adlandırılan **kaydi para** yukarıda bahsedilenler gibi bir para çeşididir. Ancak ekonomik olarak bu paranın yaratılması oldukça büyük önem arz etmektedir. Çünkü kaydi para yaratılması süreci ve kullanılması ülkelerin makroekonomik problemler yaşamasında ve de bu sorunların çözümünde önemli rol oynar.

Günümüzde bankacılık ve teknolojinin gelişmesine paralel olarak, hane halkları ve firmalar harcamalarının büyük bir kısmını bankadaki vadesiz mevduatları karşılığında çek, banka kartları veya hesaba virman gibi yollarla gerçekleştirmektedir. Hatta devlet ve özel sektör çalışanlarının maaşlarını bankalar vasıtasıyla ödemektedirler. Kısacası artık kâğıt paraya elimiz değmeden neredeyse tüm harcamalarımızı bankaların kaydındaki paramız karşılığında başka nesneler veya hizmetlerle gerçekleştirebiliyoruz.

Birçoğumuz, artık yanımızda mümkün olduğunca az para tutarak, paramızı bankalardaki vadesiz hesaplarımızda saklıyoruz. Çünkü bu bize her an paraya çevrilebilir fonlarda paramızı tutarak kazanç elde etmeyi umuyoruz. Aslında modern durumu özetlediğimiz bu durum, uzun seneler önce ticari hayatta zaten uygulanıyordu.

Gelelim gerçek hayatta bunun nasıl uygulandığına, nasıl kaydi para yaratıldığına ve de ekonomik sonuçlarına;

Konuyu açıklamaya yönelik olarak hazırlanan aşağıdaki örnek, sitemde tek bir banka olduğu varsayımıyla hazırlanmıştır. Esasen parasal sistem içerisinde kaç banka olsun, para bir stok değişken olduğundan, bankacılık sistemi tek olarak değerlendirilebilir. Ayrıca bankaya yatırılan paraların, hiçbir sızıntıya uğramadan (örneğin yastık altına girmeden) sisteme geri döneceği varsayılmıştır.

✓ **Kaydi para**, maddi varlığı bulunmayan, ancak banka hesaplarına alacak ya da borç kaydı düşülmesi suretiyle oluşturulan satın alma gücü olarak da tanımlanabilmekte ve para arzının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır.

Örneğin, A kişinin elindeki 1.000 lirayı vadesiz mevduat olarak bankaya yatırdığını düşünelim (Vadesiz mevduatlar bu kapsamda değerlendirilemez). Banka Ali Bey'e bankadaki vadesiz mevduatına karşılık, piyasada alım satım işleri yapabilmesi için boş bir karne (yani çek) verecektir. Ali Bey bu çekle kayıttaki parası kadar, harcamalarını gerçekleştirebilir.

Bu arada Merkez Bankası bankalara, kendilerine yatan paraların bir kısmını ihtiyat oranı (munzam karşılık ya da kanuni karşılık) olarak ayırmalarını emreder. Bu oran Merkez Bankasının belirlenir. Örneğin Merkez Bankası ihtiyat oranını %20 olarak açıklamış olsun. Bu durumda süreç şu şekilde işler:

Tablo 6.1 Kaydi para yaratma süreci.

Mevduat Sahibi	Mevduat	Kanuni Karşılık Oranı (%20)	Kredi	Kredi Kullanıcısı
Ali	1000	200	800	Ayşe
Ayşe	800	160	640	Veli
Veli	640	128	512	Fatma
Fatma	512	102,4	409,6	Selim
Selim	409,6	81,9	327,7	Sinan
Sinan	327,7	65,5	262,2	

Tablo 6.1, kaydi para yaratma sürecini göstermektedir. Banka Ali Bey'den gelen 1.000 liralık vadesiz mevduat karşılığında kendisine çek veriş, ardından bu mevduatın Merkez Bankasının öngördüğü karşılık oranını kadarını ayırarak, kalan 800 lirayı Ayşe Hanım'a kredi vermiştir. Krediyi alan Ayşe Hanım bu parayı bankada tutarak karşılığında çek almıştır (Ayşe Hanım parayı piyasada harcasa da para tekrar bankacılık sistemine geri dönecektir). Süreç, mevduat sıfırlanana kadar devam edecektir.

Görüldüğü gibi banka, 1.000 liralık mevduat karşılığında, ikinci sütunun toplamı kadar bir satın alma gücü yaratmıştır. Bu arada verdiği kredilerden faiz gelir elde ederek de kazanç sağlamıştır.

Tablo 6.1 dikkatle incelendiğinde, Merkez Bankasının Kanuni Karşılık Oranını artırmasının kredi verilebilir fonları ve satın alma gücünü azaltacağı, tersine oranı düşürmesinin kredi verilebilir tutarları ve satın alma gücünü artırdığı görülebilir.

Bankalarca, vadesiz mevduat hesaplarına bağlı olarak kullanılan çeklerin, hesaptan ödeme kartları ve kredi kartlarının birer ödeme aracı olarak kullanılması, banka hesaplarındaki paraların, aynı banka ve diğer banka hesapları arasında kolayca transfer edilebilmeleri, bankaların kaydi para oluşturabilmelerine imkân sağlar.

Yaşamla İlişkilendir

Piyasada Ne Kadar Nakit Para Var?

Ekonomi öğrenenlerin genellikle ilk ya da bilemediniz ikinci dönemde öğrendiği bir konudur kaydi para (ya da banka parası) yaratılması meselesi. Buna karşılık sokaktaki insan bu konuyu bilmez ve ilk kez duyduğunda da dehşete kapılır. Son dönemlerde Harari'nin Sapiens kitabını okuyanlar bu konuyla karşılaştığında yaşamın o ana kadar anlamadıkları sırrını çözmüş gibi şaşkınlıklar içinde kalıyor. Ve ondan sonra sosyal medyada başlıyor sorular: Herkes aynı anda Dolarını çekmeye kalksa ne olur? Herkes aynı anda TL'sini istese bankalar ne yapar? Paraların bankada durması gerekiyor mu?

...

	15 Kasım 2019 (Milyar TL)
Dolaşıma Çıkan Kâğıt Para + Madeni Para	157,4
Banka Kasalarındaki Para (eksi)	14, 2
Dolaşımdaki Nakit Para	143,2

Demek ki 15 Kasım 2019 Cuma günü itibarıyla piyasada 143,2 milyar TL bulunuyormuş. Buna karşılık aynı tarihte TL mevduat ve kredinin durumu da şöyle bir görünüm sergiliyor:

	Milyar TL	Nakit Paranın Misli
Dolaşıma Çıkan Kâğıt Para + Madeni Para	143,2	-
Toplam TL Mevduat	1.201,9	8,4
Toplam TL Kredi	1.595,5	11,1

Bu tabloyu ilk bakıştaki algıya göre değerlendirmeden önce toplam TL mevduat içinde döviz bozdurularak yapılan mevduat ve toplam kredilerin içinde döviz olarak alınan kredilerden TL'ye dönüştürülenler gibi parçaların da bulunduğuna dikkat çekelim. Buna karşılık her iki kalemin de büyük bölümünün piyasaya TCMB tarafından sürülen kâğıt paralarla Darphanece sürülen madeni paraların yarattığı kaydı paralarla oluşmuş olduğunu söylememiz mümkündür.

Herkes Parasını Çekmek İsterse Ne Olur?

Dünyanın hiçbir yerinde bankalar aldıkları mevduatı kasalarında saklamaz. Kredi vermeye ya da tahvil vs. almaya yönelirler. Kasada duran para banka için zarar demektir. Çünkü banka, o paranın kaynağı olan mevduata faiz öder. Banka, topladığı mevduatı krediye dönüştürüp daha yüksek faizle satmalı ki alacağı faizle hem mevduatın faizini ödesin hem de kendi giderlerini karşılasın. Bankalardaki mevduatın vadesi genellikle kredinin vadesine göre kısadır. O nedenle en güçlü ekonomide bile herkes aynı anda parasını bankadan çekmeye kalkarsa kimse parasını alamaz. Bu sadece döviz mevduatı için değil yerli para (TL) mevduat için de geçerlidir.

Bankalar Faiz Düşerse Para Kazanır Yükselirse Para Kaybeder

Bu konuyu birkaç kez yazdım, çokça da anlattım ama hala karıştırılıyor. Faizler artınca “faiz lobisi iş başında” gibi başlıklar atılıyor. Oysa eğer bir faiz lobisi varsa faizler düşsün diye çalışması gerekir. Bunu bir kez daha anlatayım. A Bankasının durumu aşağıdaki gibi olsun (A Bankası, vade ve faiz yapısı itibarıyla gerçek olarak Türk bankacılık sisteminin ortalamasını temsil ediyor.)

	Ortalama Vade (Ay)	Ortalama Faiz (%)
Mevduat	1,5	12
Kredi	18,0	16

Merkez Bankasının faizi düşürdüğünü ve buna paralel olarak bankaların da mevduat ve kredi faizlerini ikişer puan düşürdüğünü varsayalım. Bu durumda A Bankası 1,5 aylık süre içinde mevduatları yenilerken faizi yüzde 10 olarak yenileyecek böylece maliyeti düşmüş olacaktır. Oysa kredilerini yenilemesi için önünde daha uzun bir süre olduğundan kredi verdiklerinden yüzde 16 faiz almaya devam edecektir. Böylece yüzde 12 ile topladığı paradan yüzde 16 gelir elde ederken 1,5 ay sonra yüzde 10 ile topladığı paradan yüzde 16 gelir elde etmeye devam edeceği için kârlılığı artmış olacaktır.

Ne diyor Sherlock Holmes? “Görmek ile gözlemlemek aynı şey değildir.”

Kaynak: <http://www.mahfiegilmez.com/2019/11/piyasada-ne-kadar-nakit-para-var.html>

Para Benzerleri, Para Yerine Geçenler ve Para İkamesi

Hepimiz para denilince her an hazır durumda olan cebimizdeki kâğıt para ve bozukluklar ile bankadaki vadesiz hesabımızda hazır bulunan kısmı anlarız. Ancak günümüzde değer saklama konusunda gelişmiş olan birtakım varlıklar, kolayca paraya çevrilebildiğinden, para olarak görülmeye başlamıştır. Bunlar para-ya benzerler, onun yerine kullanılırlar ya da onunla ikame edilebilirler.

- *Para benzerleri*, bireylerin ve firmaların genelde âtıl paralarını değerlendirmek için kullandıkları *vadeli mevduatlar*, *devlet tahvilleri*, *özel sektör tahvilleri*, *yatırım fonları* gibi araçlardır. Bu araçların likiditesi (yani paraya çevrilebilme hızı) oldukça yüksek olduğundan karar birimleri tarafından sıkça tercih edilirler.
- *Para yerine geçenler*, bankalarca çıkarılan kredi kartlarıdır. İktisat literatüründe plastik para olarak adlandırılan bu nesneler, kişi ve firmalara paraları olmasa da harcama imkânı tanır. Ancak bu kredi kartlarını para olarak tanımlamak mümkün değildir. Çünkü paranın fonksiyonlarını yerine getiremez. Örneğin bir yerde bekletilerek değer kazanması beklenemez. Yani bir değer saklama, yani tasarruf aracı değildir.
- *Para ikamesi*, en basit anlamıyla bir paranın yerine diğerinin kullanılmasıdır. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yaşayan karar birimleri, paranın değer saklama fonksiyonunu kullanmak istediklerinde bunu genelde yabancı güçlü ve sert paralar üzerinden yaparlar. Çünkü bu ülkelerde çok zaman yaşanan yüksek enflasyon, siyasi istikrarsızlık ve ekonomik kırılmalar, insanları ve firmaları tasarruflarını yabancı para cinsinden yapmaya yöneltir. Bu yüzden de literatürde genellikle para ikamesi kavramı yerine sıkça **dolarizasyon** kavramı kullanılır.

Öğrenme Çıktısı

- 1 Paranın türlerini ve fonksiyonlarını tanımlayabilme
- 2 Kaydı para yaratılmasını ve etkisini kavrayabilme

Araştır 1

Sizce altın karşılığı basılan banknotların yerini, ülkelerin itibarları karşılığında basılan kâğıt paraların almış olması, ülkelerin ekonomisini nasıl etkilemiştir?

İlişkilendir

Fidan, M. Dilek, S., Esev, A. (2019), "Dünden Bugüne Paranın Tarihi ve Türkiye'de Kâğıt Para Kullanımı" konulu makaleyi okuyunuz. Makaleye şu linkten ulaşabilirsiniz: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kilissbd/issue/51025/613107>

Anlat/Paylaş

On arkadaşınıza, dünya üzerinde güçlü (sert) olarak kabul edilen ilk dört paranın neler olduğunu sorarak, bir liste hazırlayınız. İlk sıraya yerleşen paranın neden orada olduğunu tartışınız.

DENGE FAİZ HADDİNİN OLUŞUMU

Bir ekonomide genel denge, para ve mal piyasalarında dengenin oluşması ile gerçekleşebilir. Ekonomide belirli bir dönemde, para *arz ve talep eşitliğinin sağlanması para piyasasında dengeyi*; toplam arz ve talep eşitliğinin sağlanması ise mal piyasasında ifade etmektedir.

Parasal dengedeki değişimler, genel dengenin de değişmesinde rol oynar. Peki dengenin değişmesine neden olan belirleyiciler nelerdir? Şimdi bu durumu izaha çalışalım.

Para Talebi

Para talebi, kısaca kişilerin ellerinde bulundurmak istedikleri para miktarıdır. Peki, insanlar parayı neden talep eder? Keynes bu duruma açıklık getirmiştir. Ona göre para üç güdü ile istenir; *işlem*, *ihtiyat* ve *spekülasyon*.

✓ **Para talebi**, bir ekonomide hanehalkı ve firmaların, belirli bir anda, her an harcanabilir durumda vadesiz hesaplarında ve ceplerinde tutmak istedikleri para miktarıdır.

İşlem amaçlı para talebi, bireylerin ve firmaların günlük ihtiyaçlarını karşılamak ve alışverişte kullanmak amacıyla, bulundurmamak istedikleri para miktarıdır. Paranın elde edilme ve elden çıkarılma zamanlarının farklılığı, insanları yanlarında para bulundurmaya itmektedir.

İhtiyat amaçlı para talebi, bireylerin ve firmaların ileride gerçekleşebilecek beklenmedik durumlarda kullanabilmek üzere bulundurmamak istedikleri para miktarıdır.

Spekülasyon amaçlı para talebi, bireylerin ve firmaların malların ve menkul değerlerin zaman içerisindeki fiyat değişimlerinden kazanç sağlama ve yatırım fırsatlarından yararlanmaya yönelik olarak bulundurmamak istedikleri para miktarıdır. Spekülatif hareket, ucuzken alıp pahalıyken satmayı gerektirir. İnsanların bu taleplerine en çok hizmet eden araçlar ise tahviller ve hisse senetleri piyasasında bulunmaktadır.

Para talebi, gelir düzeyi, enflasyon beklentisi, faiz oranı ve menkul kıymetlerin getiri oranları gibi faktörlerce belirlenmektedir. Kişilerin işlem ve ihtiyat amacıyla bulundurabilecekleri para miktarı gelir seviyelerine bağlıdır. Gelir seviyeleri arttıkça hem günlük işlemleri için hem de ihtiyaten bulunduracakları para miktarı artacaktır. Spekülatif amaçla bulundurulabilecek para miktarı faiz oranı ve menkul kıymetlerin getiri oranlarına bağlıdır. Piyasa faiz oranındaki değişimler, yatırım yapılması düşünülen menkul kıymetlerin getiri oranlarını etkileyerek spekülatif amaçlı bulundurululan paranın artması ya da azalmasına neden olacaktır.

Ekonomik birimlerin işlem, ihtiyat ve spekülasyon amaçlarıyla ellerinde bulundurmamak istedikleri para miktarının doğru tahmini ve para arzının bu talebe, yani ekonomide ihtiyaç duyulan para miktarına göre belirlenmesi parasal dengenin ve dolayısıyla ekonominin genel dengesinin sağlanmasında gereklilik arz etmekte, parasal dengenin sağlanamaması, *enflasyon* ya da enflasyonun tersi bir gelişmeyi ifade eden *deflasyon*a sebep olmaktadır. Piyasadaki para miktarının talep edilen miktara göre fazla olması, kişilerin ellerindeki para miktarını ve dolayısıyla harcamaları artırmakta; harcamaların artışına bağlı olarak yükselen fiyatlar genel seviyesi, ulusal paranın satın alma gücünü düşürerek enflasyona sebep olmaktadır. Para arzının talep edilen miktara göre az olması ise kişilerin ellerindeki para miktarını ve dolayısıyla harcamaları azaltmakta, harcamaların azalmasına bağlı olarak düşen fiyatlar genel seviyesi, ulusal paranın satın alma gücünü yükselterek deflasyona sebep olmaktadır.

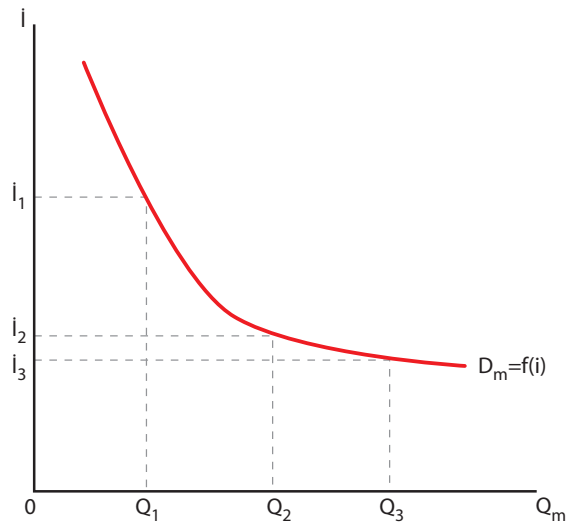
Bir ekonomideki toplam para talebi, işlem, ihtiyat ve spekülasyon güdülerıyla istenen para talepleri toplamına eşittir. Para talebi, faiz oranı ile ters orantılıdır. Şekil 6.1 bu durumu göstermektedir.

Şekil 6.1'de sol yukarıdan sağ aşağıya doğru yönseme gösteren, negatif eğimli para talebi eğrisi çizilmiştir. Bu eğri faiz oranı ile para talebi eğrisi arasındaki ters yönlü ilişkiyi gösteren, alternatif bileşenlerin geometrik yeridir. Şayet faiz oranları i_3 seviyesinde ise elde tutulmak istenen para miktarı (para talebi) Q_3 düzeyindedir.

Herhangi bir nedenden dolayı ekonomide faiz oranları artar ve faiz oranı i_1 seviyesine yükselirse, para talebi de Q_1 düzeyine gerileyecektir. Yani bireyler ve firmalar faiz oranı artınca elde tutmak istedikleri para miktarını azaltırlar. Bunun sebebi elde para tutmanın maliyetinin yükselmesidir. Tüketim harcamalarına ayrılan paralar faiz geliri elde etmek için finans kurumlarına yönelecektir. Böylece tüketim ertelenecek ve toplam talep te azalacaktır.

Toplam talebi azaltan bir diğer unsur, borçlanmanın maliyetinin artması olacaktır. Enflasyonist ortamlarda, toplam talebi düşürmek için, faiz oranlarını yükseltmek gerektiği sonucuna ulaşabilirsiniz.

Faiz oranlarındaki bir değişikliğin etkisini para talebi eğrisi üzerinde görebilirsiniz. Ancak faiz oranları dışındaki faktörlerden birinde bir değişiklik olduğunda para talebi eğrisi yer değiştirerek sağa doğru artar veya sola doğru azalır. Örneğin milli gelirin artması, işlem ve ihtiyat amaçlı para talebini artıracığından eğri sağa kayacaktır. Milli gelir azalır ise tersi durumu söz konusu olacak ve eğri sola kayacaktır.

Şekil 6.1 Para Talebi.

dikkat

Piyasa dengesinde yaptığımız analizlerdeki gibi, burada da dikey ekseninde fiyat yatay ekseninde miktarı görmektesiniz. Dikey ekseninde fiyat yerine yazan 'i' faiz oranını (interest rate) gösterir. Bunu fiyattan farklı yorumlamayınız. Çünkü faiz, Keynes'in ifadesiyle, paradan vazgeçmenin bedelidir. Yani paranızı birilerine ödünç verdiğinizde aldığınız değeri parayla ifade etmek gerekir ki bu da doğal olarak fiyat demektir.

Para Arzı

Keynes'in, ekonomideki **toplam para arzından** kasıtı, para otoritelerince piyasaya sürülmüş olan kâğıt para, bozukluk para ve kaydi paranın toplamıdır. Mevcut olan bu para miktarının toplamı **para stoku** kavramıyla ifade edilmektedir.

✓ **Toplam para arzı**, bir ekonomide belirli bir anda dolaşımdaki para miktarıdır.

Para arzıyla ilgili olarak, son yıllardaki hesaplamalar, kâğıt para, ufaklık para ve kaydi paraya vadesiz mevduat, vadeli mevduat ile para benzeri varlıklarında eklenmesi ile yapılır. Yani;

Toplam Para Arzı = Kâğıt Para + Ufaklık Para + Kaydi Para + Vadesiz Mevduat + Vadeli Mevduat + Para Benzeri Varlıklar

Ülkemizde, para basma yetkisine sahip kurum Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasıdır. Banka paranın miktar ile dolaşımını düzenlemekle görevlidir. Merkez Bankasının para arzı tanımlarından ilk üçü şöyledir:

M_1 = Dolaşımdaki Para + Vadesiz Mevduat (Türk Lirası, Yabancı Para)

M_2 = M_1 + Vadeli Mevduat (Türk Lirası, Yabancı Para)

M_3 = M_2 + Merkez Bankasındaki Diğer Mevduatlar

Para arzı tanımlarında genel olarak M (Money) harfi kullanılır, M harfinin yanında belirtilen rakamlar ise içeriğindeki değişikliği gösterir. M_1 dar kapsamlı para arzı, M_2 ise geniş kapsamlı para arzı tanımı olup en çok kullanılan ya da sıklıkla karşılaşılan tanımlardır.

Bu tanımlar kısaca şu şekildedir:

Dolaşımdaki para, Merkez Bankasının piyasaya sürmüş olduğu kâğıt para ve dolaşımda bulunan madeni para miktarı toplamından banka kasalarındaki kâğıt para miktarının düşülmesi sonucu elde edilen tutarı ifade eder.

Mevduat, bankalara Türk Lirası ve yabancı paralar cinsinden yatırılan paralar anlamına gelir ve vadelere göre, vadesiz ile vadeli olmak üzere ikiye ayrılır.

Vadesiz mevduat, istenildiği anda çekilmek amacıyla bankaya yatırılan paralar olup likiditesi tam olan ve üzerine çek yazılarak kullanılabilen bir hesap özelliğini taşır.

Vadeli mevduat, belirli bir vade sonunda geri çekilmek ve faiz geliri elde etmek amacıyla bankaya yatırılan paralar olup vadeli mevduat hesaplarının vade dilimleri bir, üç, altı ay, bir yıl ve bir yıldan uzun şeklindedir.

Para bir stok değişkendir ve de tek bir otorite tarafından arz edilir. Bu sebepten dolayı, an itibarıyla dolaşımdaki para miktarı bellidir. Bu nedenle de para arzı eğrisi dikey eksene paralel bir doğrudur. Arz

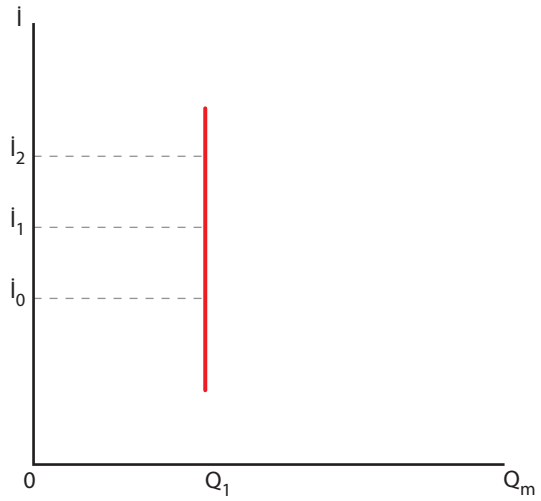
dikkat

Çek bir bankaya hitaben düzenlenen ve üzerinde belirtilen meblağın ödenmesini gerektiren kıymetli bir evraktır. Emre, nama ve hamiline yazılabilir. Ödemelerin çekle yapılabilmesi için, bankada çek hesabı adı verilen vadesiz bir hesap açtırılması ve bu hesapta yeterince alacaklı bakiye bulundurulması gerekir. Çek, ciro ile başkasına devredilebilir.

edilecek miktar, faize değil otoritenin kararına bağlıdır. Bu durum Şekil 6.2’de gösterilmiştir.

Şekil 6.2, para arzı eğrisini göstermektedir. Görüldüğü gibi faiz oranı ne olursa olsun, para miktarı değişmemektedir. Para miktarı yalnız ve yalnız Merkez Bankasının kararı ile değişebilir. Bu da eğriyi sağa ya da sola kaydırır. Eğrinin sağa kayması para miktarının (para arzının) arttığını, sola kayması ise azaldığını gösterir.

Merkez Bankası, içinde bulunulan ekonomik duruma göre para arzını artırmak veya azaltmak kararını verir. Bunu da birtakım fonksiyonları ifa etmek suretiyle gerçekleştirebilir. Denge konusunun hemen ardından bu fonksiyonların neler olduğunu öğreneceksiniz.

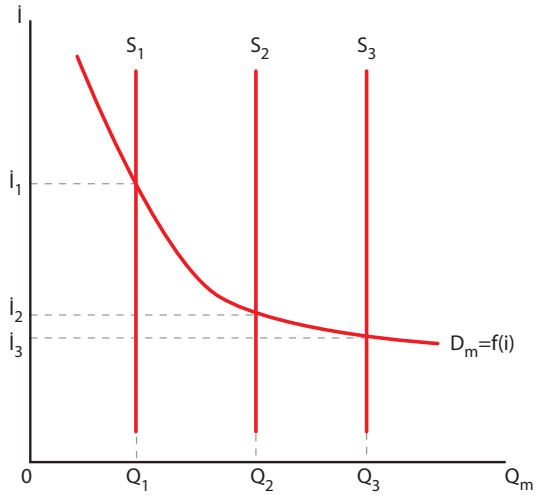
Şekil 6.2 Para Arzı.

Denge Faiz Haddi

Bir ekonomide faiz haddi para arz ve para talebi eğrisinin kesiştiği noktada oluşur. Şekil 6.3’te denge faiz oranının nasıl oluştuğu gösterilmektedir. Grafikte dikey eksende faiz oranı, yatay eksende ise para miktarı yer almaktadır.

Para arzı (S_2) ile para talebi (D_m) eğrisinin kesiştiği noktada i_2 faiz oranı oluşmuştur. Şayet Merkez Bankası para miktarını azaltırsa para arzı eğrisi sola kayarak S_1 konumuna gelir. Para talebi değişmediğinde, para miktarının azaltılması denge faiz haddini yükselterek i_1 düzeyine gelmesine neden olur.

Şekil 6.3’te para talebinin belirli bir faiz oranında yatay eksene paralel çizildiğine dikkat ediniz. Bunun nedeni faiz oranlarının belirli bir düzeyin altına inemeyeceği gerçeğidir. Çünkü bankaların bir fon toplama maliyeti vardır. Bu nedenle de faiz oranı asgari bu maliyetler düzeyine düşebilir. Burada bankaların fon toplam maliyeti i_3 düzeyinde kabul edilmiştir.

Şekil 6.3 Denge Faiz Oranının Oluşumu.

Peki, para arzı faizler i_3 seviyesine düştüğü halde, Merkez Bankası para arzını artırmaya (yani genişletici para politikası uygulamaya) devam ederse ne olacak? İşte bu durum iktisat alan yazınında **likidite tuzağı** olarak adlandırılır. Likidite tuzağı, belirli bir faiz düzeyinden sonra, para arzını artırmanın, enflasyon yaratmaktan öteye bir anlam taşımayacağı, yani etkinsiz bir politika olacağı anlamına gelir.

Şekilde i_3 faiz oranı ve Q_3 para miktarı düzeyinde sonra para arzının artırırsa ne olacak? Böyle bir durumda faiz haddinin düşürülmesi için uygulanan para arzını artırma yönündeki politika başarısız olacaktır. Çünkü faiz bankacılık sektörün fon toplama maliyetinin altına düşemez. O zaman bu politika sadece toplam talebi artıracak şiddetli bir biçimde fiyatların yukarıya doğru yönseme göstermesine neden olacaktır. Yani bu politikanın etkinsizliği bir yana yapılan bu iktisadi politik hatanın karşılığı enflasyon olabilecektir.

O halde para otoritesinin (merkez bankası veya para kurulu) para arzını (miktarını) azaltması faiz oranlarını yükseltirken tam tersi para miktarını artırması da faiz oranlarını düşürecektir. İşte Merkez Bankasının para miktarını artırıp azaltarak faiz oranlarını değiştirmesine *para politikası* denir. Bunu yapmak için Merkez Bankası para politikası araçlarını kullanır. Bu araçlar Merkez Bankası işlevleri başlığı altında kısaca anlatılacaktır.

Yaşamla İlişkilendir

Cumhuriyet Döneminde Merkez Bankası

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından, dünyada ortaya çıkan emisyon sağlayacak merkez bankalarının oluşturularak ülkelerin kendi para politikalarını bağımsız olarak belirlemeleri yönündeki eğilimin etkisiyle ve ülkemizde Kurtuluş Savaşı ile kazanılan siyasi bağımsızlığı ekonomik bağımsızlıkla güçlendirmek amacıyla bir merkez bankası kurulması yönündeki tartışmalar ve çalışmalar hız kazanmıştır. Bu konunun ilk kez ele alındığı 1923 İzmir İktisat Kongresi'nde, özellikle "millî devlet bankası" kurulması fikri üzerinde durulmuştur. 1927 yılında Maliye Bakanı Abdülhalik Renda'nın merkez bankası kurulması hakkında sunduğu kanun taslağı kabul edilmiştir. Ayrıca merkez bankasının kuruluş aşamasında yardımcı olması için; Ülkemiz yetkililerinin, diğer ülkelerin merkez bankalarından da görüş istediği belirtilmektedir.

1928 yılında Türkiye'ye davet edilen Hollanda Merkez Bankası İdare Meclisi Üyesi Dr. G. Vissering, hazırladığı raporda hükûmete bağlı olmayan ve bağımsız bir merkez bankasının gerekliliğine dikkat çekerken; 1929 yılında İtalyan Uzman Kont Volpi, Türk parasının istikrarının sağlanması için bir merkez bankası kurulmasının şart olduğunu belirtmiştir. Bu gelişmelerin ardından Hükûmet; merkez bankası kurulmasına ilişkin gerekli yasal çerçevenin hazırlanması için harekete geçmiş, Lozan Üniversitesinden Prof. Leon Morf'un katkılarıyla Merkez Bankası yasa tasarısı hazırlanmıştır. Tasarı; Türkiye Büyük Millet Meclisince 11 Haziran 1930 tarihinde kabul edilerek, 1715 sayılı Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kanunu adı ile 30 Haziran 1930 tarihinde Resmî Gazete' de yayımlanmıştır.

Merkez Bankası; farklı kurum ve kuruluşlar tarafından yürütülen işlevlerin tek elde toplanmasının ardından, 3 Ekim 1931 tarihinde faali-

yetlerine başlamıştır. Banka; diğer kamu kurumlarından tamamen ayrı ve bağımsız statüsünün bir göstergesi olarak, anonim şirket biçiminde hukuki varlığını kazanmıştır.

Bankanın hisseleri; (A), (B), (C) ve (D) olmak üzere toplam 4 sınıfa ayrılmıştır:

- (A) sınıfı hisseler; Hazineye (Kuruluş Kanunu'nda; Bankanın bağımsızlığının güçlendirilmesi amacıyla, bu hisselerin toplam sermayenin yüzde 15'inden fazla olamayacağı belirtilmiştir),
- (B) sınıfı hisseler; milli bankalara,
- (C) sınıfı hisseler; yabancı bankalar ile imtiyazlı şirketlere,
- (D) sınıfı hisseler, Türk ticaret kuruluşlarıyla Türk uyruklu gerçek ve tüzel kişilere ayrılmıştır.

Kuruluş Kanunu'na göre Merkez Bankasının temel amacı, ülkenin ekonomik kalkınmasını desteklemektir. Bu amaçla Banka'ya aşağıdaki yetkiler tanınmıştır:

- Temel politika aracı olan reeskont oranlarını belirlemek
- Para piyasasını ve para dolaşımını düzenlemek
- Hazine işlemlerini yerine getirmek
- Türk parasının istikrarına yönelik önlemleri almak
- Banknot basımı tek elden yürütmek
- Devletin haznedarlığını üstlenmek

Bu dönemde uygulanan sabit döviz kuru rejimi altında döviz kurlarını belirlemek ise, Hükûmete aittir.

Kaynak: <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Banka+Hakkinda/Tarihce>

Paranın Miktarı ile Fiyatlar Genel Düzeyi İlişkisi

Paranın değeri, belirli bir miktarı ile satın alabileceği mal ve hizmet miktarını gösterir. Yani paranın değeri, satın alma gücünü ifade etmektedir. Yaşadığınız hayatta sıkça gözlemlediğiniz bir olaydır paranın değer kaybı. Çok iyi biliyorsunuz ki fiyatlar yükseldikçe paranızın değeri (satın alma gücü) azalır.

İktisat bilim adamları, para arzındaki (para miktarındaki) artışların, fiyatlar genel düzeyini nasıl etkileyebileceği konularında teoriler ortaya atmışlardır. Klasik iktisatçılar durumu *miktar teorisiyle*, Keynesyenler *gelir ve harcama teorisiyle* ve monetaristler ise *modern miktar teorisi* ile açıklamaya çalışmışlardır.

Miktar teorisi, para miktarındaki değişmelerin toplam harcamaları, toplam harcamalardaki değişmelerin ise fiyatları eşit oranda değiştirmesi durumuna denir. Teori aşağıdaki formüle dayanır;

$$M.V = P.Y$$

M: para miktarını

V: paranın dolaşım hızını

P: Fiyatlar genel düzeyini

Y: Reel milli geliri göstermektedir.

Klasik Miktar Teorisi

Fisher tarafında geliştirilen teoride, denklemin sol tarafı ekonominin toplam talebini sağ tarafı ise toplam arzı ifade etmektedir. Klasiklere göre miktar teorisinin varsayımları şu şekildedir;

- Para yalnızca işlem amacıyla talep edilir.
- Ekonomide tam istihdam geçerlidir.
- Para talebinin faiz esnekliği sıfırdır.
- Paranın dolaşım hızı sabittir.
- Tam bilgi varsayımı geçerlidir.

Klasiklere göre, ekonomide genişleme ya da daralma dönemleri ekonominin tam istihdam düzeyini etkilememektedir. Fisher tarafından geliştirilmiş olan yaklaşımının özellikleri şu şekildedir;

- Para arzı artışları, fiyatlar genel düzeyini aynı yönde ve aynı oranda artırır.
- Bireylerin ne kadar tasarruf etmek zorunda olduğunu incelemiştir.

- Para talebinin sadece gelir belirler. Faiz para talebini etkilemez
- Para sadece işlem amacıyla talep edilir.
- Makro iktisadi analizi esas alır.
- Para talebi kişilerin harcamalarına bağlıdır. Y ve T gibi akım değişkenlerce belirlenir.

Miktar Teorisinde Cambridge Yaklaşımı

Teori Marshall ve Pigou tarafından geliştirilmiştir. Klasiklerden farklı olarak, bireyler işlem güdüsüne ek olarak servet saklama için de para talep etmektedir. Formülü şu şekilde yorumlamışlardır;

$$M = k . P . Y$$

k: 1/V

Cambridge yaklaşımının özellikleri şu şekildedir;

- Para talebi kişilerin servetlerine bağlıdır ve servet gibi stok değişkenlerce belirlenir.
- Mikro iktisadi analiz esas alınır
- Para serveti korumak amacıyla da kullanılır
- Elde para tutma isteğini incelemiştir.
- Faizler para talebini etkilemez
- Para arzı artarsa, fiyat genel seviyesi de aynı oranda artar.

Keynesyen Miktar Teorisi-Likidite Tercihi Teorisi

Keynese göre ekonomik birimler üç güdü para talep ederler: *işlem, ihtiyat ve spekülasyon*.

İşlem Amaçlı Para Talebi: İşlem amaçlı para talebi gelirin bir fonksiyonu olarak ifade edilir. Gelir düzeyi arttıkça işlem amaçlı para talebi artar.

$$L_T = k . (P.Y) \Rightarrow \text{Nominal para talebi}$$

İşlem amaçlı para talebi gelirin bir fonksiyonu iken “k” parametresi parasal geliri nakit ya da vadesiz mevduat olarak tutulmak istenen kısmını ifade eder. Keynes’e göre k parametresi gelirin elde ediliş süresi azaldıkça k parametresi de azalır; ancak Keynes bu parametrenin kısa dönemde sabit olduğunu kabul etmiştir.

$$L_T/P = k . Y \Rightarrow \text{Reel para talebi}$$

İhtiyat Amaçlı Para Talebi: Keynes’e göre ihtiyat amaçlı para talebi reel gelirin bir fonksiyondur. Reel gelir arttıkça ihtiyat amaçlı para talebi de artar.

$$L_p/P = k.Y$$

$$L_T/P + L_p/P = L_1 = k.Y$$

$$k = \text{sabit} \quad 0 < k < Y$$

Spekülasyon Amaçlı Para Talebi: Keynes'e göre spekülasyon amaçlı para talebi faizin bir fonksiyondur. Para talebiyle faiz oranı arasında ters yönlü bir ilişki vardır.

$$L_2 = -h.i$$

$$L_D = L_1 + L_2 = k.Y - h.i$$

Modern Miktar Teorisi

1956 yılında Monetarist iktisadi düşüncenin öncüsü Milton Friedman tarafından geliştirilmiştir. Modelin çıkış noktasını bireylerin para taleplerini belirleyen unsurların ne olduğu sorusu oluşturur. Friedman'a göre servetini para ve para dışında varlık şeklinde tutarak faydasını maksimize etmek isteyen bireyler servetlerini tahvil, hisse senedi veya mal şeklinde de tutabilir. Friedman'ın reel para talebi aşağıdaki gibi yazılır.

$$M_d/P = f(Y_p, \dot{I}_B, -i_m, \dot{I}_E - \dot{I}_m, \pi^e - \dot{I}_m)$$

Y_p : Sürekli Gelir

$\dot{I}_B$: tahvilin getirisi

$\dot{I}_E$: Hisse senedi getirisi

π^e : Mal Tutmanın getirisi

$\dot{I}_m$: Elde para tutmanın getirisi

Friedman'a göre reel para talebi sürekli gelir ile doğru yönlü para dışındaki varlıkların paraya göre getirileri ile ters yönlü ilişki içerisinde.

$$M_d/P = f(Y_d, i - i_m)$$

i : Para dışındaki varlıkların getirisi

Friedman'a göre;

- Para talebinin gelir esnekliği 1'den büyüktür.
- Para lüks maldır. (Sürekli gelir arttıkça, para talebi de artar)
- Para talebi faize duyarsızdır. LM eğrisi yatay eksene dik bir doğru şeklindedir.
- Paranın dolaşım hızı cari gelirle sürekli gelir arasındaki bir orana eşittir ve istikrarlıdır.

Öğrenme Çıktısı

3 Para talebi ve para arzını ifade edebilme
4 Denge faiz oranının oluşumunu ve sonuçlarını kavrayabilme

Araştır 2

İnternette bankaların vadeli mevduat yıllık faiz oranlarını inceleyerek, neden aralarında farklılıklar olduğunu araştırınız.

İlişkilendir

<https://www.uzmantv.com/merkez-bankasi-faiz-oranlarini-nasil-belirler> linkinden "Merkez Bankası faiz oranlarını nasıl belirler" konulu videoyu seyrediniz.

Anlat/Paylaş

İstanbul'da bir iş görüşmesine gittiğinizi hayal edin. Size ne kadar ücret istediğiniz soruldu. Ne düşünürsünüz? Neler için ve ne miktarda para istersiniz?

PARA POLİTİKASI

Para politikasını yürütmekten sorumlu organlar olarak nitelendirilebilen merkez bankaları, parasal dengenin, dolayısıyla da fiyat istikrarının sağlanması amacıyla farklı politika araçları kullanmaktadırlar. Bu araçlar genellikle, enflasyonist ortamlarda para miktarını azaltmak amacıyla deflasyonist ortamlarda ise para miktarını artırmak amacıyla kullanılır. Para miktarını (arzını) azaltmaya yönelik politikalara *daraltıcı para politikası*, para miktarını (arzını) artırmaya yönelik olan politikalara ise *genişletici para politikası* denir.

Para Politikasının Amaçları

Genel olarak bakıldığında para politikasının nihai amacının ülkedeki refahı en yükseğe çıkarmak olduğu söylenebilir. Bu amaçlar şu şekilde sıralanabilir:

- Tam istihdamı sağlamak,
- Fiyat istikrarını sağlamak,
- İktisadi büyümeyi sağlamak,
- Faiz istikrarını sağlamak,
- Ödemeler dengesinde istikrarı sağlamak.

Tam istihdam, bir ekonomideki mevcut bütün üretim faktörlerinin üretime koşulmuş olması durumudur. Tam istihdamın olduğu bir ekonomide işsizlik ve atıl kapasite durumları söz konusu değildir. Makro iktisadın genel amaçları içerisinde bahsettiğimiz bu hedef, doğal olarak para politikasının da amacıdır. Bu amaç, her ekonominin ulaşmayı arzuladığı bir durumdur.

Bir ekonomide tam istihdam hedefine ulaşmak için genişletici para politikaları uygulanabilir. Çünkü para arzının artırılması, faiz oranlarının düşmesine ve bu sayede toplam talebin artarak hasılayı arttırmasına sebep olacaktır. Ancak bu yönde uygulanacak para politikasının sonuçları ile ilgili olarak, iktisatçılar arasında farklı yorumlar yapılmaktadır. Keynesyen iktisatçılar, genişletici bir para politikasının istihdamı arttıracağını ve fakat enflasyonist baskılar yaratacağını savunurken, monetaristlere göre, tam istihdam sağlanmasında en etkin yol para politikasıdır.

Fiyat istikrarı, piyasa fiyatlarının beklenen ve tahmin edilebilir düzeylerde dalgalanmasıdır. Ülke ekonomileri için arzulan bir durumdur. Fiyat istikrarı, ekonomilerde enflasyonist eğilimlerin varlığı nedeniyle çözüm gerektiren en önemli konulardan

biri haline gelmiştir. Zira enflasyonun yaratmış olduğu belirsizlikler, ülkedeki tüm makroekonomik değişkenleri etkilemektedir. Bir ekonomide fiyatlar genel düzeyinin sürekli dalgalanması, söz konusu ülke ekonomisinde istikrarsızlıklara neden olur. Fiyat istikrarının olmadığı durumlarda, ekonomik faaliyetlerdeki düzensizlik ülkenin kalkınmasını güçleştirirken diğer yandan sosyal sınıflar arasında gelir dağılımının bozulmasına neden olur. Enflasyonist ortamlarda, firmalar istikrarsızlık nedeniyle ileriye yönelik kararlar almakta zorlanırlar. Bu nedendir ki fiyat değişmelerini ve bunun etkilerini azaltabilmek için para politikasından faydalanmak gerekir.

Fiyat istikrarı, bir piyasa ekonomisinde görece fiyatlar, malların üretimini ve tüketimini yönlendiren temel unsur olduğu için merkez bankalarının ana hedefi olmuştur. Fiyat istikrarının sağlanması; enflasyonun, ekonomiye verdiği zararlar, finansal istikrara olumsuz etkisi, yarattığı belirsizlik ortamının yanı sıra ortaya çıkardığı sosyal maliyetler nedeniyle de günümüzde merkez bankalarının para politikasının temel amacı konumuna gelmiştir. İktisatçılar arasında ağırlıklı geçerli görüş, enflasyonun düşük de olsa bile yıkıcı olabileceği ve bu nedenle fiyat istikrarının birinci amaç olması gerektiği yönündedir. Çeşitli gözlemler düşük enflasyona sahip ülkelerin daha yüksek büyüme oranlarını yakaladıklarını göstermektedir.

Fiyat istikrarının sağlanması ve ekonomideki görece fiyatların doğru sinyaller vermesi, aynı zamanda diğer para politikası amaçları olan tam istihdam ve iktisadi büyümeye de katkı sağlayacaktır. İktisatçıların birçoğu, büyüme ve tam istihdamın sağlanmasında fiyat istikrarını ön koşul olarak görmektedirler.

İktisadi büyüme, en basit anlamıyla bir ekonomide üretim miktarındaki artışlar olarak tanımlanmaktadır.

dikkat

İktisadi büyüme konusu, kitabımızın Sekizinci Bölümünde ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır.

İktisadi büyüme ve para politikası ilişkisini ele alan iktisatçılardan Keynesyen düşüncüyü savunanlar, para politikasının iktisadi büyüme aracı olarak

etkin olmadığını savunurlar. Onlara göre para arzının artması ile artan kısmın büyük bölümünün işlem amaçlı kullanılacağından, paranın dolaşım hızı düşmekte ve para politikasının etkisi sınırlı kalmaktadır. Yeni klasik iktisatçılara göre ise para arzının artması, sadece fiyatlar genel düzeyini etkilemekte, diğer makroekonomik değişkenler üzerinde etkili olmamaktadır. Monetarist (parasal) düşünceye göre ise ılımlı bir parasal genişleme iktisadi büyümeyi destekleyecektir.

Faiz istikrarı, faizlerin belirlenen bir bandın dışına çıkmaması anlamına gelir. Faiz oranındaki dalgalanmalar ekonomide belirsizliklere neden olmaktadır. Faiz istikrarının sağlanması politika yapıcılar için oldukça büyük önem sahiptir. Çünkü bir ekonomide konut, otomobil ve dayanıklı tüketim malları gibi malların talebi faiz oranlarından etkilenmektedir. Faiz oranlarında belirsizliğin yaşanması toplam talebi daraltabilir. Talepteki azalma ise ekonomide daraltıcı bir etkileye neden olur.

Ödemeler dengesinde istikrar, küresel hale gelen günümüz dünyasında, ekonomik istikrarın sağlanması konusunda oldukça önemli bir hale gelmiştir. Ödemeler dengesi (ödemeler bilançosu), bir ülkenin yabancı ülkelerle yapmış olduğu tüm parasal işlemlerin kaydedildiği bir cetvelidir. Bu cetvelde yer alan sermaye hareketleri ile ödemeler dengesi istikrarı sıklıkla ilişkilendirilerek irdelenmektedir. Çünkü uluslararası sermaye artık geçişkendir ve faiz oranlarına duyarlıdır. Bir ülke dövizde duyduğu ihtiyaç nedeniyle ülke içindeki reel faizleri yüksek tutarsa parasal anlamda önemli döviz girişleri söz konusu olacaktır (ceteris paribus, ülkede siyasi istikrarın olduğu varsayımıyla). Ancak bu durum sürdürülebilir olmaktan uzaktır. Zira her gelen yabancı paraya yüksek faizler ödemek, ülke ekonomisinde istikrarsızlık yaratacağı gibi bunu ödemek zorunda kalan ülke halkının da daha fazla çalışması gerektiği anlamına gelir. O halde gerek sermaye giriş ve çıkışlarında gerekse dış ticarete dengeyi sağlamak ülke açısından oldukça büyük önem arz etmektedir.

Para Politikasının Genel Araçları

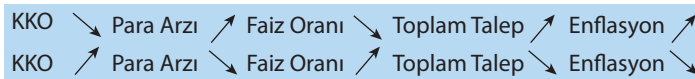
Bir ülkede para politikası o ülkenin Merkez Bankasıyla yürütülür. Merkez Bankası, para politikası fonksiyonunu gerçekleştirirken birtakım araçları kullanır. Bu araçlar genel araçlar ve özel araçlar olarak sınıflandırılabilir. Merkez Bankası bu araçların tümünü kullanabileceği gibi konjonktüre uygun olarak seçilmiş bazılarını da kullanabilir.

Kanuni Karşılık Oranları

Munzam karşılık oranı veya ihtiyat oranı veya zorunlu rezerv (karşılık) oranı olarak da adlandırılan bu uygulamada, mevduat bankaları, bünyelerinde toplamış oldukları mevduatlarının belli bir oranını ayırarak Merkez Bankası nezdinde bir hesaba yatırmak zorundadırlar. Uygulama, mevduat kabulüne yetkili bulunan kuruluşlara ait mevduat olarak tanımlanan bankalar arası mevduatları kapsamaktadır. Bu oran, Merkez Bankası tarafından belirlenmekte ve banka nezdinde toplanan bu paralar herhangi bir amaçla kullanılmamaktadır.

Zorunlu rezerv oranı, para arzını kontrol altında bulundurmak amacıyla bankaların kredi olarak kullanılabilecekleri rezervlerinin daraltılması ya da genişletilmesine yönelik uygulanan bir araçtır. Zorunlu rezervler, mevduat bankalarının toplamış oldukları mevduatların belli bir oranının Merkez Bankası nezdinde bir hesaba yatırdıkları kısmını ifade eder.

Bankalar toplamış oldukları mevduatları nispetinde kredi kullanılabilmekte, dolayısıyla zorunlu rezerv oranının yükseltilmesi, bankaların kredi rezervlerini daraltmakta ve böylece piyasaya sürülecek olan para miktarı üzerinde azaltıcı yönde etki sağlanmaktadır. Tersine oranın düşürülmesi, bankaların kredi rezervlerini yükseltmekte, böylece piyasaya sürülecek olan para miktarı üzerinde genişletici yönde etki sağlanmaktadır. Zorunlu rezerv politikası, vadesiz ve vadeli mevduat (Türk Lirası, yabancı para ve altın) hesapları için uygulanmakta, mevduatlara aynı oran uygulanabileceği gibi farklı oranlar da uygulanabilmektedir.

Araştırmalarla İlişkilendir

Türkiye’de zorunlu karşılık uygulamasına ilişkin esaslar hakkında bilgi almak ve oranları öğrenmek için; “Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürlüğü (Banking and Financial Institutions Department)” tarafından hazırlanan ve aşağıdaki linkten ulaşabileceğiniz hükümleri okuyunuz.

Kaynak: <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/75e5dcd4-66b5-490d-a718-a322520d4551/TL-uygulanan+faiz+oranlar%C4%B1.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWVORKSPACE-75e5dcd4-66b5-490d-a718-a322520d4551-mXU-fOG>

Reeskont Oranı

Reeskont yeniden iskonto ettirme anlamına gelir. Gerçek ve tüzel kişilerin bankalara iskonto ettirdiği vadesi gelmemiş sentlerin, bankalar tarafından merkez bankasına yenden iskonto ettirilmesine reeskont işlemi, bu işlem sırasında uygulanan faiz oranına ise reeskont oranı denir. Reeskont oranının düşürülmesi para arzını artırır, yükseltilmesi ise para arzını azaltır. Bu yolla da Merkez Bankası faiz oranlarını etkiler.

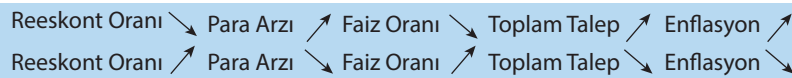
Merkez Bankası mevduat bankalarına kredi kullandırabilmekte ve bu krediler için uyguladığı faiz oranına, reeskont oranı adı verilmektedir. Bankaların bu kredileri kullanabilmeleri için belirli menkul kıymetleri Merkez Bankasına teminat olarak sunmaları gerekmektedir. Bu durumda, teminat olarak sunulan menkul kıymetlerin yeniden iskonto edilmesi söz konusu olduğundan, uygulanan oran, yeniden iskonto anlamına gelen reeskont olarak adlandırılmaktadır.

dikkat

İskonto; süresi dolmamış bir senedin bedelinden, faiz, komisyon, Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi ve Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu payı düşüldükten sonra bakiyesinin, senedin vadesinden belli bir süre önce ödenmesine imkân sağlayan bir işlemdir.

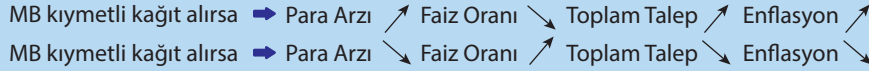
Örneğin, ticari bankaların, ticari senetlere aylık %6 iskonto uyguladığını varsayalım. Elimizde de vadesine bir ay kalmış 1.000 liralık senedimiz olsun. Paraya ihtiyacımız olduğunda ticari deyimiyle bu senedi kırdıralım (iskonto ettirelim). Banka elimizdeki senedi alarak bize 940 lira (1000-60) ödeme yapacaktır. Hemen akabinde Merkez Bankasının reeskont oranını %2 olarak belirlediğini varsayalım. Banka elindeki senedi Merkez Bankasına götürerek iskonto ettirmek isterse 980 (1000-20) lira geri alacaktır. O halde Merkez Bankası piyasa faiz haddinden daha düşük oranda reeskont belirlerse bankalar bu işten kârlı çıkacağından, ellerindeki senetleri Merkez Bankasına reeskont ettirerek karşılığında para alırlar. Bu da para arzını artırır. Bu durumda;

Reeskont oranı da bankaların kredi rezervleri üzerinde daraltıcı ya da genişletici etki oluşturmak üzere kullanılan bir yöntemdir. Oranın yükseltilmesi, bankalara kullandırılan kredilerin azaltılması, dolayısıyla bankaların kredi olarak kullandırabilecekleri rezervlerin azalması, oranın düşürülmesi ise, bankalara kullandırılan kredilerin artırılması ve bankaların kullandırabilecekleri kredi rezervlerinin artması sonucunu doğurmaktadır. Böylece para arzı üzerinde daraltıcı ya da genişletici bir etki oluşturabilmektedir. Merkez Bankası, sektör bazında farklı reeskont oranı uygulamak suretiyle banka kredilerinin sektörel dağılımını da etkileyebilmektedir.

Açık Piyasa İşlemleri

Merkez Bankasının para arzını artırmak ya da azaltmak amacıyla piyasadan menkul kıymet alması ya da piyasaya menkul kıymet satması şeklinde uygulanan bir politikadır. Merkez Bankası açık piyasa alımlarında bulunmak suretiyle piyasaya para sürmekte ve piyasadaki likiditeyi artırmakta; açık piyasa satımlarında bulunarak da piyasadan para çekmekte ve piyasadaki likiditenin azalmasını sağlamaktadır. Bonolar, tahviller, politika uygulamaları kapsamında işlem gören menkul kıymetlere örnek olarak verilebilmektedir.

Para Politikasının Özel Araçları

Seçici kontrol adı da verilen bu tür araçların başlangıç etkisi tüm ekonomi üzerinde olmaz. Burada amaç, seçilmiş bazı piyasaları etkilemektir.

Farklılaştırılmış Reeskont Oranları

Merkez Bankaları, ticari bankaların getirecekleri senetlerin özelliklerine göre farklı reeskont oranı uygulayabilir. Böylece Merkez Bankası bazı sektör ve faaliyetlerin gelişmesini sınırlandırabilir veya özendirebilir. Bununla birlikte bu tür ayrıcalıklı para politikasının olumlu sonuç verebilmesi için ticari bankaların Merkez Bankasına getirdikleri senet tutarlarının büyük rakamlara ulaşması gerekir.

Ticari Banka Kredilerinin, Miktarı, Vade ve Faiz Oranları Açısından Selektif Kontrolü

Merkez Bankası, ticari bankaların çeşitli ekonomik faaliyetlerle ilgili olarak açacakları kredilere bir tavan getirebilir. Öte yandan bazı ayrıcalık getirilen üretim faaliyet ve alanları için orta ve uzun vadeli kredi olanaklarını genişletebilir ve bunlar için çeşitli faiz kolaylıklarını getirebilir. Bu tür ödemelerle para otoriteleri, bir yandan ticari banka fonlarının bazı spekülatif faaliyet ve alanlara kayışını önlerken öte yandan fonların arzulanan sektörlerle yönlenmesini de sağlar.

Bankalar ve Banka Dışı Mali Araçlara Belli Miktarlarda Devlet Tahvili, Hazine Bonosu Satın Alma Zorunluluğunun Getirilmesi

Para otoriteleri, ticari bankaları ve banka dışı mali araçları ellerindeki fonların belli bir oranıyla öngördükleri tahvil ve bonoları satın almaya zorlayabilir. Eğer piyasa faiz oranları bu gibi aktiflerin faiz oranlarından yüksekse bu yolla normal piyasa faiz oranlarından daha düşük bir faizle bir kısım fonlar kamu sektörüne aktarılmış olur. Hükümet tahvil ve bono satarak, ticari bankalardan ucuza sağladığı bu fonları ekonomik kalkınmada öncelikli olan faaliyetlerin finansmanında kullanılabilir.

Finansal Araçların Portföylerinin Yeniden Düzenlenmesi

Merkez Bankası, ticari banka ve banka dışı mali kurumların portföylerinde bulunduracakları kıymetlerin bir kısmına el atabilir. Örneğin, bu kuruluşların satın alacakları tahvil ve hisse gibi kıymetlerin hangi faaliyet dallarına ait olacağı, bunların oranının veya tutarının ne kadar olacağını belirleyebilir. Böylece, Finansal kuruluşların ellerinde bulunan fonların ekonomik büyümeye katkıda bulunacak sektörlerle transferi sağlanabilir. Ancak böyle bir politikanın başarılı olabilmesi söz konusu ekonomide menkul kıymet çeşitlerinin ve alışverişlerinin bol olması gerekir.

Tüketici Kredilerinin Kontrolü

Para otoriteleri, konut ve apartman dairesi dâhil olmak üzere çeşitli dayanıklı tüketim mallarının taksitli alımlarında, müşteriler tarafından peşin olarak ödenecek minimum para miktarını, vade süresini ve bu amaçla verilen banka kredilerini değiştirerek, söz konusu mallara karşı talebi teşvik edebilir veya kısıtlayabilir.

Hisse Senedi ve Tahvil Alımına Yönelik Kredilerin Kontrolü

Hisse senedi ve tahvillerin taksitle satın alınması durumunda para otoriteleri bazı senetlerin satın alımında ne kadar peşin ödeme yapılacağını belirleyebilir. Böylece kişisel tasarrufların yönelebilecekleri bazı faaliyet ve alanlar kısıtlanırken bazıları özendirilebilir.

Merkez Bankasının Moral Takviyesi ve Doğrudan İşlemi

Merkez Bankasının bu politikasına “açık ağız politikası” da denir. Burada Merkez Bankası, banka ve banka dışı Finansal araçların genel olarak davranışlarını değiştirmesi için ikna gücünü kullanır.

Reklam ve Resmi Olmayan Öğütler

Merkez Bankasının görüşlerini kamuoyu tarafından bilinmesini sağlamak için birçok yol vardır. Merkez Bankası bunu basın yoluyla yapabileceği gibi, firmalara yapacağı öğütlerle onların beklentilerini değiştirerek de sağlayabilir.

Kısa Vadeli Faiz Oranları

Bankaların Merkez Bankasında bulundurdıkları mevduat (borç alma) ve kullandıkları kredi (borç verme) işlemleri için gecelik faiz oranlarının belirlenmesi ile uygulanan bir politikadır. Bu kapsamda politika faizi olarak bir haftalık repo (borç verme) faiz oranı da belirlenmektedir. *Repo*, bir menkul kıymetin belirli bir vade ve faiz oranı üzerinden, geri satın alınmak üzere, satılması işlemidir.

Merkez Bankası bünyesinde Para Politikası Kurulunca belirlenen bu oranlar, bankaların uyguladıkları mevduat ve kredi faiz oranı seviyelerini, dolayısıyla da ekonomiyi etkilemektedir.

Gecelik borç alma ve gecelik borç verme faiz oranları arasındaki farka *faiz koridoru* adı verilmektedir. Koridorun daralması, bankaların borçlanma ve kredi maliyetlerinin düşmesi ve kredi hacminin artması, koridorun genişlemesi ise bankaların borçlanma ve kredi maliyetlerinin yükselmesi ve kredi hacminin azalması etkisini doğurmaktadır.

Böylece, faiz oranlarının düşürülmesi, piyasada likidite bolluğu ve para arzının artmasına; yükseltilmesi ise piyasada likidite darlığı ve para arzının azalmasına neden olmaktadır.

kitap

Paranın tarihçesi konusunda daha fazla bilgi için şu kitabı okuyabilirsiniz:
Catherine Eagleton, (Çevirmen: Fadime Kâhya),
Paranın Tarihi, İş Bankası Kültür Yayınları

Öğrenme Çıktısı

5 Para politikası kavramının önemini ve Merkez Bankasının işlevlerini ifade edebilme

Araştır 3

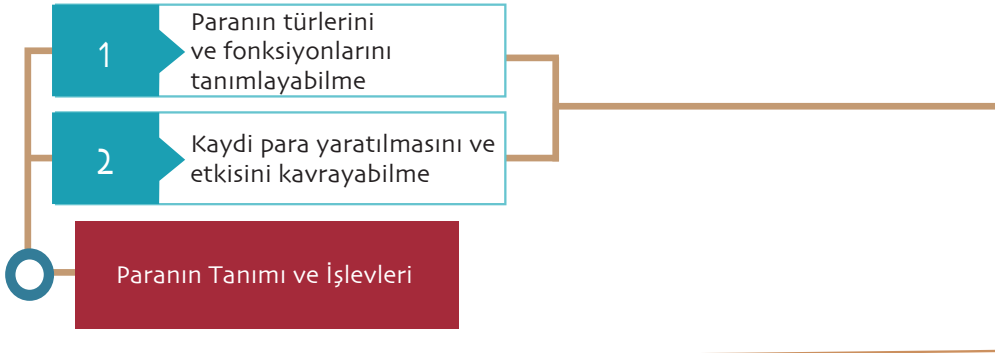
İkinci Dünya Savaşı sonrası yenilenen, T.C. Merkez Bankasının kuruluş kanunun maddesini ve ne zaman yürürlüğe girdiğini araştırınız.

İlişkilendir

Aşağıdaki kaynaktan, “Zorunlu Karşılık Oranlarına İlişkin Kararlar” başlıklı yazıyı lütfen okuyunuz:
<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Temel+Faaliyetler/Para+Politikasi/Zorunlu+Karsilik+Oranlari/>

Anlat/Paylaş

Merkez Bankası Başkanı olmak ister misiniz? Bunu hedefleyen arkadaşlarınız var mı? Ne tür sorumluluklar gerektiğini birlikte tartışınız.

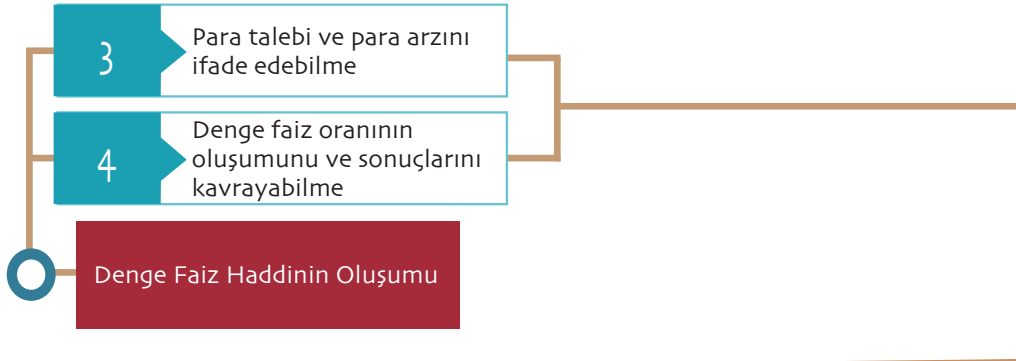
Paranın ekonomide dört önemli işlevi vardır: Para bir değişim aracıdır, para bir ortak değer ölçüsüdür, para bir değer saklama aracıdır ve para bir iktisat politikası aracıdır.

Paranın sahip olması gereken birtakım özellikleri olmalıdır. Bunlar; genel olarak kabul görme, bölünebilir olma, kolay taşınabilme, kolayca taklit edilememe, çabuk deforme olmamadır.

Paranın türleri mal para, temsili para ve kaydi paradır. *Mal para sistemi* kıymetli madenler, taş, pirinç, deri parçası gibi diğer değişim araçları ile birlikte, mal para grubuna dâhildirler. Altın ve gümüş sikkeler, ödeme aracı olarak belirli dönemlerde ya tek başlarına ya da birlikte kullanılmışlardır. Bu nedenle de mala para sistemleri sınıflandırılırken, tek maden ve çift maden sistemi biçiminde ayrıma gidilmiştir. *Tek maden sistemi*, dolaşımda, sadece altın ya da gümüş madenlerinden basılmış sikkelerin işlem gördüğü bir para sistemidir. *Çift maden sistemi* ise hem altın ve hem de gümüş madenlerinden basılmış sikkelerin dolaşımda bulunduğu bir para sistemidir. Temsili para olarak tanımladığımız para türü, altın-gümüş sertifikaları, banknot, kâğıt para ve ufaklık (madeni) paralardan oluşur. **Altın gümüş sertifikaları**, bankerlere emanet edilen paralar karşılığında düzenlenirdi. İnsanoğlu bu sertifikaları sıklıkla temsil ettikleri paranın karşılığı olarak alışverişlerde kullanılmaya başlayınca ilk temsili paralar ortaya çıkmıştır. **Bankno**, bankanın notu anlamına gelen banknot terimi, bankalar tarafından ellerindeki atıl durumda olan kıymetli madenlere karşılık olarak ve her bir birim altına karşılık olarak çıkarılan kâğıtlardır. **Kâğıt para**: devletlerin anayasada kendilerine tanıyan hükümlerine dayanarak çıkardıkları paralardır. Günümüz dünyasında bütün ülkelere kendi merkez bankalarının bu paraları çıkarmaktadırlar. **Madeni paralar (bozuk paralar)**, sadece alışverişleri kolaylaştırmak üzere basılırlar.

Banka parası olarak da adlandırılan kaydi para maddi varlığı bulunmayan, ancak banka hesaplarına alacak ya da borç kaydı düşülmesi suretiyle oluşturulan satın alma gücü olarak da tanımlanabilmekte ve para arzının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Bankalarca, vadesiz mevduat hesaplarına bağlı olarak kullanılan çeklerin, hesaptan ödeme kartları ve kredi kartlarının birer ödeme aracı olarak kullanılması, banka hesaplarındaki paraların, aynı banka ve diğer banka hesapları arasında kolayca transfer edilebilmeleri, bankaların kaydi para oluşturabilmelerine imkân sağlar.

Günümüzde değer saklama konusunda gelişmiş olan birtakım varlıklar, kolayca paraya çevrilebildiğinden, para olarak görülmeye başlamıştır. Bunlar para benzerleri, para yerine kullanılanlar ve para ikamesidir.

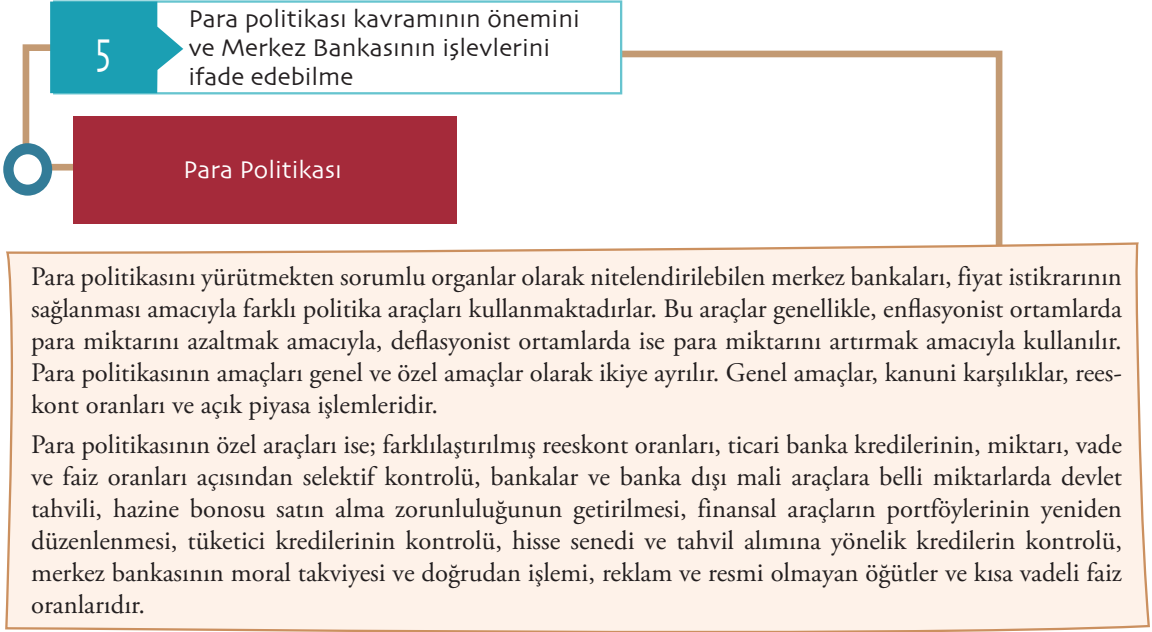
Para talebi, bir ekonomide hane halkı ve firmaların, belirli bir anda, her an harcanabilir durumda vadesiz hesaplarında ve ceplerinde tutmak istedikleri para miktarıdır. Para talebi, kısaca kişilerin ellerinde bulundurmamak istedikleri para miktarıdır. Para üç güdü ile istenir; işlem, ihtiyat ve spekülasyon.

Toplam para arzı, bir ekonomide belirli bir anda dolaşımdaki para miktarıdır. Keynes'in, ekonomideki toplam para arzından kastı, para otoritelerince piyasaya sürülmüş olan kâğıt para, bozukluk para ve kaydi paranın toplamıdır. Mevcut olan bu para miktarının toplamı para stoku kavramıyla ifade edilmektedir.

Paranın değeri, belirli bir miktarı ile satın alabileceği mal ve hizmet miktarını gösterir. Yani paranın değeri, satın alma gücünü ifade etmektedir. İktisat bilim adamları, para arzındaki (para miktarındaki) artışların, fiyatlar genel düzeyini nasıl etkileyebileceği konularında teoriler ortaya atmışlardır. Klasik iktisatçılar durumu miktar teorisiyle, Keynesyenler gelir ve harcama teorisiyle ve monetaristler ise modern miktar teorisi ile açıklamaya çalışmışlardır.

Miktar teorisi, para miktarındaki değişmelerin toplam harcamaları, toplam harcamalardaki değişmelerin ise fiyatları eşit oranda değiştirmesi durumuna denir. Klasik Miktar Teorisi, Fisher tarafında geliştirilen teoride, denklemin sol tarafı ekonominin toplam talebini sağ tarafı ise toplam arzı ifade etmektedir. Miktar Teorisinde Cambridge Yaklaşımı Marshall ve Pigou tarafından geliştirilmiştir. Klasiklerden farklı olarak, bireyler işlem güdüsüne ek olarak servet saklama için de para talep etmektedir. Keynesyen Miktar Teorisi-Likidite Tercihi Teorisi, Keynes'e göre ekonomik birimler üç güdü para talep ederler: işlem, ihtiyat ve spekülasyon. Gelir düzeyi arttıkça işlem amaçlı para talebi artar. Keynes'e göre ihtiyat amaçlı para talebi reel gelirin bir fonksiyondur. Reel gelir arttıkça ihtiyat amaçlı para talebi de artar. Spekülasyon amaçlı para talebi ise faizin bir fonksiyondur. Para talebiyle, faiz oranı arasında ters yönlü bir ilişki vardır. Modern Miktar Teorisi, Milton Friedman tarafından geliştirilmiştir. Friedman'a göre servetini para ve para dışında varlık şeklinde tutarak faydasını maksimize etmek isteyen bireyler servetlerini tahvil, hisse senedi veya mal şeklinde de tutabilir.

Bir ekonomide faiz haddi para arz ve para talebi eğrisinin kesiştiği noktada oluşur. Para otoritesinin (Merkez Bankası veya para kurulu) para arzını (miktarını) azaltması faiz oranlarını yükseltirken, tam tersi para miktarını artırması da faiz oranlarını düşürecektir. Merkez Bankasının para miktarını artırıp azaltarak faiz oranlarını değiştirmesine para politikası denir. Bunu yapmak için merkez bankası para politikası araçlarını kullanır.

1 Aşağıdakilerden hangisi paranın bir ödeme aracı olabilmesi için sahip olması gereken özelliklerden biri **değildir**?

- A. Genel olarak kabul görmesi
- B. Kolayca taklit edilememesi
- C. Bölünebilir olması
- D. Konvertible olması
- E. Taşınmasının kolay olması

2 Aşağıdaki aktiflerin en likit olanı hangisidir?

- A. Tahvil
- B. Hisse Senedi
- C. Konut
- D. Para
- E. Toprak

3 Mevduat bankalarının topladıkları mevduatlarının Merkez Bankası nezdinde bir hesaba yatırdıkları kısmına ne ad verilir?

- A. Zorunlu rezerv
- B. Akreditif
- C. Nakit ikamesi
- D. Efektif
- E. Sterilizasyon

4 Kişilerin ellerinde bulundurmak istedikleri para miktarına ne ad verilir?

- A. Para çarpanı
- B. Para talebi
- C. Para esnekliği
- D. Kredi tavanı
- E. Zorunlu karşılıklar

5 Aşağıdakilerden hangisi para politikasının amaçları arasında **yer almaz**?

- A. Ödemeler dengesinde açık oluşturmak
- B. Fiyat istikrarını sağlamak
- C. Faiz istikrarını sağlamak
- D. İktisadi büyümeyi sağlamak
- E. Tam istihdamı sağlamak

6 Aşağıdakilerden hangisi faizler belli bir seviyeye düştükten sonra Merkez Bankası'nın para arzını artırmasının bir etkisi olmayacağını ifade eder?

- A. Para talebi
- B. Para arzı
- C. Likidite tuzağı
- D. Para ikamesi
- E. Denge faiz oranı

7 Aşağıdakilerden hangisi Klasik Miktar Teorisi'nin varsayımlarından biridir?

- A. Paranın dolaşım hızı değişkendir.
- B. Para talebinin faiz esnekliği sonsuzdur.
- C. Ekonomide eksik istihdam geçerlidir.
- D. Para yalnız muhafaza amacıyla talep edilir.
- E. Tam bilgi varsayımı geçerlidir.

8 Aşağıdakilerden hangisi para politikasının özel araçları arasında **yer almaz**?

- A. Tüketici kredilerinin kontrolü
- B. Hisse senedi ve tahvil alımına yönelik kredilerin kontrolü
- C. Merkez Bankasının moral takviyesi ve doğrudan işlemi
- D. Reklam ve resmi olmayan öğütler
- E. Kanuni karşılık oranları uygulaması

9 Aşağıdakilerden hangisi banka parası olarak da adlandırılır?

- A. Mal para
- B. Kaydi para
- C. Bozukluk para
- D. Tağşiş
- E. Kâğıt para

10 Aşağıdakilerden hangisi ılımlı bir parasal genişlemenin büyüme üzerinde olumlu etkisi olduğunu savunur?

- A. Fizyokratlar
- B. Keynesyenler
- C. Monetaristler
- D. Yeni Klasikler
- E. Merkantilistler

1. D

Yanıtınız yanlış ise “Paranın Tanımı ve İşlevleri” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

2. D

Yanıtınız yanlış ise “Paranın Tanımı ve İşlevleri” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

3. A

Yanıtınız yanlış ise “Para Arzı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

4. B

Yanıtınız yanlış ise “Denge Faiz Haddinin Oluşumu” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

5. A

Yanıtınız yanlış ise “Para Politikası” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

6. C

Yanıtınız yanlış ise “Para Politikası” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

7. E

Yanıtınız yanlış ise “Faiz Haddinin Oluşumu” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

8. E

Yanıtınız yanlış ise “Para Politikası” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

9. B

Yanıtınız yanlış ise “Paranın Tanımı Ve İşlevleri” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

10. C

Yanıtınız yanlış ise “Para Politikası Amaçları” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

6

Araştır Yanıt Anahtarı

Araştır 1

Ülkelerin, altın karşılığı banknot basmayı terk edip, itibari paraya geçmiş olması ülkeler arasındaki ekonomik anlamda gelişmişlik farklarının derinleşmesinde paranın da önemli bir rol oynamasına neden olmuştur. İtibari paralar ülkelerin, ekonomik, siyasi ve askeri güçlerini de göstermektedir. Bu ülkelerin paraları güçlü veya sert paralar olarak nitelendirilir ve dünya ticaretinde talep görür. Bu da değerlerinin giderek artması ve ulusal paralarının güçlenmesi ile itibarlarının daha da artması anlamına gelir.

Araştır 2

Yaptığımız araştırmada, en yüksek mevduat veren bankanın özel bir banka olduğunu görmekteyiz. Ayrıca ilk 8 içerisinde sadece bir devlet bankası bulunmaktadır. Birinci sıradaki özel banka yıllık %11,50 faiz uygularken kamu bankası %8,25 uygulamaktadır. Bu durum özel bankaların, kamu bankaları ile rekabet edebilmek için yüksek faizler verdiğini göstermektedir. Aynı zaman da özel bankaların fon bulma konusunda kamu bankalarına nazaran zorlandıkları da ifade edilebilir.

6

Araştır Yanıt Anahtarı

Araştır 3

İkinci Dünya Savaşı sonrası yaşana gelişmeler sonucunda, 14 Ocak 1970 yılında 1211 sayılı Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kanunu kabul edilmiştir. Böylelikle tarihinde yeni bir dönem başlayan Merkez Bankası; kısmen de olsa, dönemin ekonomik ve merkez bankacılığı alanındaki yeniliklerini yansıtan bir yapıya kavuşmuştur.

Söz konusu Kanun; Bankanın yasal statüsü, organizasyon yapısı, yetki ve görevlerinde önemli değişiklikler içerir:

Sermaye: Anonim şirket statüsü korunan Merkez Bankasının sermayesi, 15 milyon liradan 25 milyon liraya yükseltilmiştir. Ayrıca Hazinesin sahip olduğu sermaye payının yüzde 51'den az olamayacağı da Kanunda yer alan hükümler arasındadır.

Başkanlık (Guvernörlük) Makamı: 1211 Sayılı Kanun'un getirdiği bir diğer yenilik de Guvernörlük adı verilen Başkanlık makamı olmuştur. Dış temsil ve ilişkilerde denklik, protokolde eşitlik sağlanması amacıyla kurulan Başkanlık makamına; ilk olarak Naim Talu getirilmiştir.

Yönetim Komitesi: Guvernörlük makamının yanında, Başkan ve Başkan Yardımcılarından meydana gelen Yönetim Komitesi adı altında yeni bir karar alma organı oluşturulmuştur.

Banka Meclisi: Bankanın en üst karar alma organı statüsündeki 8 üyeli İdare Meclisi ise 6 üyeli Banka Meclisine dönüştürülmüştür.

Bu değişikliklerin yanı sıra Hissedarlar Umum Heyeti, Genel Kurul; Murakıplar Komisyonu, Denetleme Kurulu; Umum Müdürlük ise İdare Merkezi adını almıştır.

Merkez Bankası Görev ve Yetkileri: Söz konusu Kanun, Merkez Bankasına ait görev ve yetkilerin artırılması açısından da önemli yenilikler içerir.

Bankanın Kanun ile tanınan yetki ve sorumlulukları şu şekilde sıralanabilir:

- Doğrudan ve dolaylı para politikası araçları üzerindeki kontrolünün artması
- Para arzını ve likiditeyi düzenlemek amacıyla açık piyasa işlemleri yapma yetkisi
- Hükûmetin para ve krediye ilişkin tedbirleri alırken, görüş bildirmesi
- Reeskont işlemleri ile yatırım ve ekonomik kalkınmayı desteklemek amacıyla orta vadeli kredi verme olanağı

Bunların yanında; Hazineye verilebilecek kısa vadeli avans miktarının üst sınırı, ilgili yıla ait bütçe ödeneklerinin yüzde 15'i oranında yükseltilmiştir.

Kaynakça

- Başar, S. (2014). *Makro İktisat*. Bizim Akademi Yayınları, Ankara.
- Begg, D., Fischer S. ve Dornbusch, R. (2001). *Makro İktisat*. Alkim Yayınları, İstanbul.
- Begg, D., Fischer S. ve Dornbusch, R. (2010). *Economics*. Fourth Edition, McGraw-Hill Company, London.
- Berber, M. (2011). *İktisadi Büyüme*. Derya Kitabevi, Trabzon.
- Çolak, Ö. F. (2007). *İktisada Giriş*. Gazi Kitabevi, Ankara.
- Dasgupta, P. (2011). *İktisat*. Kültür Kitaplığı, Ankara.
- Dinler, Z. (2014). *İktisat*. 6. Baskı, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
- Ertek, T. (2009). *Meslek Yüksekokulları İçin Makro İktisat*. 2. Baskı, Beta, İstanbul.
- Güran, T. (2017). *İktisat Tarihi*. Der Yayınları, İstanbul.
- Kaynak, M. (2011). *İktisadi Kalkınma*. 4. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Kılıç, C., Kurt, S. Savrul, B. K. vd. (2017). *İktisada Giriş*. Dora Yayınları, Bursa.
- Lipsey, R. G., Courant, P. N. ve Ragan, C. (1993). *Macroeconomics*. 10. Baskı, Harper Collins College Publishers, A & W, New York.
- Lipsey, R. G., Courant, P. N. ve Ragan, C. (1993). *Microeconomics*. 10. Baskı, Harper Collins College Publishers, A & W, New York.
- Lipsey, R. G., Courant, P. N. ve Ragan, C. (1999). *Economics*. 12. Baskı, A & W, New York.
- Ünsal E. M. (2016). *İktisada Giriş*. 5. Baskı, BB101 Yayınları, Ankara.
- Ünsal E. M. (2007). *İktisadi Büyüme*. İmaj Yayıncılık, Ankara.

Bölüm 7

Ekonomik Hayattaki İstikrarsızlıklar

öğrenme çıktıları

Enflasyon

- 1 Fiyat İstikrarı kavramını açıklayabilme
- 2 Enflasyonun nedenlerini ve çözüm yollarını ifade edebilme

İşsizlik ve İstihdam

- 3 İstihdam kavramını açıklayabilme, işsizliği ve türlerini ifade edebilme
- 4 Enflasyon ve işsizlik arasındaki ilişkiyi ifade edebilme

Ekonomik Dalgalanmalar

- 5 Konjonktür kavramını ve ekonomik dalgalanmaların nedenlerini açıklayabilme

Anahtar Sözcükler: • Ekonomik İstikrar • Enflasyon • Deflasyon • İstihdam • Tam İstihdam • İşsizlik
• Philips Eğrisi • Ekonomik Dalgalanma

GİRİŞ

Beşinci bölümde, makro iktisadın ilgi alanı konusundan bahsederken makro iktisadın amaçlarının tam istihdamı, fiyat istikrarını, ödemeler dengesini, ekonomik büyümeyi ve gelir dağılımında adaleti sağlamak olduğunu anlatmıştık. Bu amaçları gerçekleştirmenin temelinde disiplinli para ve maliye politikaları yatmaktadır. Politika araçları ile disiplini sağlayamayan ülkelerde ciddi istikrarsızlıklar baş gösterir. Bu istikrarsızlıklar da doğal olarak gelir dağılımını, büyümeyi, dış ticareti, kısacası bütün makro değişkenleri olumsuz etkiler.

Makroekonomik istikrar, fayda maksimizasyonu peşinde koşan tüketicileri, kâr maksimizasyonu peşinde olan üreticileri ve oy maksimizasyonu peşinde koşan siyasetçileri yakından ilgilendirir. Ekonomik istikrar tüketim, yatırım ve siyasi politik açıdan oldukça büyük öneme sahiptir.

Bu bölümde sizlere, istikrarsızlığın kaynaklarının neler olduğu ve ekonomik istikrarı sağlayabilmek için yapılması gerekenler anlatılacaktır.

ENFLASYON

Enflasyon bir ekonomideki mal ve hizmetlerin fiyatlarında gözlenen sürekli ve genel kapsamlı artışı ifade etmektedir. Günümüzde pek çok merkez bankası enflasyonu kontrol altında tutarak istikrarlı bir yapıya döndürmeye, diğer bir ifadeyle fiyat istikrarını sağlamaya çalışmaktadır.

İnsanların yatırım, tüketim ve tasarrufa yönelik kararlarını etkileyemeyecek kadar düşük bir enflasyon oranının söz konusu olduğu durum fiyat istikrarını ifade eder. Fiyat istikrarının sağlanamadığı bir ülkede ekonomik, sosyal ve siyasi yapılar büyük zararlar görür. Birçok ülke bu olumsuz durumu tecrübe etmiştir. Bu nedenle ülkelere enflasyonla mücadelede büyü önem verirler.

Enflasyonun Tanımı

Enflasyon kelimesi iktisatçılar tarafından özenle seçilmiş ve tam karşılığını bulmuş bir ifadedir. *Bir ülkede fiyatlar genel düzeyindeki gözle görülür sürekli artışlar, enflasyon (şişkinlik) olarak tanımlanır.*

✓ **Enflasyon (inflation)**, kelime manası olarak şişkinlik anlamına gelir.

Bir ekonomide sayamayacağımız kadar çok sayıda mal ve hizmet bulunmaktadır. Bunların fiyatları ekonomik şartlara göre zaman zaman yüksebilir veya düşebilir. Bu çok çeşitlilikteki malların fiyatlarında meydana gelen değişiklikler farklı yönlerde ve farklı oranlarda gerçekleşebilir. Peki, değişikliklerin aynı yönde ve aynı oranda olması beklenemezken biz nasıl oluyor da tek bir enflasyon rakamı verebiliyoruz? İşte bu sorunun cevabını bir anlamda enflasyonun kelime manası vermektedir.

Gün içerisinde farklı miktarlarda ve farklı fiyatlarda çok çeşitli mal ve hizmetleri tüketiyoruz. Ancak zaman ilerledikçe bu malların fiyatlarında, genelde yukarıya doğru değişiklikler görüyoruz. Zaman zaman, özellikle tarım ürünlerinin kıtlığına ve bolluğuna bağlı olarak, fiyat değişmelerini doğal karşılayabiliyoruz. Ancak tükettiğimiz mal ve hizmetlerin fiyatlarının sürekli artmasından da rahatsızlık duyuyoruz. Çünkü biliyoruz ki gelirimiz değişmezken fiyatların artması nedeniyle tüketmiş olduğumuz mal ve hizmet miktarında azalışların olması refahımızı düşürüyor. Bu refah azalışımızın telafisi ancak gelirimizin artması ile telafi edilebilir (ya da malların fiyatlarındaki düşüşle).

Enflasyon, mal ve hizmet fiyatlarının genel seviyesinde yaşanan sürekli artış olarak tanımlanmaktadır. Enflasyon, sadece bir veya birkaç mal ve hizmetin değil, ortalama bir tüketicinin yıl içinde kullandığı tüm mal ve hizmetlerde meydana gelen fiyat değişikliğini kapsamaktadır. Başka bir ifadeyle bir ülkede, enflasyon oranı artarken bazı mal ve hizmetlerin fiyatları düşebilmekte veya aynı şekilde enflasyon oranı düşerken bazı mal ve hizmetlerin fiyatlarında artış yaşanabilmektedir. Ayrıca fiyatlarda yaşanan artışın enflasyon olarak tanımlanabilmesi için sadece belirli bir dönem için değil, sürekli olması gerekmektedir.

Mal ve hizmet fiyatlarının yanı sıra, maaş ve ücretlerde de zaman içinde değişim yaşanmaktadır. Ancak maaş ve ücretlerdeki artışın mal ve hizmet fiyatlarındaki artıştan az olduğu durumlarda enflasyon, tüketicilerin satın alma gücünü azaltmaktadır. Kısaca enflasyon, kişilerin elindeki para ile geçmişe göre daha az mal ve hizmet alabilmesine neden olmaktadır.

Enflasyonla İlgili Sık Kullanılan Tanımlar

Deflasyon: Fiyatlar genel seviyesinde yaşanan sürekli düşüştür. Yani enflasyonun tersidir.

Dezenflasyon: Fiyat artış hızının azalması anlamına gelmektedir. Yüksek enflasyondan düşük enflasyona geçiş sırasında yaşanan düşen enflasyon sürecini ifade etmektedir.

Hiperenflasyon: Olağandışı yüksek enflasyon olarak tanımlanır. Uç durumlarda, ülkenin parasal sisteminin çöküşüne neden olabilir. En göze çarpan hiperenflasyon örneklerinden bir tanesi, 1923 yılında fiyatların bir ayda yüzde 2.500 oranında arttığı Almanya'da yaşanmıştır.

Stagflasyon: Bir ekonomide hem enflasyon hem de işsizliğin bir arada yaşanması durumudur. Bu durum, 1970'li yıllarda petrol fiyatlarında yaşanan artış ile birlikte ekonomik koşulların kötüleştiği sanayileşmiş ülkelerde gözlenmiştir.

Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE): Tüketicilerin satın aldıkları mal ve hizmetlerin fiyatlarında yaşanan değişimi ölçen endekstir. Genellikle, kentlerde yaşayan tüketicilerin, istikrarlı bir mal ve hizmetler sepetini satın alma maliyetindeki değişiklikleri dikkate alır. TÜFE'de ağırlıklandırma endeksi şeklinde yapılır. Baz alınan yılda hane halklarının sepete eklenen mal ve hizmetlere bütçeleri içindeki oranına göre ağırlık verilir. Esas alınan yıl değiştirilmedikçe oranlar değişmez. Tüketim harcamaları, hanehalkı anketleri ile gerçekleştirilir.

Üretici Fiyatları Endeksi (ÜFE): Ekonomide üretim sürecinde girdi olarak kullanılan maddelerin fiyatlarındaki değişimleri toptancı aşamasında ölçen endekstir. Buna göre ÜFE, tarım, balıkçılık, madencilik, imalat sanayi ve enerji sektöründeki (elektrik, gaz, su) ürünlerin fiyatlarındaki değişimleri ölçmektedir. ÜFE, verimlilik hesaplarının yapılabilmesi, fiyat hareketliliğinin gözlemlenmesi, muhasebe hesapları, fiyat analizlerine dair çalışmalar, ücretlerin ve fiyatların ayarlanması ile yatırım kararlarının alınması konularında kullanılan bir endekstir.

Çekirdek Enflasyon: Uzun dönem fiyat hareketlerini yansıtan ve geçici nitelikteki göreceli fiyat şoklarını dışlayan enflasyon oranıdır. Kullanımındaki amaç, fiyatlar genel seviyesindeki değişimi sürekli kılan unsurları tespit etmek ve buna uygun politikaları belirlemektir.

Enflasyonun Türleri

İlımlı Enflasyon: Yıllık fiyat artış hızının %5-6 düzeylerinde olduğu enflasyon türüdür. Rahvan, sinsi veya sürünen enflasyon gibi isimlerle de anılmaktadır. Literatürde bu isimlerle anılmasının nedeni, kontrolün kaybedilmesi durumunda ciddi ekonomik krizlerin oluşabileceği ihtimalidir. Bu nedenle bu düşük oranların korunması için hassas politikaların uygulanması gerekir. Bu da ancak disiplinli para ve maliye politikaları ile gerçekleştirilebilir. Daha önceleri yüksek oranlarda enflasyonu tecrübe etmiş ülke politikacıları, enflasyonun yaratabileceği tehlikelere dikkat çekmek için bu enflasyona 'sinsi' adını vermişlerdir.

Yüksek Enflasyon: Aşırı enflasyon olarak da isimlendirilen bu enflasyon türünde, aylık fiyat artış hızları %5-15 civarlarında gerçekleşir. Yıllık olarak baktığımızda %60-180 aralığındaki fiyat artış oranları yüksek olarak tanımlanmaktadır. Yüksek oranda gerçekleşen fiyat artışlarının kronik hal alması, hanehalkı ve firmaların kendilerini koruyabilmek için büyük zorluklara katlanmalarına neden olur.

Hiperenflasyon: Fiyat artışları bazen öyle kontrol edilemez bir hal alır ki fiyatlar günden güne artabilir ve aylık %50 ve üzeri oranlarda gerçekleşebilir. Böylesi bir ortamda, para işlevlerini önemli ölçüde kaybeder. Öyle ki böylesi bir enflasyonist ortamda paranın tasarruf aracı olma fonksiyonu tamamen ortadan kalkar.

Araştırmalarla İlişkilendir

“Macaristan, Yugoslavya, Zimbabve, Almanya, Yunanistan: Yakın tarihin 5 hiperenflasyon kâbusu”
30 Ağustos 2018 BBC haberlerinden derleme

...Profesör Hanke, Venezuela'nın bugünkü krizi dahil olmak üzere dünya tarihinde 58 hiperenflasyon dönemi yaşandığını söylüyor. Bunlar arasındaki en ağır örnekleri alarak inceledik.

1. Macaristan 1946 (Günlük enflasyon oranı: %207, Fiyatların ikiye katlanış hızı: 15 saat)

1946 yılının Temmuz ayında Macaristan'da enflasyon ayda yüzde 41,9 katrilyon gibi inanılmaz bir düzeye çıktı. Bu, tarihte kayıtlara geçen en yüksek enflasyondur. Fiyatlar 15 saatte bir ikiye katlanıyordu. İnsanların sabah cebinde olan para, akşam olduğunda yarıya inmiş oluyordu. En yüksek para birimi 100 kentilyon pengo banknotu idi...

2. Zimbabve 2008 (Günlük enflasyon oranı: %98, Fiyatların ikiye katlanış hızı: 25 saat)

Zimbabve'de 1990'larda beyaz toprak sahiplerinin mülklerine el konulmasını da kapsayan tartışmalı toprak reformu sonrasında tarım üretiminde keskin bir düşüş yaşandı. Bu durum, Zimbabve'nin 1998 yılında Kongo'daki savaşa karışmasının mali faturası ve 2002 yılında Robert Mugabe hükümetine AB ve ABD tarafından uygulanan yaptırımların da eklenmesiyle iyice kötüleşti. 2000'li yıllar boyunca fiyatlardaki artış giderek hızlandı ve 2008'in Kasım ayına gelindiğinde enflasyon ayda yüzde 79 milyar gibi inanılmaz bir orana yükselmışti. Dükkanlar günde birkaç kez fiyat değiştiriyordu...

3. Yugoslavya 1994 (Günlük enflasyon oranı: %65) (Fiyatların ikiye katlanış hızı: 34saat)

Yugoslavya'daki hiperenflasyon ülkenin bölünmesi sonrası ölçsüz para basımıyla açıklanmıştı. Savaş ve iç piyasadaki daralmayla zor duruma düşen Yugoslavya hükümeti kasalarını para basarak doldurmayı denedi. Kontrolsüz kamu harcamaları, yolsuzluk, verimsizlik ve 1992-1993 yıllarında uygulanan Birleşmiş Milletler ambargosu da eklenince sorunlar iyice katlandı. 1994 yılı başlarında fiyatlar her ay yüzde 313 milyon artıyordu. İnsanlar maaşlarını alırmaz bütün ihtiyaçlarını birden almak için çarşıya koşuyordu. Toplumsal huzursuzluğu gidermek ve Birleşmiş Milletler yaptırımlarının kaldırılması için pazar-

lık yürüten zamanın Sırbistan lideri Slobodan Milošević sonunda, altın ve döviz rezervleri ile desteklenen yeni bir para birimi olan 'yeni dinar'ı kullanmayı kabul etti...

4. Almanya 1923 (Günlük enflasyon oranı: %21, Fiyatların ikiye katlanış hızı: 3 gün, 17 saat)

Almanya Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) sonrasında büyük bir borç ve savaş tazminatı yüküyle başbaşa kalmıştı. Hükümet borç ödemeleri ve döviz alımı için mark basmaya başladı. Emisyon arttıkça Alman markı da değerini hızla kaybediyordu. Fakat kriz asıl Almanya 1923 yılında borç geri ödemelerini yapamayınca yaşandı. Fransa ve Belçika, ordu birliklerini göndererek Almanya'nın sanayi bölgesi Ruhr havzasını işgal etti ve ödemelerin maddi varlıklarla yapılmasını talep ettiler. Bu durum grevlere ve üretimin durmasına yol açtı. 1923 yılının Ekim ayında Almanya'da enflasyon ayda yüzde 29,500'e kadar çıkmıştı ve fiyatlar her üç-dört günde bir ikiye katlanıyordu. O yıl Ocak ayında 250 mark olan bir somun ekmek, Kasım ayında 200 milyon marka satılıyordu. İnsanlar maaşlarını bavullarla alıyordu. Bu döneme ilişkin bazı hikayeler hâlâ anlatılır. Mesela maaşını eve götüren bir adamın bavulu çalınmış, ama hırsız içindeki parayı boşaltıp bavulu götürmüştü...

5. Yunanistan 1944 (Günlük enflasyon oranı: %18, Fiyatların ikiye katlanış hızı: 4 gün, 6 saat)

İkinci Dünya Savaşı sırasında Mihver Devletleri tarafından işgal edilen Yunanistan ekonomisi büyük zarar gördü. Tarım üretiminin sekteye uğraması kentlerde büyük gıda sıkıntısına yol açtı. Bu döneme Yunan tarihinde Büyük Kıtık dönemi deniyor. Vergilerin toplanamaması da enflasyonun yükselmesini hızlandırdı ve 1944 yılının Kasım ayına gelindiğinde doruğuna ulaşan enflasyon, ayda yüzde 13,800'e ulaştı. Fiyat artışları savaş sonrasında Macaristan ve Almanya'sı ölçülerinde olmasa bile, Yunanistan'da ekonomideki tahribatı gidermek çok daha uzun zaman aldı. İşgalden kurtuluşun gerçekleştiği 1944 Ekim ayı sonrasında Yunanistan hükümetinin mali reformlar, krediler ve yeni bir para birimine gitmek suretiyle bir tür istikrar sağlaması bir buçuk yılı buldu.

Kaynak: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-45341271>

Enflasyonun Kaynakları

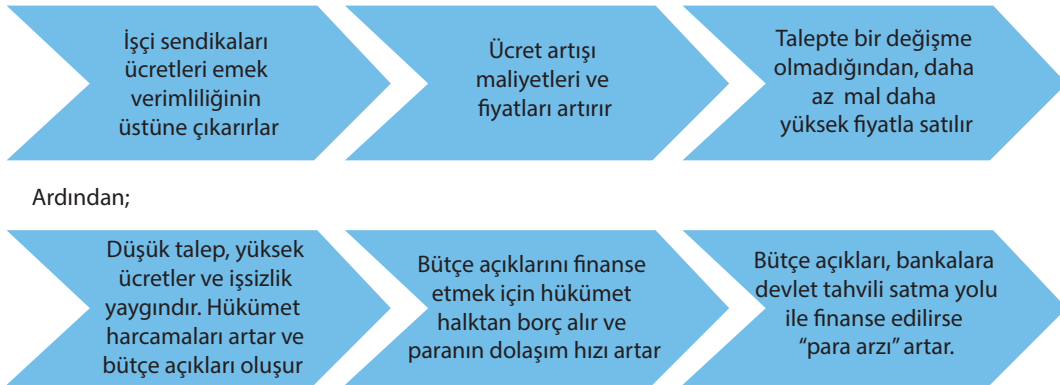
İktisat alan yazınında enflasyonun, ortaya çıkışına neden olan etkenler açısından, *talep enflasyonu* ve *arz enflasyonu* olarak ikiye ayrıldığını görmekteyiz.

Talep enflasyonu bir ekonomide toplam talebin toplam arzı aştığı durumlarda ortaya çıkar. Genellikle, büyüyen ve işgücü ihtiyacı artan bir ekonomide tüketiciler geleceklerine daha güvenle baktıklarından, daha çok harcama yapma eğiliminde olurlar. Talep artışı olarak ifade edebileceğimiz böylesi bir durumda, üreticiler ürettikleri mal ve hizmet miktarlarını aynı hızda artıramazlarsa ortaya talep fazlası çıkacaktır. Bu da fiyatların artmasına neden olacaktır. Kısacası, mal ve hizmet arzının toplam talep artış hızına ayak uyduramaması talep enflasyonuna sebep olmaktadır.

Bazen, toplam talebin geçici olarak genişlemesi ve ekonomik büyümenin de bu yolla gerçekleşmesi durumu da söz konusu olabilir. Merkez bankalarının genişletici para politikası ile para arzını artırması veya kamu harcamalarının artırılması gibi politikaların uygulanması, toplam talebin artmasına ve talep enflasyonunun yaşanmasına neden olabilmektedir. Artan talebin ekonominin üretim kapasitesini aştığı durumlarda, politika yapıcılar

kaynaklar üzerinde baskıyı azalmak için telafi edici maliye politikaları uygulamak durumunda kalırlar. Örneğin faizleri düşürmek için uygulanan genişletici para politikasının neden olduğu talep artışının, vergi oranlarındaki artışla telafi edilmesi yönünde bir politika uygulamak gerebilir. Bu durumda siyasetler için bir oy kaygısı yaratarak siyasi istikrarsızlığın önünü açabilir. Böyle bir durumda, politikacılar ekonomik büyüme ile enflasyon arasındaki dengeyi sağlamakta zorlanabilirler.

Maliyet Enflasyonu, bir ekonomide mal ve hizmet (petrol, gıda, iletişim vs.) fiyatlarının yükselmesi veya farklı (doğal afetler gibi) nedenlerle üretim maliyetlerinde artış yaşanması sonucunda toplam arzın azalması ve bunu takiben fiyatlar genel seviyesinin yükselmesi durumudur. Ayrıca, devlet tarafından yapılan yeni vergilendirmeler de maliyet enflasyonuna neden olabilmektedir. Maliyet enflasyonu kendi içinde ücret enflasyonu ve kâr enflasyonu olarak sınıflandırılmaktadır. Buna göre ücret enflasyonu, ücretlerde meydana gelen artışa rağmen verimliliğin buna paralel bir şekilde artmaması nedeniyle üretim maliyetlerinin yükselmesidir. Kâr enflasyonu ise firmaların elde ettikleri kârları artırmak istemeleri neticesinde fiyatlarda yaşanan artıştır.

Şekil 7.1 Ücret Enflasyonunun Oluşumu ve Sonuçları.

Ücret enflasyonunun oluşumu ve sonuçları, şekil 7.1’de gösterilmiştir. Önce, işçi sendikaları ücretleri emek verimliliğinin üstüne çıkarırlar. Ücret artışı maliyetleri ve fiyatları artırır. Bunun sonucunda, üreticiler maliyetlerinin artmasıyla ortaya çıkan kârlarının azalmasına razı olamazlar. Ücret artışından doğan maliyet enflasyonunda enflasyonun varlığına rağmen talep sınırlı, ücretler yüksek ve işsizlik yaygındır. Bu gibi hallerde hükümetler harcamalarını artırmak için bütçe açıkları ile finansmana giderler. Bütçe açıklarını finanse etmek için hükümet halktan borç alır. Bu onların atıl nakit fonlarını harekete geçirmiş olur ki bu çok defa paranın dolaşım hızını artırır. Bütçe açıkları, bankalara devlet tahvili satma yolu ile finanse edilirse “para arzı” artar.

Enflasyon, bu iki temel nedeninin yanı sıra, *aşırı para arzından ve enflasyon beklentilerinden* de kaynaklanmaktadır.

Parasal enflasyon, ekonomide aşırı para arzı nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Parasal enflasyonun ortaya çıkması için para arzının para talebinden yüksek olması gerekir. Hatırlayınız; bir şeyin çok fazla arzı varsa o şeyin fiyatı doğal olarak artar. Bu durumun para için de geçerli olduğunu ifade edebiliriz. Böylesi bir durumda yine halkın harcama eğilimi artacaktır. Monetarist iktisadın öncülerinden Milton Friedman enflasyon nedeninin her daim para olduğunu savunarak, “*enflasyon her zaman ve her yerde parasal bir olgudur*” demiştir.

M/P ↗ i ↓ I ve C ↗ P ↗

Enflasyon beklentileri veya beklentisel enflasyon, tüketicilerin ve üreticilerin ileride fiyatların yükselmeye devam edeceğini beklemleri durumudur. Ücret artışları, kira artırımları ve ticari mal alım-satışlarında gelecekteki fiyatı şimdiden belirleme gibi durumlar, beklentilere örnek gösterilebilir.

Gelecekte neler olabileceğini kesin olarak bilmemekle birlikte, söz konusu bu tür beklentilerin gelecekteki enflasyonu şekillendirmekte önemli rol oynadığı söylenebilir. Özellikle talebinin fiyat esnekliği düşük olan konut kiralama gibi bir hizmet, belirleyici rol oynayabilmektedir. Bu yüzden ülkeler bu durumu kontrol altında tutabilmek için kira kontrolleri gibi fiyat politikaları uygulamak zorunda kalabilmektedirler. İktisatçılar, bu durumu ‘enflasyon beklentilerinin kendini doğrulaması’ olarak adlandırmaktadır.

Enflasyon beklentilerinin ekonomik açıdan önemi; ekonomik birimlerin ileriye yönelik enflasyon beklentilerini yakın geçmişte yaşanan enflasyon gerçekleştirmelerine göre belirlemeye devam ettikleri sürece, enflasyon artış oranının geçmişe paralel bir seyir izlemeye devam edecek olmasıdır. Bu endişe verici ve kalıtsal durumu bertaraf etmek için merkez bankaları enflasyonla mücadelede enflasyon beklentilerini de düşürmeye çalışmaktadırlar.

Enflasyon teorileri olarak başlıca bunları sıralamakla birlikte, bunların dışında nedenine göre, *fiyat (sentetik, spontane) enflasyonu, ithal edilen enflasyon, yapısal enflasyon ve varlık enflasyonu* şeklinde enflasyon türleri de mevcuttur.

dikkat

Yakın geçmişte birçok politika yapıcı, ekonomik refah üzerindeki olumsuz etkileri nedeniyle enflasyonu bir numaralı halk düşmanı olarak nitelendirmiş ve enflasyonu düşürmenin öncelikli işleri olduğunu altını çizmiştir.

Enflasyonun Ölçülmesi

Bir ekonomide fiyatların sürekli ve gözle görülür biçimde artması da (enflasyon), azalması da (deflasyon) istikrarsızlıktır. Ancak genelde tüm ülke ekonomilerinde fiyatlar genel düzeyinin artma eğiliminde olduğunu gördüğümüzden, fiyat istikrarsızlığı denildiğinde aklımıza enflasyon olgusu gelmektedir. Bu durum genelde neden böyledir? Çünkü insan nüfusu ve artan gelirler talebi artırırken mal ve hizmet arzı bunu karşılayamayabilmektedir. Ayrıca üretim faktörlerinden, doğal kaynaklar bol iken fiyatı azalabilir veya sermaye malları üretimi çok iken fiyatları düşebilir. Ancak, emeğin karşılığı olan ücretlerin, emek bol olsa dahi (işsizlik yüksek olsa bile) fiyatı düşmemekte, aksine artmaktadır. Bu da firmaların maliyetlerini artırmakta ve firmalar da bu artışları ürettikleri malların fiyatlarına yansıtmaktadır.

Bunları okurken “keşke fiyatlar düşse de daha fazla sinemaya gitsek, daha iyi telefon alsak, arkadaşlarla seyahate çıksak” gibi düşüncelere kapılabilirsiniz. Peki ama sinema bilet fiyatları düşmeye devam ederken bu hizmeti satmaya razı sinemacı bulabilir misiniz? Yahut oda fiyatları düşerken size otel odası arz eden olacak mıdır? Elbette ki hayır. Hatırlayınız; bir malın fiyatı düşerse arz edilen miktarı da azalır. O halde malın fiyatının düşmesi sizin daha çok talep edeceğiniz anlamına gelirken üretici için ise üretimini sonlandırması anlamını taşıyabilir. Bu da fiyat istikrarının önemini bir kez daha göstermektedir.

Gelelim enflasyonun neden tek bir rakam olarak ifade edildiğine. Beş malın olduğu bir ekonomi düşünün. A, B, C, D ve E malları üretiliyor olsun. Bu mallardaki örneğin bir yıllık zaman dilimindeki artışların (veya azalışların), sırasıyla %8, %12, %(-5), %6 ve %(-1) olduğunu varsayalım. Bu ekonomideki fiyat değişimlerini basit biçimde aritmetik ortalama ile bulabilirsiniz. Yani, bu aritmetik ortalama $[8 + 12 - 5 + 6 - 1 / 5 = 4]$ biçiminde hesaplanabilir.

Ortaya çıkan sonuç, söz konusu örnek ülkelerde fiyatlar genel düzeyinin %4 oranında arttığını göstermektedir. Yani ekonomide fiyatlar genel düzeyinde bir şişkinlik oluşmuştur. Dikkat ederseniz malların fiyatları farklı oranlarda ve farklı yönlerde olmuştur. Hiçbirindeki değişiklik de %4 olmamakla birlikte, enflasyon %4 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 7.1 Seçilmiş bazı ülkelerde yıllık enflasyon oranları (2019).

Ülke	Yüzde
Avusturya	1,5
Belçika	1,4
Almanya	1,7
İngiltere	1,3
Fransa	1,5
Romanya	4,0
Şili	2,4
Meksika	2,8
Venezüella	39.113,8
Güney Kore	1,5
Çin	4,5
ABD	2,4
Avustralya	1,8
Yeni Zelanda	1,9
Zimbabve	521,2
Malavi	11,5
Türkiye	12,2

Kaynak: TÜİK.

Genellikle bir önceki yılın aynı dönemine göre (yıllık) yüzde değişim olarak ifade edilen enflasyon, **mal ve hizmet sepeti** içinde bulunan mal ve hizmetlerin ortalama fiyatlarında bir yıl boyunca yaşanan değişime bakılarak hesaplanmaktadır.

✓ **Mal ve hizmet sepeti**, enflasyonun hesaplanabilmesi için belirli bir dönem boyunca fiyatları takip edilen mal ve hizmet kalemlerinin toplamına verilen isimdir.

Sepette yer alan mal ve hizmetlerin ağırlıkları, hanehalkı bütçe anketine konu olan geniş bir hanehalkı örnekleminin yıl boyunca yaptığı harcamalar esas alınarak belirlenmektedir.

Tablo 7.1, seçilmiş bazı ülkelerdeki 2019 yılında gerçekleşen enflasyon oranlarını göstermektedir. Tabloya bakıldığında Avrupa ülkelerinde enflasyo-

nun düşük düzeylerde (ılımlı) gerçekleştiğini görebiliriz. Bir Avrupa ülkesi olarak Türkiye, Avrupa ortalamasının (%2) üstünde çift haneli bir enflasyon oranına (%12,2) sahiptir.

Türkiye, yüksek enflasyona sahip bir ülke olmakla birlikte, henüz ılımlı enflasyon oranını yakalamış bir ülke de değildir. Amaç, disiplinli para ve maliye politikaları uygulamak suretiyle, tek haneli rakamları yakalamaktır.

Tabloda, en yüksek enflasyon oranına sahip ülkenin Venezüella olduğu görülmektedir. Fiyatlar bir yılda yüzde 39 bin artmıştır. Venezüella'da yıllardır süre gelen, ekonomik ve siyasi istikrarsızlıklar giderek derin bir krize dönüşmüş ve enflasyon oranları yüzde binlerle ifade edilmeye başlanmıştır.

Enflasyonun Etkileri

Enflasyonun ülke ekonomisinde yaratmış olduğu maliyeti anlayabilmek için enflasyonun etkilerini iyi kavramak gerekir. Enflasyon, gündelik hayatımızı çok yakından ilgilendirmektedir. Aldığımız ücret veya maaş, tasarruflarımızı değerlendirdiğimiz mevduat faizleri, ihtiyacımız olan mal ve hizmetlerin fiyatları, kullandığımız kredilerin faizleri, sosyal güvenlik primleri ve emekli aylıkları gibi refahımız yakından ilgilendiren durumlar enflasyondan etkilenmektedir.

- Paranın değerinin düşmesiyle birlikte tasarruflar azalır. Azalan tasarruflar banka mevduatlarının azalmasına sebep olur. Bankalar mevduatlarını artırmak için faizleri artırmak zorunda kalırlar. Artan faizlerden dolayı, yatırımcılar parayı faize yatırmayı daha risksiz ve kazançlı görürler. Doğrudan yatırımların azalması ise üretimin azalmasına sebep olur.
- Yüksek enflasyon dönemlerinde, insanlar tasarruflarını koruyabilmek için döviz ve altına yönelirler.
- Sermayedarların, yüksek enflasyondan dolayı sermayesinde erime yaşandığı için vergi kaçakçılığı artmaya başlar.
- Enflasyonist dönemlerde spekülasyonlar artar ve çalışmadan kazananlar oluşmaya başlar. Bu da sosyal problemlere neden olur.
- Yüksek enflasyon kamu harcamalarını, bütçe ve ödemeler dengesi açıklarını artırır.
- Fiyatların sürekli yükselmesi sonucunda çalışanların reel gelirleri düşer. Ücretli ça-

lısanların reel gelirinde azalma yaşanacağı için işgücü ucuzlar.

- Paranın sürekli değer kaybetmesinden dolayı insanlar ellerinde para tutmak yerine sürekli bankaya gitmek zorunda kalırlar. Buna literatürde ayakkabı eskitme maliyeti denir.
- Enflasyon nedeniyle faizlerde yaşanan artış kredi faizlerini de yükseltmekte, yüksek kredi faizleri ile daralan kredi imkânı da yatırımcıların yatırım yapma isteğini ve yatırım kararını olumsuz etkilemektedir. Azalan kredi arzı ve talebinden kredi piyasası zarar görmektedir.
- Yüksek enflasyon ortamının neden olduğu ekonomik dalgalanmalar, ekonomik büyümenin kalıcı olmamasına, hatta ardından resesyona neden olabilmektedir.
- Geçici ve dengesiz ekonomik büyüme, işgücü piyasasını da olumsuz etkilemektedir. Sık yaşanan resesyon dönemleri, toplu işten çıkarmalara yol açmakta ve işgücü piyasasını daraltmaktadır.
- Fiyatlarda yaşanan hızlı artış, ülkenin mal ve hizmetlerine olan dış talebi düşürürken ekonominin diğer ülke mal ve hizmetleriyle rekabet gücünü azaltmaktadır. Uluslararası rekabet gücünün azalması ihracatı olumsuz etkilemekte ve sonuç olarak ülkenin ödemeler dengesinin açık vermesine yol açmaktadır.
- Yüksek enflasyon vergi kalemleri üzerinde de olumsuz etki yaratabilmektedir. Tahakkuk eden vergilerin tahsil edilmesi uzun bir döneme yayıldığından, enflasyonun artması reel vergi kalemlerinde bir azalmaya neden olacaktır. Ayrıca yüksek enflasyon, maliyetleri artırmak yoluyla işletme kârlarını da düşüreceğinden, gelirler üzerinden tahakkuk eden vergi miktarını da azaltmış olacaktır.
- Enflasyon, ülkedeki gelir dağılımını olumsuz etkiler. Enflasyonist bir ortamda tasarruf edebilme imkânı olan kesim yüksek reel faizlerden yararlanırken toplumun gelir düzeyi düşük kesim bu imkâna sahip olmadığından gelir dağılımı giderek bozulur.
- Yüksek enflasyon nedeniyle yaşanan belirsizlik ve kararsızlık, bireyleri ve firmaları tüketim veya yatırım yapmak yerine enf-

lasyonun zararlı etkilerinden korunmak amacıyla ellerindeki para ile döviz, altın, gayrimenkul gibi araçları satın almaya yönelmektedir. Bu durum da üretimi ve verimliliği olumsuz etkilemekte, uzun dönemde daha düşük ekonomik büyümeye sebep olmaktadır.

- Yüksek enflasyon ortamı, ekonomik birimler açısından belirsizlik yaratarak alınacak kararları etkilemekte ve bireyleri tüketim ve yatırım konularında kararsızlığa itmektedir.
- Fiyatlarda yaşanan sürekli ve değişken artış, tüketicilerin farklı mal ve hizmetleri birbiriyle kıyaslamasını ve dolayısıyla alacağı ürünü seçmesini zorlaştırmaktadır. Bu durum tüketicilerin tüketimlerini sınırlamasına sebep olabilmektedir.
- Üreticiler için gelecek planlaması zorlaşmaktadır. Çünkü kullanılacak makine, teçhizat ve ekipmanın ilerideki fiyatlarını ve tüketiciye sunulacak mal ve hizmetin satış fiyatının ne olacağını doğru tahmin etmek oldukça güçtür.

Enflasyonun ekonomik açıdan yaratacağı yıkımı özetlemeye çalıştık. Enflasyonun saymakta zorlandığımız ölçüde olumsuz etkileri yanında bir de olumlu etkisi söz konusudur. O da işgücünün ucuzlamasının üretim maliyetlerini azaltması ve bundan kazanç sağlayan üreticilerin üretimlerini artırmaya çalışmalarıdır. Bu da ekonomik büyümeye katkı sağlar. Ancak 'enflasyonist büyüme' olarak nitelendirdiğimiz bu durum, sürdürülebilir olmayan kötü büyüme türlerinden olduğundan, iktisatçılar için arzu edilir bir durum değildir.

Fiyat istikrarı, yüksek enflasyonunun yarattığı belirsizliğin ortadan kalkmasına yardımcı olarak sürdürülebilir ekonomik büyümeye ve refaha katkıda bulunmaktadır. Fiyat istikrarının olmadığı bir ekonomide ise geleceğe ilişkin belirsizlikler toplumdaki güven duygusunu olumsuz etkilemektedir.

Günümüzde hemen her ülkede fiyat istikrarı görevi, hükümetlerden bağımsız olarak örgütlenmiş olan, merkez bankalarına verilmiştir. Finansal piyasalarda son dönemlerde ortaya çıkan gelişmeler, merkez bankalarının temel fonksiyonlarının farklılaşmasına ve genişlemesine neden olmuştur. Finansal piyasaların derinleşmesi, küreselleşme ve gelişen iletişim teknolojisine bağlı olarak bağımsız merkez bankalarına duyulan ihtiyaç artmış, şeffaf,

açık ve hesap verebilir merkez bankalarının fiyat istikrarını sağlamakta başarılı olacakları genel kabul görmüştür. Bununla birlikte, özellikle son dönemde yaşanan finansal krizler, finansal istikrarın sağlanması konusunu merkez bankalarının öncelikli para politikası hedefi haline getirmiştir.

Fiyat istikrarının sağlandığı bir ekonomide;

- Göreli fiyatlar kolaylıkla izlenebilir,
- Gelir dağılımının bozulması önlenir,
- Yatırım ve tüketim kararlarının sağlıklı bir şekilde verilmesini sağlar
- Ülke kaynaklarının daha verimli alanlara yönlendirilmesini sağlar,
- Büyüme potansiyeli artar,
- Gereksiz mal stoklamaları olmaz,
- Ülke parasına güven duyulduğundan para ikamesi azalır,
- Verimsiz yatırımlar ve verimsiz harcamalar azalır,
- Enflasyondan korunmak için gereksiz/ uğraşlar azalır,
- Gelir dağılımında adaletin sağlanmış olması toplumsal barışı olumlu etkiler.

Enflasyonla Mücadele

Enflasyonu önlemeye yönelik politikalar uygulanmadan önce enflasyon boşluğu ölçülmelidir. Bunun yapılmaması durumunda uygulanacak anti-enflasyonist politikalar ekonominin deflasyona sürüklenmesine sebep olabilir. Makroekonomik açıdan yaşanan istikrarsızlıklara iktisat politikası araçlarıyla müdahale edilmektedir. Bu politikaları üç başlık altında toplayabiliriz:

- Maliye Politikası
- Para Politikası
- Ücret ve Gelirler Politikası

Enflasyonla Mücadelede Maliye Politikası

Enflasyonist dönemlerde toplam talep toplam arzdan fazladır. Bu durumu ortadan kaldırmak için arz talep dengesinin sağlanması gerekmektedir. Denge iki şekilde sağlanabilir ya arz artırılmalı ya da talep düşürülmelidir. Enflasyonla mücadelede, genelde kısa dönemde talebi düşürücü uzun dönemde arzı artırıcı politikalar uygulanmaktadır.

Enflasyonla mücadele kısa dönemde talebi azaltmaya yönelik daraltıcı maliye politikaları uygulanmalıdır. Bu politika literatürde kemer sıkma olarak adlandırılmaktadır. Maliye politikasının araçları; *bütçe uygulamaları*, *vergi politikaları*, *kamu harcamaları* ve *borçlanma politikaları* biçimindedir.

Enflasyonla mücadelede etkin şekilde uygulanması gereken daraltıcı politikalar hükümetler için hoş olmayan politiklardır. Çünkü azalan refah azalan oy demektir ki bu da siyasiler tarafından bir risk olarak algılanır. Bu nedenle politik kaygı taşıyan yöneticiler, enflasyonla mücadelede isteksiz olabilmektedir.

Daraltıcı maliye politikası uygulamaları öncelikle kamu harcamalarının kısılmasıyla gerçekleştirilir. Hükümetlerin, memur maaşları veya yönetim giderleri gibi tekrarlanan cari harcamalarını kısmasının kısa vadede olumsuzluk yaratacağı muhakkaktır. Bu yüzden, hükümetler talebi kısmak için yatırım harcamalarını düşürme eğilimlidir.

Enflasyonist dönemde daraltıcı politika olarak vergilerin artırılması yoluna da gidilebilir. Vergi oranlarında yapılacak artışlar, bireylerin taleplerinin düşürülmesi yönünde önem arz eder. Hatırlayınız; talep kanunu gereği, bir malın fiyatı artarsa talep edilen miktarı düşer. Malları fiyatları yükselmemiş olsa da üzerindeki birim vergileri yani dolaylı vergileri (KDV, ÖTV gibi) artırarak malın fiyatını artırmak mümkündür. Bu yüzden modern ekonomilerde malların birim fiyatı üzerine salınan dolaylı vergiler çok önemli birer politika aracıdır.

Bununla birlikte daraltıcı politika kapsamında, beyana tabi dediğimiz yani dolaysız vergilerin de artırılması mümkündür. Örneğin artan oranlı olan gelir vergisi oranlarının artırılması talebin düşmesinde çok etkin rol oynayabilir. Ancak hükümetler bu vergilerin artırılması durumunda halkın tepkisi ile karşılaşabilirler. Aynı durum servet vergileri (emlak, MTV gibi) için de söz konusu olabilir. Bu yüzden ki hükümetler, malların fiyatları içerisinde saklı olan vergileri, yani dolaylı vergileri politika aracı olarak daha çok kullanma eğilimindedirler.

Bir diğer talep kısıcı politika borçlanma politikasıdır. Enflasyonist dönemlerde hükümetler iç borçlanma yoluna gitmelidir. Böylece, iç piyasadaki fazla likidite borç senetleriyle emilerek enflasyonla mücadeleye katkı sağlanabilir. Bu sayede, hanehalkı ve firmalar harcamalarını erteleyerek faiz getirisinden yararlanmak isterler ki bu da toplam talebin azalmasına neden olur.

dikkat

Enflasyonist dönemlerde vergileri artırmak, iç borçlanmaya gitmek ve kamu harcamalarını kısmak, bütçenin fazla vermesine ve talebin azalmasına yol açar. Toplam talebin azalması ise enflasyonist baskıların azalmasına neden olur.

Enflasyonla Mücadelede Para Politikası

Monetarist yaklaşım, enflasyonun her zaman ve her yerde parasal bir olgu olduğunu savunur. Parasalcılar, fiyat istikrarının sağlanması noktasında para politikasına özel önem arz ederler. Hatırlayacağınız üzere, para politikasını yürütme görevi Merkez Bankasına aittir.

Merkez Bankalarının ekonomik büyüme, yüksek istihdam, ödemeler dengesi gibi makroekonomik hedeflerinin içerisinde en önemli amacının fiyat istikrarının sağlanması olduğu ifade edilebilir. Merkez Bankalarının enflasyonla mücadelede izleyeceği politika *sıkı para politikası* olarak adlandırılır. Bundan kasıt, para miktarının azaltılarak, faiz oranlarının yükselmesi ve böylece hanehalkı ve firmaların mal ve hizmet taleplerini erteleyerek atıl paralarını faize yönlendirmeleri ve aynı zamanda borçlanma maliyetlerinin artması nedeniyle toplam talebin düşmesini sağlamaktır.

Altıncı bölümde Merkez Bankasının politika araçlarını anlatmıştık. Burada, tekrara girmeden, enflasyonla mücadele için Merkez Bankasının politika araçları ile yapması gerekenden kısaca bahsedelim. Bankanın pek çok politika aracı olsa da en önemli politika aracı *kısa vadeli faizlerdir*. Bunun yanında açık piyasa işlemleri, reeskont oranları, zorunlu karşılıklar ve döviz kontrolleri gibi para politikası araçları ile piyasadaki para arzını kontrol etmek mümkündür.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, enflasyonla mücadelede, bu bahsettiğimiz politikalar dışında enflasyon hedeflemesi rejimi ile enflasyon beklentilerini yönetmektedir. Banka, enflasyonun yüksek olduğu dönemlerde faizleri yükselterek kredi taleplerini düşürmekte ve bu yolla piyasada para miktarını (arzını) azaltmaktadır. Bu sayede enflasyonda bir düşüş söz konusu olabilmektedir.

Enflasyonla mücadelede para politikasının etkin olabilmesi, Merkez Bankasının bağımsız olmasına bağlıdır. Bunun gerçekleşmediği durumda, para politikasının enflasyonu düşürmede etkin olmasını beklemek iyimse bir yaklaşım olmaktan öteye gidemez. Bununla birlikte Merkez bankalarının fiyat istikrarını temel amaç olarak hedeflemesi ve bunu açık ve net olarak ortaya koyması ve bunu kamuoyuyla paylaşması gerekir. Merkez Bankası bağımsız olmalı ki dilediği politika aracını kullanabilsin ve de hükümetlerin bütçe açığı ve kamu borç yönetiminden sorumlu olmasın.

Para politikasının enflasyonla mücadelede etkin olabilmesi için maliye para politikaları ile uyumlu olması gerekir. Eğer sıkı para politikasının yürütüldüğü bir ekonomide bütçenin açık vermesi, kamu harcamalarının artırılması veya yüksek miktarda borçlanmaya gidilmesi para politikasının başarısız olmasına yol açacaktır. Öte yandan, daraltıcı para politikası ile birlikte vergiler de artırılırsa bu sefer ekonomik büyüme hedefinden ciddi ölçüde sapılabilir. Bu yüzden politikacılar için en hassas nokta, para ve maliye politikalarının uyumlaştırılmasıdır.

Ekonomilerin elbette ki eksik istihdam, adaletsiz gelir dağılımı, yetersiz büyüme, dış açıklar gibi birçok önemli problemi mevcuttur. Ancak bu problemlerin çözümü için fiyat istikrarının sağlanması olmazsa olmaz bir ön koşuldur.

Enflasyonun bu kadar fazla sorun yaratmasına rağmen pek çok ülkenin enflasyonla mücadelede başarı sağladığını söylemek mümkün değildir. Çünkü siyasi iktidarlar daraltıcı maliye politikası yürütme konusunda isteksiz oldukları gibi seçim dönemlerinde kamu harcamalarının oldukça artması, enflasyonla mücadelede başarısızlığa neden olabilmektedir.

Hükümetler enflasyonla mücadelede sıkı para politikasının sonucu olarak ortaya çıkacak yüksek faizleri, ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyeceği düşüncesi ile pek arzu etmezler. Çünkü büyümenin gerçekleşmemesi işsizliğe yol açabilecek ve hükümet oy kaygısı yaşamaya başlayacaktır. O halde önünde iki tercih söz konusu olacaktır. Ya daraltıcı para politikası ile enflasyon önlenecek ve fakat işsizlik sorunu ortaya çıkacak. Veyahut genişletici para politikası ile enflasyon artarken işsizlik problemi çözülecektir. Ancak enflasyonun ne denli büyük bir istikrarsızlık kaynağı olduğu açıktır. Son söz, enflasyonla mücadele etmek için güçlü bir irade gerekmektedir.

BİR BAKIŞTA ENFLASYON...

Enflasyon, fiyatlar genel düzeyinin sürekli ve hızlı olarak yükselmesi olarak tanımlanabilir. Enflasyon, fiyatlar genel düzeyindeki devamlı bir artış sürecinin yanında paranın değerindeki sürekli bir düşüşü de ifade eder.

Enflasyonun Nedenleri:

Talep enflasyonu: Üretilen mal ve hizmetler, tüketici talebini karşılayamadığı zaman talep artışından dolayı fiyatlar artar. Talep enflasyonu üretimi artırıcı tedbirler veya toplam talebi azaltıcı tedbirler alınarak çözümlenebilir.

Maliyet enflasyonu: Herhangi bir nedenle üretimde kullanılan kaynakların fiyat artışları üretim maliyetlerinin yükselmesine, maliyetlerin artması ürün fiyatlarında artışa neden olacaktır. Fiyat artışları toplam talebin azalmasına neden olacaktır. Talep düşüşü piyasalarda durgunluğa neden olur. Enflasyon ile ekonomik durgunluğun aynı anda yaşanmasına stagflasyon denilmektedir. Maliyet enflasyonu genellikle ithalatı yüksek ülkelerde görülür.

Ayrıca...

- Ülkeye karşılıksız olarak dış piyasalardan giren para, altın, döviz miktarının artması,
- Ülkedeki toplam harcamaların toplam gelirlerden daha fazla olması,
- Üretim miktarının çeşitli nedenlerle azalması,
- Üretim faktörlerinin fiyatlarındaki artışların fazla olması,
- Tedavüldeki para arzının artması,
- Teknolojik yenilikler, yapısal bozukluklar veya yetersizlikler sayılabilir.

Enflasyonun Sonuçları:**Ekonomik:**

- Üretim yapmak cazibesini yitirir. Üreticiler ellerindeki fazla nakdi kolay para kazanmak amacıyla emlak, altın veya dövizde yatırırlar.
- Paradan kaçış ve mala hücum olduğundan üretim, iç tüketime bile cevap veremeyeceği için ihracat gelirleri düşer.
- Bütçe açığı daha fazla artacağından giderleri karşılamak için dış borçlanma artar.

Sosyal:

- Refah düzeyi gittikçe düşer.
- Maaş ve ücretlerdeki artış yapılmaz.
- Bunların sonucu olarak toplumda gelir dağılımı bozulmakta, eşitlik ve sosyal adaletten uzak, huzursuz ve sağlıklı bir toplum oluşmaktadır.

Enflasyonla Mücadele Yolları:**Devletin görevleri:**

- Gelirler ve giderleri arasındaki fark fazla olmamalıdır.
- Uygun para politikası izlenmelidir.
- Devlet kuruluşlarının zararları hazineden karşılanmamalıdır.
- Gereksiz personel çalıştırılmamalıdır.
- Döviz dar boğazına düşülmemeli, ihracatı artırmak amacıyla devalüasyona gidilmemelidir.
- Devlet harcamaları gereksiz artırılmamalıdır.

Firmaların görevleri:

- Verim artırıcı tedbirler alınırken, aşırı kâr yapılmamalıdır.
- Ücret artışları, üretim ve verimdeki artışlar oranında yapılmalıdır.
- Vergiler gerçeği yansıtmalı ve zamanında ödenmelidir.
- Rekabete ayak uydurulmalıdır.
- Verimsiz yatırımlara yer verilmemelidir.
- Tüketicilerin görevleri:
- Gelir ve gider dengesini kurmalı, aşırı ve gösterişe yönelik tüketime yönelmemelidir.
- Bilinçli tüketici olmalı, alış veriş kurallarını bilmelidir.
- Tasarruflarını artırmaya çalışmalıdır.

Öğrenme Çıktısı

- 1 Fiyat İstikrarı kavramını açıklayabilme
- 2 Enflasyonun nedenlerini ve çözüm yollarını ifade edebilme

Araştır 1

Türkiye'nin 1990-2020 yılları arasında yıllık periyodlarla, enflasyon oranlarını araştırınız ve yorumlayınız.

İlişkilendir

“Merkez Bankası Ocak Ayı Fiyat Gelişmeleri Raporu” konulu haberi okuyunuz. <https://www.sabah.com.tr/apara/haberler/2020/02/04/merkez-bankasi-ocak-ayi-fiyat-gelistmeleri-raporu-yayinlandi>

Anlat/Paylaş

Üniversiteye başladığınızda, arkadaşlarınızla kiralık bir evde oturmaya karar verdiniz diyelim. Ev sahibi ile dört yıl oturacağınız konusunda bir sözleşme yaparken ev sahibiniz size kirayı her yıl yüzde 20 oranında artıracığını söylerse kendisine ne söylersiniz?

İŞSİZLİK VE İSTİHDAM

İşsizlik, günümüzde ekonomik olduğu kadar, sosyal boyutuyla da önem kazanmış bir olgudur. Küreselleşme nedeniyle etkisi tüm dünyada neredeyse eş anlı görülebilen ekonomik krizlerin, ortaya çıkardıkları olumsuz toplumsal etkiler sosyoloji, psikoloji gibi toplum bilimcilerin de ilgilendikleri bir konu haline gelmiştir.

Bir iş sahibi olmak, bireyler için sadece gelir elde etme anlamı taşımaz. İş sahibi olmak kişinin aidiyet, statü, özgüven gibi ihtiyaçlarını da tatmin eder. Kendini bir topluma ait eden bireyin yaşam motivasyonu da önemli ölçüde sağlanmış olur. Bir işe sahip olmayan bireyin yaşam standartları, ihtiyaçları tatmin edilemediğinden, doğal olarak düşük olacaktır. Duyduğu elem, kendisine ve topluma karşı öfke duymasına, kendisini dışlanmış görmesine ve sosyal ilişkilerinin bozulmasına neden olabilecektir.

İnsan yaşamında bu denli önem arz eden bir olgu, elbette ki sadece ekonomik bir sorun olarak görülemez. Ancak işsizliği azaltacak politikaların belirlenmesi ve uygulanması noktasında, iktisat bilimi öne çıkmak ve başrolde olmak durumundadır.

Bununla birlikte işsizlik, hükümetler için öncelikli sorundur. Çünkü kamuoyunun en fazla ilgilendiği ve hükümetleri en fazla yıpratılabildiği husus işsizliktir. Oy maksimizasyonu peşinde koşan hü-

kümetlerin öncelikli politikaları işsizliği azaltacak politikalarlardır.

Burada sizlere işsizlik konusundaki kavramlar anlatıldıktan sonra, işsizliğin türleri anlatılacaktır. Ardından Philips eğrisi ile işsizlik ve enflasyon arasındaki ilişkiye değinilerek, hükümetlerin önündeki ekonomik açmazı, bir anlamda politika tercihlerini anlamınıza çalışılacaktır.

İstihdam ve Tam İstihdam

İstihdam kelimesi, her ne kadar bütün üretim faktörlerinin hizmete alınması ve çalıştırılması anlamına gelse de uygulamada Dünya Çalışma Örgütü (ILO) başta olmak üzere, istihdam ölçümleri çalışan insanların sayısı üzerinden yapılmaktadır. İnsanlar çalıştığı sürece, diğer üretim faktörlerinin de üretime koşulacağı açık olduğundan bu yöntemin rasyonel olduğu söylenebilir.

✓ **İstihdam**, üretim faktörlerinin üretime koşulması olarak tanımlanmaktadır.

Tam istihdam, cari ücret düzeyinde çalışmak isteyen herkesin iş bulup çalıştığı istihdam düzeyidir. Bu işsizlik düzeyinin sıfır olması demek değildir. Çünkü sağlıklı bir ekonomide bile var olabilecek bir işsizlik söz konusudur. Bu yüzden ILO bir eko-

nomide çalışmak isteyenlerin %96'sı çalışıyor ise o ekonomiyi tam istihdamda varsayar.

Teorik olarak bir ekonomide tam istihdamın gerçekleşmesi hiçbir zaman mümkün olamaz. Çünkü ekonomide her daim yapısal ve geçici nedenlerle işsiz bulunacaktır. Bundan dolayı iktisatçılar *yüksek istihdam* kavramını kullanmayı tercih ederler. Çoğu zaman, doğru olmamakla birlikte, yüksek istihdam yerine tam istihdam kelimesi kullanılmaktadır. Ancak bu durumu böyle anlamak gereği de söz konusudur. Çünkü biz iktisatçılarda, pratikte, yüksek istihdam yerine tam istihdam kavramını kullanmakta bir uygunsuzluk görmeyiz.

Bununla birlikte, eğer bir ekonomide çalışmak istediği halde iş bulamayan varsa o ekonomide *ek-sik istihdam* söz konusudur.

Eksik (noksan) istihdam hali, fiili istihdam hacminin tam istihdam seviyesine erişememiş olduğu durumları ifade eder. Eksik istihdam hali ile işsizlik aynı anlama gelmektedir. Eksik istihdama (işsizliğe) sebep olan olaylar çeşitlidir. Bazı işsizlik türleri geçici ve kısmi olabilir. Yer ve meslek değiştirme sırasında beliren arızı işsizlik, mevsimlik hareketlerin yarattığı geçici işsizlik gibi durumlar örnek gösterilebilir. Veya ekonomide sermaye - yoğun bir üretim tekniğine geçiş teknolojik işsizlik yaratabilirken ülkenin çeşitli bölgelerinde sürekli ve kısmi işsizlik hali de mevcut olabilir.

Eksik istihdam, geçici ya da sürekli olabilir. Sürekli eksik istihdam daha çok az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde görülür. Geçici eksik istihdam ise gelişmiş ekonomilerde iktisadi daralma dönemlerinde görülür.

Peki ya ekonomik denge konusu ne olacak? Ekonomiler için denge tam istihdamda mı sağlanacaktır? Yoksa bir ekonomi eksik istihdamda da dengede olabilir mi? Bu ekonomik denge konusunda klasik iktisatçılar ve Keynesyen iktisatçılar tamamen farklı görüşe sahiptirler. Klasik iktisatçılara göre ekonomide eksik istihdam dengesi söz konusu olamaz. Sadece tam istihdam dengesi olabilir. Çünkü ekonomi işsizliğin var olduğu bir durumda sürekli kalmaz. Bu ancak geçici bir durum olabilir ve de sürekli olan işsizliğin olmaması halidir. Keynesçilere göre ise ekonomi eksik istihdamda dengede olabilir. Zira ekonomide işsizlik süreklilik kazanmış olabilir.

Klasiklere göre, emek arzı reel ücretin artan fonksiyonu, emek talebi ise reel ücretin azalan fonksiyonudur. Bu nedenle, ücretlerin yukarı aşağı hareketi ile tam istihdam dengesi sağlanır. Örneğin işsizlik varsa reel ücretler düşer. Bu durumda emek arzı azalırken emek talebi artacaktır. Sonuçta ekonomi tam istihdamda dengeye gelecektir. Klasikler, bu dengeyi açılmaya çalışırken tam istihdamın herkesin iş sahibi olması durumu olmadığını da kabul ederler. Onlara göre arızı ve teknolojik işsizlik nedeniyle her zaman bir miktar işsizlik vardır. Bu da eksik istihdam sayılmaz.

Keynesçi iktisatçılara göre ise ekonomide talep yetersizliği nedeniyle eksik istihdam dengesi olabilir. Bu durumda devlet müdahalesi yoluyla talebin canlandırılması gerekir.

dikkat

Ülkemizde, 4857 sayılı İş Kanunu'na göre, 15 yaşını doldurmamış olanlara çocuk işçi, 15 yaşını doldurup henüz 18 yaşını doldurmamış olanlara da genç işçi denilmektedir (madde 71). Umumi Hıfzısıhha Kanunu (UHK) açısından 16 yaşından küçük işçiler çocuk işçi sayılmakta, 16 yaşından büyük olanlar yetişkin işçi kabul edilmektedir.

İşsizliğin Tanımı ve Türleri

İşsizliğin tanımında hareketle bazı çıkarımların yapılması gerekir. Öncelikle bir kişinin işsiz sayılabilmesi için çalışma gücünün olması gerekir. Yani işsizlik, aktif nüfus için söz konusudur. Aktif nüfus ise 15 ila 65 yaş aralığını kapsamaktadır. Ayrıca bir kişi çalışma arzusu taşımalıdır. İkinci olarak piyasada oluşan cari ücretten çalışmak arzusu sergilemeli, mevcut ücret haddinde iş bulunursa çalışmaya hazır olunmalıdır.

İşsizlik, çalışma gücünde ve arzusunda olan ve cari ücretten çalışmaya razı olup da iş bulamayan işgücünün varlığıdır.

Yukarıdaki tanıma göre *işsizlik oranı* iş bulamayan nüfusun toplam işgücüne oranıdır. Örneğin iş bulamayan bu nüfus 10 milyon kişi, toplam işgücü 100 milyon kişiye işsizlik oranı 10/100 yani %10'dur.

Ekonomik anlamda işgücü ya da emek ülke nüfusuna dayanmaktadır. İşgücü, çalışma kabiliyeti ve yeteneğine sahip nüfustur ve aktif nüfus ile aynı anlamdadır. Faal nüfus, ülke nüfusunun çalışma çağı dışındaki nüfus ile çalışma çağındaki nüfus içerisinde olup da çalışma istek ve kabiliyetinde olmayanların sayısının düşülmesi ile elde edilir.

İşsizliğin Türleri

- **Friksiyonel (Arızı) işsizlik:** Yer ve meslek değiştirme sırasında belirlenip olumsuz etkisi en az olan işsizlik türüdür. Kısmi ve geçici bir işsizliktir. Kişiler pek çok nedenlerle işlerini terk ederler. İşlerini terk edenlerin yeni iş bulmaları zaman alır. Bu kişiler, onları tatmin edecek en iyi işi buluncaya kadar işsiz kalmayı tercih ederler. Bu açıdan bakıldığında bir miktar friksiyonel işsizlik kaçınılmazdır.
- **Yapısal işsizlik:** Ekonominin bütün sektörleri ile toplu ve devamlı olarak durgun bir düzeyde kaldığı dönemlerde ortaya çıkan iş-

sizliktir. Ekonomide oluşan yapısal değişikliklerin yol açtığı ya da teknolojik değişme ve uluslararası rekabetteki değişmelere bağlı olarak emek talebi yapısındaki değişimler sonucu ortaya çıkan işsizliktir. Ekonomiler hızlı bir değişim içerindedir. Bir yandan yeni ürünler piyasaya girerken diğer yandan bazılarının üretimi son bulmaktadır. Bu tür değişikliklerin emek talebi üzerine çok derin etkileri olmaktadır.

Yapısal işsizlik ile friksiyonel işsizlik arasındaki farkı görebilmek için şu örnekleri inceleyim; Migro'sta tezgahlar olarak çalışırken işini kaybeden bir kişi, birkaç hafta içinde başka bir alışveriş merkezinde işe girse bu iki iş arasında geçen dönemdeki işsizlik friksiyonel işsizliktir. Buna karşın işini kaybeden bir daktilo tamircisi, bir süre eğitim sürecinden sonra bir sigorta acentesinde işe girmişse bu süre içerisindeki işsizlik yapısal işsizliktir. Yapısal işsizlik friksiyonel işsizliğe kıyasla daha uzun sürelidir.

- **Konjonktürel işsizlik:** Üretim hacminde zaman zaman ortaya çıkan daralmaların yarattığı işsizliktir. Yaygın işsizlik türlerinden biridir. Ekonomik dalgalanmaların daralma ve durgunluk dönemlerinde toplam talepteki azalmaya bağlı olarak ortaya çıkan işsizliktir. Örneğin; tüketiciler daha az harcayıp daha fazla tasarruf etmek istediklerinde, yatırımcılar için belirsizlikler arttığında toplam talepte daralma görülür. İşte bu durumda firmalar öncekinden daha az ürün satabileceklerinden, üretimlerini azaltmak zorunda kalırlar. Bunun sonucunda ise bir kısım çalışanlar işsiz kalır.
- **Bölge ve sektör işsizliği:** Belli bir sektörün veya bölgenin çekici bir alan olmaktan çıkması durumunda sektörün üretiminin daralmasına bağlı olarak ortaya çıkan işsizliktir.
- **Teknolojik işsizlik:** Uzun süre emek yoğun üretim metodu uygulanmaktan sermaye yoğun tekniklere geçilmesi durumunda bir kısım emeğin işsiz kalması ile ortaya çıkan işsizliktir.
- **Mevsimsel işsizlik:** Tarımsal yapıli ülkelerde görülen bir işsizlik türüdür. Yaygın işsizlik türlerinden biridir.

- **Gizli işsizlik:** Belli bir üretim sektöründe istihdam edilenlerden bir kısmının faaliyetten çekilmesi durumunda üretim hacminde bir daralma meydana gelmemesi sonucu görülen işsizliktir. Bu işsizlik türünde görünürde piyasada iş arayanlar olmamasına rağmen, işsizlik saklı nitelik taşır. Bir iş yerinde çalışan işçilerde bir kısmının işe gelmemeleri durumunda üretilen mal miktarında bir değişiklik olmuyorsa o yerde gizli işsizlik var demektir.
- **Reel ücret işsizliği:** Reel ücretteki yükseklığe bağlı olarak ortaya çıkan işsizliğe eksik istihdam denir. Eksik istihdamın her zaman var olmasının üç nedeni vardır. Bunlar *iş arayışı, iş tayinlaması ve ücretlerin yapışkanlığıdır*.

İş arayışı insanların kabul edilebilir boş iş arayış çabasıdır. Bir ekonomide iş arayan insanlar kadar iş imkânı olabilir. Ancak her zaman kendisine uygun iş bulamamış insanlar olacaktır. Bununla birlikte, gelişen teknoloji bir yandan iş fırsatları yaratırken diğer yandan iş imkânlarını azaltmaktadır.

İş tayinlaması, uygulanan ücret politikasının çalışanların aşırı emek arzı yaratarak iş kıtlığına neden olacak ve doğal eksik istihdam oranını arttıracak şekilde davranmasına neden olması durumudur. İş tayinlaması olduğu zaman iş arayanların sayısına göre daha az iş imkânı söz konusudur.

Ücretlerin yapışkanlığı, ücretleri mal ve hizmet fiyatları gibi sıkça değişmediğini ifade eder. Bir ekonomide emek talebi azalırsa ücret oranı düşecektir. Ancak cari ücret oranı anında buna tepki vermeyecektir. Ücretin yeni denge düzeyine düşmesi zaman alacaktır. Bu süreçte bir emek fazlası oluşur ve eksik istihdam geçici olarak yüksek olacaktır.

Tablo 7.2 Seçilmiş bazı ülkelerde işsizlik oranları (2019).

Ülke	Yüzde
Avusturya	8,7
Belçika	5,2
Almanya	3,2
İngiltere	3,8
Fransa	8,6
Romanya	3,9
Şili	7,0
Meksika	2,9
Venezüella	6,4
Güney Kore	3,8
Çin	3,6
ABD	3,5
Avustralya	5,1
Yeni Zelanda	4,2
Zimbabve	4,9
Malavi	5,4
Türkiye	13,4

Kaynak: TÜİK.

Yaşamla İlişkilendir

DÜNYADA İSTİHDAM VE SOSYAL GÖRÜNÜM – EĞİLİMLER 2019

Kötü çalışma koşulları, küresel istihdamın başlıca sorunu olmaya devam ediyor. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün "Dünyada İstihdam ve Sosyal Görünüm: Eğilimler 2019" raporuna göre, küresel işsizliğin azaltılmasında kaydedilen ilerlemeler ile iş kalitesindeki iyileştirmeler paralel gitmiyor.

Haberler | 13 Şubat 2019 Çarşamba

© Wayne S. Grazio CENEVRE (ILO Haber)
– Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) son raporuna göre, düşük kaliteli istihdam, küresel işgücü

piyasalarının başlıca sorunu olmaya devam ediyor; milyonlarca insan yetersiz çalışma koşullarını kabul etmek zorunda kalıyor.

Dünyada İstihdam ve Sosyal Görünüm: Eğilimler 2019 (WESO) için toplanan veriler, 2018 yılında dünya genelinde istihdam edilen 3,3 milyar kişinin çoğunluğu yeterli düzeyde ekonomik güvence, maddi refah ve fırsat eşitliğine sahip değil. Dahası, küresel işsizliğin azaltılmasında kaydedilen ilerlemeler ise işin kalitesindeki iyileşmelere yansımıyor.

ILO tarafından yayınlanan rapor, insana yakışır işlerde büyük eksikliğin sürdüğünü belirterek, bugünkü hızda devam edilirse, Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi (SKH) No. 8'de konulan herkes için insana yakışır iş hedefine ulaşmanın birçok ülke için hayal olduğu uyarısını yapıyor.

“SKH 8 sadece tam istihdamı değil, kaliteli istihdamı da kapsıyor.”;

Deborah Greenfield, ILO Politikalarından Sorumlu Genel Direktör Yardımcısı

ILO Politikalarından Sorumlu Genel Direktör Yardımcısı Deborah Greenfield: “SKH 8 sadece tam istihdamı değil, kaliteli istihdamı da kapsıyor. Eşitlik ve insana yakışır iş, sürdürülebilir kalkınmanın temel direklerinden ikisidir.

Rapor, politika belirleyicilerin sorunu göğüslememesi halinde, yeni teknolojilerin yarattıkları da dâhil olmak üzere bazı yeni iş modellerinin işgücü piyasalarında kaydedilen, kayıtlı ve güvenceli istihdamın artırılması, sosyal koruma ve çalışma standartlarındaki iyileştirmeler gibi başarıları ortadan kaldırma riskini taşıdığı uyarısını yapıyor.

“İşe sahip olmak her zaman insana yakışır yaşam sürmeyi garanti etmiyor” diyor ILO Araştırma Direktörü Damian Grimshaw. “Örneğin, 700 milyon kişi, işe sahip oldukları halde aşırı veya orta yoksulluk içinde yaşıyor.”

“700 milyon kişi, işe sahip oldukları halde aşırı veya orta yoksulluk içinde yaşıyor.”

Damian Grimshaw, ILO Araştırma Direktörü

Dikkat çekilen sorunların arasında, işgücüne katılımda cinsiyete dayalı farkı kapatmada ilerleme kaydedilememesi de var. Erkeklerin %75 düzeyinde olan işgücüne katılım oranına karşılık, kadınların yalnız %48'i işgücüne katılıyor. Kadınlar ayrıca, yeterli düzeyde yararlanılmayan işgücü potansiyelinin çok daha büyük kısmını oluşturuyor. Diğer bir sorun da, kayıtdışı istihdamın inatla devam etmesidir; dünyadaki iş gücünün %61'ini oluşturan 2 milyar kişilik büyük bir kitle bu kategoridedir. Kaygı yaratan diğer bir sorun da, her beş gençten (25 yaş altı), istihdamda veya eğitim-öğretimde değil; bu da onların gelecekteki istihdam edilebilirliklerini zayıflatıyor.

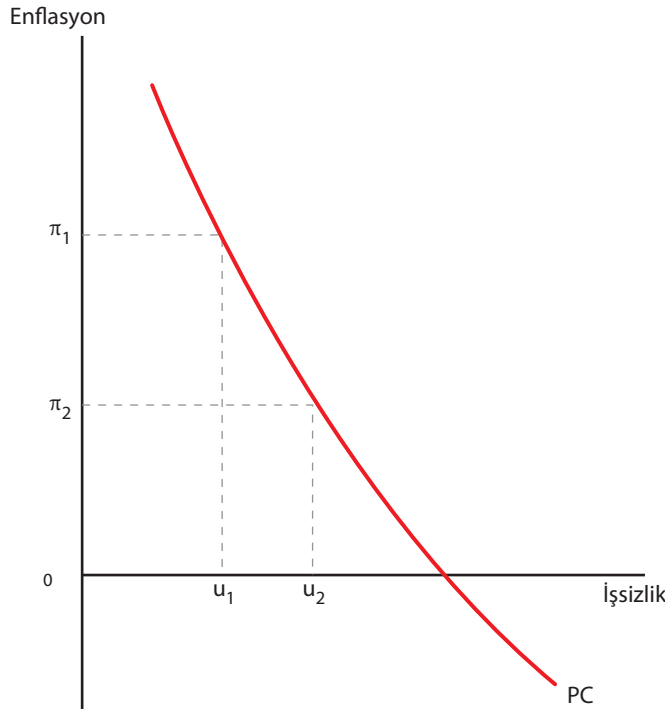
Yıllık rapor ayrıca bazı yerel/kısmi başarıları da ortaya koyuyor. Dünya ekonomisi, ciddi bir gerilemeden kaçınmayı başarabilirse, işsizliğin birçok ülkede daha da azalacağı tahmin ediliyor. Ayrıca, başta orta gelirli ülkeler olmak üzere son 30 yılda çalışan yoksulluğunda büyük azalma, eğitim-öğretime katılan insanların sayısında da artış olduğu vurgulanıyor.

Kaynak: https://www.ilo.org/ankara/news/WCMS_679784/lang--tr/index.htm

İşsizlik ve Enflasyon İlişkisi (Phillips Eğrisi)

Yeni Zelandalı iktisatçı A.W.H. Phillips tarafından, 1958 yılında İngiltere ekonomisi üzerine yaptığı ampirik bir çalışmanın ürünü olan Phillips Eğrisi'nin gösterdiği enflasyon-işsizlik değiş-tokuşu (trade-off), iktisadın en temel ilkeleri arasında kabul edilmektedir. Günümüzde, iktisatçılar arasında, enflasyon ve işsizlik arasında uzun dönemli bir ilişkinin bulunmadığı, fakat kısa dönemli bir ilişkinin var olduğu konusunda geniş bir uzlaşma mevcuttur.

Phillips eğrisi, bir ekonomide enflasyonla işsizlik arasında ters yönlü ilişki olduğunu anlatan bir ekonomik analizdir. Şekil 7.2'de orijinal Philips eğrisi çizilmiştir.

Şekil 7.2 Philips Eğrisi.

Şekil 7.2’de dikey eksen de enflasyon, yatay eksen de işsizlik yer almaktadır. Phillips eğrisi analizinin ortaya koyduğu iddiaya göre; enflasyon π_1 ’den π_2 ’ye düştüğünde işsizlik oranı da U_1 ’den U_2 ’ye yükselir. Kısacası enflasyon ile işsizlik ters orantılıdır. Enflasyon artarken işsizlik azalmaktadır. Tam tersine enflasyonu düşürmenin ortaya çıkaracağı sonuç işsizliktir. Bu da bizi, işsizliği azaltmak isteyen hükümetlerin enflasyonla yaşamayı göze alması gerektiği sonucuna ulaştırır.

Ancak genel olarak kabul gören yaklaşım Phillips Eğrisi analizinin kısa dönemde doğru olduğu, uzun dönemde geçerliliğini yitireceği yönündedir. Bu görüşe katılmamak pek de olası görülmemektedir. Çünkü uzun dönemde devreye giren başka faktörler nedeniyle analiz geçerliliğini yitirmektedir.

PETEK, A., AYSU, Y., *Philips Eğrisi: Türkiye Örneği (1980-2015)*, Journal of Current Researches on Business and Economics, Year: 2017 Volume: 7 Issue: 1, pp 53-64

https://www.researchgate.net/profile/Ali_Petek/publication/332859306_Philips_EgrisiTurkiye_Ornegi_1980-2015/links/5ccd6ab592851c4eab815b62/Philips-EgrisiTurkiye-Ornegi-1980-2015.pdf

Öğrenme Çıktısı

3 İstihdam kavramını açıklayabilme, işsizliği ve türlerini ifade edebilme
4 Enflasyon ve işsizlik arasındaki ilişkiyi ifade edebilme

Araştır 2

Türkiye’de 2000-2020 yılları için işsizlik oranlarını tablolaştırınız ve yorumlayınız.

İlişkilendir

<https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/issizlik-rakamlari-aciklandi/1698440> kaynağından, *işsizlik rakamları açıklandı* konulu haberi okuyunuz.

Anlat/Paylaş

Hükümetin başında olduğunuzu, arkadaşlarınızın da bakanlarınız olduğunu varsayın. Onlarla “*işsizliğimi enflasyonumu tercih etmeliyiz*” konusunda bir tartışma konusu açarak, farklı fikirleri derleyiniz.

EKONOMİK DALGALANMALAR

Bazen gazetelerde, televizyonlarda veya dergilerde kalp grafiğine benzeyen zikzaklı olarak isimlendirdiğiniz grafikler görür ve açıkçası pek de anlamlandıramazsınız. İktisatçı bilim adamlarıysa ekonomik bir olguyu değerlendirirken grafikleri okumayı ve yorum yapmayı çokça ve de zevkle tercih ederler. Çünkü grafikler bazen yüzlerce, binlerce sayfa ile anlatılmak istenen bir durumu veya süreci bize oracıkta açıklayabilirler.

Hemen her konuda mikro ve makro analizlerde grafikleri sıkça kullanırız. Ancak ekonomik dalgalanmalar ve kırılmalar yıllara sarıh durumlar olduğundan kullanmak kaçınılmaz olmaktadır. Burada çok fazla detaya inmemek kaydıyla ekonomik dalgalanmaların nedenlerini ve dalgalanmaları gösteren bir grafiği nasıl okumanız gerektiğini öğreneceksiniz.

Öncelikle konjonktürün tanımı, ekonomik dalgalanmaların aşamaları (konjonktür evreleri) ve dalgalanmaların nedenlerini açıklayarak işe başlayalım.

Konjonktür, “bir ülkenin ekonomik hayatının yükselme ve alçalma yönünde gösterdiği inişli çıkışlı, dalgalı hareketlerinin bütünü” olarak tanımlanabilir.

Konjonktürel dalgalanmalar ise, “bir ülke ekonomisinin üretim hacminde ortaya çıkan iniş-çıkışların oluşturduğu durum” olarak tanımlanabilir. Dalgalanma ismi, potansiyel milli gelir trend yolu etrafındaki düşüş ve yükselişlerin deniz dalgası biçiminde olmasındandır.

Ekonomik Dalgalanmanın Evreleri

Tipik bir konjonktür dönemi dört aşamadan meydana gelir. Bunlar *dip*, *canlanma*, *zirve* ve *gerileme* aşamalarıdır.

Dip aşamasında, ekonomideki duraklama en yüksek düzeye erişmiştir. İktisat literatüründe *çukur* veya sıklıkça duymuş olduğunuz *kriz dönemi* olarak da adlandırılmaktadır. Bu düzeyde işsizlik çok yüksektir ve firmalar az miktarlarda üretim yapabilmektedirler. Kriz dönemlerin firmalar yatırım yapma konusunda oldukça isteksiz olduklarından, işsizlik daha da derinleşebilir.

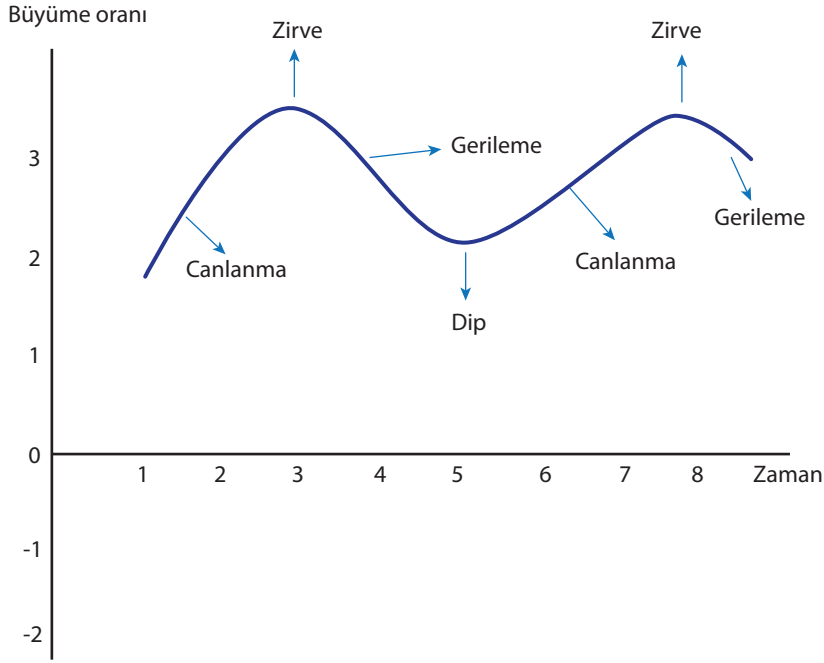
Canlanma aşamasında, ekonomi krizden çıkarırken talep canlanır. Böylece üretim ve gelir artarken işsizlik azalmaya başlar. Gelirlerin artması talebi yeniden artıracığından, firmalar kapasite kullanım oranlarını artırırken, bir yandan da yeni yatırımlar yapmaya başlarlar.

Zirve (doruk) aşaması, konjonktürel dalgalanmanın en yukarıdaki refah dönemini gösterir. Bu aşamada firmalar tam kapasite çalışmakta olduğundan tam istihdam sağlanmıştır. Tam istihdamla birlikte işsizlik söz konusu değildir. Hatta bazı üretim kollarında işgücü açığı ortaya çıkmıştır ki bu da maliyetleri yükseltir. Çünkü işgücü talebini karşılayacak kadar emek arzı bulunmamaktadır. Bu dönemde refah toplumun bütün kesimlerini olumlu etkilemiştir.

Gerileme aşaması, durgunluk (resesyon) olarak da adlandırılır. Bu dönemde talep düzeyinin azalmaya başlamasıyla üretim ve milli gelir azalmaya

başlar. Kârların düşmesine paralel yatırımlar durur. Bu durumda da işsizlik ortaya çıkar. İstihdam azalışı talebi iyice geriletirken kârlı görülen yatırımlar bile yapılamaz. Bu durum derinleşerek devam ederse ekonomi kendini ilk durumda bahsettiğimiz dip aşamasında bulur.

Şekil 7.3, konjonktürel evreleri göstermektedir. Şeklin altında negatif kısmın gösterilmesinin nedeni, büyümenin negatifte olabileceğidir. Ancak büyüme pozitif olsa bile yine de ekonomide dip ve zirvelerin olabileceğini anlatabilmek için şekil bu biçimde çizilmiştir.

Şekil 7.3 Ekonomik Dalgaların Evreleri.

Şekilde dip, canlanma, zirve ve gerileme aşamalarını görebilirsiniz. Bunların her biri de duruma göre farklı görünüm alırlar.

Eğer dip noktası eksiye geçmiş yani ekonomide küçülme yaşanmış ve o durumda en az iki çeyrek kalmışsa bu duruma *durgunluk* deriz.

Şayet ekonomideki küçülme birkaç yıl devam etmiş ve bu diğer makroekonomik büyüklükleri de benzer olumsuzlukta etkilemişse bu duruma da *depresyon* deriz.

Ekonomik konjonktürün çıkış aşaması çok güçlü olmuş ve uzunca bir süre devam etmişse buna *genişleme* ve de düşüş aşaması sert bir şekilde olmuşsa buna da *çöküş* deriz.

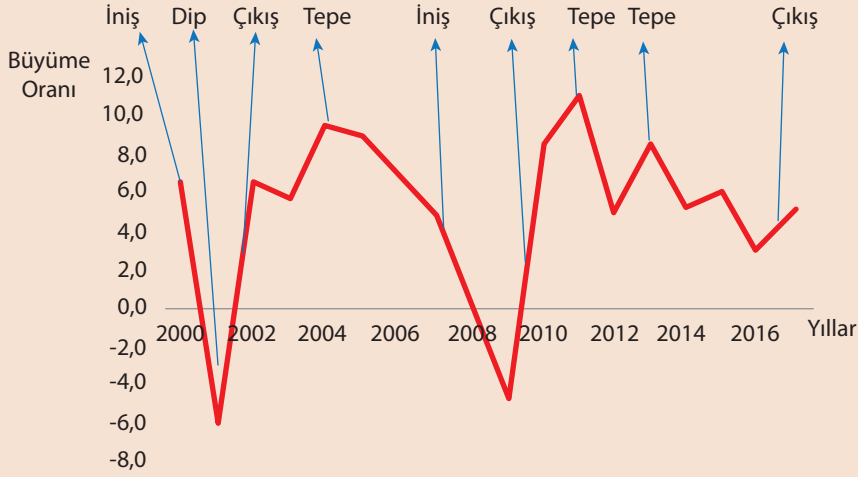
Şekil 7.3'te dikey eksen büyüme oranları, yatay eksen ise zaman verilmiştir. Büyüme oranları yüzde cinsinden ifade edilirken zaman aylık, çeyrek dönemlik, altı aylık veya yıllık olarak çeşitlendirilebilir. Aylık analiz yaptığımızı varsayarsak ekonominin birinci aydan başlayarak canlanma sürecine girdiğini ve üçüncü ayda zirveye ulaştığını söyleyebiliriz. Sonrasında ekonomide gerileme dönemi başlamış ve nihayet beşinci ayda ekonomi dip yapmıştır.

'Her çıkışın bir inişi vardır' deyimini ekonomiye uyarlamak çok da doğru bir yaklaşım değildir. Elbette ki her ekonomide dalgalanmalar olacaktır. Ancak önemli olan bu dalga boylarını minimize ederek, halkın refahı üzerindeki olumsuz etkilerini hissettirmemeyi başarmaktır. Bu da ancak para ve maliye politikalarının hassas ve disiplinli biçimde uygulanmasıyla gerçekleştirilebilir.

Araştırmalarla İlişkilendir

Aşağıdaki grafikte, 2000 – 2016 yılları arasındaki Türkiye'nin büyüme oranları ve konjonktürel evreler görülmektedir. Grafiği dikkatle incelediğinizde 2001 ve 2009 yıllarında ciddi iki kırılmayı görebilirsiniz. Bu yıllarda büyüme oranları eksi değerlerde gerçekleşmiştir.

Kaynak: www. magfigilmez.com sitesinden derlenmiştir.

Ekonomik Dalgalanmanın Nedenleri

Ekonomik dalgalanmaları çok çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bunlar ekonominin kendi dinamiklerinden kaynaklanabildiği gibi, sosyal siyasal, kültürel ve teknolojik nedenlerden de kaynaklanabilir. Ekonominin bünyesinde etkenlerden kaynaklanan nedenleri içsel, diğerlerini de dışsal nedenler olarak sınıflandırabiliriz.

Sebebi ne olursa olsun, ister içsel isterse dışsal, her ikisi de arz ve talep şoklarına yol açarak dalgalanmalara sebep olurlar. Bunları ayrıntıya girmeden kısaca sıralayalım.

İçsel Nedenler

Dalgalanmaya sebebiyet veren içsel nedenler sistemin kendisi tarafından üretilen nedenlerdir. Bunlardan önemli olanları;

- Tüketici geliri ve buna bağlı olarak tüketim harcamalarında meydana gelen değişimler,
- Enflasyon beklentilerinde ve faiz oranlarındaki değişimler,
- Ücret artışları,

- Yatırım harcamalarında meydana gelen değişimler,
- Para arzındaki değişimler,
- Dış ticaretteki (ihracat ve ithalatta) değişimler,
- Döviz kurundaki değişimler,
- Krediler ve kredi hacmindeki değişimler,
- Stok değişimleri gibi nedenlerdir.

Dışsal Nedenler

Bunlar ekonomik sistemin dışında ortaya çıkan, ancak arz ve talep şokları yaratarak konjonktürü harekete geçiren nedenlerdir. Bazıları;

- Seçim dönemi,
- Nüfus artışı,
- Kırsaldan kente göçler,
- Teknik buluşlar,
- Zevk ve tercihlerdeki değişimler,
- Savaş durumu,
- Siyasi istikrarsızlık gibi nedenlerdir.

Konjonktür Teorileri

Konjonktür dalgalanmalarını açıklamaya çalışan pek çok yaklaşım var. Bunlardan günümüzde en yaygın tartışılanları iki kategoride toplayabiliriz: Talep yönlü yaklaşımlar ve reel konjonktür teorisi.

Talep Yönlü Yaklaşımlar

Talep yönlü yaklaşımlar üç grupta toplanmaktadır. *Keynesyen konjonktür teorisi*, *parasalcı konjonktür teorisi* ve *rasyonel bekleyişler konjonktür teorisi*.

Keynesyen konjonktür teorisi, dalgalanmalarının nedenini beklentilerde ortaya çıkan değişimlerle açıklamaya çalışır. Beklentiler olumsuzla dönerse toplam talepte düşer ve ekonomide küçülme yönünde baskılar oluşmaya başlar. Beklentiler olumluya dönerse tam tersine toplam talep artar, ekonomik canlanma başlar.

Parasalcı Konjonktür teorisi, dalgalanmalarının nedenini para arzında ortaya çıkan değişimlere bağlar. Bu teoriye göre para arzı artışı veya azalışı dalgalanmaların aşağıya veya yukarıya doğru olan yönünü belirler. Para arzındaki bir artış, faiz oranlarını düşürerek toplam talebin artmasına ve ekonomik canlanmaya yol açarken tersine para arzındaki bir azalış ise faiz oranlarını yükselterek, toplam talebin daralmasına ve gerilemeye neden olacaktır.

Rasyonel bekleyişler konjonktür teorisi, dalgalanmaların nedenini toplam talepte ortaya çıkan beklentiler dışındaki değişimlere bağlamaktadır.

Reel Konjonktür Teorisi

Bu teori, konjonktürel dalgalanmalarının ardında yatan nedenin, verimlilikte ortaya çıkan değişimler olduğunu öne sürer. Teoriye göre, canlanma döneminin başlamasının asıl sebebi teknolojik gelişmelerdir. Konjonktürün gerileme yönünde hareket etmesinin nedeninin ise teknoloji dışı gelişmelerden kaynaklandığını öne sürmektedir. İklim veya uluslararası yaşanan problemler gibi teknolojiyle ilgisi olmayan durumların olumsuz biçimde yaşanmasının gerilemeye neden olacağını savunmaktadır.

Türkiye’de yaşanan ekonomik dalgalanmaları hangi teori veya teori iddiaları doğrultusunda açıklayabiliriz?

Aslında ülkemizde yaşanan ekonomik krizlerin açıklanmasında bu teorilerin iddialarının hepsinden birer parça olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin 2001 krizi öncesinde yaşanan parasal genişlemenin, krizin nedenlerinden biri olarak kabul edilmesini *konjonktür teorisi* ile açıklamak mümkündür. Daha sonraları gerçekleşen canlanmaların özel kesim ve hanehalklarının kredi kullanımındaki artışların talepte yarattığı canlanmadan kaynaklandığı düşüncesiyle Keynesyen *konjonktür teorisini* takdir edebiliriz. 2009 küresel krizini ise reel konjonktür teorisi ile açıklamak mümkündür. Çünkü çöküşün neden uluslararası sorunlar olmuştur.

Öğrenme Çıktısı

5 Konjonktür kavramını ve ekonomik dalgalanmaların nedenlerini açıklayabilme

Araştır 3

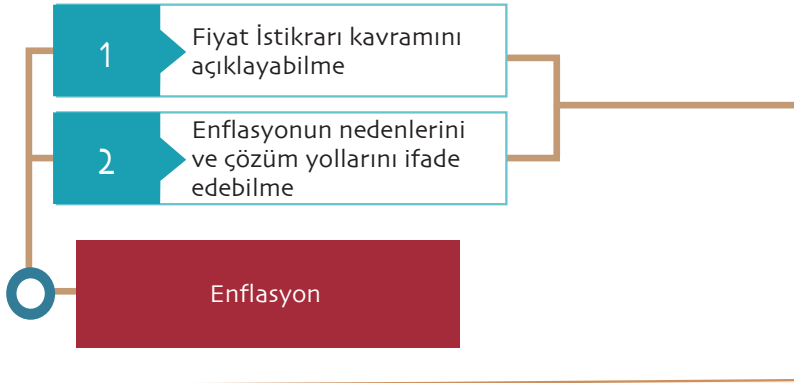
1990 yılı sonrasında Türkiye’de yaşanan ekonomik krizleri kronolojik biçimde sıralayarak, kısaca özetleyiniz.

İlişkilendir

İlker Parasız, Melike Bildirici, “*Ekonomik Konjonktür*” 1. Baskı Ekin Yayınevi, Bursa 2015 kitabı, iktisadi dalgalanmalar konusunda size daha geniş bir bilgi sağlayacaktır.

Anlat/Paylaş

Türkiye’de ekonomik krizlerin ortaya çıkışında içsel nedenler mi yoksa dışsal nedenler mi daha etkili olmaktadır? Konuyu arkadaşlarınızla tartışınız.

Enflasyon bir ekonomideki mal ve hizmetlerin fiyatlarında gözlenen sürekli ve genel kapsamlı artışı ifade etmektedir. Günümüzde pek çok merkez bankası enflasyonu kontrol altında tutarak istikrarlı bir yapıya dönüştürmeye, diğer bir ifadeyle fiyat istikrarını sağlamaya çalışmaktadır. **Bir ülkede fiyatlar genel düzeyindeki gözle görülür sürekli artışlar, enflasyon (şişkinlik) olarak tanımlanır.**

Enflasyonun üç türü bulunmaktadır. **İlımlı Enflasyon:** Yıllık fiyat artış hızının %5-6 düzeylerinde olduğu enflasyon türüdür. **Yüksek Enflasyon:** Aşırı enflasyon olarak da isimlendirilen bu enflasyon türünde, aylık fiyat artış hızları %5-15 civarlarında gerçekleşir. **Hiperenflasyon:** Fiyat artışları bazen öyle kontrol edilemez bir hal alır ki fiyatlar günden güne artabilir ve aylık %50 ve üzeri oranlarda gerçekleşebilir. Böylesi bir ortamda, para işlevlerini önemli ölçüde kaybeder. Öyle ki böylesi bir enflasyonist ortamda paranın tasarruf aracı olma fonksiyonu tamamen ortadan kalkar.

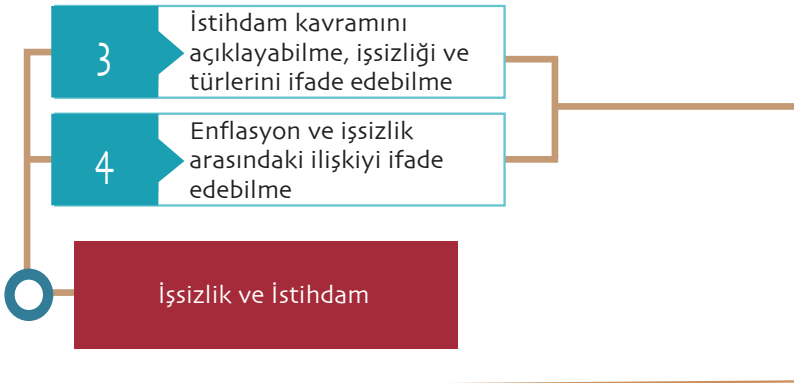
İktisat alan yazınında enflasyonun, ortaya çıkışına neden olan etkenler açısından, *talep enflasyonu* ve *arz enflasyonu* olarak ikiye ayrıldığını görmekteyiz. **Talep enflasyonu** bir ekonomide toplam talebin toplam arzı aştığı durumlarda ortaya çıkar. **Maliyet Enflasyonu,** bir ekonomide mal ve hizmet (petrol, gıda, iletişim vs.) fiyatlarının yükselmesi veya farklı (doğal afetler gibi) nedenlerle üretim maliyetlerinde artış yaşanması sonucunda toplam arzın azalması ve bunu takiben fiyatlar genel seviyesinin yükselmesi durumudur. Enflasyon, bu iki temel nedeninin yanı sıra, *aşırı para arzından* ve *enflasyon beklentilerinden* de kaynaklanmaktadır.

Genellikle bir önceki yılın aynı dönemine göre (yıllık) yüzde değişim olarak ifade edilen enflasyon, mal ve hizmet sepeti içinde bulunan mal ve hizmetlerin ortalama fiyatlarında bir yıl boyunca yaşanan değişime bakılarak hesaplanmaktadır.

Enflasyonun ülke ekonomisinde yaratmış olduğu maliyeti anlayabilmek için enflasyonun etkilerini iyi kavramak gerekir. Enflasyon, gündelik hayatımızı çok yakından ilgilendirmektedir. Aldığımız ücret veya maaş, tasarruflarımızı değerlendirdiğimiz mevduat faizleri, ihtiyacımız olan mal ve hizmetlerin fiyatları, kullandığımız kredilerin faizleri, sosyal güvenlik primleri ve emekli aylıkları gibi refahımız yakından ilgilendiren durumlar enflasyondan etkilenmektedir.

Fiyat istikrarı, yüksek enflasyonunun yarattığı belirsizliğin ortadan kalkmasına yardımcı olarak sürdürülebilir ekonomik büyümeye ve refaha katkıda bulunmaktadır. Fiyat istikrarının olmadığı bir ekonomide ise geleceğe ilişkin belirsizlikler toplumdaki güven duygusunu olumsuz etkilemektedir. Günümüzde hemen her ülkede fiyat istikrarı görevi, hükümetlerden bağımsız olarak örgütlenmiş olan, merkez bankalarına verilmiştir.

Enflasyonu önlemeye yönelik politikalar uygulanmadan önce enflasyon boşluğu ölçülmelidir. Bunun yapılmaması durumunda uygulanacak anti-enflasyonist politikalar ekonominin deflasyona sürüklenmesine sebep olabilir. Makroekonomik açıdan yaşanan istikrarsızlıklara iktisat politikası araçlarıyla müdahale edilmektedir. Bu politikalar; maliye, para, ücret ve gelirler politikalarıdır.

İşsizlik, günümüzde ekonomik olduğu kadar, sosyal boyutuyla da önem kazanmış bir olgudur. Küreselleşme nedeniyle etkisi tüm dünyada neredeyse eş anlı görülebilen ekonomik krizlerin, ortaya çıkardıkları olumsuz toplumsal etkiler sosyoloji, psikoloji gibi toplum bilimcilerin de ilgilendikleri bir konu haline gelmiştir.

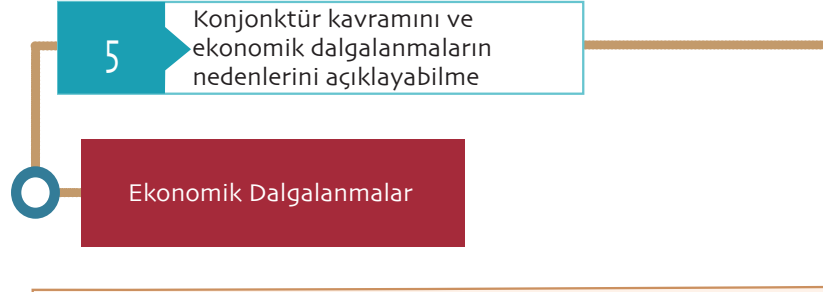
İstihdam, üretim faktörlerinin üretime koşulması olarak tanımlanmaktadır. İstihdam kelimesi, her ne kadar bütün üretim faktörlerinin hizmete alınması ve çalıştırılması anlamına gelse de uygulamada Dünya Çalışma Örgütü (ILO) başta olmak üzere, istihdam ölçümleri çalışan insanların sayısı üzerinden yapılmaktadır. İnsanlar çalıştığı sürece, diğer üretim faktörlerinin de üretime koşulacağı açık olduğundan bu yöntemin rasyonel olduğu söylenebilir.

Tam istihdam, cari ücret düzeyinde çalışmak isteyen herkesin iş bulup çalıştığı istihdam düzeyidir. Bununla birlikte, eğer bir ekonomide çalışmak istediği halde iş bulamayan varsa o ekonomide eksik istihdam söz konusudur.

İşsizlik çalışma gücünde ve arzusunda olan ve cari ücretten çalışmaya razı olup da iş bulamayan işgücünün varlığıdır. İşsizliğin tanımında hareketle bazı çıkarımların yapılması gerekir. Öncelikle bir kişinin işsiz sayılabilmesi için çalışma gücünün olması gerekir. Ayrıca bir kişi çalışma arzusu taşımalıdır. İkinci olarak piyasada oluşan cari ücretten çalışmak arzusu sergilemeli, mevcut ücret haddinde iş bulunursa çalışmaya hazır olunmalıdır.

İşsizliğin türleri **Friksiyonel (Arızı) işsizlik:** Yer ve meslek değiştirme sırasında belirlenip olumsuz etkisi en az olan işsizlik türüdür. **Yapısal işsizlik:** Ekonominin bütün sektörleri ile toplu ve devamlı olarak durgun bir düzeyde kaldığı dönemlerde ortaya çıkan işsizliktir. **Konjonktürel işsizlik:** Üretim hacminde zaman zaman ortaya çıkan daralmaların yarattığı işsizliktir. **Bölge ve sektör işsizliği:** Belli bir sektörün veya bölgenin çekici bir alan olmaktan çıkması durumunda sektörün üretiminin daralmasına bağlı olarak ortaya çıkan işsizliktir. **Teknolojik işsizlik:** Uzun süre emek yoğun üretim metodu uygulanmaktan sermaye yoğun tekniklere geçilmesi durumunda bir kısım emeğin işsiz kalması ile ortaya çıkan işsizliktir. **Mevsimsel işsizlik:** Tarımsal yapıli ülkelerde görülen bir işsizlik türüdür. Yaygın işsizlik türlerinden biridir. **Gizli işsizlik:** Belli bir üretim sektöründe istihdam edilenlerden bir kısmının faaliyetten çekilmesi durumunda üretim hacminde bir daralma meydana gelmemesi sonucu görülen işsizliktir. **Reel ücret işsizliği:** reel ücretteki yüksekliğe bağlı olarak ortaya çıkan işsizliğe eksik istihdam denir

Phillips eğrisi, bir ekonomide enflasyonla işsizlik arasında ters yönlü ilişki olduğunu anlatan bir ekonomik analizdir. *Philips'e göre* enflasyon ile işsizlik ters orantılıdır. Enflasyon artarken işsizlik azalmaktadır. Tam tersine enflasyonu düşürmenin ortaya çıkaracağı sonuç işsizliktir.

Konjonktür, “bir ülkenin ekonomik hayatının yükselme ve alçalma yönünde gösterdiği inişli çıkışlı, dalgalı hareketlerinin bütünü” olarak tanımlanabilir. Konjonktürel dalgalanmalar ise, “bir ülke ekonomisinin üretim hacminde ortaya çıkan iniş-çıkışların oluşturduğu durum” olarak tanımlanabilir. Dalgalanma ismi, potansiyel milli gelir trend yolu etrafındaki düşüş ve yükselişlerin deniz dalgası biçiminde olmasındandır.

Tipik bir konjonktür dönemi dört aşamadan meydana gelir. Bunlar **dip**, **canlanma**, **zirve ve gerileme** aşamalarıdır. **Dip aşamasında**, ekonomideki duraklama en yüksek düzeye erişmiştir. **Canlanma aşamasında**, ekonomi krizden çıkarken talep canlanır. **Zirve (doruk) aşaması**, konjonktürel dalgalanmanın en yukarıdaki refah dönemini gösterir. **Gerileme aşaması**, bu dönemde talep düzeyinin azalmaya başlamasıyla, üretim ve milli gelir azalmaya başlar. Kârların düşmesine paralel yatırımlar durur.

1 Aşağıdakilerden hangisi, bir ekonomide hem enflasyon hem de işsizliğin bir arada yaşandığı durumu ifade eder?

- A. Deflasyon
- B. Dezenflasyon
- C. Hiperenflasyon
- D. Stagflasyon
- E. Devalüasyon

2 Aşağıdakilerden hangisi aşırı para arzı nedeniyle ortaya çıkan enflasyondur?

- A. Stagflasyon
- B. Arz enflasyonu
- C. Parasal enflasyon
- D. Beklentsel enflasyon
- E. Dezenflasyon

3 TÜİK verilerine göre 2019 yılında aşağıdaki ülkelerin hangisindeki enflasyon türü **ılımlı değildir**?

- A. Almanya
- B. Belçika
- C. İngiltere
- D. Venezuela
- E. Şili

4 Bir ekonomide toplam işgücü 21 milyon kişi, işsizlik oranı ise %7 ise, bu ekonomide işsizlerin sayısı kaç milyondur?

- A. 1
- B. 1,25
- C. 1,47
- D. 2
- E. 2,34

5 Enflasyonun etkileri ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi doğrudur?

- A. Fiyatların sürekli yükselmesi sonucunda çalışanların reel gelirleri artar.
- B. Fiyatlarda yaşanan hızlı artış ülkenin mal ve hizmetlerine olan dış talebi artırır.
- C. Yüksek enflasyon kamu harcamalarını azaltır.
- D. Yüksek enflasyon, bütçe ve ödemeler dengesi açıklarını azaltır.
- E. Yüksek enflasyon dönemlerinde insanlar tasarruflarını koruyabilmek için döviz ve altına yönelir.

6 Aşağıdakilerden hangisi tarımsal yapılı ülkelere görülen bir işsizlik türüdür?

- A. Mevsimsel işsizlik
- B. Teknolojik işsizlik
- C. Gizli işsizlik
- D. Konjonktürel
- E. Reel ücret işsizliği

7 Konjonktür dalgalanmalarının nedenini, toplam talepte ortaya çıkan beklentiler dışındaki değişkenlere bağlayan konjonktür teorisi aşağıdakilerden hangisidir?

- A. Parasalcı Konjonktür Teorisi
- B. Reel Konjonktür Teorisi
- C. Keynesyen Konjonktür Teorisi
- D. Optimal Konjonktür Teorisi
- E. Rasyonel Bekleyişler Konjonktür Teorisi

8 Yer ve meslek değiştirme sırasında belirlenip olumsuz etkisi **en az** olan işsizlik türü aşağıdakilerden hangisidir?

- A. Friksiyonel işsizlik
- B. Gizli işsizlik
- C. Yapısal işsizlik
- D. Doğal işsizlik
- E. Konjonktürel İşsizlik

9 Aşağıdakilerden hangisi iktisadi dalgalanmaların dışsal nedenlerinden biri **değildir**?

- A. Seçim dönemi
- B. Ücret artışları
- C. Nüfus artışı
- D. Kırsaldan kente göç
- E. Teknik buluşlar

10 Aşağıdakilerden hangisi konjonktür döneminin aşamalarından biri **değildir**?

- A. Dip
- B. Sabit kalma
- C. Canlanma
- D. Zirve
- E. Gerileme

1. D	Yanıtınız yanlış ise “Enflasyon” konusunu yeniden gözden geçiriniz.	6. A	Yanıtınız yanlış ise “İşsizlik” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. C	Yanıtınız yanlış ise “Enflasyon” konusunu yeniden gözden geçiriniz.	7. E	Yanıtınız yanlış ise “Ekonomik Dalgalanmalar” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. D	Yanıtınız yanlış ise “Enflasyon” konusunu yeniden gözden geçiriniz.	8. A	Yanıtınız yanlış ise “İşsizlik” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. C	Yanıtınız yanlış ise “İşsizlik” konusunu yeniden gözden geçiriniz.	9. B	Yanıtınız yanlış ise “Ekonomik Dalgalanmalar” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. E	Yanıtınız yanlış ise “Enflasyon” konusunu yeniden gözden geçiriniz.	10. B	Yanıtınız yanlış ise “Ekonomik Dalgalanmalar” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

7

Araştır Yanıt
Anahtarı

Araştır 1

Yıllar	Enflasyon Oranı (%)
1990	60,41
1991	71,14
1992	65,97
1993	71,08
1994	125,49
1995	76,05
1996	79,76
1997	99,09
1998	69,73
1999	68,79
2000	39,03
2001	68,53
2002	29,75
2003	18,36
2004	9,32
2005	7,72
2006	9,65
2007	8,39
2008	10,06
2009	6,53
2010	6,40
2011	10,45
2012	6,16
2013	7,40
2014	8,17
2015	8,81
2016	8,53
2017	11,92
2018	20,30

Türkiye’de enflasyonun en yüksek olduğu yıl, 1994 yılıdır (%125,49), en düşük olduğu yıl ise 2012 yılı enflasyonudur (%6,16). Türkiye’de 1990 yılından 2019 yılına kadar fiyatlar istikrarsız biçimde değişmiştir.

7

Araştır Yanıt
Anahtarı

Araştır 2

Yıl	İşsizlik Oranı (%)
2000	6,5
2001	8,4
2002	10,3
2003	10,5
2004	10,8
2005	10,6
2006	10,2
2007	10,3
2008	11,0
2009	14,0
2010	11,9
2011	9,8
2012	9,2
2013	9,7
2014	9,9
2015	10,3
2016	10,9
2017	13,0
2018	10,8
2019	13,3

Türkiye’de özellikle son beş yılda işsizlik tekli haneler düşmemiştir. En yüksek işsizlik oranı 2009 yılında gerçekleşmiştir. 2008 yılında başlayan küresel anlamdaki krizin en az etkilediği ülkelerden bir olmamıza rağmen, yine de işsizlik yüksek seviyelere çıkmıştır.

***[1994 krizi:** 1993 yılı sonlarında ve 1994 başında hem bütçe hem de cari açık çok ciddi düzeylere yükselmişti. Hükümet, kamunun borç yükünü azaltmak için faizleri indirmeyi hedefleyen bir dizi adım attı. O dönemde Türkiye'nin toplam borcu 40 milyar dolar civarında bulunuyordu. Özelleştirmeden beklenen gelir için de 35-40 milyar dolar biri sayılar telaffuz ediliyordu. Ancak, bu özelleştirme süreci Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edildi. Bunun üzerine Türkiye'den çok ciddi sermaye çıkışı görülürken uluslararası kredi derecelendirme kuruluşları da not düşürdü. Sermaye çıkışıyla birlikte Ocak 1994'te dolar bir günde yüzde 14 değer kazandı. Ocak ile ekonomik bir dizi önlemin alındığı Nisan ayları arasında lira, dolar karşısında yüzde 160'ın üzerinde değer kaybetti. Çiller başbakanlığındaki hükümet, 5 Nisan 1994 tarihinde bir ekonomik önlem paketi açıkladı. Bu kararlar kapsamında lirada devalüasyona gidilirken başka TEKELE ürünleri ve akaryakıt olmak üzere vergi oranlarında çok ciddi artışlar yapıldı. Türkiye, Mayıs 1994'te Uluslararası Para Fonu (IMF) ile on dört ay sürecek bir stand-by anlaşması imzaladı.

2001 krizi: Ekonomiye ilk darbe Kasım ayında yaşanan likidite krizi oldu. Bankacılık sektörünün yılsonuna doğru açık pozisyonlarını kapatma arayışına girmesiyle faizler bir anda hızlı bir şekilde yükseldi. Elinde yüklü miktarda Hazine bonosu bulunan bankalar bunu finanse etmekte zorlandı. Yaşanan sıkıntıların yabancı yatırımcıyı kaygılandırmasıyla yüklü miktarda fon çıkışı yaşandı. Bankalar arası piyasada gecelik faiz oranı yüzde 1000'in üzerine çıkarken Kasım 2000'de aylık ortalaması yüzde 223 oldu. Bu dönemde elinde yüklü Hazine tahvili bulunan Demirbank, bu likidite krizinden çok etkilenen bankalardan biri oldu ve Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na (TMSF) devredildi. Merkez Bankasının IMF'nin de desteğiyle piyasayı fonlamasıyla çalkantı da bir süreliğine duruldu. Ancak faizler kriz öncesinden daha yüksek düzeylerde kalmayı sürdürdü. Bu durum, özellikle gecelik borçlanma ihtiyacı yüksek olan kamu bankaları ve portföyünde yüksek miktarda tahvil bulunduran diğer bankalar üzerinde ek bir baskı yarattı. 19 Şubat 2001 tarihinde yapılan Milli Güvenlik Kurulu (MGK) toplantısında yaşananlar, piyasadaki mevcut sıkışıklığın çok derin bir ekonomik krize dönüşmesine yol açtı. Zaten likidite sorunu yaşayan piyasadaki yabancı yatırımcılar da hızla çıkmaya başladı ve uygulanan ekonomik program ciddi güven kaybına uğradı. Aynı gün içerisinde 7 milyar doların üzerinde bir döviz talebi ortaya çıkarken bankalar arası piyasada gecelik faizler yüzde 5 bin il 7 bin 500 aralığını gördü. İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB), bir günde yüzde 20'nin üzerinde değer kaybetti. Bankacılık sektöründe başlayan krizin etkileri reel sektörde de doğrudan hissedildi. Binlerce firma kapatılırken yüz binlerce kişi de işsiz kaldı. MGK toplantısından iki gün sonra sabit kur rejiminden dalgalı kur rejimine geçildi. Karar öncesi 684 bin TL olan dolar kuru, dalgalı kura geçilmesiyle birlikte 1.2 milyon TL'ye yükseldi. Mart ayında o dönem Dünya Bankası başkan yardımcılığı görevini yürüten Kemal Derviş, Türkiye'ye davet edildi ve ekonomiden sorumlu devlet başkanlığına atandı. IMF ile stand-by imzalandı ve bankacılık sektöründe reforma gidilmesini odağına alan yeni bir ekonomi programı yürürlüğe sokuldu.

2007-2008 krizi. 2007 yılında başlayan ve etkileri esas olarak 2008 yılında hissedilen bu kriz, diğerlerinden farklı olarak Türkiye değil, dış kaynaklı bir çalkantıyla başladı. ABD'de faiz artırımlarıyla birlikte düşük gelirliye yüksek faizle verilen "subprime" mortgage kredilerinin geri dönüşlerinde yaşanan

Kaynakça

- Başar, S. (2014). *Makro İktisat*. Bizim Akademi Yayınları, Ankara.
- Begg, D., Fischer S. ve Dornbusch, R. (2001). *Makro İktisat*. Alkım Yayınları, İstanbul.
- Begg, D., Fischer S. ve Dornbusch, R. (2010). *Economics*. Fourth Edition, McGraw-Hill Company, London.
- Çolak, Ö. F. (2007). *İktisada Giriş*. Gazi Kitabevi, Ankara.
- Dasgupta, P. (2011). *İktisat*. Kültür Kitaplığı, Ankara.
- Dinler, Z. (2014). *İktisat*. 6. Baskı, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
- Ertek, T. (2009). *Meslek Yüksekokulları İçin Makro İktisat*. 2. Baskı, Beta, İstanbul.
- Güran, T. (2017). *İktisat Tarihi*. Der Yayınları, İstanbul.
- Kaynak, M. (2011). *İktisadi Kalkınma*. 4. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Kılıç, C., Kurt, S., Savrul, B. K. vd. (2017). *İktisada Giriş*. Dora Yayınları, Bursa.
- Lipsey, R. G., Courant, P. N. ve Ragan, C. (1993). *Macroeconomics*. 10. Baskı, Harper Collins College Publishers, A & W, New York.
- Lipsey, R. G., Courant, P. N. ve Ragan, C. (1993). *Microeconomics*. 10. Baskı, Harper Collins College Publishers, A & W, New York.
- Lipsey, R. G., Courant, P. N. ve Ragan, C. (1999). *Economics*. 12. Baskı, A & W, New York.
- Ünsal E. M. (2016). *İktisada Giriş*. 5. Baskı, BB101 Yayınları, Ankara.

Bölüm 8

Ekonomik Büyüme ve Kalkınma

öğrenme çıktıları

Ekonomik Büyüme

- 1 Ekonomik büyüme kavramını açıklayabilme
- 2 Büyüme teorilerini ifade edebilme

Ekonomik Kalkınma

- 3 Azgelişmişlik ve gelişmişlik kavramlarını açıklayabilme
- 4 Kalkınma teorilerini kavrayabilme

Anahtar Sözcükler: • Büyüme • Kötü Büyüme • 70 kuralı • Okun Yasası • İçsel Büyüme • Kalkınma • Az Gelişmişlik • Yoksulluk • Kalkınma Kutupları

GİRİŞ

İktisat biliminde kaynakların etkin kullanımı mikro iktisat, kaynakların tam kullanımı makro iktisat ve kaynakların miktarının artırılması ise iktisadi büyüme başlıkları altında incelenir. Büyüme ve kalkınma konuları, makro iktisat disiplininin uzun dönemli yani dinamik makro konuları içerisinde kendilerine yer bulmaktadır.

Ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma bir ülkede yaşayanlar için olduğu kadar hükümetler için de önemlidir. Büyüme ve kalkınma hane halkının refahını yükseltip firmaların kısa ve uzun dönemli amaçlarını gerçekleştirmelerine katkı sağlarken diğer yandan da hükümetlerin yeniden seçilme kaygılarını azaltır. Bu demektir ki ekonomideki karar birimleri adlandırdığımız bireyler, firmalar ve hükümet için büyüme ve kalkınmanın gerçekleşmesi önemlidir.

Büyüme ve kalkınma, bir toplumun modernleşmesi açısından önemlidir. İnsanca yaşamının gereği olan insan haklarının, toplumsal barışın, siyasi istikrarın ve ekonomik gelişmişliğin varlığı ancak modern toplumlarda söz konusu olabilir.

Ekonomik büyüme ve kalkınma kavramları sıklıkla eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Ancak bu doğru değildir. Zira büyüme fiziki bir kavramken kalkınma ekonomik büyümeyi de içeren çok boyutlu bir kavramdır.

Bir ekonominin hızlı büyüyor olması o ekonomide sosyal, kültürel, siyasi, teknolojik olgularda ilerleme olduğunu gösterir mi? Çin ekonomisi, Norveç ekonomisinden daha hızlı büyüyorken Çin'in Norveç'ten daha modern bir ülke olduğunu söyleyebilir misiniz? Peki, o zaman bu iki ülke için hangisi daha önemlidir? Ekonomik büyüme mi kalkınma mı? Bu iki ülkenin her biri için öncelikli hedef hangisidir? Ya da önceliksiz olarak, her iki hedefte eş anlı mı gerçekleştirilmelidir?

Bu soruların cevabını verebilmeniz için, bu bölümde büyüme ve kalkınma kavramları iki ayrı başlık altında sizlere anlatılacaktır. Önce bir ekonomideki mal ve hizmet miktarının fiziki olarak artması olarak nitelendirilen büyüme kavramı, ardından ekonomik, sosyal, kültürel, siyasal ve teknolojik gelişmelerin yaşandığı durum olan kalkınma konusuna değinilecektir.

EKONOMİK BÜYÜME

Ekonomik büyüme, politikacıların, hükümetlerin, kamuoyunun ve bilim adamlarının en çok tartıştığı konular arasında gelmektedir. Öyle ki iktisatçıların yanı sıra, toplum bilimciler, tarihçiler hatta mühendisler bile bu kavramı ilgi alanlarına dâhil etmişlerdir. Günümüzde ekonomik büyüme gelişmiş, az gelişmiş ve gelişmekte olan toplumların üzerinde durduğu önemli bir ekonomik konu olmanın yanında sosyal açıdan da büyük önem sahip bir olgudur.

Bu kısımda ekonomik büyüme kavramı ve büyüme teorileri hakkında genel bilgi verilerek, ekonomik büyüme sürecinde dış finansman ihtiyacını belirlemeye yönelik yöntemlere kısaca değinilecektir.

Ekonomik Büyümenin Tanımı

Hatırlayınız; bir ülke sınırları içerisinde, bir yıl içerisinde üretilen tüm nihai mal ve hizmetlerin parasal ifadesini Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla (GSYİH) olarak tanımlamıştık. Bu mal ve hizmetlerin üretildikleri yılın fiyatları cinsinden ifade edilirse nominal GSYİH, temel bir yılın piyasa fiyatları üzerinden ifade edilirse reel GSYİH anlamına geldiğini belirtmiştik.

Büyümeyi ifade edebilmek için *Reel Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla* büyüklüğünün kullanılması gerekir. Çünkü reel hâsıla, piyasa fiyatlarında zaman içerisinde oluşan değişmelerin etkisinin ortadan kaldırılması suretiyle, üretilen mal ve hizmetlerin miktarındaki değişiklikleri gösteren bir büyüklüktür.

✓ Bir ülkede belirli bir dönemde mal ve hizmet üretiminde meydana gelen artışlar **ekonomik büyüme** olarak adlandırılır.

Reel hasıladaki artışları **ekonomik büyüme** olarak ifade ederiz. Şayet reel hasılayı, o ülkede yaşayanların sayısına bölersek fert başına reel hâsıla değerine ulaşırız. Böylece ülke nüfusundaki artışı da göz önüne almış oluruz. Bu açıdan baktığımızda *fert başına reel hasıladaki meydana gelen devamlı artışlar iktisadi büyüme olarak ifade edilir.*

Büyüme iki yönlü gerçekleşebilir;

Birincisi; ekonomi tam istihdamda iken ekonomiye yeni üretim faktörleri ilave edilmesi veya teknolojik gelişme sonrasında mevcut üretim kapasitesinin genişlemesidir.

İkincisi; ekonomi eksik istihdamda iken talep artışı nedeniyle ortaya çıkan kapasite kullanım oranlarındaki artıştır.

Bu iki büyüme şekline ilk uzun dönemli büyümeyi; ikincisi kısa dönemli büyümeyi ifade etmektedir. Ekonomik olarak arzu edilen durum ise üretim kapasitesinin genişlemesi yani uzun dönemli büyümedir.

Bir ülkenin sahip olduğu üretim faktörlerinin miktarı ve niteliği, o ülkenin üretim kapasitesini gösterir. Kısaca üretim kapasitesi, bir ülkenin üretim gücünü ifade eder.

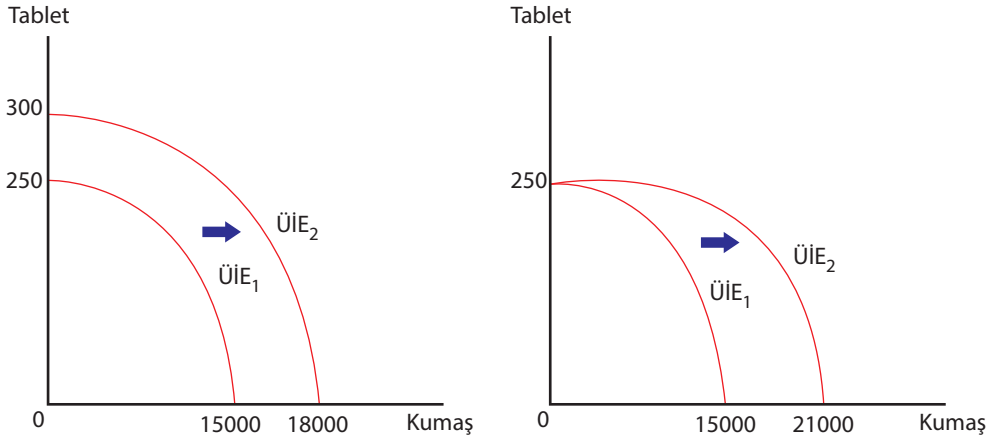
İktisadi büyümenin ilgi alanı, uzun dönemde üretim kapasitesinde ya da potansiyelinde meydana gelen artışlardır.

İktisadi büyüme iki şekilde olur:

- Üretim faktörlerinin miktar olarak artması,
- Üretim faktörlerinin nitelik olarak iyileşmesi.

Potansiyel GSYİH, üretim imkânları eğrisiyle ifade edilebilir. Mikro iktisat teorisinden hatırlayacağınız üretim imkânları eğrisi, sahip olunan kaynakların tam ve etkin kullanılması durumunda üretilebilecek mal bileşenlerini temsil etmekteydi.

✓ Bir ülkede, üretim faktörlerinin tam ve etkin kullanılması sonucu üretilebilecek maksimum mal ve hizmet miktarı **potansiyel GSYİH** olarak tanımlanmaktadır.

Şekil 8.1 Ekonomik Büyüme.

Şekil 8.1, ekonomik büyümenin üretim imkânları eğrisi ile nasıl gerçekleştiğini göstermektedir. Kitabımızın Birinci Bölümünde üretim imkânları eğrisinin temel öğretisi anlatılmıştı. Ayrıca kısaca büyümenin nasıl gerçekleştiğinden de bahsedilmişti. Bu yüzden, burada sadece büyümeyi tanımlarken üretim imkânları eğrisinden nasıl faydalanacağımızı anlatacağız.

Ekonomik büyüme, ülkenin tam istihdamda olduğu varsayımıyla üretim imkânları eğrisinin genişleyerek daha yukarıdaki üretim imkânları eğrisi halini almasıdır. Yani, (ÜİE₁) eğrisinin sağa doğru kayarak (ÜİE₂) haline gelmesidir. Şekil 8.1 (a) kısmında bu durum gösterilmiştir. Ülke ilk durumda, 250 adet tablet ve 15 bin metre kumaş üretmektedir (ÜİE₁). Ülke elindeki kaynaklarla 300 adet tablet, 18 bin metre kumaş üretimi gerçekleştirdiğinde, üretim imkânları eğrisi sağa kayarak (ÜİE₂) almıştır. Buna neden olarak, ülkenin sahip olduğu üretim faktörlerinin niteliğindeki iyileşmeler olduğu çıkarımını yapabilirsiniz.

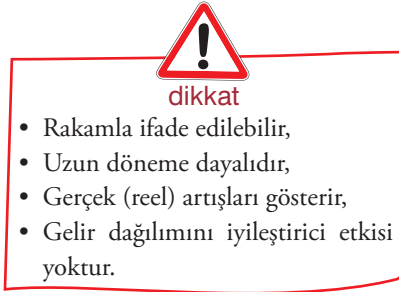
Şeklin (b) kısmında ise ülkede tablet üretiminde hiçbir artış olmadığı halde yine de ekonomik büyüme gerçekleşmiştir. Çünkü kumaş üretimi artmıştır. Ülkedeki üretim faktörlerinin niteliğindeki iyileşmeler,

kumaş üretiminde uzmanlaşmış olmaktan ileri gelebilir. Şekilde kumaş üretimi 15 binden 21 bine çıkmış ve ekonomik büyüme gerçekleşmiştir.

Buradaki söz konusu büyüme için kapasite kullanım oranlarında bir artış olduğu söylenebilir mi? Elbette ki hayır. Çünkü analiz, ekonominin tam istihdamda olduğu varsayımıyla yapıldığından, burada eksik kapasiteden söz edilemez.

Üretim imkânları eğrisi ile yapılan büyüme tanımı, ülkenin tam istihdamda olduğu varsayımı altında yapılmaktadır. Oysa tam istihdam istisnai bir durumdur ve de ekonomiler genelde eksik istihdam dengesinde dirler. O halde büyümeyi yalnızca tam istihdam varsayımıyla açıklamak, teorik olarak mümkün olsa da yetersiz kalacaktır.

Özetle, *bir ülke ekonomik büyümeyi gerçekleştirebilmek için sahip olduğu sınırlı kaynakları ya nicelik olarak artıracak ya da niteliklerini iyileştirecektir. Bu şekilde üretim imkânlarını genişleterek, teknolojik ve kurumsal gelişimi de sağlayarak daha yüksek üretim düzeyine ulaşabilecektir.*

Üretim artışı istenen bir durum olmakla birlikte, sonuçları itibarıyla toplumların refahını ne ölçüde etkiledikleri tartışma konusudur. Günümüzde bilim insanları büyüme olgusunun iyi ve kötü yanlarını tartışmaya başlamışlardır. Böylece, büyümenin toplum refahını ne ölçüde etkilediği konusunda iyi ve kötü büyüme kavramları tanımlanmıştır.

Birleşmiş Milletler 1996 İnsani Kalkınma Raporu'nda beş *kötü büyüme* şekli ortaya konulmuştur. Bunlar;

- *İşsiz Büyüme:* Ekonomik büyüme sağlanmakla birlikte, beklenen istihdam artışının gerçekleşmemesi durumudur. Toplumun ürettiği mal ve hizmet miktarı artarken üretim faktörlerinin üretime çekilmesinde sorun yaşanıyor ise yani emek, sermaye, doğal kaynak ve girişimci miktarında artış yok ise o zaman

bu büyüme insana daha az ihtiyaç duyulacak biçimde evrilmiş bir teknoloji sayesinde gerçekleşiyor denilebilir. Bu yüzden de bu kötü büyüme türüne örnek verilirken ABD ve Avrupa ülkeleri örnek gösterilmektedir.

- *Acımasız Büyüme:* Bu büyüme türünde, gelir dağılımında adaletsizlik ortaya çıkmaktadır. Büyümenin gerçekleşmesi için gereken sermaye bazen belli ellerde toplanabilir. Bu durum gelişmekte olan ülkeler için pek de uygun sayılmaz. Hatta istenen bir durum olduğu bile söylenebilir. Zira kıt olan sermayenin belli ellerde toplanması, o ellerin ülkede sürekli yatırımlar yapması suretiyle ekonomik büyümeye katkı sağlayacağı düşünülür. Bu her ne kadar gerçekçi görünse de ülkedeki gelir adaletini bozacağından, kötü bir büyüme şeklidir. Brezilya, Arjantin gibi Latin Amerika ülkeleri örnek gösterilebilir.
- *Sessiz Büyüme:* Bir yandan ekonomi büyürken diğer yandan hak ve özgürlüklerin kötüleştiği durumu gösterir. Bazen ülkeler ekonomik büyüme hedeflerine ulaşmak yolunda hak ve özgürlüklerden taviz verebilirler. Çıkarılan kanunlar, ülke vatandaşlarının hak ve özgürlüklerini kısıtlarken sermayenin ülke yönetiminde etkili olması ve gücünün zayıf ezdiği sosyal bir yaşam tarzının gelişmesine neden olabilir. Doğu Asya ülkeleri bu ekonomik büyüme türüne örnek gösterilebilir.
- *Köksüz Büyüme:* Toplumların gelenek ve göreneklerinin yozlaşmasına neden olan, kültürel kimlik kaybının yaşandığı büyüme şeklidir. Çoğu zaman büyüme adına kaçınılmaz bir durumdur. Çünkü ekonomik büyüme gerçekleşirken toplum farklı kültürlerle karşılaştığı gibi zaman zaman gelenek ve görenekleriyle uyuşmayan üretimlerde de bulunabilmektedir. Sırf büyüme adına ülkeyi yönetenler bu duruma karşı sessiz kalabilmektedir. Aslında bu büyüme şekline hemen her ekonomi örnek gösterilebilir. Günümüzde Müslüman toplumlarda bazı gayri ahlaki üretimler olabildiği gibi bazen de kültürlerine aykırı olan bazı üretimler gerçekleştirilebilmektedir. Örneği domuz üretim çiftliklerinin varlığı kültürel yapıyla bağdaşmasa da bir dış satım için gerekli bir üretim şeklidir.

- *Geleceksiz Büyüme:* Doğal kaynakların kontrolsüz bir şekilde kullanılması, büyüme adına kirliliğe göz yumulan büyüme şeklidir. Büyüyen her ekonomide bu tip olumsuzluklar görülmektedir. Aslında, gelişmiş ülkeler dünyayı en fazla kirlletmiş ve de kirlletmeye devam eden toplumlardır. Çünkü üretimleri ağırlıklı olarak sanayiye dayalıdır. Bu ülkeler her ne kadar sürdürülebilir dünya için çabalar görölse de ağır sanayilerini de devam ettirmekte ve hatta bunu çok uluslu şirketlerle dünyaya yaymaktadırlar.

Peki, o halde iyi büyüme için neler yapılmalıdır? Büyüme teorileri kısmında açıklayacağımız içsel büyüme teorisyenleri, buna cevap vermektedir. Onlara göre *iyi büyüme*;

- İstikrarı teşvik eden,
- Bireye karar verme hakkı veren,
- Refah artışını adil dağıtan,
- Toplumsal işbirliği ve uyumu sağlayan,
- Beşeri gelişmeyi sürekli kılan büyüme şeklidir.

Ekonomik Büyümenin Kaynakları

Büyüme bir üretim artışıdır. Üretim ise emek (L), sermaye (K), doğal kaynaklar (T) ve teknolojinin (A) bir fonksiyonudur:

$$Y = f(K, L, T) A$$

- *Emek:* Bir ülkede, ekonominin büyümenin sağlanabilmesi için, öncelikle o ülkedeki toplam iş gücünün artması gerekir. Bunun için, nüfus artışı ve çalışmayanların çalışmaya başlaması gereklidir. Eğer emek miktarını artırmak mümkün değilse o halde ekonomik büyümenin gerçekleşebilmesi için çalışılan saatlerin artırılması gerekir.

Nüfus artışı ve ardından ortaya çıkacak işgücü artışı, ekonomik büyümeyi hızlandıran önemli bir uyarıcıdır. Klasik iktisadi düşüncede üretimin artırılması öncelikli amaç olduğundan, insan sadece bir üretim faktörü olarak görülürdü. Günümüzde ise amaç refahın artırılması olduğundan insan faktörü önem kazanmıştır. Sanayi devrimi ile birlikte ortaya çıkan zenginliğin kaynağının üretim olma olgusu, insana verilen önemi azaltmıştır. Üretim dönemi olarak adlandırdığımız bu dönemde insanoğlu kötü şartlarda ve neredeyse on dört saate yakın çalıştırılmakta idi. Büyüme odaklı bu yaklaşım ikinci dünya savaşı sonrasında yerini insan odaklı düşünceye bıraktı.

- *Sermaye:* Üretilmiş üretim kaynağı olarak tanımladığımız sermaye, üretim sürecinde kullanılan makine, bina ve benzeri özel sermaye malları yanında; yol, baraj ve benzeri sosyal sermaye mallarından oluşur. Ancak, bir ülkenin sadece yollara, limanlara, enerjiye yatırım yapması yetmez. Büyümek için gerekli üretimi sağlayacak en önemli faktör insana da yatırım yapmak gerekir. Bunun için de eğitimin sürekli olarak gerçekleştirilmesi gerekir.

Bir ülkede, iş gücü başına sermaye miktarı arttıkça, işgücü verimliliği artar. Bunun gerçekleşebilmesi için gereken sermayenin artması, yatırımların artması ile mümkündür. Yatırımların kaynağı da tasarruflardır. O halde bir ülkede büyümenin gerçekleşmesinin koşullarından biri de tasarrufların artmasıdır.

Sermaye birikimi iktisadi büyümenin temel dinamiğidir. Bir ülkede üretim artışı için temel şart yatırımın olmasıdır. Yatırımda ancak yüksek gelir sayesinde biriken tasarruflar ile mümkündür.

- *Doğal kaynaklar:* Bir ülkenin sahip olduğu yer altı (petrol, kömür vb.) ve yer üstü zenginliklerin (orman, nehir vb.) tümü doğal kaynakları oluşturur. Kural haline getirilmese de bir ülkenin yer altı ve yer üstü zenginlikleri ile ekonomik büyümesi arasında doğru yönlü bir ilişkiden söz edilebilir.
- *Teknolojik gelişme:* Mal ve hizmet üretiminde yeni yöntemlerin geliştirilmesi, yeni ürünlerin üretilmesi ve işletme faaliyetlerinde gerçekleşen gelişme ve yenilikçilikler teknolojik gelişme olarak nitelendirilir. Teknoloji; üretimde gerek duyulan bilgi, organizasyon ve tekniklerdir. Teknoloji sayesinde aynı miktarda girdi ile daha fazla çıktı elde edilebilecektir.

Üretim teknolojisinde sağlanan iyileştirmeler, üretim faktörlerinin verimliliklerin artırır. Eğer bir ülkede üretim faktörleri artış oranından daha büyük oranda üretim artışı sağlanıyorsa teknolojik gelişme gerçekleşmiş demektir.

Büyüme amaç ve şekil değiştirmekle birlikte daha çok gelişmiş ülkelerin sorunu olarak görülürken büyüme teorileri de gelişmiş ülkelerde kaleme alınmaya başladı. Gelişmekte olan ülkelerde ise kalkınma kavramı daha büyük bir önem kazandı. Öyle veya böyle büyüme kavramı bütün ülkeler için önemi sürdürmekte ve politik hedef olarak hep önlerinde durmaktadır. Bu nedenle de sosyal, siyasal, teknolojik gelişme arzusu çok zaman büyüme hedefinin gölgesinde kalmaktadır. Bu yüzden de büyüme olsun da nasıl olursa olsun yaklaşımı hâkim olmaya başladığından, farklı biçimlerde tanımlanabilen büyüme şekilleri ortaya çıkmıştır.

Kuznets modern büyümeyi “bir ülkenin kendi nüfusuna değişik ekonomik mallar sağlama kapasitesindeki uzun vadeli artışı” olarak tanımlamaktadır. Bunun gerçekleşmesi için de ekonomik olgunluk ve teknolojik ilerleme ile birlikte kurumsal, davranışsal, siyasi düzenleme gibi etkenlere dikkat çekmektedir.

Ekonomik Büyümenin Ölçülmesi

Ekonomik büyümenin bir ekonominin bir dönemden ötekine üretim miktarındaki artış olduğunu söylemiştik. Peki, bu artış nasıl hesaplanmalı? Yalnızca kurşun kalem üreten bir ekonomimiz olduğunu varsayalım. Diyelim ki 2018 yılında piyasa fiyatı 2 lira olan 1000 adet kurşun kalem ürettik. Söz konusu ekonomimiz için GSYİH şöyle hesaplanır:

$$GSYİH\ 2018 = 2 \times 1.000 = 2.000\ \text{lira}$$

2019 yılında kalemin fiyatı aynı kalmış ama ekonomide 1.100 adet kurşun kalem üretilmişse

$$GSYİH\ 2019 = 2 \times 1.100 = 2.200\ \text{lira}$$

Buna göre ekonomimiz, 2019 yılında 2018 yılına göre % 10 büyümüş demektir ($2.000/2.200 = 0,10$).

Ancak buradaki hesaplama üretilen miktar üzerinden yapılmıştır. Peki ya kalemin fiyatı da artarsa ne olacak?

Diyelim ki kurşun kalemin fiyatı 2019 yılında 3 liraya yükselmiş olsun. Bu durumda $3 \times 1100 = 3.300$ lira tutarında GSYİH hesaplarız. Büyüme oranı ise $2.000 / 3.300 = 0,60$ yani %60 çıkar. O halde bu hesaplama nominal bir hesaplama ve de gerçek (reel) büyümeyi göstermez. Çünkü nominal büyüme içerisinde, fiyat artışları da bulunmaktadır. Gerçek refah artışını bulabilmek için reel büyümeyi hesaplamamız ve bu hesabı yapabilmemiz için de fiyat artışlarını arındırmamız gerekir.

Ekonomik büyüme farklı kriterlerle ölçülebilir. Ancak genel kabul görmüş olan ölçü, kişi başına düşen reel milli gelir ölçütüdür. Şayet, kişi başına reel milli gelir artmış ise büyümeden bahsedilebilir. Reel milli gelirdeki artış oranı ise *büyüme hızı* olarak ifade edilmektedir.

Büyüme hızı t dönemindeki milli gelir artışının, başlangıç milli gelirine bölünmesiyle bulunur. Bu büyüme hızı *brüt büyüme hızı* olarak adlandırılır.

$$g_b = \frac{\Delta Y_t}{Y_{t-1}} = \frac{Y_t - Y_{t-1}}{Y_{t-1}}$$

$$g_b = \frac{\Delta Y_{2019}}{Y_{2018}} = \frac{Y_{2019} - Y_{2018}}{Y_{2018}}$$

Örneğin, 2018 yılında $Y_{t-1} = 100$ birim, 2019 yılında $Y_t = 105$ birim ise, brüt büyüme hızı %5'dir ($g = 105 - 100 / 100 = 0,05$).

Ancak ekonomik büyümenin anlamlı olabilmesi için, büyüme oranının, nüfus artış oranından büyük olması gerekir. Bu yüzden brüt büyüme oranından nüfus artış oranının düşülmesi gerekir. Buna *net büyüme hızı* denir. Yani,

$$g_n = g_b - n$$

Örneğin, brüt büyüme hızı, %5, ülkedeki nüfus artış hızı %2 ise, net büyüme hızı %3'tür (yani, $g_n = \%5 - \%2 = \%3$)

70 Kuralı

Uzun dönemli makroekonomik performansı göstermek için yetmiş kuralı kullanılmaktadır. Kural, bir ekonominin yıllık belirli bir büyüme hızı ile kişi başına düşen reel gelirinin kaç yıl sonra iki katına çıkacağını hesaplayan kuraldır.

Bir ekonominin uzun dönem performansını ölçebilmek için 70 rakamı, söz konusu ekonominin büyüme hızına bölünür ve ortaya çıkan rakam o ülkenin kişi başına reel gelirinin iki katına çıkacağı yıl sayısını gösterir.

Gayet basit bir formülle izah edilen bu kuralı bir örnekle açıklayalım. Yıllık büyüme oranı %7 olan bir ekonomide kişi başına reel gelir on yıl sonra iki katına çıkabilir (Yani, $70/7 = 10$). Büyüme rakamı %3,5 olsa idi, 70 kuralı gereği reel gelirin iki katına çıkması 20 yılı bulacaktı.

Okun Yasası

Büyüme ile işsizlik arasındaki ters yönlü ilişki söz konusu olduğunu biliyorsunuz. Okun yasası söz konusu bu ters yönlü ilişkiden hareketle %2,25 büyüme trendinin üzerinde her %1'lik büyümenin işsizliği %0,5 düşüreceğini ifade etmektedir.

Şu şekilde formüle edilmektedir: $\Delta U = -0,5 (g - 2,25)$

Formülde U işsizlik oranını, g ise cari büyüme oranını temsil eder.

Örneğin: Bir ülkenin büyüme oranının %3,25 olarak gerçekleştiği bir durumu ele alalım:

$$\Delta U = -0,5 (g - 2,25)$$

$$= -0,5 (3,25 - 2,25)$$

$$= -0,5 (1)$$

$$= -0,5$$

Şimdide %6,25 büyüyen bir ekonomi için, aynı formülü kullanarak, böyle bir büyüme hızının işsizliği ne kadar azaltacağını hesaplamaya çalışalım;

$$\begin{aligned}\Delta U &= -0,5 (g-2,25) \\ &= -0,5 (6,25-2,25) \\ &= -0,5 (4) \\ &= -2\end{aligned}$$

Vardığımız bu sonuç, %2,25 seviyesinin üzerinde 4 puanlık artışla gerçekleşen %6,25'lik büyüme oranının ekonomide işsizliği 2 puan azalttığını göstermektedir (her bir birimlik büyüme için, işsizliğin yarım puan azaldığını hatırlayın).

Yaşamla İlişkilendir

OECD: Küresel Ekonomik Büyüme Son 10 Yılın En Düşük Seviyesinde

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) küresel ekonomik büyümenin, 10 yıl önceki finansal krizden bu yana en düşük seviyede olduğunu açıkladı.

OECD, 2019 yılı Mayıs ayında yayımladığı Ekonomik Görünüm Raporu'nu güncelleyerek, bu yılki Gayri Safi Yurt İçi Hasıla beklentisini yüzde 3,2'den yüzde 2,9'a çekti.

Örgüt, 2020 yılına ilişkin küresel büyüme beklentisini ise 3,4'ten 3'e düşürdü.

36 üyeli örgüt, "Bu finansal krizden beri en düşük yıllık büyüme oranı olacak, aşağı yönlü riskler de artmaya devam ediyor" açıklamasını yaptı.

Uluslararası Para Fonu (IMF) Temmuz ayında 2019 ve 2020 yıllarına ilişkin küresel büyüme tahminini düşürmüştü.

Büyüme tahminlerindeki düşüşün en büyük nedenlerinden birinin, dünyanın en büyük iki ekonomisi olan Çin ve ABD'nin arasındaki ticaret savaşısı olduğu belirtiliyor.

OECD'nin baş ekonomisti Laurence Boone, "Büyümenin çok düşük bir seviyede takılıp kalacağı bir döneme giriyor olmaktan korkuyoruz" dedi ve ekledi:

"Bütün bu dikkat çektiğimiz riskler bizi büyüme ve açıkçası iş güvencesi açısından tehlikeli bir noktaya taşıyor."

OECD açıklamasında, "Tırmanan ticaret gerilimi güven duygusuna ve yatırıma artan bir şekilde zarar veriyor, politika belirsizliğini pekiştiriyor, finansal piyasalardaki risk teşebbüsüne darbe vuruyor ve geleceğe ilişkin büyüme olasılıklarını tehlikeye atıyor" dedi.

ABD ekonomisinin bu yıl yüzde 2,4 büyümesi bekleniyor. Mayıs ayındaki büyüme tahmini bu orandan 0,4 puan daha fazlaydı. ABD ekonomisinin geçen yılki büyüme oranı ise yüzde 2,9 idi.

2020 büyüme beklentisi de 0,3 puan azaltılarak 2'ye çekildi.

Çin'in büyüme oranının bu yıl yüzde 6,1'e gerilemesi bekleniyor. Daha önceki büyüme anketlerinde beklenti yüzde 6,2 olarak yer almıştı. Gelecek yıla ilişkin büyüme beklentisi ise 0,3 puan azaltılarak yüzde 5,7 olarak belirlendi.

OECD, 2019 yılına ilişkin büyüme beklentilerini de indirerek, 19 AB ülkesinin dahil olduğu euro bölgesi için bu yıl için büyüme tahminini yüzde 1,1 olarak, gelecek yıl için büyüme tahminini ise yüzde 1 olarak açıkladı.

İngiltere'nin AB'den anlaşmasız bir şekilde ayrılmasının doğuracağı sonuçlarla ilgili ise OECD, "Anlaşmasız bir çıkış kısa dönemde maliyetli olacak, muhtemelen İngiltere'yi 2020'de resesyona sürükleyecek ve Avrupa'daki büyümeyi de büyük ölçüde geriletecek" açıklamasında bulundu.

OECD, Türkiye için 2019'daki büyüme beklentisini de eksi 2,6'dan yüzde 0,3'e revize etti.

Örgüt, Türkiye için 2020 yılına ilişkin öngörülen yüzde 1,6 büyüme tahminini ise değiştirmede.

Kaynak: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-49759784>

Büyüme Teorilerine Genel Bir Bakış

Büyüme teorileri daha ziyade gelişmiş ekonomilerin büyümesi konusunda neler yapılması gerektiğine odaklanmışlardır. Bunun iki nedeni vardır. Birincisi, gelişmiş ekonomilerin zaten kalkınma hamlelerini gerçekleştirmiş olduklarından, odaklandıkları konunun büyüme olmasıdır. İkincisi, bilimsel anlamda gelişmiş ekonomilerin daha ileri oldukları söylenebileceğinden, bu ülkelerdeki bilim insanlarının büyüme teorileri konusunda daha fazla çalışma yapmış oldukları gerçeğidir. Açıkçası, az gelişmiş ülkelerin öncelikli sorunları kalkınma olduğu bilindiğinden, bu ülkeler düşünülerek geliştirilmiş büyüme teorilerinden bahsetmek pek de mümkün değildir.

Büyüme teorilerinin tarihsel gelişimine bakarak, öncü büyüme modelleri, klasik büyüme teorisi, modern büyüme teorileri ve içsel büyüme teorileri biçiminde sınıflandırma yapmak mümkündür.

Öncü Büyüme Modelleri

Merkantalizm: 1450-1750 yıllarında hâkim olan görüş sanayinin ve ticaretin dinamik sektörler, tarım sektörünün ise statik olduğunu, bu yüzden sanayileşmenin gerektiğini savunmaktadır. Zenginleşmenin yolunun dış ticaret fazlası vermek olduğunu, aynı zamanda zenginleşmek için altın ve gümüş varlığının artırılması gerektiğini savunurlar.

Merkantalistlere göre ekonomik büyüme için nüfus artışı gerekmektedir. Çünkü artan nüfus sayesinde, işçiler arasında rekabet artacak ve maliyetlerin düşecektir. Böylece dış satımın artacağını, bunun karları artıracağını ve böylece ekonomik büyümenin gerçekleşeceğini düşünürler.

Merkantalistler, büyümenin olabilmesi için devletin birtakım görevleri yerine getirmesi gerektiğine inanırlar. Bu düşünelere göre devlet,

- Nüfus artışı teşvik etmeli,
- Ücretlere tavan koymalı,
- Sanayiciler desteklenmeli,
- İhracatı kolaylaştırırken ithalatı zorlaştırmalıdır.

Özetle; büyümenin sağlanabilmesi için; hızlı nüfus artışı düşük ücret politikası, ihracat artışı, düşük faiz oranı, para arzı artışı ve sömürgecilik gereklidir.

Merkantilist düşüncenin kabul gördüğü dönemlerde, özellikle coğrafi keşiflerin etkisiyle İspanya, Portekiz gibi sömürgeci ülkeler, altın sayesinde zenginleşmişlerdir. Sonraları, İngiltere gibi ülkelerden sanayi malları satın almaya başlamışlardır. Zamanla İngiltere'ye sanayi üretimini artırırken İspanya ve Portekiz gibi ülkeler bunu başaramamış ve sanayi devrimini gerçekleştirememişlerdir. Kısacası, altın ve gümüşün varlığı, zenginliği korumaya yardım etmemiştir.

Fizyokratlar: 1750-1776 yılları arasında hâkim olan fizyokrasi görüşü merkantalizme tepki olarak doğmuştur. Bu düşünceyi savunanlar için, iktisadi doktrinin ilk liberalleridir denilebilir. Fizyokratlar, zenginliğin kaynağının altın değil, toprak olduğunu savunarak, tarımsal üretimini önemine vurgu yaparlar.

Fizyokratlara göre ekonomik büyüme, tarımsal ürün artışına bağlıdır. Onlara göre, tıpkı bir kalbin işlemesi gibi tarımdan sağlanan gelir, tekrar tarıma döner. Net hasılayı toprak sağladığı için, sadece tarım sektörü vergilendirilmelidir diyerek, tek vergi sistemini savunurlar.

Klasik Büyüme Teorileri

Fizyokratların görüşleri klasik düşüncenin doğuşuna zemin hazırlamıştır. Bu liberal akımın doğuşundaki en önemli etken ise sanayi devrimidir.

Adam Smith'in 1776 yılında kalem aldığı 'Ulusların Zenginliği' adlı kitabı, ekonomik büyüme teorilerinin başlangıcı sayılmaktadır. Smith, bir ülkenin ekonomik büyüme sürecinde sadece sermaye akımlarının değil aynı zamanda teknolojik ve endüstriyel süreçler ile sosyal faktörlerin önemli rol oynadıklarını belirtmiştir. Smith, ekonominin sürekli olarak büyümeyeceğini, zamanla bir durgunluk sürecine gireceğini ve fakat bunun olumsuz bir durum olmadığını savunmaktadır.

Malthus, ekonomik büyümeyle ilgili olarak, nüfus teorisini geliştirmiştir. Ona göre fakirliğin nedeni, besin maddelerinin üretiminin gittikçe artan nüfusa yetişememesidir. Ayrıca, ekonomik durgunluğun sürekliliğine atıfta bulunarak kötümser bir tablo çizmiştir.

Ricardo, Ülkelerin yaşayacağı büyüme ve durgunluk aşamalarını, uzun dönemde üretim faktörlerinin milli gelirden alacakların payların belirlediğini ileri sürmektedir.

Schumpeter, ekonomik büyüme üzerinde teknolojik gelişmenin önemine vurgu yapan ilk iktisatçıdır. Schumpeter, teknolojik yenilik kavramının alanını genişletmiştir. Teknolojik yeniliği sadece üretim sürecinde yeni bir tekniğin kullanılması olarak değil; aynı zamanda yeni bir malın üretilmesi, yeni pazarların açılması, yeni pazar örgütlenmelerine gidilmesi, yeni hammadde kaynaklarının bulunması gibi süreçleri de kapsayan bir kavram olarak tanımlamıştır.

Sosyalist Büyüme Teorisi

Sosyalist sistemde üretimde kullanılan üretim kaynakları devlete aittir. Sosyalist yaklaşıma göre, özel mülkiyetin olması durumunda adaletli bölüşüm olmayacağından, işçi sınıfının sömürülmüş olacaktır.

Sosyalist büyüme düşüncesini geliştiren Marx'a göre emek faktörü, ekonomik büyümenin motorudur.

Modern Büyüme Teorileri

Harrod-Domar büyüme teorisi: Harrod ve Domar, aslında iki farklı çalışma gerçekleştiren iktisat bilim insanlarıdır. Yaptıkları çalışmalar ve elde ettikleri bulguların oldukça benzer olması nedeniyle iktisat alan yazınına Harrod-Domar modeli olarak kazandırılmıştır. Keynesyen düşünceye sahip olan Harrod'un 1939 yılında ve yine Keynesyen iktisatçı Domar'ın 1947 yılında yapmış oldukları çalışmalar, modern ekonomik büyüme kuramlarının ortaya çıkışı olarak değerlendirilebilir.

Harrod ve Domar modeli, burada matematiksel bir yaklaşımla ele alınmayacak, genel çerçevesi öz olarak ele alınacaktır.

Harrod ve Domar, ülke ekonomilerinin nasıl dengeli büyüyebileceğini ve bu büyümenin nasıl sürekli hale getirilebileceğini açıklamaya çalışmışlardır.

Ekonomik büyüme milli gelirdeki artışlarla ölçülmektedir. Bu artışların sağlanması için ise bugünkü tüketimden feragat etmek yani tasarrufta bulunmak gerekmektedir. Modele göre, büyüme oranı sermaye hâsıla katsayısı (k) ve tasarruf oranı (s) tarafından belirlenmektedir. Ekonomik büyüme, tasarruf oranıyla pozitif, sermaye hâsıla kat-

sayısıyla negatif yönlü bir ilişki içerisinde. Yani tasarruf katsayısının büyük olması büyümeyi hızlandıran bir faktördür.

Sonuç olarak, ekonomik büyümenin gerçekleşebilmesi için mutlaka tasarruf yapılmalı ve hasılanın belli bir kısmı yatırımlarda kullanılmalıdır. Harrod & Domar'a göre ekonomik büyümeyi yatırımlar belirler ve yatırım miktarı artınca büyüme hızı da artar. Böyle olunca, kısa dönem tüketimleri azaltılıp yatırımlar arttırılırsa veya dış borç alınıp mevcut tasarruflara katılırsa uzun dönem büyüme hızında yükselme sağlanacaktır. Ayrıca iç tasarrufların artmasıyla, dış tasarruflara ihtiyaç kalmayacak ve borç servisi için gerekli finansman sağlanmış olacaktır.

Harrod-Domar teorisi, her ne kadar çağdaş iktisat kuramlarının başlangıcı olması nedeniyle ekonomik büyüme teorisi içinde önemli bir yere sahip olsa da ciddi biçimde eleştirilmiştir. Modellerinde sektörel ayırıma gitmemiş olmaları, sadece sermayeyi dikkate alarak emek ve teknoloji etkisini ihmal etmiş olmaları ve ortaya koydukları genel yapının gelişmiş ekonomilerin deneyimleriyle zıt düşmesi modele yöneltilen eleştirilerden bazılarıdır.

Solow (Neo-Klasik) büyüme teorisi: 1987 Nobel İktisat Ödülün Robert Solow, 1956 yılında yayınlamış olduğu 'Ekonomik Büyüme Teorisine Bir Katkı' adlı çalışmasıyla büyüme teorisine yeni bir ufuk katmıştır.

Solow, makalesinde; tasarruf, nüfus artışı ve teknolojik gelişmelerin büyüme üzerindeki etkileri ile söz konusu değişkenlerin birbirleri üzerine olan etkilerini incelemiştir. Solow'un geliştirdiği model, ülkelere arasındaki zenginlik farklarını anlayabilmemiz konusunda bize ışık tutmuştur.

Solow modeli; ölçeğe göre sabit getirinin olduğu, tam rekabet şartlarının bulunduğu ve dışsallıkların olmaması şeklinde üç temel varsayıma dayanarak geliştirilmiştir. Yani, neo-klasik düşünce temeline dayanmaktadır.

Model oldukça kapsamlı ve karmaşık bir yapıya sahiptir ve teknolojinin nereden ve nasıl sağlandığı konusu dışında, birçok şeyi analiz ederek çıkarımlarda bulunmuştur. Bu çıkarımların bazılarını burada kısaca açıklamakla birlikte, modelin matematiksel izahına girilmeyecektir.

kitap

Ekonomik büyüme konusuna ilgi duyan okuyucularımız, Solow modelini daha detaylı öğrenebilmek için iktisadi büyüme kitaplarından faydalanabilirler. Bir kaçını sizin için derledik:

1. Ünsal, E., (2007), İktisadi Büyüme, İmaj Yayınevi, Ankara
2. Berber, M., (2011), İktisadi Büyüme ve Kalkınma, Derya Kitabevi, Trabzon
3. Pearson, D. N. W, Economic Growth, 2012, Pearson Education, (ith. İzmir Deniz Kitabevi, İzmir)

Solow'un temel modelinde, teknolojinin sabit olduğu varsayımıyla sermaye birikiminin büyüme üzerindeki rolü incelenmiştir. Analizde, uzun dönemde ekonomi, kişi başına üretimin sabit olduğu durağan bir duruma geleceği iddia edilmiştir. Durağan durum dengesi olarak adlandırılan bu durum nedeniyle Solow, sermaye birikiminin büyümeye katkı vermeyeceğini ileri sürmüştür. Modele göre, *ülkeler arasındaki çıktı düzeyi farklılıklarının nedeni olarak tasarruf oranlarındaki farklılıklar olarak gösterilmiştir.*

Solow modelinde, durağan durumda olmayan bir ekonominin durağan duruma doğru yönelmesine *yakınsama* denir. Solow modelin temel çıkarımı, yakınlaşma hipotezinin geçerliliğidir. Yani, *aynı şartlar altında az gelişmiş ülkelerin, gelişmiş ülkelere göre daha hızlı büyüdüğü varsayılır.*

İçsel Büyüme Teorileri: İçsel büyüme teorileri, ekonomik büyümeyi sistem içerisinde aramaktadır. Romer (1986) ve Lucas (1988) beşeri sermaye ile bilgi birikimini ön plana çıkaran çalışmaları, teoriye ilgili ilk çalışmalar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Neo-klasik büyüme teorisinde kamunun belirgin bir rolü yoktur. İçsel büyüme modellerinde ise devletin ekonomideki önemi ortaya koyularak, gelişmiş ekonomilerde durgun duruma girilmeden kesintisiz bir büyüme mekanizması geliştirilmek hedeflenmektedir.

Modelde devlete biçilen rol; kaliteli sağlık ve eğitim hizmeti sunmak, araştırma ve geliştirme faaliyetlerini teşvik etmek, teknoloji transferlerini teknoloji transferini kolaylaştırmak, mülkiyet haklarını korumak, rekabetin önündeki engelleri kaldırarak ve dışa açık ekonomik sistemi kurmaktır. Kısacası devletin ekonomide aktif bir rol üstlenmesi gereği, içsel büyüme teorisyenleri için ön şarttır.

İçsel büyüme modeline göre;

- Ekonomik büyüme, sistemin içerisinde aranmalıdır. Sistemi dışarıdan etkileyen bir faktör söz konusu değildir,
- Teknolojik gelişme içseldir ve de ekonomik kararlardan etkilenir,
- Artan verimlere dayalı üretim fonksiyonu kullanılmalıdır,
- Tam yakınlaşma hipotezi kabul edilemez. Bu nedenle az gelişmiş ülkelerin, gelişmiş ülkelerle olan gelir farkının artmamasına yönelik tedbirlerin alınması gereklidir,
- Ekonomik büyümede, eğitim, sağlık gibi kamu yatırımları, uzun dönemde katkı sağlar,
- Optimal büyüme oranına ulaşabilmek için devletin ekonomiye müdahalesi gerekir,
- Bilgi, kamusal bir maldır ve herkes dilediğinde ona ulaşabilir,
- Teknolojik gelişme sonucu ortaya çıkan bilgiden, diğer ekonomik birimlerin ne kadar yararlandıkları önemlidir,
- Sermaye birikim, zaman içerisinde içsel olarak büyür. Bu da sermayenin marjinal verimliliğini artırır.

Öz olarak, içsel büyüme teorileri, neo-klasik yaklaşımı reddetmemekle birlikte, ortaya koydukları büyüme modellerinin eksik olduğunu ve bu eksikliğin giderilmesi gerektiğinden yola çıkmışlardır. Geliştirdikleri büyüme modellerinde teknoloji, bilgi ve kamu yatırımlarını içselleştirmişlerdir.

BÜYÜME TEORİLERİNİN KRONOLOJİK ÖZETİ

- Merkantilistler, büyümenin sağlanabilmesi için yüksek oranda artan nüfus, düşük ücret ve düşük faiz politikası, ihracattaki artışlar ve sömürgeciliğin gerekli olduğunu ifade ederler.
- Fizyokratlara göre zenginliğin kaynağı altın değil topraktır. Bu nedenle ekonomik büyümenin tarımsal ürün artışına bağlı olduğunu savunurlar.
- Adam Smith'e göre büyüme politik iktisadın en önemli konusudur. Zenginliğin temelinde piyasanın büyüklüğü, yaratıcılık ve işbölümü yatar.
- Karl Marx'a göre politik iktisadın en önemli kanunu "azalan kâr oranları" kanunudur. Kâr oranları azaldıkça, krizler derinleşecek ve kapitalizmin sonu gelecektir.
- 1870'lerde ortaya çıkan Neo-klasik iktisat ve ardından 1930'da ortaya çıkan Keynesyen iktisat, büyüme konusuna ilgi göstermemiştir.
- Harrod ve Domar'a göre büyümenin gerçekleşebilmesi için bugünkü tüketimden feragat etmek gerekir. Modellerinde tasarrufların önemine vurgu yapılmaktadır.
- Robert Solow, 1956 ve 1957 yılında yazdığı makalelerle, neo-klasik büyümenin temelini atmıştır. Solow'un temel modeline göre toplumların gelişmişlik farklarının en önemli nedeni tasarruf oranlarındaki farklılıklardır.
- Teknolojinin sistem içinde nasıl ve neden üretildiğini içsel büyüme teorisi açıklar. İki temel dayanağı vardır. Teknolojik gelişme işgücünün eğitimine ve Ar-Ge'ye bağlıdır. Bu iki faktör teknolojiyi, teknolojide büyümeyi hızlandıracaktır.

Öğrenme Çıktısı

- 1 Ekonomik büyüme kavramını açıklayabilme
- 2 Büyüme teorilerini ifade edebilme

Araştır 1

Türkiye'nin kuruluşundan bugüne büyüme performansını araştırarak, tek bir cümle ile özetleyiniz.

İlişkilendir

Yoksulluk kavramını daha iyi anlayabilmek için şu videoyu izleyiniz: <https://www.youtube.com/watch?v=43EHs3nXZrU>

Anlat/Paylaş

Büyüme teorileri az gelişmiş ülkelere bir fayda sağladı mı? Arkadaşlarına konuyla ilgili görüşlerinizi anlatarak, tartışınız.

EKONOMİK KALKINMA

Sanayi devriminden önce ülkeler arasında gelir düzeyi ve yaşam standartları açısından önemli farklılıklar bulunmuyordu. Sanayi devriminin ardından, bu devrimi gerçekleştirebilen ülkelerle gerçekleştiremeyenler arasında ciddi biçimde gelişmişlik farkları ortaya çıktı.

İkinci dünya savaşının sonuna kadar, üretimin önemli olduğu dünyamızda, 20. asır ortalarından itibaren insanoğluna verilen önem giderek arttı. Bağımsızlıklarını kazanan sömürge ülkelerinin geri kalmışlıklarını kırma azmi ve modernleşme çabaları, geleneksel iktisadın bu sorunları çözmede yetersiz kalması, sermayenin uluslararası hale gelmesi, dünya düzeyinde işbirliği örgütlerinin kurulması gibi nedenler, kalkınma iktisadının doğuşuna temel oluşturmuştur.

İktisadi büyüme ve **kalkınma** kavramları sıklıkla birbirleri yerine kullanılmaktadır. Ancak, birbirleri ile çok yakın ilişkili olan, birbirini tamamlayan ve fakat farklı tanımlanan kavramlardır. İkisi arasındaki en temel fark, büyümenin fiziki olmasıdır. Çünkü büyüme bir miktar artışıdır. Kalkınma ise daha geniş kapsamlı olup büyümeyi de kapsar.

İktisadi kalkınma, bir ülkenin üretim yapısının yüksek katma değerli ürünler üretecek biçimde dönüştürülmesi ve ortaya çıkan ürünün o toplumu oluşturan gelir grupları arasında adaletli şekilde dağıtılarak yaşam standartlarının (refah düzeyinin) yükseltilmesidir.

✓ **Kalkınma**, birbiriyle sürekli ilişki içerisinde olan ekonomik, sosyal, kültürel, siyasal ve teknolojik konulardaki yapısal değişim sürecidir.

İktisadi kalkınma, her toplumun ulaşmak istediği ve bunun için önemli çabalar sarf ettiği bir olgudur. Bu bağlamda iktisadi kalkınmanın amaçlarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Üretim tekniklerini geliştirerek, yüksek katma değerli ürünler üretmek,
- Toplumun yaşam standartlarını yükseltmek,
- İş imkanlarını artırmak ve çalışma koşullarını iyileştirmek,
- Çevre politikaları geliştirerek, gelecek nesiller için sürdürülebilir bir çevre sağlamak,
- Toplumun diğer toplumlarla yarışta ön sıralarda tutarak, toplumun motivasyonunu artırmak,
- Toplumun sosyal, siyasi ve ekonomik özgürlük düzeyini yükseltmek ve korumak.

Yoksulluk Kavramı ve Az Gelişmiş Ülkelerin Özellikleri

Yoksulluk günümüzün en önemli problemlerinden biridir. Yalnızca az gelişmiş ülkelerin değil, gelişmiş ülkelerin de karşı karşıya olduğu temel sorunlardan biridir. Yoksulluk o denli önemli bir sorundur ki hemen her bilim dalı yoksulluk konusunda çeşitli tanımlamalar yapmaktadır. Çünkü sorun sadece ekonomik değil, sosyal, kültürel, siyasi boyutları da olan bir olgudur. Bu yüzden bilimsel

alan yazında yoksulluğun birçok tanımına rastlayabilirsiniz. Ancak, yalın biçimde *insanların temel ihtiyaçlarını karşılama imkânına sahip olmaması* şeklinde yapılan bir tanım açıklayıcı olabilmektedir. Ekonomik açıdan, *insanların asgari yaşam düzeyine sahip olmaması* tanımı da literatürde sıkça karşılaştığımız bir tanımlamadır.

Her ne şekilde tanımlanırsa tanımlansın yoksulluk, insanlara ıstırap veren bir durumdur. Çünkü insanların yaşamlarını sürdürebilecek ölçüde standartlar olmaması, yokluk, ayrımcılık, dışlanma gibi olumsuz sosyal gelişmelere sebebiyet vermektedir.

Yoksulluğun çeşitli boyutları vardır. Eğer bir insan yaşamını sürdürebilecek asgari refah düzeyini elde edememiş ise bu durum *mutlak yoksulluk* olarak nitelendirilir. Mutlak yoksullukta insanlar, gıda, giyinme ve barınma gibi en temel ihtiyaçlarını karşılayamaz durumdadırlar.

Eğer bir kişi, ülkede kabul edilebilir en düşük gelir düzeyinin bile altında gelir elde ediyorsa bu duruma *görel yoksulluk* deriz. Bu yoksulluk biçimi biyolojik değil, toplumsal bir durumdur.

Bir toplumun yoksulluk çizgisi o toplumda yaşayanlarca değerlendiriliyor ise (örneğin anketlerle), bu *özel yoksulluk* olarak tanımlanır.

İnsanoğlunun gerekli fırsatlara ve seçeneklere sahip olamaması durumunda ortaya *insani yoksulluk* dediğimiz yoksulluk türü ortaya çıkar. Bireyleri yeterli sağlık hizmetlerine, temiz su kaynaklarına, eğitim hizmetlerine ve uzun yaşam süresine sahip olmadığı yoksulluk türüdür.

Yoksulluğun birçok nedeni olabilir. Ekonomik açıdan bakıldığında vergilemedeki adaletsizlikler, enflasyon, işsizlik, yüksek faiz, tekeller piyasaların çokluğu, niteliksiz işgücü, yetersiz devlet destekleri gibi nedenler sayılabilir.

Sosyal açıdan, hızlı nüfus artışı, kırdan kente göç, kötü kentleşme, toplumsal ayrımcılık gibi nedenlerden söz edilebilir. Ayrıca doğal afetler gibi coğrafi nedenler ve savaşlar gibi siyasal nedenler de yoksulluğa neden olabilmektedir.

Yoksulluk her ne kadar sadece az gelişmiş ülkelerin değil, gelişmiş ülkelerin de bir sorunu olsa da, az gelişmiş ekonomiler için temel problemlerden biridir. Oransal olarak da az gelişmiş ülkelerde yoksulların toplam nüfustaki oranları, gelişmiş ülkelerdekine göre çok daha yüksektir. Bu yüzden az gelişmişlik kavramını açarak, yoksulluğa sebep olan unsurları daha iyi anlayabiliriz.

Ekonomik Bakımdan Az Gelişmiş Ülkelerin Özellikleri

- Bu ülkelerde kişi başına gelir düşüktür. Gelir düşük olduğundan tasarruflar azdır. Buna bağlı olarak da sermaye birikimi yetersizdir. Bu durum bir fakirlik kısır döngüsü halini almıştır.
- Az gelişmiş ülkelerde gelir dağılımı dengesizdir.
- Büyük oranlı yoksulluk söz konusudur. Bu da açlık, beslenememe, okuyamama, doktora gidememe, barınma imkânı bulamama gibi derin sosyal problemlere neden olmaktadır.
- Bu ülkelerde okur-yazar ve okullaşma oranları düşüktür.
- Bebek ve anne ölüm oranları yüksek, su, kanalizasyon, hastane gibi sağlık alt ve üst yapıları yetersizdir.
- Yüksek oranlı nüfus artışı vardır.
- Yüksek oranlı işsizlik ve eksik istihdam söz konusudur.
- Tarım sektörü hâkim sektör niteliğindedir.
- Geniş ailelerden oluşan geleneksel toplum yapısı vardır. Kadın statü sahibi değildir.
- Siyasal ve yönetsel açıdan istikrarsızlık sıkça görülür.

Az gelişmiş ülkelerin sahip oldukları bu problemlerin çözümü için kalkınma teorileri geliştirilmiştir. Çünkü az gelişmiş ülkelerin büyümeden daha önceki olan problemleri ekonomik kalkınmadır.

Gelişmiş ülkelerle az gelişmiş ülkeler arasında gittikçe derinleşen teknolojik, verimlilik ve de gelir açısından ciddi farklılıklar bulunmaktadır. Peki, az gelişmiş ülkelerin, gelecekte gelişmiş ekonomileri yakalaması mümkün müdür? İktisatçıların bir kısmına göre, eskiye göre zor olsa da bu mümkün iken; diğer bir kısmına göre ise bu mümkün olmadığı gibi farkın giderek artacağı yönündedir.

Bu iki farklı düşünceyi savunanların bilimsel katkıları yakınsama ve iraksama tezleri biçiminde olmuştur.

Yakalamanın mümkün olabileceği yönündeki ilk tezlerden biri, 1970 yılında *Gershenkron* tarafından ortaya atılmış olana “*Farklılaştırılmış Sistem*” tezidir.

Yazara göre, teknoloji açığı ve sosyal yetenek açığının birlikte var olmasından hareket ederek, sosyal yeteneğin genişletilmesiyle teknoloji yakalama sürecinin aynı anda meydana geldiğini savu-

nur. Geri kalmış ülkeler sanayileşmelerini kendileri yapmak zorunda kalmadan, kalkınmalarını ileri ülkelerin teknolojik ve kurumsal gelişmelerinden faydalanarak başlatabilirler.

Yakalamanın mümkün olabileceği ile ilgili en etkileyici tezi, 1986 yılında *Moses Abramovitz* “*Yakınsama Hipotezi*” ile ortaya atmıştır. Hipotezinin temel dayanağı; iktisadi büyümenin başlangıç düzeyi ile büyüme oranları arasında ters yönlü ilişki olduğu ve bir ülke ne kadar az gelişmişse kişi başına gelir düzeyi artışının o kadar yüksek olacağıdır.

Abramovitz’e göre geride kalan ülkeler başlangıçta ne kadar gerideyse gelişmiş ülkeleri o kadar hızlı yakalar. Takipçi ülkelerin büyüme potansiyelleri gelişmiş ülkelere yakınsadıkça azalır. Yakalamanın gerçekleşmemesinin nedeni az gelişmiş ülkelerde sosyal yetenek düzeyinin düşük olmasıdır. Yakalamanın gerçekleşmesi için teknoloji dışında az gelişmiş ülkelerin sosyal yetenek düzeyini geliştirmiş olması gerekir.

Bir diğer hipotez, 1988 yılında *C. Perez ve L. Soete* tarafından “*Fırsat Pencere*leri” tanımlamasıyla ortaya atılmıştır. Yaklaşım yakalama hipotezindeki sosyal yeteneklerden daha ziyade teknoloji açığı üzerinde durmaktadır. Gelişmiş ülkeleri bir diğer ifade ile ileri teknolojileri yakalama açısından iki fırsat penceresi vardır.

Birinci Fırsat Penceresi

- Az gelişmiş ülkeler gelişmiş ülkelerin standart hale getirdikleri ürünlerin üretim sürecine girerek gelişmiş ülkeleri yakalayabilir.
- Perez ve Soete birinci pencereyi önemsemez. Çünkü gelişmiş ülkeler teknoloji avantajlarını koruyacak şekilde davranırlar.

İkinci Fırsat Penceresi

- Gerçek pencerenin gelişmiş ülkelerde teknolojik-paradigma kaymalarının meydana geldiği yani yeni teknolojik sistem değişimlerinin olduğu dönemde açılacağı savunulur.
- Bu geçiş döneminde geçmişin teknolojik ve kurumsal gelişmeleri gelişmiş ülkelerde yapmak istedikleri yapısal değişimler önünde fiziki ve mali yükler oluşturur.
- Geç kalan ülkeler için geçmişten kalan kurumları taşıma ve sermaye stoku yükleri olmadığından avantajlıdır ve yeni teknolojik sistemlerin kabulü daha hızlı olur.

- Gelişmiş ülkelerin teknoloji – ekonomik paradigma değişimlerinin olduğu dönemlerde az gelişmiş ülkeler bu değişime uyum sağlarsa gelişmiş ülkeleri yakalayabilir.

Kalkınmanın Aşamaları ve Yapısal Değişim

Ekonomik büyüme ile ilgili çalışan iktisatçı bilim adamlarının birçoğu, bir ülkenin kalkınma sürecinde bazı aşamalardan geçtiğini veya geçmesi gerektiğini iddia etmektedirler. Onlara göre, her evrenin belli özellikleri vardır ve bu özellikler bakılarak, ülkelerin kalkınmışlık düzeyleri belirlenebilir.

Konuyla ilgili olarak ilk çalışmalardan birini *Walt Witman Rostow* yapmış ve *The Stages of Economic Growth* isimli kitabında toplumları hiyerarşik olarak beş kategoriye ayırmıştır.

Rostow gelişmiş ülkelerin deneyimlerini değerlendirerek, endüstrileşme yolunda izledikleri süreci çeşitli aşamalara ayırmıştır ve bu aşamaları gelişmekte olan ülkelerin de geçmesi gerektiğini belirtmektedir. Rostow'a göre büyüme aşamaları şunlardır:

- Geleneksel toplum aşaması
- Hazırlık aşaması
- Harekete geçiş aşaması
- İktisadi olgunluk aşaması
- Kitle tüketimi aşaması

Rostow'a göre geleneksel toplum aşaması, ülke ekonomisine tarım sektörünün hâkim olduğu ve teknolojik değişimin olmaması nedeniyle büyümenin durgun olduğu aşamadır. Bu aşamada ekonomi düşük gelir dengesine oturmuştur ve bu sebeple de tasarruflar yok denecek kadar azdır. Çok az miktarda yapılan tasarruflar ise sosyal verimliliğin çok düşük olduğu alanlara yapıldığından ekonomideki durgunluk süreklilik kazanmaktadır.

Hazırlık aşaması, büyümenin belirleyicilerinin ülkede hâkim olmaya başladığı aşamadır. Bu aşamada büyümenin başlaması için gerekli şartlar hazırlanmaktadır. Ekonominin temeli tarım sektörüne dayalı olmakla beraber, artık modernleşme sürecine girilmiştir. Harekete geçiş aşamasına gelindiğinde ülke GSMH'sı içinde tasarruflar belli bir paya sahip olmaktadır. Para yatırımı ve tasarruf hızı milli gelirin yüzde onuna ve daha fazlasına kadar yükselebilmektedir.

Bu aşamada harekete geçişi sağlayan temel faktör tek olmayan itici güç teknolojidir. Bu aşama özellikle sanayi sektörünün canlandığı ve ziraat da yeni tekniklerin kullanıldığı bir dönemi kapsamaktadır. Bu aşamada şu üç şartın gerçekleşmesi gerekmektedir:

(i) Tasarruflar milli gelirin en az %5 ile %10'u arasında olmalı,

(ii) Ziraat ürünleri veya hammaddeleri modern metotlarla işleyecek bir veya birkaç imalat sektörü kurulmalı,

(iii) Modern ekonomilerde olduğu gibi bir sosyal, siyasi ve hukuki yapı sağlanmalıdır.

Rostow yapmış olduğu çalışmada Türkiye için kalkış tarihi olarak 1930-1940 arasında başlayan sanayileşme hareketleri doğrultusunda tarımsal gelir ve üretim artışının belirgin olarak yaşandığı 1937 tarihini belirlemiştir. Büyümenin ilk aşaması olarak adlandırılan bu aşamanın gerçekleşebilmesini sağlayacak olan mekanizma Rostow tarafından açıklanmamıştır. İşte bu noktada dış yardım veya yabancı sermaye yatırımlarının önemi ön plana çıkmaktadır.

İktisadi olgunluk aşaması, artık tasarrufların yatırıma dönüştürüldüğü aşamadır. Bu aşamada gelir artışı nüfus artışından daha fazladır. Gelirin önemli bir kısmı sürekli olarak yatırıma aktarılır. Kitle tüketimi aşaması ise artık ülkenin büyümede sürekliliği sağladığı aşamadır. Bütün bu aşamaların geçilebilmesinin şartı ise ülkede tüketim malı değil sermaye malı üretilmesidir.

1950'li yıllar sonrasında batılı ülkelerin az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere yapmış oldukları yardımların artması, bu görüşün kabul gördüğünü göstermektedir. Bu ekonomik bir modele dayanılarak yapılan en önemli ekonomik politika deneyidir.

Kalkınmanın Ölçülmesi

Kalkınmanın ölçülmesi konusunda en çok kullanılan kriterler, ülkelerin kişi başına gelir düzeyleri ve insani gelişmişlik endeksidir (HDI).

Kişi başına gelir düzeyi, ülkelerin kalkınma düzeylerinin karşılaştırılmasında sıkça kullanılan temel bir ölçüt olsa da bazı açılardan eksik yönleri söz konusudur.

Birincisi, bu ölçüt gelir dağılımı hakkında bilgi vermemektedir. Bir ülkede kişi başına gelir düzeyinin yüksek olması o toplumdaki her bireyin yüksek bir refaha sahip olduğunu göstermez. Kişi başına

gelir düzeyi ölçütünün anlamlı olabilmesi için gelirin adil dağılmış olması gerekir.

İkincisi, kişi başına gelir düzeyi, bir toplumdaki sosyal, siyasal, kültürel ve teknolojik ilerlemeleri değerlendiremez. Yani kalkınmanın boyutları hakkında bilgi veremez.

Üçüncüsü, kişi başına gelir düzeyi, bir toplumdaki çalışma koşullarının nasıl olduğu veya toplumun hangi şartlarda yaşadığı konusunda fikir veremez. Zira, gelir düzeyi yüksek bir toplumda çalışma şartları oldukça kötü, yaşam kalitesi bir o kadar düşük olabilir.

Kısacası, bir toplumun modernliğini, yaşam kalitesini, ulaştığı teknolojiyi ve de siyasi istikrarını rakamlarla anlatmak veya anlamaya çalışmak çok rasyonel bir yaklaşım değildir. Şöyle düşünün; hiç görmediğiniz bir ülkeye gittiğinizde o ülkenin gelişmişlik düzeyini gördüklerinizle mi yoksa kişi başına üretim rakamları ile mi daha iyi anlayabilirsiniz? Çok muhtemel ki gördüğünüz yollar, binalar, insanların yaşam tarzı gibi gözle görebileceğiniz şeylerle bir kanaate varabilirsiniz.

Peki, o halde toplumların gelişmişlik düzeylerini nasıl ölçmeliyiz? Çok daha gerçekçi ölçütler var mıdır?

Bununla ilgili birçok ölçüt geliştirilmiş olmakla birlikte, hemen her ülke tarafından uygulanan ve de uluslararası karşılaştırmaları tek bir endeksle gerçekleştirebilen bir ölçüt vardır. O da insani gelişim endeksidir.

İnsani gelişim endeksi (Human development index), Birleşmiş Milletler Kalkınma Ajansı (UNDP) tarafından açıklanan ve kalkınmışlık göstergesi olarak kullanılan endekstir. Endeks sıfır ile bir arasında değer alır. Değerin bire yaklaşması insani gelişmişliğin arttığını gösterir.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Ajansına göre insani gelişim, insanların seçim şanslarının arttığı ve alternatiflerin genişlediği bir süreçtir. Birleşmiş Milletlerin insani gelişim endeksi (HDI) üç temel göstergeye dayanır:

- i. Yaşam Süresi (25-85 yıl)
- ii. Eğitim Durumu
 1. Okur-Yazar Oranı (0-100%)
 2. Okullaşma Oranı (0-100%)
- iii. Hayat Standartları (KPDG) (100-4000\$ PPP)

Örneğin, ABC ülkesinde hayat beklentisi 69 yıl, okur-yazar oranı %83,2, okullaşma oranı %61,0 ve Kişi başına düşen gelir (satın alma gücü paritesine göre) KBG 6.350 \$ ise;

$$1. \quad 69 - 25 / 85 - 25 = 0,73$$

$$2. \quad a) \quad 83,2 - 0 / 100 - 0 = 0,83 \text{ (endeks içindeki ağırlığı 2/3)}$$

$$b) \quad 61,0 - 0 / 100 - 0 = 0,61 \text{ (endeks içindeki ağırlığı 1/3)}$$

$$\text{Eğitim Endeksi} = 2.(0,83) + 1.(0,61) / 3 = 0,76$$

$$3. \quad \text{Log}6350 - \text{log}100 / \text{log}4000 - \text{log}100 = 0,69$$

Sonuç:

$$\text{HDI} = 0,73 + 0,76 + 0,69 / 3$$

$$\text{HDI} = 0,726$$

UNDP, ülkelerin gelişmişliğini sınıflandırabilmek için, aşağıdaki çizelgeyi geliştirmiştir.

Düşük İnsani Gelişim	= 0 -0,499
Orta İnsani Gelişim	= 0,500 - 0,799
Yüksek İnsani Gelişim	= 0,800 - 0,900
Çok Yüksek İnsani Gelişim	= 0,900 - 1,000

O halde örneğimizdeki ABC ülkesi, orta insani gelişimin yaşanmış olduğu bir ülkedir.

Aşağıdaki linkten UNDP sitesine ulaşınız ve raporlara göz atınız.

https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/human_development/hdr2019.html

Yaşamla İlişkilendir

TÜRKİYE, İNSANİ GELİŞME ENDEKSİ'NDE İLK KEZ “EN YÜKSEK İNSANİ GELİŞME” KATEGORİSİNDE

Türkiye, İnsani Gelişme Endeksi'nde 189 ülke arasında 59'uncu sırada yer alarak ilk kez “en yüksek insani gelişme” kategorisine girdi. İnsani gelişmedeki ilerlemenin ölçütü olan endekste, Türkiye son 28 yılda yüzde 39,4'lük artış kaydetti.

Ankara, 9 Aralık 2019 - Türkiye, İnsani Gelişme Endeksi'nde, 0,806'lık değerle 189 ülke ve bölge arasında 59'uncu oldu ve geçen yılki raporda yüksek insani gelişme kategorisindeyken ilk kez “en yüksek insani gelişme” kategorisinde yer aldı.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından 2018 yılı verileri baz alınarak hazırlanan İnsani Gelişme Endeksi, Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi, Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi, Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi ile Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi'ni içeren “İnsani Gelişme Raporu 2019” yayımlandı.

Ülkelerin resmi istatistik kurumlarından elde edilen veriler ışığında hazırlanan endeks, uzun ve sağlıklı yaşam, bilgiye erişim ile kabul edilebilir bir yaşam standardı gibi üç temel boyutta ortalama insani gelişme düzeyinin uzun vadeli takibi sonucunda oluşturuluyor.

Dünyada en çok bilinen kalkınma göstergelerinden biri olan endekse göre, yeni nesil eşitsizlikler, eğitim, teknoloji ve iklim değişikliği konularının etrafında şekilleniyor.

İnsani Gelişme Endeksi'nde 0,954'lük değerle Norveç ilk sırada yer aldı ve zirvedeki yerini korudu. Bu ülkeyi, 0,946'lık değerle İsviçre, 0,942'lik değerle İrlanda, 0,939'luk değerle Almanya ve Çin'in Hong Kong Özel İdari Bölgesi izledi.

Geçen yıl kaydettikleri İnsani Gelişme Endeksi değeriyle listenin en altında yer alan ülkeler ise 0,377'lik değerle Nijer, 0,381'lik değerle Orta Afrika Cumhuriyeti, 0,401'lik değerle Çad, 0,413'lük değerle Güney Sudan ve 0,423'lük değerle Burundi olarak sıralandı.

Türkiye'nin 2018'deki İnsani Gelişme Endeksi değeri 0,806 olarak hesaplandı. Bu değerle Türkiye, 189 ülke arasında 59'uncu oldu ve ilk kez “en yüksek insani gelişme” kategorisinde yer aldı. Türkiye, bir önceki listede 64'üncü olmuş ve “yüksek insani gelişme” kategorisinde yer almıştı.

Bu dönemde, en yüksek insani gelişme kategorisindeki ülkelerin ortalama endeks değeri 0,892, Avrupa ve Orta Asya ülkelerinin ortalama endeks değeri ise 0,779 olarak hesaplandı.

İnsani gelişmedeki ilerlemenin ölçütü olan endekste, Türkiye son 28 yılda önemli bir gelişim gösterdi. Türkiye'nin 1990'da 0,579 olarak hesaplanan endeks değeri, geçen yıl 0,806'ya çıkarak toplamda yüzde 39,4'lük artış gösterdi.

Türkiye'de 1990-2018 arasında beklenen yaşam süresi 13,2 yıl, ortalama öğrenim süresi 3,1 yıl ve beklenen öğrenim süresi 7,5 yıl arttı. Ülkede kişi başına brüt milli gelir aynı dönemde yaklaşık yüzde 122,1 yükseldi.

İnsani gelişim dağılımındaki eşitsizlikten arındırılmış endekste ise Türkiye'nin değeri boyut endekslerinin dağılımındaki eşitsizliğe bağlı olarak yüzde 16,2'lik bir kayıpla 0,675'e düştü. Yüksek İnsani Gelişim Endeksi değerine sahip ülkelerin eşitsizlik nedeniyle kaybı ortalama yüzde 10,7 olurken, Avrupa ve Orta Asya'da bu oran yüzde 11,7 olarak kaydedildi.

Raporda, üreme sağlığı, kadının güçlendirilmesi ve ekonomik faaliyetler alanlarında cinsiyete dayalı eşitsizliklere ilişkin bulguların yer aldığı Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi de açıklandı.

Kadın ve erkek kazanımları arasındaki eşitsizliklerin insani gelişmede yarattığı kaybı ortaya koyan endekse göre, Türkiye 2018'de 0,305'lik değerle 162 ülke arasında 66'ncı sırada yer aldı.

Kaynak: <https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/presscenter/pressreleases/2019/12/HDR-post-release-pr.html>

Kalkınmanın Finansmanı

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin kalkınmalarını gerçekleştirebilmeleri için ülke içi ve ülke dışı kaynaklara ihtiyaçları vardır. Tablo 8.1, bu ülkelerin ihtiyaç duydukları ülke içi ve ülke dışı kaynakları özet biçiminde göstermektedir.

Tablo 8.1 Kalkınmanın Kaynakları.

Ülke içi kaynaklar	Ülke dışı kaynaklar
- Gönüllü Tasarruflar - Hane halkı tasarrufları - İşletme tasarrufları - Kamu tasarrufları - Zorunlu Tasarruflar - Vergiler - Enflasyon - İç Borçlanma - Devlet iç borçlanması - İşletme borçları	- Dış borçlar - Yabancı sermaye

Az gelişmiş ekonomilerde, özellikle gönüllü tasarruflar olarak toplulaştırdığımız, kişisel ve kamu tasarrufları son derece yetersizdir. Oysa kalkınmanın finansmanı için tasarruflar artırılarak yatırıma dönüştürülmeli ve teknolojik gelişme ile birlikte emek verimliliği artırılabilir. Artan gelirle birlikte kalkınma için gerekli yapısal dönüşümün finanse edilmesi mümkün olabilecektir.

Bu durum az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomilerini farklı tasarruf araçlarına yönlendirmektedir. Bu durum yurt içi finansmanda vergiler, enflasyon ve zorunlu borçlanmalar ile yurt dışında da borçlanma ve yabancı sermaye girişi gibi araçları zorunlu hale getirmektedir.

Kalkınmayı Engelleyen Faktörler

Nüfusunun büyük bir kısmı tarım sektöründe çalışan az gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerin hızlı nüfus artışı sorunu bulunmaktadır. Bununla birlikte yetersiz insan kaynakları, yetersiz doğal kaynakları ve yetersiz sermaye birikimi gibi kalkınmayı engelleyen sorunları vardır. Bunlara kısaca değinmek gerekirse:

- Hızlı nüfus artışı*, az gelişmişliğin ölçütlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Hızlı biçimde artan nüfus, ülkenin yıllık büyüme hızının önemli bir kısmını masnetmektedir. Bu ülkelerde fert başına gelirin artması için büyüme hızının, nüfus artış hızından daha büyük olmasını gerektirir. Çözüm, nüfus artışını yavaşlatacak politikaların geliştirilmesidir. Bununla birlikte halkın eğitim ve kültürü düzeyinin yükselmesi gerekmektedir.
- Yetersiz İnsan kaynağı*, kalkınmayı sınırlayan diğer önemli etkidir. Az gelişmiş ekonomilerde mevcut nüfusun okuma yazma oranı, okullaşma oranı düşüktür. Eğitimsiz insanlar teknolojiye adapte olamamakta ve teknolojik ürünleri kullanma konusunda zorluklar yaşamaktadır.
- Doğal kaynakların yetersizliği*, gelişmeyi sınırlayan bir etkidir. Gelişmiş ekonomilerin tamamına yakını kuzey yarım kürede ılıman iklim kuşağındadır. Bu ülkeler doğal kaynak bakımından zengindir ya da doğal kaynaklara yakındır. Bu mevcut durum doğal kaynakların gelişme üzerindeki önemine vurgu yapmaktadır.
- Yetersiz sermaye birikimi*, bir ülkede üretilen değerlerin hepsinin tüketilmeyip bir kısmının tasarruf edilerek yatırımlara dönüştürülmesinin başarısız olduğu durumdur. Sermaye malları, emeğin verimliliğini artıran en önemli unsurdur. Ancak, az gelişmiş ekonomilerde tasarruf yetersizliğinin neden olduğu sermaye yetersizliği kalkınmanın önünde önemli bir engeldir.

- *Mali kurumlar*, tasarrufların yatırıma dönüştürülmesi için gereken kurumlardır. Ancak az gelişmiş ekonomilerde bankacılık ve sermaye piyasası gelişmediğinden kalkınmanın gerçekleştirilmesinde güçlükler yaşanmaktadır.

Kalkınma Teorilerine Genel Bir Bakış

- ✓ Kalkınma teorilerinin ortaya çıkışını etkileyen birtakım faktörler söz konusudur. Bunlar genel olarak aşağıdaki biçimde ifade edilebilir.
- ✓ II. Dünya Savaşı'nın ardından sömürge devletlerin bağımsızlıklarını kazanması,
- ✓ Büyüme teorilerinin gelişmiş ülkeler için yapılmış olması nedeni ile az gelişmiş ülkelerin sorunlarını çözmemesi,

Bağımsızlığını yeni kazanmış toplumların tek varlığı olan hammadde kaynaklarını geliştirmeleri ve kullanmalarına yönelik iktisatçıların tavsiyeleri.

Basit Aşama Teorisi (A.G.B. Fisher- C. Clark)

Teori, ülkelerin kalkınma süreçlerinde hangi aşamalardan geçtiğini ortaya koymaya çalışmıştır. Kalkınma iktisadının temellerinin atıldığı yaklaşım olduğu söylenebilir. Fisher ve Clark kalkınma sürecini birincil, ikincil ve üçüncül üretimler biçiminde sıralamıştır. Buna göre;

- *Birincil Üretim*, tarım sektörü tarafından üretilen tarımsal ürünlerdir.
- *İkincil Üretim*, sanayi sektörü tarafından üretilen sanayi ürünleridir.
- *Üçüncül Üretim*, hizmet sektörü tarafından üretilen hizmet ürünleridir.

Teoriye göre ülkeler öncelikle birincil malların üretimi ile işe başlamaktadır. Ardından, ilerlemeyle birlikte, ekonominin ağırlığı ikincil malların üretimine yönelmekte ve nihayetinde ekonomik üretim, üçüncül malların üretimine doğru kaymaktadır.

Safha Teorisi (W.W. Rostow)

Rostow, 1960 yılında yazdığı *The Stages of Economic Growth* (Ekonomik Büyümenin Safhaları) kitabında, kalkınmanın gerçekleşmesi için her toplumun beş aşamadan geçmesi gerektiğini söylemiştir.

Birinci aşama, geleneksel toplum (emeğin büyük kısmının tarım sektöründe çalıştığı, geleneksel üretim yöntemlerinin kullanıldığı ve yatırımların düşük olduğu safha),

İkinci aşama, kalkışa hazırlık aşamasındaki toplum (altyapı yatırımlarının gerçekleştirildiği ve tarımdan sanayiye geçebilecek bir ekonomik düzenin olduğu safha),

Üçüncü aşama, kalkışa geçme aşamasındaki toplum (sanayinin ilk aşamasının olduğu, üretken yatırımların gerçekleştirildiği, imalat sektörünün yüksek hızla geliştiği safha),

Dördüncü aşama, olgunlaşma aşamasındaki toplum (iktisadi faaliyetlerin düzenli olduğu, modern teknolojinin her alana yayılmış olduğu ve güçlü ve hızlı bir ilerlemenin sağlandığı safha),

Beşinci aşama, yoğun kitlesel tüketim toplumu (refahın maksimuma yükseldiği safha).

Yoksulluk Kısır Döngüsü Teorisi (Nurkse)

Kapalı çember teorisi olarak da isimlendirilen teori, az gelişmiş ülkelerin yoksul oldukları için yoksul olduklarını fakirlik kısır döngüsü ile açıklayan kalkınma teorisidir.

Nurkse, az gelişmişliği neden sonuç ilişkisine dayandırılarak açıklanmaya çalışmaktadır. Klasiklerin kısır döngüsü yaklaşımından yola çıkarak, farklı kısır döngüler üretmiştir.

Klasiklerin kısır döngüsü: *Sınırlı işbölümü* → *Düşük verimlilik* → *Düşük kârlılık* → *Yetersiz sermaye birikimi* → *Sınırlı Pazar* → *Sınırlı işbölümü*, şeklindedir.

Nurkse tarafından geliştirilen kısır döngülerin bazıları ise şunlardır;

- Yoksulluk kısır döngüsü; *Yoksulluk*, → *Yetersiz beslenme*, → *Sağlıksız bir vücut ve çalışma gücünün azalması*, → *Düşük verimlilik*, → *Düşük gelir*, → *Yoksulluk*.
- Eğitim kısır döngüsü; *Yoksulluk*, → *Yetersiz eğitim alma*, → *Düşük verimlilik*, → *Düşük gelir*, → *Yoksulluk*
- Emek kısır döngüsü; *Emek arzında fazlalık*, → *Emek yoğun üretim zorunluluğu*, → *Emek başına düşük verimlilik*, → *Düşük karlılık*, → *Düşük sermaye birikimi*, → *Düşük istihdam düzeyi*, → *Emek arzında fazlalık*.

Teori, bu çemberden çıkabilmek için, üst yapının düzeltilmesi, bürokrasinin azaltılması, tasarrufların artırılması ve nüfus artışının önlenmesi gerektiğini söyler.

Dual Kalkınma Modelleri

Dual kalkınma teorileri, kalkınma politikalarını bu ikili yapı üzerine inşa etmektedirler. Teoriler, bir ülkede ekonomik, sosyal, teknolojik ve bölgesel anlamda birbirinden farklı iki ayrı kesimin varlığından hareketle modellerini geliştirmişlerdir. Bunlar özet biçiminde sunalım;

Sınırsız Emek Arzı ile Kalkınma Modeli (W.A. Lewis)

Lewis, az gelişmiş ülkelerde biri değişim sektörü diğeri geçimlik sektör olmak üzere ikili (dual) bir yapı bulunduğunu ve bunların sırasıyla modern sektör ve geleneksel tarım sektörleri olduğunu söyleyerek modelini oluşturmuştur. Buna göre;

- Modern kesimde verimlilik ve ücretler yüksek iken geleneksel sektörde verimlilik ve ücretler düşük düzeydedir.
- Modern kesim tarafından ihtiyaç duyulan işgücü, sınırsız emek arzına sahip geleneksel tarım sektöründen sağlanabilir.
- Modern sektörde, ücret düzeyleri zaten yüksek olduğundan, işgücü transferi kendiliğinden sağlanacaktır.
- Kalkınmanın gerçekleşebilmesi için modern kesimde sermaye birikimine ihtiyaç vardır. Bunun için yatırımı destekleyen tasarruflara ihtiyaç vardır.
- Az gelişmiş ülkelerde kalkınmanın önündeki en önemli engel, tasarruf oranlarının düşük olmasıdır.

Tarım ile Sanayi Arasındaki Tamamlayıcılık (N. Kaldor)

Nicholas Kaldor, tarım ve sanayinin birbirlerini tamamlamalarını bir süreç olarak açıklamıştır. Bu süreç şöyle özetlenebilir;

- Tarım sektörünün piyasaya sunmuş olduğu pazarlanabilir artık çoğaldıkça, sanayi sektörü yiyecek mallarını ucuza satın alabilecektir,
- Tarım sektöründen ucuza mal alan sanayi sektörünün tasarrufları artacak ve sermaye birikimi artacaktır,
- Tarım ve sanayi sektörleri aynı zamanda birbirleri yönelik talep yaratmaktadırlar,
- Tarımsal ürünlere yönelik talep artışı, tarımsal fiyatları yükseltecektir,
- Tarım sektöründeki üreticilerin gelirlerinin artması, satın alma güçlerini artıracığından, aynı zamanda sanayi mallarına olan talep de artacaktır,
- Modele göre; sanayi ve tarım arasındaki ticaret, her iki sektördeki arz ve talebin aynı oranda büyümesini sağlayan temel unsurdur.

Harris - Todaro Modeli Kentsel işsizlik (J.R. Harris – M.P. Todaro)

Harris ve Todaro modellerini kırsal ve kentsel işsizlik üzerine inşa etmişlerdir. Modelin ana varsayımı, göç kararının sadece ücret farklılıkları yerine, kırsal ve kentsel alanlar arasında beklenen gelir farklılıklarına dayandırılmasıdır. Modele göre, beklenen kentsel gelir beklenen kırsal geliri aşarsa kentsel göç ekonomik olarak rasyonel olabilecektir.

- Ekonomide kentsel formel sektör ile kırsal sektörden oluşan iki sektör yer almaktadır.
- Kentsel formel sektörde işçilere daha yüksek ücret ödenmektedir.
- Kentsel formel sektörde ücret düzeyinin yüksek olması kırsal sektörden kentsel formel sektöre göçlere sebep olmaktadır.

Sosyal DUALİZM (J.H. Boeke)

Boeke'ye göre az gelişmiş ülkelerde doğulu ve batılı olmak üzere iki farklı sosyal sistem bulunmaktadır. İkili yapıya sahip olan toplumlarda uygulanan iktisadi politikalarının da ikili olması gerektiğini savunur. Bunun nedeni;

- Doğulu toplum, sınırlı ihtiyaçları olan fiyat değişimine duyarsız, riske girmeyen ve spekülasyon kâr peşinde koşan toplumdur.
- Batılı toplum ise sınırsız ihtiyaçları olan, fiyatlara duyarlı, risk alan ve normal kâr peşinde koşan toplumdur.
- Bu iki yapının farklı olması nedeniyle aynı iktisadi politikaları uygulamak rasyonel değildir. Çünkü keskin bir ayrım söz konusu olduğu için, bir kesimin lehine olan politika, muhtemelen diğer kesimin aleyhine olacaktır.

Dengeli ve Dengesiz Büyüme Modelleri

Dengeli ve dengesiz büyüme modelleri konuları kapsamında; büyük itiş teorisi, dengesiz büyüme, kalkınma kutupları ve kutuplaşma teorileri konularına değinilecektir.

Büyük İtiş Teorisi (P. R. Rodan)

Teori dış kaynaklı kalkınmadan bahsetmektedir. Paul Rosentein Rodan, 1943'te 'Doğu ve Güneydoğu Avrupa'nın Endüstrileşme Problemleri' adlı kalkınma ekonomisi konulu makalesini yayınlamıştır. Rodan yayınlamış olduğu makalesinde dışsal ekonomilerden

dolayı özel sektörün kendiliğinden oluşmadığı Doğu Avrupa endüstrisinde, büyük miktarda dışardan finanse edilen yatırım ve endüstriler arasında tamamlanma sürecinin gerekliliğinden bahsetmiştir.

Rodan'ın fikri, büyük itiş olarak tanınmış ve bütün üçüncü dünya ekonomilerinin problemlerine uygulanabilmesinden dolayı geniş çapta ilgi uyandırmıştır. Rodan ekonomik kalkınmanın öncüsü olarak sanayileşmeyi görmüştür ve bunun gerçekleşebilmesi içinde ya işgücünün sermayenin olduğu yere doğru ya da sermayenin işgücünün olduğu yere doğru taşınması gerektiğini belirtmiştir.

Rodan'a göre sanayileşmenin iki yolu vardır. Bunlardan ilki herhangi bir uluslararası ilişkiye girmeden dışa kapalı sanayileşme modelidir. Bu modelde uluslararası iş bölümüne gidilmediğinden dünyanın bir bölümünde kaynak israfı, diğer bir bölümünde ise kaynak sıkıntısıyla sonuçlanacaktır. Olması gereken diğer model ise, uluslararası iş bölümünün hâkim olduğu dışa açık sanayileşme modelidir.

Rodan'a göre planlı bir sanayileşmenin başlayabilmesi için yatırımlarda büyük itişin ortaya çıkması gerekmektedir. Bunun için ise sermaye birikiminin yeterli olması gerekmektedir. İşte bu noktada Rodan, yatırımlarını tasarruflarıyla karşılayamayan az gelişmiş ülkeler için dış yardımların gerekliliğini ortaya koymaktadır. Az gelişmiş ülkeler dışarıdan aldıkları yardımlar sayesinde durgun olan ekonomilerini büyüme sürecine geçirmiş olacaklardır. Gelişmekte olan ülkelere uygulanan uluslararası yardım programlarının asıl amacı, ülkelerin kendi kendilerine yetecekleri bir seviyeyi sağlayabilecekleri yeterli bir büyüme oranına kadar ekonomik büyümelerini hızlandırmaktır.

Dengesiz Büyüme (O. Hirschman)

Hirschman'a göre geri kalmış yoksul ülkeler, dengeli kalkınma teorisyenlerinin öngördükleri gibi bütün sektörlerde eş zamanlı bir kalkınma hamlesini gerçekleştirecek ne sermaye miktarına ne de arz ve talep yönüyle piyasa genişliğine sahiptirler.

Dengesiz Büyüme doktrininin en önemli ismi Hirschman'a göre, az gelişmiş ülkelerdeki gerçek kıtlık, yalnızca sahip olunan kaynakların kendi azlıkları değil, az da olsa bu kaynakları bir araya getirerek işletecek araç ve yeteneğin yani karar verme mekanizmasının yetersizliğidir. Az gelişmiş ülkeler yeterli kaynaklara sahip olmadıkları gibi, bunlardan ekonomik bir şekilde yararlanmayı da bilmemektedir. Bu nedenle az gelişmiş ülkeler dengesiz büyümek zorundadır.

Bu dengesizlik sürecinde öne çıkarılması gereken endüstriler, diğer endüstrilerde yeni yatırımları teşvik edebilecek niteliğe sahip olmalıdır. Bu durumu Hirschman “ileri ve geri bağlantılar” olarak tanımlamaktadır. Bir endüstrinin ileri bağlantısı, bu endüstrinin çıktılarını kullanan yeni endüstrilerin ortaya çıkmasını sağladığı zaman söz konusu olmaktadır. Geri bağlantılar ise bir endüstrinin kullandığı girdileri üreten endüstrilerde yatırımları arttırıcı etkisi olduğunda ortaya çıkmaktadır.

Bir diğer dengesiz kalkınma kuramcısı Paul Streeten'dir. Streeten, dengesiz kalkınmanın belli şartlar altında ilerlemeyi bozmaktan çok canlandırarak teşvik edeceğini söylemektedir. Ona göre denge üzerinde fazla ısrar etmek ve önem vermek, durgunluğu önlemekten çok ona neden olabilecektir.

Kalkınma Kutupları (F. Perroux)

Perroux tarafından iktisadi kalkınmanın bir ülkede her bölgede aynı anda gerçekleşmeyeceği savunulur. Ona göre ülkede başlangıçta belirli bölgeler öncelikle kalkınırken kalkınma kutupları ortaya çıkar. Ancak zamanla bu kutuplar çevreye yayılır ve diğer bölgelerde zamanla kalkınır.

Kutuplaşma Teorisi (G. Myrdal)

Myrdal'a göre kalkınma kutuplarının kalkınmayı diğer bölgelere yayma özellikleri sınırlıdır. Çünkü üretim faktörleri en verimli oldukları ve en yüksek getiriye sağladıkları bölgede kalırlar. Dolayısıyla bir ülkedeki kalkınma belirli bölgelerde kutuplaşma şeklinde ortaya çıkacaktır.

Yapısal Değişim Modelleri

Teori, düalizm teorisinin ayırımını kullanarak geliştirilmiştir. Genel anlamda, az gelişmiş ülkelerde tarım ve sanayi sektörleri biçiminde ikili bir yapının olduğunu ve tarımdan sağlanan artık değerinin sanayide kullanabileceğini söyler. Diğer bir ifadeyle az gelişmiş ekonomilerde bol olan emeğin verimsiz alanlardan verimli alanlara transferi ile kalkınmanın uyarılabileceğini ifade eder.

Uluslararası Bağımlılık Teorileri

Az gelişmiş ülkelerde, 1960'lı yılların sonlarına kadar uygulanan ancak başarılı olamayan içsel faktörlerin ele alındığı safha teorisi ve yapısal değişim modellerine ilgi azalmıştır. Bu dönemde az gelişmişlik içsel faktörler yerine, dışsal faktörlerle sorgulanmaya başlanmıştır. Böylece marksist teorisinin uzantısı olan bağımlılık teorisi doğmuştur. Teoriye

göre ülkeler, “ merkez ve çevre ülkeler” olarak ikiye ayrılmıştır. Dönemler itibariyle; koloniyel bağımlılık, finansal ve endüstriyel bağımlılık ve çok uluslu şirketlerin yarattığı bağımlılık söz konusudur.

Yeni Klasik Karşı Devrim

Karşı-devrim savunucularına göre, ekonomik büyümeyi devlet müdahaleleri yavaşlatır. Az gelişmişlik, yanlış fiyat politikaları ve aşırı devlet müdahalesi nedeniyle kaynakların yanlış ve yetersiz dağılımı sonucu oluşmuştur. Buna çözüm olarak, serbest piyasa geliştirilmeli, özelleştirme yapılmalı, ihracat özendirilmeli, yabancı yatırımların önü açılmalı ve piyasalardaki fiyat bozukluklarının azaltılması önerilerini yapmaktadırlar. Ancak bu sayede ekonomik büyüme sağlanabilir.

Uluslararası Kalkınma Çabaları ve UNDP

Yoksulluğu ortadan kaldırmaya yönelik tüm dünyada büyük gayret içeren çalışmalar yapılmaktadır. Uluslararası örgütler dünya genelinde, neredeyse her kıtaya yayılmış durumdaki yoksulluğu ortadan kaldırmaya yönelik, çalışmalar yapmaktadırlar. Bunlardan belki de en etkili, görev alanı tam da bu olan Birleşmiş Milletler Kalkınma Programıdır.

1966 yılında Amerika Birleşik Devletleri Newyork'da kurulan, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) yoksulluğun ortadan kaldırılması, eşitsizliklerin ve dışlanmanın azaltılması için çalışmaktadır. Program aynı zamanda, ülkelere sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması konusunda politikalar, liderlik becerileri, ortaklık yeteneklerini geliştirme ve kurumsal kapasite inşa etme konularında yardımcı olmayı amaçlamaktadır.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) hükümetler, sivil toplum kuruluşları, uluslararası şirket ve örgütlerle iş birliği halinde, kalkınma alanında ekonomik ve sosyal çalışmalar yapmakta, ülkelerin kendi bünyelerine uygun kalkınma modelleri oluşturmalarına katkıda bulunmaktadır.

UNDP'nin Ankara Ofisi, 1965 tarihinde kurulmuştur. O tarihten itibaren Türkiye'de, UNDP'nin teknik yardımı çerçevesinde sosyal ve ekonomik alanda birçok proje hayata geçirilmiştir. UNDP'nin ülkemizde uyguladığı projeler üç ana başlık altında toplanmaktadır. Bunlar, yoksulluğun azaltılması, demokratik yönetim ile çevre ve sürdürülebilir kalkınmadır. Ülkemizin uluslararası kalkınma iş birliğinde yükselen profili ve önemli bir donör ülke konumuna gelmesinin de etkisiyle 2011 yılında Türkiye- UNDP Ortaklık Çerçeve Anlaşması imzalanmış ve ilişkilerimiz stratejik nitelik kazanmıştır.

İstanbul'u BM kuruluşları için bir bölgesel merkez haline dönüştürme politikamız çerçevesinde, UNDP'nin Bratislava'da bulunan Avrupa ve BDT Bölgesel Hizmet Merkezinin İstanbul'a taşınması amacıyla Eylül 2013'de imzalanan anlaşma 1 Mart 2014'te yürürlüğe girmiştir.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Örgütü (UNDP), 1990 ile 2015 arasında yoksul kişilerin sayısının 1,9 milyardan 836 milyona düşerek yarıdan fazla azaltılmış olduğunu söylese de günümüzde büyük bir sorun olmaya devam ettiğini de raporlarına eklemektedir. *"Bugün aşırı yoksulluk içinde yaşayan çok sayıda insanın, en temel insani ihtiyaçlarını karşılama savaşı vermekte"* olduğunu ifade eden UNDP, dünya genelinde 800 milyondan fazla insanın günde 1,25 ABD dolarından daha az gelirle geçinmeye çalıştığını belirtiyor. Bu insanların birçoğunun yeterli gıda, temiz içme suyu ve sıhhi koşullara erişimi bulunmadığını belirten örgüt bu sıkıntıları bertaraf etmek için, sürdürülebilir kalkınma hedeflerini belirlemiştir.

UNDP'ye göre; *"Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, başlamış olduğumuz şeyi bitirme ve yoksulluğun her biçimi ve boyutunu ortadan kaldırma yönünde oldukça cesur bir taahhüttür. En korunmasız durumda olanların hedeflenmesi, temel kaynaklar ve hizmetlere erişimin artırılması ve çatışmalar ile iklim temelli afetlerden etkilenen toplumların desteklenmesini içerir."*

Şekil 8.2'de Birleşmiş Milletler Kalkınma Örgütü (UNDP) Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri 17 başlık altında gösterilmektedir. Amaçlarda hiyerarşik bir yapı söz konusu değildir. Sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi için bütün amaçlar önemlidir. Buna rağmen en büyük sorun olarak görülen ve de çok zaman ilk akla gelen yoksulluk kavramı, birinci başlıkta düzenlenmiştir.

Şekil 8.2 UNDP Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri.

Öğrenme Çıktısı

- 3 Az gelişmişlik ve gelişmişlik kavramlarını açıklayabilme
4 Kalkınma teorilerini kavrayabilme

Araştır 2

Türkiye kalkınma modeli olarak dengeli kalkınmayı mı yoksa dengesiz kalkınma modelini mi benimsemiştir?

İlişkilendir

<https://www.youtube.com/watch?v=sYhQRUz3wvE> adresinden büyüme ve kalkınma kavramları ile ilgili videoyu izleyiniz.

Anlat/Paylaş

Sence büyük itiş ilk gerçekleştirmiş ülke hangisidir? Arkadaşlarınıza büyük itiş anlatarak onların da fikirlerini alınız.

Yaşamla İlişkilendir

UNDP Sürdürülebilir Kalkınma Hedefle- rin Arka Planı

Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, 2012 yılında Rio de Janeiro’da toplanan Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı’nda doğmuştur. Amaç, dünyamızın karşı karşıya olduğu acil çevresel, siyasi ve ekonomik sorunları ele alan evrensel hedefler kümesi oluşturmaktır.

Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, onur kırıcı yoksulluğu ortadan kaldırmak üzere 2000 yılında küresel seferberlik başlatan Binyıl Kalkınma Hedefleri'nin yerini almıştır. BKH'ler, diğer kalkınma önceliklerinin yanı sıra, aşırı yoksulluk ve açlığı ortadan kaldırma, ölümcül hastalıkları önleme ve tüm çocukların ilköğretim görmesini sağlamaya dönük, üzerinde evrensel uzlaşma olan, ölçülebilir hedefler koymuştur.

Binyıl Kalkınma Hedefleri 15 yıl boyunca, yoksulluğun azaltılması, suya ve sıhhi koşullara erişim, çocuk ölümlerinin azaltılması ve anne sağlığında büyük ilerleme sağlanması gibi önemli alanlarda ilerlemenin itici gücü olmuştur. BKH'ler ayrıca, ücretsiz ilköğretim için küresel bir hareketin başlamasını sağlamış, ülkelerin gelecek nesillerine yatırım yapması için esin kaynağı olmuştur. Her şeyden önemlisi, Binyıl Kalkınma Hedefleri, HIV/AIDS'in yanı sıra sıtma ve verem gibi diğer tedavi edilebilir hastalıklarla mücadelede büyük ilerleme kaydetmiştir.

Binyıl Kalkınma Hedefleri'nin Başlıca Başarıları

- 1990 yılından bu yana, 1 milyardan fazla insan aşırı yoksulluktan kurtulmuştur.
- 1990 yılından bu yana, çocuk ölüm oranları yarıdan fazla azalmıştır.
- 1990 yılından bu yana, okulu bırakan çocuk sayısı yarıdan fazla azalmıştır.
- 2000 yılından bu yana, HIV/AIDS bulaşma oranı yaklaşık %40 azalmıştır.

Binyıl Kalkınma Hedefleri'nin mirası ve başarıları, yeni hedefler üzerinde çalışmaya başlamamız için bize çok değerli dersler ve deneyimler sağlıyor. Ancak, dünya üzerinde milyonlarca

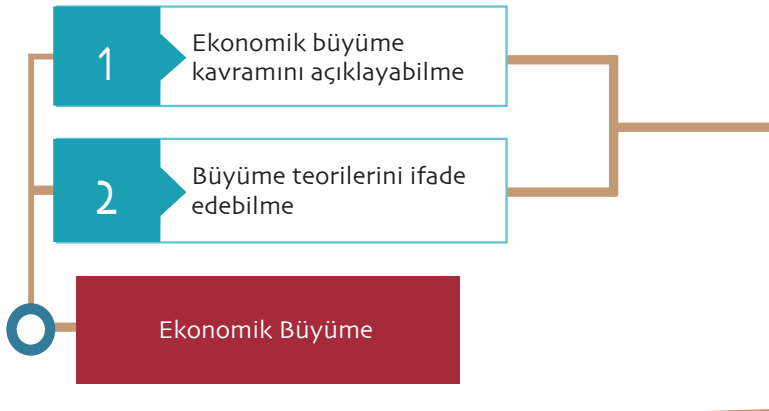
insan için, iş henüz tamamlanmış değildir. Açlığın sona erdirilmesi, toplumsal cinsiyet eşitliği nin tam olarak sağlanması, sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi ve tüm çocukların ilköğretim ötesinde okula gitmesi alanında son noktaya kadar çalışmamız gerekiyor. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri aynı zamanda, dünyayı daha sürdürülebilir bir yörüngeye oturtmak için acil çağrıdır.

Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, başlamış olduğumuz şeyi bitirme ve dünyamızın bugün karşı karşıya olduğu ağır sorunların bazılarını çözme yönünde oldukça cesur bir taahhüttür. On yedi hedefin tümü birbirleriyle bağlantılıdır; diğer bir deyişle, birindeki başarı diğerlerini etkileyecektir. Örneğin; iklim değişikliği tehdidine karşı önlem alınması, kısıtlı doğal kaynaklarımızı nasıl yöneteceğimizi etkiler; toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması veya genel sağlığın iyileştirilmesi yoksulluğun ortadan kaldırılmasına yardım eder; barışın ve kapsayıcı toplum yapılarının desteklenmesi ise eşitsizlikleri azaltır ve ekonomik refahın artmasını sağlar. Özetle, gelecek nesillerin yaşamını daha iyi hale getirmek için en büyük fırsatımızdır.

Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, 2015 yılında Paris İklim Değişikliği Konferansı COP21’de varılan tarihi anlaşma ile aynı döneme rastlamıştır. Mart 2015’te Japonya’da imzalanan Afet Riskinin Azaltılması için Sendai Çerçevesi ile birlikte bu anlaşmalar, karbon emisyonlarını azaltmak, iklim değişikliği ve doğal afet risklerini yönetmek ve olası bir krizden sonra yeniden ayağa kalkmak için ortak standartlar ve ulaşılabilir hedefler kümesi sağlıyor.

Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, hepimizi etkileyen sorunları kapsamaları bakımından eşsizdir. Yok suluşu kalıcı biçimde ve her yerde yok etmeye dönük uluslararası taahhüdümüzü bir kez daha vurguluyor. Geride hiç kimseyi bırakmama azmini ve arzusunu yansıtıyor. Daha da önemlisi, tüm insanlık için daha sürdürülebilir, güvenli ve müreffeh bir gezegenin oluşturulmasına hepimizin katılmasını sağlıyor.

Kaynak: <https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/sustainable-development-goals/background.html>

Büyüme ve kalkınma, bir toplumun modernleşmesi açısından önemlidir. İnsanca yaşamının gereği olan insan haklarının, toplumsal barışın, siyasi istikrarın ve ekonomik gelişmişliğin varlığı ancak modern toplumlarda söz konusu olabilir.

Büyümeyi ifade edebilmek için Reel Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla büyüklüğünün kullanılması gerekir. Çünkü reel hâsıla, piyasa fiyatlarında zaman içerisinde oluşan değişimlerin etkisinin ortadan kaldırılması suretiyle üretilen mal ve hizmetlerin miktarındaki değişiklikleri gösteren bir büyüklüktür.

Bir ülkede belirli bir dönemde mal ve hizmet üretiminde meydana gelen artışlar ekonomik büyüme olarak adlandırılır. Reel hasıladaki artışları ekonomik büyüme olarak ifade ederiz. Şayet reel hasılayı, o ülkede yaşayanların sayısına bölersek, fert başına reel hâsıla değerine ulaşırız. Böylece ülke nüfusundaki artışı da göz önüne almış oluruz. Bu açıdan baktığımızda fert başına reel hasılda meydana gelen devamlı artışlar iktisadi büyüme olarak ifade edilir.

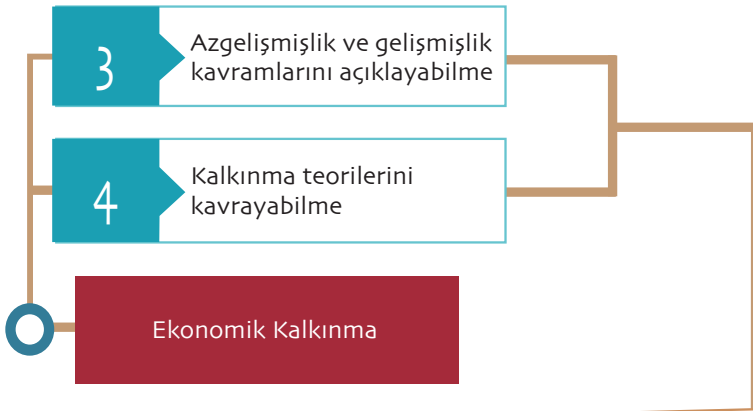
Büyüme iki yönlü gerçekleşebilir; Birincisi, ekonomi tam istihdamda iken ekonomiye yeni üretim faktörleri ilave edilmesi veya teknolojik gelişme sonrasında mevcut üretim kapasitesinin genişlemesidir. İkincisi; ekonomi eksik istihdamda iken talep artışı nedeniyle ortaya çıkan kapasite kullanım oranlarındaki artıştır. Bu iki büyüme şekline ilki uzun dönemli büyümeyi; ikincisi kısa dönemli büyümeyi ifade etmektedir. Ekonomik olarak arzu edilen durum ise üretim kapasitesinin genişlemesi yani uzun dönemli büyümedir.

Bir ülkenin sahip olduğu üretim faktörlerinin miktarı ve niteliği, o ülkenin üretim kapasitesini gösterir. Kısaca üretim kapasitesi, bir ülkenin üretim gücünü ifade eder. İktisadi büyümenin ilgi alanı, uzun dönemde üretim kapasitesinde ya da potansiyelinde meydana gelen artışlardır. İktisadi büyüme iki şekilde olur: üretim faktörlerinin miktar olarak artması ve üretim faktörlerinin nitelik olarak iyileşmesi.

Birleşmiş Milletler 1996 İnsani Kalkınma Raporu'nda beş *kötü büyüme* şekli ortaya konulmuştur. Bunlar; *işsiz büyüme, acımasız büyüme, sessiz büyüme, köksüz büyüme, geleceksiz büyümedir.*

Ekonomik büyümenin kaynakları, *Emek, Sermaye, Doğal kaynaklar ve teknolojik gelişmedir.*

Büyüme teorileri, öncü büyüme teorileri, klasik büyüme teorileri, modern büyüme teorileri biçiminde sınıflandırılmaktadır. *Merkantilistler*, büyümenin sağlanabilmesi için yüksek oranda artan nüfus, düşük ücret ve düşük faiz politikası, ihracattaki artışlar ve sömürgeciliğin gerekli olduğunu ifade ederler. *Fizyokratlara* göre zenginliğin kaynağı altın değil topraktır. Bu nedenle ekonomik büyümenin tarımsal ürün artışına bağlı olduğunu savunurlar. *Adam Smith'e* göre büyüme politik iktisadın en önemli konusudur. Zenginliğin temelinde piyasanın büyüklüğü, yaratıcılık ve iş bölümü yatar. *Karl Marx'a* göre politik iktisadın en önemli kanunu "azalan kâr oranları" kanunudur. Kâr oranları azaldıkça, krizler derinleşecek ve kapitalizmin sonu gelecektir. *Harrod ve Domar'a* göre büyümenin gerçekleşebilmesi için, bugünkü tüketimden feragat etmek gerekir. Modellerinde tasarrufların önemine vurgu yapılmaktadır. *Robert Solow'un* temel modeline göre toplumların gelişmişlik farklarının en önemli nedeni tasarruf oranlarındaki farklılıklardır.

İktisadi kalkınma, bir ülkenin üretim yapısının yüksek katma değerli ürünler üretecek biçimde dönüştürülmesi ve ortaya çıkan ürünün o toplumu oluşturan gelir grupları arasında adaletli şekilde dağıtılarak yaşam standartlarının (refah düzeyinin) yükseltilmesidir.

Kalkınma, birbiriyle sürekli ilişki içerisinde olan ekonomik, sosyal, kültürel, siyasal ve teknolojik konulardaki yapısal değişim sürecidir.

Yoksulluk insanların temel ihtiyaçlarını karşılama imkânına sahip olmamasıdır. Az gelişmiş ülkelerde kişi başına gelir düşük, tasarruflar yetersiz, gelir dağılımı dengesiz, büyük oranlı yoksulluk, okur-yazar ve okullaşma oranları düşük, bebek ve anne ölüm oranları yüksek, alt ve üst yapıları yetersiz, yüksek oranlı nüfus artışı, yüksek oranlı işsizlik, tarımsal üretim, geleneksel toplum yapısı ve siyasi istikrarsızlık söz konusudur.

Gelişmiş ülkelerle az gelişmiş ülkeler arasında gittikçe derinleşen teknolojik, verimlilik ve de gelir açısından ciddi farklılıklar bulunmaktadır. Yakalamanın mümkün olabileceği yönündeki tezler *farklılaştırılmış sistem, yakınsama hipotezi ve fırsat pencereleridir*.

Ekonomik büyüme ile ilgili çalışan iktisatçı bilim adamlarının birçoğu, bir ülkenin kalkınma sürecinde bazı aşamalardan geçtiğini veya geçmesi gerektiğini iddia etmektedirler. Onlara göre, her evrenin belli özellikleri vardır ve bu özellikler bakılarak, ülkelerin kalkınmışlık düzeyleri belirlenebilir. Rostow'a göre büyüme aşamaları şunlardır: *geleneksel toplum aşaması, hazırlık aşaması, harekete geçiş aşaması, iktisadi olgunluk aşaması ve kitle tüketimi aşamasıdır*.

Kalkınmanın ölçülmesi konusunda en çok kullanılan kriterler, ülkelerin kişi başına gelir düzeyleri ve insani gelişmişlik endeksidir.

Kalkınma teorilerinin ortaya çıkışını etkileyen birtakım faktörler söz konusudur. Bunlar; *II. Dünya Savaşının ardından sömürge devletlerin bağımsızlıklarını kazanması, büyüme teorilerinin gelişmiş ülkeler için yapılmış olması nedeni ile az gelişmiş ülkelerin sorunlarını çözememesi ile bağımsızlığını yeni kazanmış toplumların tek varlığı olan hammadde kaynaklarını geliştirmeleri ve kullanmalarına yönelik iktisatçıların tavsiyeleridir*.

Kalkınmanın finansmanı için tasarruflar artırılarak yatırıma dönüştürülmeli ve teknolojik gelişme ile birlikte emek verimliliği artırılmalıdır.

Kalkınmayı engelleyen faktörler, *hızlı nüfus artışı, yetersiz insan kaynağı, doğal kaynakların yetersizliği, yetersiz sermaye birikimi ve gelişmemiş mali kurumlarıdır*.

1 Reel milli gelirdeki artış oranına ne ad verilir?

- A. Kalkınma hızı
- B. Gelişme hızı
- C. Büyüme hızı
- D. Çarpan katsayısı
- E. Hızlandıran katsayısı

2 Aşağıdakilerden hangisi kötü büyüme türlerinden biri **değildir**?

- A. İşsiz büyüme
- B. Acımasız büyüme
- C. Sessiz büyüme
- D. Köksüz büyüme
- E. Anlamsız büyüme

3 Yıllık büyüme oranı %2 olan bir ekonomide kişi başına reel gelir kaç yıl sonra iki katına çıkar?

- A. 20
- B. 25
- C. 30
- D. 35
- E. 40

4 Büyük İtiş Teorisi'ni ileri süren kişi aşağıdakilerden hangisidir?

- A. A. Lewis
- B. P.R. Rodan
- C. W.W. Rostow
- D. K. Marx
- E. P.N. Rosenstein

5 Yoksulluk Kısır Döngüsü Teorisi'ni geliştiren kişi aşağıdakilerden hangisidir?

- A. Singer- Prebisch
- B. P.R. Rodan
- C. W.W. Rostow
- D. P. Streeten
- E. R. Nurkse

6 Az gelişmiş ülkeler ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır**?

- A. Gelir dağılımı dengesizdir.
- B. Yüksek oranlı nüfus artışı vardır.
- C. Kişi başına gelir yüksektir.
- D. Tarım sektörü, hakim sektör niteliğindedir.
- E. Okullaşma oranı düşüktür.

7 Aşağıdakilerden hangisi Rostow'a göre büyümenin aşamalarından biri **değildir**?

- A. Sanayi sonrası toplum
- B. Kitle tüketimi
- C. Geleneksel toplum
- D. Hazırlık
- E. Harekete geçiş

8 Harrod- Domar Büyüme Modeli'ne göre ekonomik büyümeyi aşağıdakilerden hangisi belirler?

- A. Nüfus artışı
- B. Teknolojik değişim
- C. Dış ticaret
- D. Yatırım
- E. Eğitim seviyesi

9 Aşağıdakilerden hangisi kalkınmanın ölçülmesinde en çok kullanılan kriterlerden biridir?

- A. İnsani gelişmişlik endeksi
- B. Fiyat endeksi
- C. Lorenz eğrisi endeksi
- D. Scitovsky telafi prensibi
- E. Pareto etkinliği analizi

10 Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı kaç yılında kurulmuştur?

- A. 1960
- B. 1966
- C. 1971
- D. 1977
- E. 1980

1. C

Yanıtınız yanlış ise “Ekonomik Büyüme” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

2. E

Yanıtınız yanlış ise “Ekonomik Büyüme” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

3. D

Yanıtınız yanlış ise “Ekonomik Büyüme” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

4. B

Yanıtınız yanlış ise “Kalkınma” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

5. E

Yanıtınız yanlış ise “Kalkınma” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

6. C

Yanıtınız yanlış ise “Kalkınma” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

7. A

Yanıtınız yanlış ise “Kalkınma” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

8. D

Yanıtınız yanlış ise “Ekonomik Büyüme” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

9. A

Yanıtınız yanlış ise “Kalkınma” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

10. B

Yanıtınız yanlış ise “Kalkınma” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

8

Araştır Yanıt Anahtarı

Araştır 1

Türkiye'nin kuruluştan bugüne büyüme performansı:
Türkiye 92 yıllık dönemde ortalama olarak %4,8 oranında büyümüştür. 2. Dünya Savaşı yıllarını ihmal edersek yani savaş yıllarındaki büyüme performansını hesaba katmadan, o zaman Türkiye'nin ortalama büyüme oranı %5,6 çıkmaktadır.

Araştır 2

Türkiye dengesiz kalkınma modelini benimsemiş bir ülkedir. Dengeli kalkınma modelini çok az ülke benimsemiştir. Bunlardan biri de Fransa'dır.

Kaynakça

- Başar, S. (2014). *Makro İktisat*. Bizim Akademi Yayınları, Ankara.
- Begg, D., Fischer S. ve Dornbusch, R. (2001). *Makro İktisat*. Alkım Yayınları, İstanbul.
- Begg, D., Fischer S. ve Dornbusch, R. (2010). *Economics*. Fourth Edition, McGraw-Hill Company, London.
- Berber, M. (2011). *İktisadi Büyüme*. Derya Kitabevi, Trabzon.
- Çolak, Ö. F. (2007). *İktisada Giriş*. Gazi Kitabevi, Ankara.
- Dasgupta, P. (2011). *İktisat*. Kültür Kitaplığı, Ankara.
- Dinler, Z. (2014). *İktisat*. 6. Baskı, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
- Ertek, T. (2009). *Meslek Yüksekokulları İçin Makro İktisat*. 2. Baskı, Beta, İstanbul.
- Güran, T. (2017). *İktisat Tarihi*. Der Yayınları, İstanbul.
- Kaynak, M. (2011). *İktisadi Kalkınma*. 4. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Kılıç, C., Kurt, S., Savrul, B. K. vd. (2017). *İktisada Giriş*. Dora Yayınları, Bursa.
- Lipsey, R. G., Courant, P. N. ve Ragan, C. (1993). *Macroeconomics*. 10. Baskı, Harper Collins College Publishers, A & W, New York.
- Lipsey, R. G., Courant, P. N. ve Ragan, C. (1993). *Microeconomics*. 10. Baskı, Harper Collins College Publishers, A & W, New York.
- Lipsey, R. G., Courant, P. N. ve Ragan, C. (1999). *Economics*. 12. Baskı, A & W, New York.
- Ünsal E. M. (2016). *İktisada Giriş*. 5. Baskı, BB101 Yayınları, Ankara.
- Ünsal E. M. (2007). *İktisadi Büyüme*. İmaj Yayıncılık, Ankara.